Toplumsal Analizler Ekseninde

KENT FRAGMANLARI

Editörler: Özgür SARI - Ali ESGİN

Toplumsal Analizler Ekseninde

KENT FRAGMANLARI

Editörler

Özgür SARI - Ali ESGİN

phoenix

KENT FRAGMANLARI
Editörler: Özgür SARI – Ali ESGİN

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni: Gamze Uçak

Eylül 2016, Ankara
ISBN No: 978-605-9801-34-8
Phoenix Yayınevi-Ünal Sevindik
Yayıncı Sertifika No: 14016
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay/Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@phoenixkitap.com
http://www.phoenixyayinevi.com
Baskı:
Desen Ofset A. Ş.
Sertifika No: 11289
Birlik Mah. 448. Cad. 476. Sk. No: 2
Çankaya/Ankara Tel: 0 (312) 496 43 43
Dağıtım:
Siyasal Kitabevi
Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1
Kızılay-Ankara
Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx
Faks: 0 (312) 419 16 11
e-posta: info@siyasalkitap.com
http://www.siyasalkitap.com

Toplumsal Analizler Ekseninde

KENT FRAGMANLARI

İçindekiler

Takdim:
Kent, Mekân, Kuram ve Güncel Yorumlar

Ali ESGİN - Özgür SARI

Günümüzde kentler ve kent yaşamı, konuyla ilgili çoğu sosyal bilimcimizin çeyrek yüzyıl öncesine kadar yaptığı gibi, kenti tanımlayan bazı temel ölçütleri devreye sokarak incelenebilecek, hatta salt kırsal/kentsel, geleneksel/modern veyahut itici/çekici şeklindeki karşıt temalar üzerinden analiz edilebilecek bir alan olmaktan uzaklaşmıştır. Bu durumun anlaşılması kolay iki nedeni vardır: Nedenlerden ilki, doğrudan çağcıl kentlerin aldığı yeni görünümlerle, yani kentsel evrimleşme süreciyle ilgilidir. Yeni kent formları, teknolojik gelişmeler ve küresel dönüşümler tarzındaki yapısal unsurlarla birlikte, kentsel gündelik hayat ilişkilerinin değişen seyri, iş ve ev yaşamındaki fail odaklı yeni yapılanmalar modern kentleri ve modern kent yaşamını karmaşıklaştırmış; anlaşılması güç bir alan haline getirmiştir. Lewis Mumford'un (1996: 169) yerinde tespitiyle, kentin bir zamanlar bütün katılımcıların fiziksel varlığını gerektiren doğal tekeller olan ilk işlevlerinden çoğu, bugün, hızlı ulaşım, mekanik çoğaltım, elektronik iletim, dünya ölçüsünde dağıtım yapabilen biçimlere dönüşmüş durumdadır.

İkinci neden daha çok, sosyal yaşama ilişkin gerçeklikleri anlama ve açıklama iddiasında olan sosyal bilimlerde meydana gelen değişimlerle ilgilidir. Bu süreçte yalnızca kent ya da daha kapsamlı bir ifadeyle "toplumsal olanın veçheleri" değişmemiş, aynı zamanda onu nesne edinen sosyal bilimlerin sosyal dünyayı nesneleştirme biçimleri, yani ontolojik ve epistemolojik nitelikleri de dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla artık kenti anlamak, kent üzerine analiz yapmak için, sözgelimi salt Durkheim'ın işlevselci işbölümü kuramından ya da Weber'in "şehir" kavramlaştırmasından medet ummak, daha ileri düzeyde ise kenti; nüfus, ikincil ilişkiler, endüstrileşme veyahut gelenek karşıtlığı gibi belirli değişkenler üzerinden analiz etmek yeterli görünmemektedir. Ayrıca günümüz kentleri sadece toplumsal değişimin vücut bulduğu ve bu değişimleri açıklamak için kullanılacak bir araştırma alanı olarak değil, aksine başlı başına bir analiz nesnesi olarak tasavvur edilmektedir. Dolayısıyla kent analizleri, modern kentsel alandaki ve o alanı nesne edinen sosyal bilimlerdeki gelişmelerin bir sonucu olarak; mekânsallık, faillik, küreselleşme, sosyal hareketler, ilişki ağları, risk, yapılaşma gibi yeni kavramlaştırmalar ve yeni sınıf ve iktidar çözümlemeleri ile toplumsal cinsiyet analizleri ve ekolojik yaklaşımlar tarzındaki kapsamı oldukça geniş değerlendirmeler ekseninde yapılmaktadır. Bu süreçte örneğin, Löic Wacquant'nın *Kent Paryaları*'nda (2010) yaptığı gibi, kentte neoliberal kapitalizm tarafından yaratılan müthiş zenginlik ile dal budak salmış yoksulluğun birlikte nasıl var olduğunu ve bu birlikteliğin meşrulaştırılma biçimlerinin ne türden ilişki ağlarıyla yapılandırıldığını sorgulamak tarzındaki incelemeler daha geçerli bir analiz biçimi halini almaktadır. Yine bu türden örneklerde güncel olanı tanımlayan farklı değişkenlerin analize dâhil edilmesi incelemeden verimli çıktılar almanın önemli ve kendiliğinden bir koşulu olarak belirmek-

tedir. Şurası açıktır ki, kent bugün sosyal teoride önceki kuramcıların öngördüklerinden oldukça farklıdır. Ve elbette aynı durum kenti analiz nesnesi olarak gören sosyal teori için de geçerlidir.

Günümüzde kentler tüm diğer toplumsal süreçleri ve oluşumları derinden etkileyen yeni sosyal hareketlerin, fikirlerin, ideolojilerin, ilişki ağlarının, üretim yapılarının ve kültürel dokuların mekânıdır. Dolayısıyla kentleri anlamak, toplumları anlamakla; kentsel süreçleri irdelemek, toplumların hangi yöne doğru evrildiklerini analiz etmekle belli açılardan aynı anlamlara gelmektedir. Kentler, gündelik hayat, mekânsallık, suç korkusu, yoksulluk, gözetim ve sivil toplum gibi birbiriyle ilk başta alakasız gibi görünen çok sayıda fragmanı organik bir biçimde ilişkilendiren mekânlardır.

Elinizdeki kitabı oluştururken öncelikli amacımız; kentin ve kentsel yaşamın değişen doğasını, özellikle günümüz kentlerini tanımlayıcı yeni sorun alanlarını ve güncel parametreleri, yeni yaklaşım ve anlayışları resmedecek disiplinler arası bir yaklaşım eşliğinde ortaya koymaktı. Bunu belli ölçülerde başarabildiğimizi umuyoruz. Gönül isterdi ki, kitapta konu ve içerik açısından çeşitliği daha geniş, daha farklı ama birbirini bütünleyen eksik kalmış başka yazılara da yer verilebilseydi. Ancak yeri gelmişken, konunun muhatapları çok iyi biliyor olsa da, farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin ortak bir derdi, bir meramı olan herhangi bir çalışmada bile bir araya gelmesinin ne denli zor olduğunu, bu anlamda her yönüyle eksiksiz bir ürün ortaya koymanın kolay olmadığını, bir kez daha belirtmekte fayda görüyoruz.

Kent Fragmanları, biraz da idealist bir yaklaşımla, farklı disiplinlerden gelen araştırmacı ve akademisyenlerin çalışmalarını bir araya getirerek, günümüz kentlerini vadettikleri, avantajları, umutları, ama aynı zamanda zıtlıkları, sorunları ve

kaosları ile ele alan ve konuya geniş bir pencereden bakmaya çalışan bir eser olma iddiasıyla şekillendi. Kitap on bir bağımsız fakat birbirini tamamlayan bölümden, kenti ve kentsel yaşamı tanımlayan yeni kavramlar ve sorunlar ekseninde yapılmış kuramsal analizlerden ve değerlendirmelerden oluşuyor.

İlkyazı temel derdi ve içeriğiyle bir bakıma "Giriş" niteliği de taşıyor. Kitabın editörlerinden olan Esgin'in *"Aşina Olunanın Bilinmezliği: Kentin ve Kentsel Gündelik Hayatın Sosyolojisi Üzerine"* başlıklı yazısı, sosyolojinin kent ve kentsel gündelik hayata ilişkin bakışı ekseninde, geçmişten günümüze sosyolojideki kent algısının, kent analizlerini biçimlendiren teorik ve metodolojik yönelimlerdeki değişimlerin eleştirel bir değerlendirmesini yapıyor. Esgin'in değerlendirmesinde klasik kuramcıların kent kavrayışlarındaki zafiyetlerle birlikte, kentin ve kent yaşamının kuramlaştırılma süreci, Simmel'den Chicago Okuluna, sosyolojik oydaşmadaki kırılmalardan fail merkezli kuramların etkilerine varıncaya değin ilişkisel düzlemde tartışmaya açılıyor. Makalede ayrıca bütün bu tartışmalar, kentsel gündelik hayatın keşfi ya da ifşası eşliğinde Lefebvre ve De Certeau'nun görüşleriyle örneklendirilerek farklı bir bağlama taşınıyor ve günümüzdeki kent çalışmaları için geçerli olabilecek çeşitli öneriler geliştiriliyor.

Kentlilik ve Kentsizlik başlıklı yazıda Güncel Önkal, bilhassa felsefenin bu kavramlarla kurduğu irtibat üzerinden kent araştırmalarının ana temasını oluşturan, "bir kentin nasıl olması gerektiği" sorunsalı hakkında ortaya çıkan fikirlere odaklanıyor. Önkal özellikle 1990'lı yıllardan sonra gelişen tartışmalarda, kent ve kentlilik kavramlarına felsefe aracılığıyla geliştirilen çağdaş yorumların izini sürüyor ve kent sosyolojisi çalışmalarının yeni yüzyılda kentli öznenin felsefi koşulları göz önüne alınmadan işlevsel olamayacağını iddia ediyor.

Önkal'ın başka bir iddiası da, şehirlerden kentlere, kentlerden metropol ve megapollere uzanan küresel değişim çizgisine ve bu değişimin yarattığı yaşam algısına kayıtsız kalınamayacağıdır. Elbette bu süreçte felsefe bize yeni kapılar açacaktır.

Kitabın bundan sonraki bölümü, özellikle son dönemde D. Harvey, H. Lefebvre ve M. Castells gibi kuramcılar tarafından sıklıkla gündeme getirilen kent-mekân ilişkisini öne çıkarıyor ve günümüz kentini mekânsallık düzleminde ele alan dört analizden oluşuyor. Ünal Şentürk'ün *Modern Kent: Mekânın Yapay Metamorfozu* başlıklı yazısı, kent-mekân ilişkisi bağlamında son dönemde sosyolojik analizde öne çıkan tartışmaların kapsamlı bir özetini sunuyor. Şentürk, kentsel mekânı, kendi başına bir anlamı olan nesne değil, aksine toplumsal ilişkilerle üretilen ve yapay olarak dönüştürülen bir niteliğe sahip, coğrafi bir alan olarak kodlayarak, mekânda gerçekleşen başkalaşımın ya da *yapay metamorfozun,* sosyal teorideki bazı yaklaşımlar üzerinden değerlendirmesini yapıyor. Kentsel mekânın salt fiziksel ya da mimari bir yapı olmaktan öte, toplumsal bir üretim olduğu iddiasını, Park, Harvey, Castells ve Hobsbawm gibi isimlerin kuramsal çıkarımları eşliğinde ayrıntılandıran Şentürk, kentin küreselleşmeyle birlikte aldığı yeni görünümlerini izah etmeye çalışıyor.

Kent-mekân ilişkisine odaklanan *Kentsel Mekânın Dikey Örgütlenişi: Gökdelenler* başlıklı diğer yazıda, Funda Çoban, kentin mekânsallığını, günümüz kentlerinin mimarisinde tanımlayıcı bir figür haline gelen gökdelenler üzerinden inşa ediyor. Bu anlamda gökdelenleri modern mimarinin ve bunun post-modern dönemdeki yansımalarının bir uzantısı olarak tarihsel ve göstergebilimsel boyutlarıyla ele alan Çoban, gökdelenlerin kentsel mekânın dikey örgütlenişindeki ekonomi-politik açılımları anlamak açısından önemli yapılar olduğunu iddia ediyor. Çoban'a göre, rezidans "kültürünün" her geçen

gün daha fazla kendini hissettirdiği günümüz toplumlarında gökdelenleri incelemek aynı zamanda kendi başına işleyen bir "makine" gibi kentin ortasında beliren bu türden bina formlarının ürettiği hiper-realiteyi araştırmak anlamına geliyor. Yazıda gökdelenlerin bir tarihçe eşliğinde, kent yaşamına hangi anlamları kattığı, sözgelimi nasıl bir sınıfsal araç ya da iktidar bileşeni haline geldiği tartışmaya açılıyor.

Kent-mekân ilişkisini farklı bağlamlarıyla konu edinen yazılardan üçüncüsünde Samet Ünlü, *Bir Kentsel Mekân Analizi: Stüdyo Daireler* başlığıyla, kentin mekânsallık düzleminde değişen çehresini yakın dönemde moda haline gelen stüdyo tipi daireler üzerinden analiz ediyor. Makalede modern kent, postmodern mimari tanımlamaları ekseninde kentsel yaşamdaki değişimleri somutlaştıran yeni yaşam alanları olarak 1+1 stüdyo tipi dairelerin, kentin dokusuna ve özellikle de kentli insanın yaşam biçimlerine ne türden etkiler yarattığı sorununa dair sosyolojik çıkarımlar yapılıyor. Ünlünün çıkarımlarının özgünlüğü, onun özellikle stüdyo tipi yaşamların Türkiye örneğindeki sonuçlarına dair yaptığı tespitlerle belirginleşiyor.

Kent ve Siyaset: Siyasal Katılımı Kent ve Mimari Üzerinden Okumak adlı, yine mekânsallığı öne çıkaran son yazıda ise, Ahu Tunçel Önkal, kentleri, Victor Hugo'ya atıfla "taştan kitap" olarak niteliyor ve bu kitabın sayfalarına mimariyle işlenmiş siyaset metinlerini okumaya çalışıyor. Zira Önkal'a göre, taştan kitaplar olarak kentler, mimari yapılarıyla yalnızca kamusal ve özel alana ilişkin mekânlar şeklinde değil, aynı zamanda yurttaşların siyasal katılımının ya da kamusal sorunlara duyarlılık ölçütlerinin de inşa edildiği mekânlar olarak düşünülmelidir. Önkal bu anlayışla, antik dönemden günümüze, kent meydanlarından, gettolara, kentlerin düşüşünden yükselişine, mimarideki yeni yönelimlerden kamusallığın

çöküşüne varıncaya değin pek çok değişkenle kentteki mimari ve siyaset ilişkisini konumlandırma çabasına giriyor.

Kitabın bundan sonraki bölümleri, günümüz kentlerinin ve kentsel yaşamın değişen doğasıyla ilişkili, yeni sorun alanlarını gündeme getiren fragmanları içeriyor. Bu kapsamdaki ilkyazı, Merve Bozalp'in *Kent ve Gözetim: Geleneksel Kentten Modern Kente* başlığını taşıyor. Bozalp, "insanlık tarihi gözetimle başlar" söylemine dayanarak, gözetim toplumu diye nitelenen günümüz toplumunda kentlerinin gözetimle olan rabıtasını analiz etme çabasına giriyor. Başka bir deyişle, geleneksellik-modernlik karşıtlığı içinde gözetimin anlamında ve biçiminde ortaya çıkan değişimleri göz önüne alarak, gözetimin modern kent yaşamında hangi noktalara ulaştığını, nasıl mekansızlaştığını ve bütün bunların ne türden sonuçlar doğurduğunu anlamlandırmaya çalışıyor.

Kentsel yaşamın değişen doğasına vurgu yapan sonraki yazı, Meral Öztürk'ün *Kent ve Suç Korkusu: Kuramsal Temeller* adlı yazısı. Öztürk özellikle modern kentsel yaşamdaki risklere, belirsizliklere, güvensizliklere ve kaygı durumlarına gönderme yaparak, modern kent yaşamının yeni bir sorunu olarak kavramlaştırılan "suç korkusu" kavramını masaya yatırıyor ve kavramın kuramsal temelleriyle birlikte, karşıladığı anlamları ve özellikle toplumsal yaşam alanındaki sonuçları açısından bir değerlendirmesini yapıyor.

Kitabın editörlerinden olan Özgür Sarı'nın makalesi de yine kentsel bir sorun olarak görülen yoksulluk meselesine odaklanıyor. *Kent ve Yoksulluk: Sivil Toplum Örgütlerinin Artan Rolleri* başlıklı yazsısında Sarı, değişen kent yaşamındaki yoksulluk sorununu, modern yaşamın önemli çıktılarında olan sivil toplum örgütleriyle bağlantısı açısından irdeliyor. Başka bir deyişle, sosyal adalet ve sosyal dışlanmışlık konusun en önemli göstergelerinden olan yoksulluğu, özellikle kentsel

alanda yoksullukla mücadele ederek sosyal adaleti tesis etmeye çalışan sivil toplum kuruluşları ve sosyal politikalar bağlamında inceliyor. Analizde en önemli noktalardan biri kent yoksulluğu kavramlaştırması olarak göze çarpıyor. Sarı refah sistemi uygulamalarında kent yoksulluğuyla mücadelede, piyasa, devlet ve aile üçgeninin yanına sivil toplum örgütlerini de ekliyor.

Farklı ve güncel bir konuyu işleyen *Kentin Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar* başlıklı yazıda, *A. Çağlar Deniz, Yusuf Ekinci* ve *A. Banu Hülür* alandan (Gaziantep ve Kilis) itinayla elde ettikleri veriler ve güçlü teorik temellendirmeler ekseninde Suriyeli sığınmacılar meselesine el atıyor. Konuyu özellikle De Certeau'nun kuramının özünü oluşturan taktik ve strateji kavramları üzerinden işleyen yazarlar, Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatta yaşadıkları tecrübeleri, De Certeau'nun yaptığı ayrıma atıfla "yukarıdan" yapılan gözlemlerden değil; "aşağıdan", kentin içinden elde ettikleri bulgulardan hareketle inceliyorlar. Dolayısıyla güncel bir sorunu hem yapısal unsurların belirleyiciliğinin hem de konunun muhatabı faillerin eylemlerinin karşılıklı etkileri üzerinden inceleyerek, konuyu farklı boyutlarıyla değerlendirebilmemize imkân tanıyorlar.

Kitabı tamamlayan son yazı, Uluslararası Kentsel Ağlar meselesini gündeme taşıyan İnci Çalışkan'ın *Uluslararası Kentsel Ağlar ve Kentleşme: Türkiye Deneyimi* başlıklı yazısı. Çalışkan günümüzde kentlerin mekân-toplum ilişkisini aşıp, kentin tanımında diğer kentlerle girdiği ilişkilerinde etkili olduğu varsayımıyla, çağdaş kentlerin iletişime girdiği bölgenin dünya olduğunu iddia ediyor ve bu iletişimde etkili olan ağların analizini yapıyor. Uluslararası kentsel ağları, kültürler arası etkileşime olanak sağlayan, benzer sorunlara ortak çözümler üretmeyi amaçlayan ekonomik, sosyal faaliyetlerin yer aldığı yapılanmalar olarak tanımlayan Çalışkan, bu türden ağlarda

belediyelerin konumunu tartışmaya açarak, Türkiye örneklemi üzerinden önemli çıkarımlar yapıyor.

Kent Fragmanları, kente ve kentsel yaşama özgü güncel, güncel olduğu kadar karmaşık, fakat birbiriyle organik bağlar içeren sorunların analizine odaklanıyor. Başında da söylendiği gibi, sorunlar ya da güncelliği anlamında kente özgü konular bu kitapta ele alınanlarla sınırlı değil elbette. Ayrıca kitabın üzerinde durduğu her meseleyi tüm boyutlarıyla irdelediği ya da eksik bir alan bırakmadığı gibi anlamsız bir iddiayı da sahiplenmediğini peşinen belirtmemiz gerek. Aksine kitabın editörleri ve yazarları daha mütevazi bir anlayışla ve eksiklerini başından kabul ederek, kent çalışmalarındaki yeni sorun alanlarını ve yönelimleri kendi bağlamları içinde gündeme taşıyabilmeyi, böylelikle de alanda yeni tartışma ve hatta eleştiri hatları oluşturabilmeyi umuyor.

Malatya-Ankara
Ağustos, 2016

Kaynakça

Mumford, L. (1996). Görünmeyen Kent, *Cogito: Kent ve Kültürü*, Çeviren: Z. Aygen, Sayı: 8, s. 71-79.

Wacquant, L. (2010). *Kent Paryaları*, Çeviren: M. Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Aşina Olunanın Bilinmezliği: Kentin ve Kentsel Gündelik Hayatın Sosyolojisi Üzerine

Ali ESGİN

Metropol, kişisel olan her şeyi yutarak büyüyen bir kültürün bütün çıplaklığıyla sergilendiği bir sahnedir.
G. Simmel, *Metropol ve Tinsel Hayat,* s. 98.

"Gündelik hayatı kabul ederek, geri çekilmeksizin onu edilgen bir biçimde "yaşayarak" olduğu gibi kavramak imkânsızdır"
H. Lefebvre, *Modern Dünyada Gündelik Hayat,* s. 38.

Giriş: Sosyolojinin Daimi Analiz Nesnesi Olarak Kent

Çok dile getirilen bir tespit olmasa da, kente dair analizler, kentleşme ve kentselliğe ilişkin tanımlar ve nihayetinde kent kuramları başından beri sosyolojinin gelişiminde temel bir yere sahiptir. Bu iddiayı daha da ileri taşıyarak, sosyolojinin gelişiminin özellikle kent ortamındaki nüfus baskılarının neden olduğu toplumsal denetim sorunları hakkındaki özgül kaygılarla doğrudan ilişkili olduğunu öne sürebiliriz. Aslında buradaki iddiamızı anlamlı kılan şey, sosyolojinin bir bilim olarak gelişimini koşullayan ana unsurların, yani kapitalizm

ve modernliğin çoğu zaman kent formu içinde temsil edilmiş olmasıdır. Nihayetinde, Turner'ın (2014: 328) vurguladığı gibi, özellikle klasik sosyoloji geleneğinde kent, toplumsal değişimin (kentleşme gibi) ürünü, toplumsal dönüşümün motoru ve modern değişimin gerçekleştiği bir mekân olarak imlenmiştir. Sosyolojik teoride kentlerin gelişmesi ve kentleşme sürecinin hız kazanması, kapitalizm, endüstrileşme ve modernliğin gelişimiyle ilişkilendirilmiş, kent özellikle modern yaşamın getirileriyle birlikte götürülerinin de somutlaştığı sosyolojik bir analiz nesnesi şeklinde düşünülmüştür. Sözgelimi birçok yorumcu Emile Durkheim'ın işbölümü kuramının, anomi fikrinin ve kolektif bilince yapılan vurgunun, 19. yüzyıl sonlarında Fransa'daki toplumsal düzenlemeler üzerindeki demografik baskıların sosyolojik açıklamaları olduğunu iddia etmiştir. Durkheim'ın işbölümü ve dayanışma kavramlaştırmaları esas itibarıyla modern kentin gelişimini anlatan değişimlerle ilişkilidir. Aynı durumun Max Weber'in kapitalizm ve modernliğe ilişkin analizleri için de geçerli olduğu söylenebilir. Weber'in tanımında kent, kapitalizmin gelişiminde gerekli koşulları sağlayan ve aynı zamanda Batı'nın doğu dünyasından farklılığını ortaya koyan tarihsel ve sosyolojik bir dışavurumdur (Pınarcıoğlu vd, 2010: 77). Weber için kent, özerk loncaları ve bağımsız cemiyetleriyle Batı kapitalizminin beşiğidir. Benzeri bir çıkarımı Karl Marx için de yapılabiliriz. Nitekim Marx kenti kapitalizmi tanımlayıcı ana figürlerden biri, uygarlığın kaynağı (Holton, 1999: 61) ve daha önemlisi kapitalist üretim ilişkilerinin yeşerdiği mekân olarak formüle etmiştir. Marx için kent, nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin ve ihtiyaçların bir merkezde toplanması olgusudur (Marx ve Engels, 2013: 56). Dolayısıyla kapitalizmin hayat bulma mekânı olan modern kent, sınıf savaşımının merkezi olduğu kadar, sosyalizme geçiş için de gerekli bir koşuldur. Sonuçta

her üç düşünür için de kent öncelikle kapitalizm, endüstrileşme ve modernlik dolayımında şekillenen ve bu değişimlerin vücut bulduğu bir örneklem alanıdır.

Kentin daha başlangıçta sosyolojinin temel bir analiz nesnesi haline gelmesi, kentlerin ve kentsel yaşamın, sosyal yaşamın ayırt edici bir karakteri ya da formu olduğu şeklindeki 19. yüzyılın sonlarında gelişmiş sosyolojik bir teze dayanmaktadır. O dönemde birçok kişi için kentleşme, modernliğin temel bir aşaması olarak görülmektedir (Giddens, 2014). Kapitalizm ise her iki olgunun kaynağıdır. Bu anlayış etrafında Marx, Weber ve Durkheim modern kapitalist toplumlarda kent sorununun toplumun tamamında geçerli olan unsurların analizine dâhil edilmesi gerektiği görüşünü paylaşmışlardır. Zira kentler ahlaki tutarlığın parçalanması gibi temel süreçlerin, artan rasyonelliğin veyahut kapitalist üretimin yıkıcı güçlerinin canlı bir örneklemini sunabilmektedir (Saunders, 2013: 16). Ancak her üç düşünür için de en temel amacın kapsayıcı bir kent kuramı inşa etmek değil, kapitalizmin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan sorunları açıklayabilen bir kuram geliştirmek olduğu belirtilmelidir. Hal böyle olunca, her ne kadar başlangıç itibarıyla kent, sosyolojinin temel bir analiz birimi olsa da, amaç doğrudan bir kent kuramı inşa etmek olmadığından, kurucu isimlerin kente dair açılımları kent sosyolojisi açısından nispeten sönük kalmıştır. Saunders'in (2013: 18) vurguladığı gibi, sosyolojinin temel analiz birimi olan kente dair başlangıçta yapılan bu tespitler, kurucu isimlerin kent sorununu özellikle modernlik ve kapitalizm kıskacına hapsetmeleri ya da kenti salt daha genel sorunları açıklayıcı bir mekân olarak tasavvur etmeleri nedeniyle, kente ve onun neliğine ilişkin yeterli açılımlar sunamamıştır. Neticede kent sosyolojik bir analiz nesnesi olarak toplumsal değişim kuramlarında kavramsal bakımdan önemli bir yere sahip olmuş,

ancak 1920'ler ve 1930'larda Chicago Okulu'nun çalışmalarına değin, doğrudan incelenen ve kuram oluşturmaya dönük bir olgu olmaktan uzak kalmıştır.

Burada karşımıza çıkan bir başka sorun, kurucu isimlerin kente dair açılımlarında Lefebvre'nin (2007) özellikle dikkat çektiği "kentin gündelik hayat üzerinden okunması gerektiği" fikrinden ya da kentleşmenin kent yaşamının bireysel faillerinin edimleriyle ilişkilerini anlama girişimlerinden genellikle uzak kalmalarıdır. Bunun öncelikli nedeni söz konusu isimlerin kent yaşamını ve toplumsal ilişkileri yeniden üreten gündelik hayatın aktif öznelerinin gündelik eylemlerine ya da kentsel yaşam biçimlerinin izahına değil, daha çok kurumsal ve yapısal unsurların belirleyiciliğine odaklanmış olmalarıdır. Yapı-fail düalizmi ekseninde şekillenen bu sorun, sosyolojik teoride hemen her konuda olduğu gibi, kente ilişkin analizlerde de kendini göstermiştir. Bu anlamda klasik sosyoloji geleneğinin ortaya koyduğu sosyal gerçeklik tanımlamalarında, kültürel kodlar ve yapısal süreçler gibi üst belirleyenler ön plana çıkartılmış, kenti ve kentsel gündelik yaşamı oluşturan bireysel eylem ve etkileşim gibi unsurlar geri planda bırakılmıştır. Onlar kentsel olanı daha çok hem karmaşık bir yapısal bütün şeklinde hem de onun özgül kurumlarla ilişkisi bağlamında tanımlamaya çalışmışlar, kentsel alandaki bireysel olana ve özellikle gündelik yaşam örüntülerine çok fazla önem vermemişlerdir. Slattery'nin (2007: 225) ifadesiyle, klasik sosyoloji geleneğinin temsilcileri, toplumsal dünyayı üyelerin bakış açılarından görmeye ya da onların gerçekte nasıl davrandıklarını anlamaya çalışmak yerine, kendi anlayış ve yorumlarını toplumsal dünyaya empoze etmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla, geleneksel sosyoloji açısından sosyal dünyayı ve tabi ki kentsel olanı anlamlandırma çabası, kenti ve kentsel yaşamı anlamlandıran aktörlerin yapıp ettikleriyle değil, onla-

rın eylemlerini belirleyen yapısal kodların açıklanmasıyla ilişkilendirilmiştir. Çünkü kent ve kentlilik bireysel öznenin bir yaratısı olmaktan çok, bireylerin üstünde onları biçimlendiren bir varlık şeklinde düşünülmüştür. Oysa kent daha sonraki sosyolojik analizlerde, gündelik hayatta anlam inşasında bireyi aktif bir fail olarak kavramsallaştırma konusunda açıklayıcı ya da somutlaştırıcı bir örneklem alanı halini alacaktır.

Kente dair daha kapsamlı ve nispeten bu sorunlardan azade ilk çalışmalar kent çalışmalarının öncüleri olan Ferdinand Tönnies ve Georg Simmel'le başlamıştır. Tönnies ve Simmel, bireylerin yeni yaşam alanlarında yaşamlarını sürdürebilmek için ne türden yeni psikolojik ve sosyal stratejiler geliştirdiklerini gözler önüne sererek, bu yaşam alanlarının önceki yerleşim yerlerinden farklılıklarını ortaya koymaya çalışmışlardır (Giddens, 2014: 127).

Tönnies kent çalışmalarının önemli bir öncüsüydü. Tönnies 1880'lerde, daha yakın ve uzun ömürlü ilişkilerden oluşan *Gemeinschaft*'ın (cemaat) geleneksel sosyal bağlarının yerini, daha zayıf ve geçici ilişkilere dayalı *Gesellschaft*'a (cemiyet) bıraktığını gözlemlemiştir. Ona göre bu durum kaçınılmazdır. Ancak bu değişim sürecinde bireysellik, kolaylıkla daha bencilce ve araçsal olan bir bireyciliğe doğru evrildiği için, hayati bir şey kayboluyordu. Diğer bir öncü olan Simmel ise (yazının ilerleyen bölümlerde ayrıntılandırılacağı gibi), insanların kentle nasıl başa çıktıklarına odaklanarak, kent yaşamının niteliğini ve pratiğini kavramaya çalışmıştır. Simmel kentte yaşayanların kent yaşamına, duyguları körleştiren ya da onları yok eden, her şeyden bıkmış bir tutum ve 'bütün bunları daha önce gördük' şeklinde bir anlayış benimseyerek adapte olduklarını savunmuştur. Bu türden başa çıkma mekanizmaları olmadan, kent ortamı katlanılamaz bir hal alacaktır (Giddens, 2014: 127).

Özellikle Simmel'in amacı kurucu isimler gibi, kenti salt daha genel sorunları açıklayıcı bir mekân olarak görmek olmadığından ya da analizinde kentsel yaşamın bireysel faillerini göz ardı etmediğinden onun kente dair analizleri daha sonraki kent çalışmalarına kaynaklık edecek açılımlar sunabilmiştir. Bununla birlikte kentle ve kentlilikle ilgili çalışmaların, 1920'ler ve 1930'larda Chicago Okulu'nun çalışmalarıyla olgunlaştığı, kent araştırmalarının sonraki seyrini oluşturan tartışmaların bu dönemde temellerinin atıldığı söylenebilir. Hatta denilebilir ki, sosyal bilim literatüründe kent araştırmalarının başlı başına bir disiplin haline gelmesindeki asıl rol Chicago okuluna aittir (Arlı, 2012; Özdemir, 2012; Serter, 2013). Robert Park, Ernest Burgess, Louis Wirth ve diğerleri Chicago Okulunun 'kentsel ekoloji' olarak bilinen ayırt edici yaklaşımını kullanarak, kentlilik çalışmalarıyla ilgili bir alt disiplinin oluşmasını sağlamışlardır (Giddens, 2014: 128). Park'ın geliştirdiği "kentsel ekoloji" disiplini içinde temellenen kuramsal yapı, Burgess ve Mc Kenzie'nin katkılarıyla büyüme süreçlerinin analiz edildiği bir kuram halini almış ve nihayetinde Wirth'ün kentliliği bir yaşam biçimi olarak tanımlayan çalışmalarıyla genel bir çerçeve kazanmıştır (Aslanoğlu, 2000; 61).

Chicago Okulu: Sosyolojik Bir Kent Kuramının İmkânı

Chicago Okulunun özgünlüğü, kuramsal çerçevelerini geliştirirken sordukları temel bir soruya farklı açılardan verdikleri cevaplardan ve daha önemlisi kente dair analiz verilerini elde etmedeki metodolojik yönelimlerden gelmektedir. Okul sosyolojin kurucu isimlerinde olduğu gibi ne başka sorunları dile getirmek adına kenti analiz birimi haline getirmiş ne de kentsel olanı açıklarken bütünüyle yapı merkezli bir anlayışla ha-

reket etmiştir. Okulun cevap aradığı temel soru, kentsel nüfusun çevreye nasıl uyum sağladığıdır. Soruya cevap vermek için geliştirdikleri kuramsal perspektif bu noktada mekân ve sosyal süreçleri arasındaki karşılıklı ilişkinin analiz edilmesi üzerinedir. Ekolojik yaklaşım bu anlayışlar üzerine oturmuştur (Saunders, 2013; Serter, 2013;).

Ekolojik yaklaşımın özünü insan yerleşiminin kentsel çevreye nasıl uyum sağladığı sorusunun biyolojideki ekolojik süreçlerle ilişkilendirilmesi, özellikle de bitki ve hayvanların çevresel uyumlarına atıflar yaparak açıklanması oluşturmaktadır. Bu çerçevede Chicago Okulu toprak, toplumsal etkinlikler ve nüfus arasındaki ilişkileri biyoloji ve ekoloji kavramlarının sentezinden üretilmiş bir terminolojiyle çözümleyerek sanayileşme koşullarında sosyo-mekânsal gelişme ve farklılaşmayı haritalamış (Arlı, 2012: 129), toplumsal etkinlikleri, kültürel koşulları, rekabet ortamlarını merkeze alan bir kent analizi geliştirmiştir. Chicago Okulu üyelerinin, Hobbescu doğa durumunda toplumsal düzen nasıl mümkündür sorusunun cevabını Alman geleneğinden (özellikle Simmel'in etkisi vurgulanmalı) gelen yorum çerçeveleriyle ilişkili biçimde "kültür" kavramında araması, rekabet, çatışma ve farklılaşma düzeyindeki gelişmelerin toplumsal örgütlenme ve bütünleşme tarafından dengelenerek kültürü ve sosyal düzeni oluşturduğunu düşünmeleri (Arlı, 2012: 129) okula atfedilen ayrıcalıklı konumun nedenleri arasındadır. Bu konumun mimarı Park (2015: 39) şöyle yazar:

> Kent, medeni insanın doğal habitatıdır. Kent bu nedenle, kültürel bir alan, kendine has kültür biçimiyle nitelendirilen bir mekândır. Bütün kültürler kentte doğmuştur. İkinci kuşak seçkin insan aslında kentsel hayvandır. Bu, dünya tarihini insanlık tarihinden ayıran temel kriterdir: Dünya tarihi kent insanlarının

tarihidir. Milletler, yönetimler, politika ve dinler; hepsi insanın kentteki varoluşunun ana görüngüleridir.

Elbette bu konumu haklılaştıracak tek boyut, okulun kuramının insan eylemlerinin ve toplumsal etkenlerin etkileşimine verdiği önem değildir. Bunun yanında okulun analiz verilerini elde etme mantığına ve yöntemine ilişkin yönelimleri de eklemek gerekir. Nitekim özellikle okulun Chicago'daki etnik ve sınıfsal ayaklanmaların sebeplerinin araştırmak için, kent sosyolojisiyle etnografik yöntemi buluşturan öncü araştırmalara imza atması bunun kanıtıdır. Bu araştırmalar kent araştırmalarında niteliksel sosyolojinin doğumuydu. Yöntemsel yenilik bakımından, P. Geddes ve F. Le Play'in öncülük ettiği kent anketlerinin uygulamasının ardından, antropolojik teoriden kent araştırmasına aktarılan temel bir metodolojik katkıydı. Okulun çalışmaları kapsamında insan ekolojisi veya sosyal ekoloji yaklaşımı olarak anılan bakış açısıyla, kentsel topluluk, kentsel etnografi, ırk ilişkileri, etnisite, mekânsal modelleme, şehrin fiziksel gelişimi gibi konularda yepyeni bir araştırma programı inşa edildi. Chicago Okulu araştırmacıları, iyi yaşam sorunlarının ve kent hayatında normatif modellerin rehberliğinden ziyade doğrudan kent ünitesinin fiziksel, kültürel ve sosyal işleyiş mekanizmalarının keşfi için katılımcı gözleme dayanan niteliksel bir araştırma programının kuruluşunu (Arlı, 2012: 129-130) sağladı.

Kentin fiziksel, kültürel ve toplumsal işleyiş mekanizmalarını saha verilerine odaklanarak, nitel araştırma tekniklerini işe koşarak ve daha önemlisi etnografik incelemelere ayrıcalık tanıyarak analiz etmeye çalışan bu anlayış, daha sonra fail/eylem merkezli sosyoloji geleneğinin de temelini oluşturmuştur. Chicago Okulunun özellikle Park'ın, hocası Simmel'den etkilenerek hem küçük ölçekli toplumsal mekân-

lardaki yüz yüze etkileşime yaptığı vurgu hem de toplumsal kimlik ve insanların diğerlerine tanıttıkları "kamu yüzü"ne ilgisi sembolik etkileşimcilik, etnometodoloji, dramaturjik teori gibi bireysel faili ve onun eylemlerini önceleyen kuramlara referans olmuştur. Chicago Okulunun etkisiyle sosyoloji, yapısal unsurların belirleyiciliğine odaklanmış, dolayısıyla bireysel olana ve gündelik yaşam örüntülerine çok fazla önem vermeyen yapı merkezli kuramların etkisinden uzaklaşma eğilimleri göstermiş, yüzünü bireysel eylemlerin, fail odaklı açıklamaların ve daha önemlisi gündelik hayat dünyasının açıklanmasına yönelmiş anlayışlara çevirmiştir. Garfinkel, Goffman ya da Schutz gibi bu anlayıştan gelen isimlerin inceleme nesnesi olarak yöneldiği gündelik hayat alanını analiz ederken, aslında kentsel alan içinde kentsel yaşamı sürekli yeniden üreten aktif faillerin karşılıklı etkileşimleri ve eylemleri ekseninde çıkarımlara girişmesi, bu yüzden rastlantısal değildir. Bu geleneklerin hemen hepsinde insan ilişkilerinin nasıl oluştuğu ve geliştiği konusuna karşı duyarlılığıyla öne çıkan Simmel'in ve tabi hocasının bu duyarlılığını sürdüren Park'ın etkisinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bu noktada Chicago Okulunun kent araştırmalarındaki kuramsal çerçevesini tamamlayan isim olan Louis Wirth'ün etkisini de göz ardı etmemek gerekir. Nitekim Wirth'ün büyük modern kentin başlıca özelliklerini belirlemeye giriştiği ünlü makalesi *"Urbanism as a way of life"* [Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlilik (2002)], okulun hem kentsel yaşama dair bakışını hem de kent yaşamının nasıl analiz edilmesi gerektiğine ilişkin çıkarımlarını tamamlayıcı niteliktedir. Bir yandan Simmel'in diğer yandan Park'ın etkisi yansıtan makalesinde Wirth, Simmel'in birlik biçimleri ile kentsel kişiliğin gelişimi üzerine yaptığı çıkarımlarla, Park'ın geliştirdiği insan ekolojisi yaklaşımını sentezleme (Saunders, 2013: 110) yoluna giderek,

kenti ve kentleşmeyi yaşam biçimleri ve toplumsal eylemler üzerinden izah etme yoluna gitmiştir. Bu anlamda Wirth'ün kent konusuna odaklanan bir sosyoloğun ana sorununun; türdeş olmayan çok sayıda insanı barındıran yoğun nüfuslu yerleşim yerlerinde göreli olarak sürekli bir biçimde gözlemlenen toplumsal eylemlerin ve örgütlerin biçimlerini keşfetmek olması gerektiğini öne sürmesi (Wirth, 2002: 86) şaşırtıcı değildir.

Wirth'ün kuramında kent; nüfusunun büyüklüğü, yerleşim yerlerinin yoğunluğu ve heterojenlik olmak üzere üç parametreden oluşur. Bu üç parametre, yeryüzünün en uzak yerlerinden türdeş ve aynı düşüncede olmayan farklı yapıdaki insanları, birbirine yardımcı olacak şekilde bir araya getiren kenti (Wirth, 2002: 86) anlamak için aralarında ilişkiler kurulması koşuluyla ampirik araçlarla incelenmesi gereken bileşenlerdir. Ayrıca kenti tanımlayıcı bu parametrelere ilişkin gözlem ve araştırmalara dayanılarak geliştirilen pek çok sosyolojik önerme bulunmaktadır. İşte burada sosyoloğun görevi, özellikle sosyal ilişki biçimlerini belirlemek adına söz konusu parametrelerin neden olduğu etkileşimleri ve değişimleri analiz etmektir (Wirth, 2002: 87, Saunders, 2013: 111).

Wirth ortaya koyduğu parametreler ekseninde kenti ve kentsel yaşamı tanımlayıcı genelleştirilmiş bazı çıkarımlar ortaya atmıştır. Her ne kadar bu çıkarımlara, özellikle de genelleştirilme biçimlerine dair daha sonra çokça eleştiri alsa da, onun geleneksel yaşam ile kentli yaşam tasnifiyle ortaya koyduğu bu çıkarımlar, kentin ve kentlileşmenin fiziksel bir konumlanma ya da mekânla sınırlı bir tanımlama olmadığı görüşünü güçlendirmiştir. Ona göre, sözgelimi kentleşmeyi kentin fiziksel varlığı ile tanımladığımız, onu yalnızca katı bir biçimde mekânla sınırladığımız ve kentsel tutumların keyfi yasal sınırların bittiği yerde birden bire kesileceğini düşündü-

ğümüz sürece, bir yaşam biçimi olan kentleşme için uygun bir tanım ortaya konulamayacaktır (Wirth, 2002: 81).

Wirth açısından bir kentin büyümesi, orada yaşayanların farklılaşmasını getirmekte ve bu süreç kentte etnik yapı, ekonomik ve toplumsal statü ve beğeni bazlı mekânsal ayrışmaları beslemektedir. Aynı zamanda bu değişim geleneksel topluluk bağlarını zayıflatarak yerine biçimsel toplumsal kontrol mekanizmalarını koymaktadır. Kentliler arası ilişki ise yüz yüze olabilse de geleneksel toplum ilişkilerinin aksine geçici, yüzeysel, anonim, gayrişahsi ve parçalıdır (Şen, 2012: 109). Kent insanı kırsal alanlarda yaşayanlardan kente özgü yaşam kalıplarını içselleştirebilmesiyle ayrılmaktadır. Kentlileşme bu bağlamda, insanların kente özgün yaşam biçimlerini benimsemesi, dolayısıyla kente uygun tutum ve davranışlar sergileyebilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Kentte daha çok insanın bulunması, kişisel farklılıkların daha çok artmasına yol açmaktadır. Bir kentsel topluluğun üyelerinin, kişisel özelliklerinin, mesleklerinin, kültürel yaşamlarının ve düşüncelerinin, kırsal kesimde yaşayanlarınkine göre farklı kutuplara ayrılması kaçınılmaz bir durumdur. Dolayısıyla bu tür farklılıkları, farklı köken ve altyapıdan gelen üyeleri barındıran bu yığın içinde gelenekselliği ile öne çıkan kırsal kesimdeki aile bağlarından, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinden ya da ortak halk geleneğinden gelen bir kuşakla yaşamaktan kaynaklanan duyguların yok olması da olağandır (Wirth, 2002: 86-89).

Wirth'ün bu türden çıkarımları, bir bakıma Tönnies'in yaptığına benzer bir şekilde, kırsal ve kentsel yaşama dair ayrımlardan, özellikle modern yaşamın getirdiği dönüşümlerle birlikte gelişen modern kentin ayırıcı niteliklerinin geleneksel yaşam biçimleri ile karşılaştırılması yoluyla tanımlanması çabasından kaynaklanır. Kentli yaşam biçimini ve bununla özleştirilen kentleşmeyi açıklamak için Wirth'ün böyle bir yol

izlemesi, daha sonra modern kenti tanımlayan ve kenti geleneksellik-modernlik karşıtlığı içinde bilhassa gündelik hayat örüntüleri üzerinden açıklamaya çalışan sosyologların çıkarımları düşünüldüğünde anlaşılır bir durumdur. Kaldı ki, Wirth'ün ve daha sonra kent üzerine sosyolojik analizler yapan araştırmacıların odağında, tarihsel anlamda süreğenliği olan tekbiçimli bir kent modeli değil, kapitalizmin, endüstrileşmenin, modernliğin ve bunlara bağlı modern yaşamın ortaya çıkardığı bir kent formu vardır. Modernliğin bilimi olan sosyolojinin inceleme nesnesi olan kent, artık modern kenttir. Bauman'ın (2001: 169) ifadesiyle, "bütün kent yasamı modern değildir, fakat bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Çünkü yaşamın modernleşmesi demek, kent yaşamına daha fazla benzemesi demektir." O halde incelenmesi gereken salt modernlik ya da salt kent değil, yaşamın modernleşmesi sürecini somutlaştıran veyahut modern kentsel yaşamı tanımlayan süreçler ve edimler olmalıdır. Bunun en iyi formüle edileceği alan ise, Lefebvre'nin (2007) iddia ettiği gibi, modernlikle iç içe geçmiş olan gündelik hayatın analizidir.

Sonraki Gelişmeler: Sosyolojik Oydaşmadaki Kırılmalar ve Kent Analizlerinin Seyri

Chicago Okulunun kent çalışmaları neticesinde kentin kendisinin mi bir analiz nesnesi olacağı, yoksa başka bir olguyu açıklamak için mi kullanılacağı sorunu büyük ölçüde aşılmıştır. Kent artık doğrudan analiz edilmesi gereken başlı başına bir analiz nesnesidir. Elbette bu durum, kente ilişkin analizlerin sonuçlarının başka bir olguyu açıklamakta kullanılmayacağı anlamına gelmez. Fakat Chicago Okulunun özellikle kentin başlıca analiz nesnesi olması gerektiğine ilişkin klasik kuramcılardan ayrılan yönünün sosyolojik teorideki Ortodoks

oydaşmalar kapsamında belli bir dönem etkili olmadığı belirtilmelidir. Bu nedenle sosyolojideki, işlevselci Ortodoks oydaşma ekseninde kente ve kentleşmeye dair analizler birçok sosyolog için toplumsal değişimleri ve bunlara bağlı sorunları açıklamak için işlevsel olan çıkarımlar olarak kalmıştır. Yine bu oydaşmanın bir sonucu olarak kent konusu yapı merkezli sosyoloji anlayışlarının sınırlılıkları içinde kalarak, kenti meydana getiren bireylerin, onların yaşam biçimlerinin, eylemlerinin ve gündelik hayat deneyimlerinin akışının ihmal edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Klasik sosyoloji geleneği ve onun izleyicisi olan çağdaş kuramcılar ekseninde kent konusunun makro ölçekli analizlerle ele alındığı süreçte, kentin doğrudan bir analiz nesnesi değil de, toplumsal sorunların anlaşılır kılmak için tanımlanması gereken bir alan olarak düşünülmesi, kente ve kentsel yaşama dair mikro ölçekteki analizlerin geri planda kalmasına neden olmuştur. Kente ilişkin sosyolojik çalışmalara fail odaklı ya da mikro düzeydeki analizlerin girmesi, işlevselci sosyolojik oydaşmayı kırılmalara uğratan gelişmelerle yakından ilişkilidir. Başta Alman ekolünden beslenen Amerikan sosyolojisinin sembolik etkileşimcilik, dramaturji, etnometodoloji gibi fail merkezli geleneklerinin artan etkisi olmak üzere, eleştirel teorinin radikal eleştirel tutumu, bu anlamda özellikle Adorno ve Horkheimer gibi isimlerinin kentsel gündelik yaşamdaki bireysel yoksunluklara dönük çıkarımları (Kalekin-Fishman, 2013: 715) kent analizi konusundaki daha sonraki çalışmaları oldukça etkilemiştir. 1990'lı yıllardan sonra sosyolojideki postmodern dönüş ve postmodernliğe ilişkin tartışmalar yalnızca sosyolojik oydaşmadaki kırılmaları hızlandırmamış, aynı zamanda bu oydaşmanın baskısı altında geri planda kalan düşünürlerin (Simmel gibi) yeniden gün yüzüne çıkmasına vesile olmuştur. Bu süreç aynı zamanda sosyolojideki

yapı-fail ikiliği probleminin tartışıldığı ve aşılmaya çalışıldığı bir süreçtir. Bütün bu gelişmeler neticesinde sosyolojinin kente ve kentin nasıl inceleneceğine ilişkin yaklaşımlar kapsamında durağan kalmadığı, fakat en azından kentin temel bir analiz nesnesi olarak farklı bağlamlarda, özellikle de kentsel gündelik yaşam ve modern kent tasarımlarının açıklanması bağlamında incelemeye konu olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte kent çalışmalarının seyrinin değişmesinde konuya Marxist perspektiften bakan özellikle Henry Lefebvre, Michel de Certeau, Manuel Castells ve David Harvey gibi isimlerin etkilerini de göz ardı etmemek gerekir. 1970'li yıllardan sonra kente ve kentsel yaşama dair Marxist teorinin öncülük ettiği bu isimler eleştirel analizler yoluyla, bir yandan Marx ve Engels'ten farklı olarak kenti ayrı bir analiz nesnesi olarak formüle etmişler, diğer yandan da sosyolojideki hâkim anlayışların, bilhassa kentlerin kapitalist üretim tarzıyla ilişkisini görmezden gelen analizlerin zafiyetlerini ortaya koymuşlardır. Lefebvre (2007; 2010) ve De Certeau (2008) kenti, mekânsallığı ve gündelik hayat stratejileri üzerinden incelerken, Castells (2015) özellikle Fransa ve Amerika'da ortaya çıkan kentsel mücadeleler ve bunların kentsel toplumsal hareketlere dönüşme potansiyelini inceleyerek, kentlere ilişkin doyurucu bir analizin ancak toplumsal sınıf, siyaset ve iktidar arasındaki ilişkilerin kavranmasıyla yapılabileceğini göstermeye çalışmıştır. Harvey (2009; 2011) ise kapitalizm ve mekân ilişkisi üzerinden giderek, mekânın tarihi ve felsefesini yaparak kent biçimleri ve kentin değişen manzarasıyla ilgili anlayışımıza yeni bir boyut kazandırmıştır. "Mekân sadece mekân değildir" (Şentürk, 2016: 53) söylemini anlamlı kılan bu tartışmalar, kent algımızı değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda sosyolojinin kente ilişkin analizlerinin kuramsal ve metodolojik düzlemde hareket alanını genişletmiştir.

Toparlayacak olursak, sosyolojideki Ortodoks konsensüsü kırılmaya uğratan gelişmeler özellikle modern kent tanımlaması kapsamında kenti sosyolojinin temel bir analiz nesnesi haline getirirken, kenti ve kentselliği oluşturan süreçlerin izahında kentsel yaşamın doğası, tinselliği, kent insanlarının karşılıklı etkileşimler çerçevesinde geliştirdikleri taktik ve stratejileri, pozisyonları, performansları veyahut modern kenti tanımlayan gündelik hayat akışı gibi unsurlar ön plana çıkmıştır. Kente dair analizlerin birbirinden farklı ama özellikle kentin kendine özgünlüğünü önceleyen unsurlarla ilişkilendirilmesinin gerisinde Marxist geleneğin tilmizlerinin etkisi büyük olsa da, Chicago okulunun temellerini attığı fail odaklı Amerikan sosyolojisinin Erving Goffman (2009; 2013), Harold Garfinkel (2015) ve Alfred Schutz (1967) gibi isimlerin geliştirdiği kuramların da etkisi yadsınmamalıdır. Nitekim *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (2009) adlı eseriyle, gündelik yaşamdaki yüz yüze ilişkilere, karşılıklı etkileşimlere ve bu etkileşimlerin incelenmesine odaklanan Goffman'ın kuramı ya da fail merkezli sosyolojik teorilerin güçlü bir örneği olan fenomenolojik sosyolojinin temsilcisi olan Schutz'un kuramı yapı merkezli sosyoloji anlayışlarının karşıtı olmanın ötesinde, kenti kentsel gündelik yaşam üzerinden okuyan çalışmalar için yeni açılımlar sağlamıştır. Yine klasik sosyoloji geleneğinin toplum düzeninin, sokaktaki insanların görüş ve açıklamalarının ötesinde kendine ait bağımsız bir gerçekliğe sahip olduğu şeklindeki temel kabulünü çürütmeye çalışan Garfinkel de aynı kapsamda düşünülebilir. Ona göre, sıradan insanlar, sözgelimi, Parsons'ın ima ettiği gibi, yalnızca toplumun talimatlarına uyan "kültürel aptallar" değildirler. Aksine sıradan insanlar, kendi yorumları, eylemleri ve açıklamalarıyla gerçekte toplumu sürekli yeniden üreten aktif öznelerdir (Slattery, 2007: 225). Garfinkel'in bu yorumu daha sonra yapı-

eylem düalizmini aşma girişiminde olan ya da kent olgusunu yapısal unsurlarla birlikte bireysel öznelerin karşılıklı etkileşimi üzerinden analiz etmeye çalışan Giddens (1999) ve Bourdieu (2003) gibi isimlerin de kendi sosyolojik kurgusu içinde benimsediği bir yorumdur. Daha sonraki süreçlerde modern kentin özellikle gündelik hayat üzerinden analiz edilmesi ya da eleştirilmesi bu yüzden rastlantısal değildir.

Rastlantısal olmayan başka bir durum kent araştırmalarının başlı başına bir disiplin haline gelmesinde etkili olan Simmel'in bu aşamada yeniden gündeme gelmesi ve geri planda bırakıldığı dönemlerin aksine, bu dönemde popüler bir referans kaynağı olmasıdır. Bunun temel nedeni, Simmel'in etkilerinin sosyolojik oydaşmayı kırılmalara uğratan kuramsal tartışmalarda, özellikle de çatışma kuramı, sembolik etkileşimcilik, alışveriş kuramı ve ağ teorisi gibi bazı özel kuramlarda (Ritzer, 1992) açıkça görülüyor olmasıdır. Nitekim bir yandan Simmel sosyolojiyi bireysel eylemlerle, insani duygular ve gündelik yaşamı inşa eden etkileşimlerle ilişkilendirmiş, diğer yandan da başta mekânsallık ve uzam olmak üzere, çatışma ve kültür gibi konularda önemli görüşler geliştirmiştir. Hal böyle olunca, Simmel hem Chicago Okulu aracılığıyla hayat bulan gündelik hayat sosyolojisi odaklı kuramcıların hem de kenti mekân ve gündelik hayat üzerinden okuyan ve Marxist geleneği takip eden bazı kent kuramcılarının (daha çok eleştirel boyutta) ortak paydada atıf yaptığı bir isim haline gelmiştir. Bu gelişmeler ekseninde gündelik hayatın anlaşılması çabası ve kentin kentsel gündelik hayat üzerinden okunması girişimleri kent analizleri ve kuramı için yeni olanak alanları açmıştır.

Yazının bundan sonraki bölümünde önce, kent analizine kentsel gündelik hayat deneyimlerini dâhil etmesi ve kenti yalnızca uzamsal ya da mekânsal bir olgu olarak değil, kapita-

lizm, modernlik, bireysel davranış ve duyular, uzmanlaşma, çatışma ve para gibi oldukça farklı unsurlar üzerinden yaklaşması bakımından öne çıkan Simmel'in görüşlerine yer vereceğiz. Daha sonra yöneleceğimiz mevzi ise, sosyolojinin yakın dönemde kenti nasıl ve hangi değişkenler kapsamında analiz ettiği sorusunu gündelik hayat eleştirisi üzerinden örneklendiren, yani kente yazımızın konusu dâhilinde bilhassa kentsel gündelik hayat bağlamında bakan Lefebvre ve De Certeau'nun görüşlerini irdeleyeceğiz. Ancak bu isimleri tercih etmemizin asıl nedeninin, her iki düşünürün de Simmel gibi, salt modern kentsel gündelik hayatın eleştirisine odaklanmaları olmadığının veyahut yine Simmel gibi kenti sadece bireysel/fail odaklı unsurlardan hareketle inceleme çabalarına dayanmadığının altını çizmek gerekir.

Lefebvre ve De Certeau Simmel'le paylaştıkları ortak noktalar ve eleştirel yönelimler dışında, kent ve gündelik hayat ekseninde ortaya koydukları kuramlarda hem kenti doğrudan bir inceleme nesnesi olarak görmüş hem de gündelik hayat akışı gibi yapısal unsurlarla bireysel unsurları bir araya getirme özelliği bulunan (Adler, Vd. 1987) bir zeminden hareket etmişlerdir. Bütün bu analizleri yaparken, sosyolojik oydaşmanın dışında ya da karşısında konumlanmışlar, Marxist geleneği takip ederek daha önce söz konusu oydaşmanın neden olduğu pek çok zafiyetin de aşılmasına zemin hazırlamışlardır.

Simmel: Modern Kent Tasarımı ve Gündelik Hayat Analizi

Kent analizlerinin hemen hepsindeki ortak vurgu, modern kentlerin modernlik öncesi kentlerden birçok yönden farklı olduğu, modern kent tasarımının kapitalizm, endüstrileşme ve

modernlik denkleminde yeni bir mekân olarak ortaya çıktığı yönündedir. Ortak paydada birleşilen bu görüşler açısından modernlik öncesinde geleneksel toplumlardaki kentler çoğunlukla şimdiki standartlara göre çok küçüktür ve onları tanımlayan ölçütler açısından çağdaş kentlerden çok farklıdırlar. Ancak, uygarlıklarındaki çeşitliliklere karşın eski dünyanın birçok kentinde bazı ortak özellikler bulunmaktadır. Sözgelimi, modernlik öncesinde kentler askeri savunma merkezleri olmaları bakımından genellikle surlarla çevrilidirler. Surlar kenti koruma işlevi görürken, aynı zamanda kent toplumunun kırdan ayrılmasını da vurgulamaktadır. Kentlerin merkezinde tapınaklar ve saraylar gibi dinî ve politik binalar bulunmaktadır. Yönetici veya seçkin sınıfın oturdukları yerler merkezin içinde ya da yakınında toplanırken, daha az ayrıcalıklı olanlar kentin kenarlarına doğru olan bölgelerde yaşamaktadırlar. Farklı etnik ve dinî gruplar, farklı mahallelere yerleştirilmişlerdir. Bu grupların üyeleri buralarda hem yaşamlarını sürdürmekte hem de çalışmaktadırlar. Törensel toplantıların yapıldığı merkez alan genelde vatandaşların küçük bir bölümünden daha fazlasını barındıramayacak kadar küçüktür ve kent sakinleri arasındaki iletişim genellikle düzensizdir. Halka yönelik duyurular resmî görevlilerin en yüksek sesleriyle bağırmaları biçiminde yapılmaktadır. Yalnızca birkaç geleneksel kent, büyük caddelere sahiptir. Bunların çoğu için çağdaş anlamda caddelerden söz etmek imkânsızdır. Yollar genellikle dar ve uzundur, ancak yolların hiçbiri inşa edilmemiştir. İnsanların çoğu için ev ve işyeri aynı binanın parçalarıdır, hatta bazen aynı odadır. "İşe gitmek" kavramının ne anlama geldiği hiç bilinmemektedir. Çünkü üretim, el emeğine dayanan ve zanaat ürünlerinden oluşan, genellikle de evde yapılan üretimle sınırlı bir üretim tarzına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla kentler, gıda gibi temel ihtiyaçlarla, evde üretilen el yapımı

bu ürünlerin alınıp satıldığı pazar merkezleridir. Üretim, alışveriş ve pazarın yapısı feodal nitelikler gösterir (Erkul ve Esgin, 2013: 31).

Kapitalizm öncesi toplumlarda kent, devletin gücünün ve onun üretim ve ticaret faaliyetlerinin sınırlı bir kısmının merkezi konumundadır. Kırsal alanlar ise, surlarla çevrili askeri ve yönetim merkezleri olan kentlerin dışında kalan ve tarımsal üretimin gerçekleştirildiği, sosyal yaşam koşullarının ise, bu çerçevede biçimlendiği kentlere oranla, daha büyük insan kitlelerinin yaşadığı yerleşimlerdir. Kırsal alan, kentin dışıdır. Geleneksel üretim tarıma dayandığı için kır ile kent arasındaki ayrım üretim biçimine göre değil, mekânsal ve yönetsel unsurlara göre belirlenmiştir. Ancak, kapitalizmin gelişmesi ile birlikte, geleneksel yaşam biçimlerinden modern yaşam koşullarına dönüşümü sağlayan mekanizmalar, hem sanayi kenti ya da modern kentin oluşumunu hem de kırsal alana dönük bakış açılarını dönüştürmüştür. Sözgelimi, kapitalizmin ortaya çıkışı ve sanayi kapitalizmi biçiminde pekişmesi, nüfusun kırsaldan kentsel çevreye doğru büyük çaplı akışına neden olmuştur. Bu yönüyle bakıldığında, sanayi kapitalizminin gelişmesi, yeni teknolojilerin yaratılması ve üretim biçimlerindeki değişimlerin yanında, bu değişimlerin gerçekleştiği mekânlar olan kentlerin birer çekim merkezi olmalarını sağlamıştır. Dolayısıyla, kentlerin genişlemesi nüfus artışı, çiftlikler, köyler ve küçük kasabalardan yabancıların göç etmesinin bir sonucudur. Özellikle Avrupa'da köylüler kırsal bölgelerde olanakların eksik olması, buna karşın, kentlerde iş olanakları, refah, daha fazla hizmet ve avantaja ulaşabilme imkânlarının bulunması gibi çekici nedenlerden dolayı kentsel alanlara yapılan göç modern kentlerin oluşumunun habercisi olmuştur. Kentler hızla ticari etkinliklerin ve sanayi gücünün yoğunlaştığı merkezler haline gelmiştir (Erkul ve Esgin, 2013: 31-32).

Bugünkü biçimiyle kentler sanayileşmenin mekânı, üretim ve dağıtımın kanallarının oluşturulup denetlendiği, modern yaşamın tanımlandığı alanlardır. Diğer bir deyişle, kentler, Batı'da kapitalizm ile modernliğin taşıyıcısı ve sembolü olarak gelişmiş, geleneksel üretim ve yaşam koşullarından farklılaşmış çok daha yeni yaşam biçimlerinin ve ilişkilerin örgütlendiği merkezler halinde kendini göstermiştir.

Modern kentlere ilişkin olarak burada yaptığımız tespitler, modern kentin modernlik öncesi kentlerden farkını belli nitelikleri kapsamında ortaya koyan, dolayısıyla kenti ve kentleşmeyi modernlik-geleneksellik karşıtlığı içinde tanımlayan tespitlerdir. Sosyolojinin kenti analiz etme sürecinde benzeri tespitler kurucu isimler başta olmak üzere, pek çok kuramcı tarafından yapılmış olmakla birlikte, kentin ve kentleşmenin tanımlanmasında daha çok hangi unsurların belirleyici olması gerektiği konusunda farklı yönelimlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Simmel kenti analiz etme girişiminde ortaya çıkan bu türden farklı yönelimlerin ilk örneği olarak ele alınabilir.

Simmel'in kent analizi, Marx, Durkheim ve Weber'de olduğu gibi kapitalizmin gelişimine ve endüstrileşmeye eşlik eden kentleşme sürecinin betimlenmesi ve bununla ilintili dönüşümleri anlama çabasının ürünüdür. Ancak Simmel bu isimlerin aksine kentleşme sürecini yapısal unsurların etkileri çerçevesinde değil, daha çok bireysel davranışları çözümleyerek açıklamayı yeğlemiştir. Kenti, yapısal unsurlar çerçevesinde makro ölçülerle incelemek yerine, kentsel yaşamı meydana getiren bireysel özneler üzerinden analiz eden Simmel bu yönüyle, sembolik etkileşimcilik, alışveriş kuramı ve dramaturji gibi fail merkezli kuramları, ağ (network) toplumu kuramcılarını ve karşılıklı insan etkileşimlerini öne çıkaran bazı çatışma kuramcılarını etkilemiştir. Toplumsal alanın nasıl

ve hangi yönleriyle incelenmesi gerektiği konusunda Simmel'in görüşü oldukça açıktır:

> Kendimizi büyük toplumsal oluşumlarla sınırlandırmak, kendisini kalp, karaciğer, akciğer ve mide gibi organlar ile sınırlayan eski anatomi biliminin genel olarak isimsiz veya bilinmeyen sayısız dokuları ihmal etmesine benzer. (Simmel'den akt. Wallace ve Wolf, 2012: 270).

Simmel ilk bakışta önemsiz gözüken beraber yemek yeme, yol tarifi sorma, başkalarına kendini beğendirmek için giyinme gibi gündelik hayatla ilgili davranışlara diğer klasik kuramcılardan daha fazla ilgi göstermiştir. Ona göre bu tür etkileşimler insanları birbirine bağlar. Bu türden davranışlar sürekli düzenlenir, farklı etkileşim biçimleriyle değiştirilir ve her daim yeniden üretilir. Bunlar toplumsal hayatın atomlarıdır ve mikroskobik düzeyde incelenmelidir (Ritzer ve Stepnisky, 2013: 40). Sosyoloji toplumu inceler, fakat toplum dediğimiz şey, onu oluşturan bireysel etkileşimlerin ürünüdür. O nedenle sosyolojinin görevi esasen gündelik hayatı ve onu oluşturan etkileşimleri incelemektir.

Toplumsal yapı, toplumsal sistem ve hatta toplumsal kurum gibi kavramlar Simmel'in sosyolojisinde ikincil kavramlardır. Simmel daha en başından itibaren toplumu şeyleştirmekten ya da tözleştirmekten ısrarla kaçınmış, toplumun insanlar gibi kendi içine kapalı mutlak bir kendilik olmadığını vurgulamıştır. Toplum, her şeyin birbiriyle etkileşim halinde olduğu bir sonuçtur (Frisby, 2012: 17). Kenti ve kentsel yaşamı bu anlayışla inceleyen Simmel'in modern kent analizinde ana nesnesi haliyle kentsel gündelik yaşamın aktörleri ve onların kent içindeki konumlanışları olmuştur.

Simmel, Tönnies'in toplum ve topluluk arasında çizdiği ayrımları da kullanarak, kentli bireyin onu kuşatan kentsel

etkilerle aşırı uyarılması ve ikincil ilişkilerin yaygınlaşması yoluyla yalnızlaşmasının, hayatın entelektüalizasyonunun, anonim bir değer olarak paranın yarattığı yeni ilişkiler sisteminin, anonimleşmenin, modern öznenin, modanın, temel etkinliği okuma olan kütüphane bireyinin ve düşünürün getirdiği yeni kültürü ileri görüşlülükle analiz etmiştir. Böylece normatif olan ile morfolojik ve yapısal olan arasındaki ayrımların ortaya çıkarılmasında köşe taşı niteliği kazanacak bir araştırma taslağı geliştirmiştir. Onun için ideal kenti aramaktansa, mevcut olduğu haliyle metropolü ve onun yarattığı kültürü anlamak daha önemlidir. Bu oldukça yenilikçi bir bakış açısıdır (Arlı, 2012: 125).

Simmel'e göre kent, modern insanın yaşamında en merkezi noktayı oluşturur. Bu anlamda modern hayatın temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanır. Kentleşme süreci insanları geleneksel sosyal yapıların katı ve kısıtlayıcı ikliminden çıkartıp, onların özgürleşmesini sağlamıştır. Modern kentli insan, modernlik öncesinde veya kır yaşamında sosyal grupların üyelerine vermediği, özgürlük ve kişilik sahibi olma fırsatına sahiptir. Kentsel ortam, "temkinlilik" ve "karşılıklı kayıtsızlık", bedeli "kaybolmuşluk" ve "yalnızlık" olan bir özgürlük ortamıdır (Özyurt, 2007, 114-115). Ancak 19. yüzyıl özgürlüğün yanı sıra, kapitalizmin işlevsel uzmanlaşma gereksinimleri nedeniyle, insanın ve işinin uzmanlaşmasını gerektirmiştir. Bu uzmanlaşma her bireyi diğerleriyle karşılaştırılamaz hale getirip, vazgeçilmez kılmış, fakat aynı zamanda onun başkalarının etkinliklerine daha bağımlı olmasına yol açmıştır (Simmel, 2012: 83). Bunun anlamı insanı özgürleştiren modern hayatın, yine insanın önüne yeni kısıtlar koymasıdır. Bireyler kentin ezici sosyal güçleri karşısında savunmasız kalmıştır.

Kent koşullarında yaşamak ve çalışmak, insan kişiliklerini ve etkileşimlerini farklı bağlamlara taşımıştır. Dolayısıyla modern hayatın en büyük sorunları arasında bireyin ezici sosyal güçler karşısında kendini yeniden konumlandırması gelir. Bu nedenle Simmel (2012: 84) modern hayatın ve ürünlerinin kendine özgü anlamını inceleyen bir araştırmanın, metropol türü yapıların hayatın bireysel içerikleriyle birey üstü içerikleri arasında kurduğu denklemi çözmek zorunda olduğunu iddia eder. Ona göre böylesi bir araştırma, bireylerin dışsal güçler karşısında kendini nasıl uyarladığı, varoluşunu ve bireyselliğini nasıl koruyabileceği sorularına cevap vermelidir. Simmel bu uyarlanma tarzını izah etmek için metropol tipi kişiliği inşa eder ve modern kenti, onun zihinsel ve duygusal nitelikleriyle birlikte, gündelik hayat deneyimleri üzerinden açıklamaya girişir. Simmel'i zorunlu olarak gündelik hayat analizine götüren anlayış, metropol tipi kişiliğin zihinsel ve duygusal niteliklerini tanımlayıcı unsurun, onun gündelik hayattaki edimleri ve etkileşimleri olmasıdır.

Metropol tipi kişiliğin en belirgin özelliği yüreği yerine, kafasını, duyguları yerine, aklını kullanmasıdır. Metropol hayatı, metropol insanındaki yüksek bilincin ve zihin hâkimiyetinin temelini oluşturur. Metropoldeki fenomenlere tepki gösterme işlevi, artık en az duyarlı olan ve kişiliğin derinliklerine en uzak olan organımıza aktarılmıştır. Metropolün ezici gücüne karşı öznel hayatı koruyan bu zihinsellik, birçok yöne dağılarak birbirinden ayrı sayısız fenomenle bütünleşir (Simmel, 2012: 85). Metropol tipinin diğer özelliği, para ekonomisinin etkisi altında olmasıdır. Simmel'e göre para aynı zamanda metropolün de temel bir tanımlayıcısıdır:

> Metropol her zaman para ekonomisinin merkezi olmuştur. Çünkü burada İktisadî mübadelenin çeşitliliği ve yoğunluğu,

> mübadele araçlarına özel bir önem kazandırır; oysa taşradaki küçük çaplı ticaret böyle bir şeye imkân vermez. Para ekonomisi ile zihnin egemenliği birbirine derinden bağlıdır. İkisi de, insanları ve şeyleri katıksız bir tarafsızlıkla ele alır.[...] Zihinsel açıdan gelişmiş bir kimse, gerçek bireyselliğin her türlüsüne karşı kayıtsızdır; çünkü böylesi bireysellikler, mantıksal işlemlerle tüketilmesi mümkün olmayan ilişkileri ve tepkileri beraberlerinde getirir (Simmel, 2012: 85).

Para ekonomisi, kentli insanı ve ilişkilerini nesneleştirmiş, onu bir taraftan rasyonel hale getirirken, diğer taraftan da çıkarcı ya da hesapçı bir niteliğe büründürmüştür. Neredeyse her şey alışveriş halini almıştır. Bu kentin insana bir dayatmasıdır. Dolayısıyla metropol insanı etrafındaki kimseleri satıcı ya da müşteri, hizmetçi, hatla çoğu kez ilişki kurmak zorunda olduğu kişiler olarak görür.

Kentte yaşayan insan, kentteki gündelik hayatın akışı içinde bağımsızlığını ve bireyselliğini kazanma gayretindedir. Metropol insanlara rol paylaştırma yollarının gelişimi için fırsatlar ve uyarıcılar olarak görünen özgün koşullar sunmaktadır (Borden, 2011: 164). Bu nedenle metropol artan toplumsal mesafenin, buluşma yerlerinin, belirsiz toplulukların (kalabalıkların) konumudur. Buradan hareketle Simmel metropolde bireyler ve gruplar arasındaki mesafelere, mesafeleri anlamlandıran etkileşimlere odaklanır. Etkileşimlerin boyutunu ve biçimini belirleyen alan yine kenttir. Etkileşime girmek insanların birbiri üzerinde bir etki yaratıyor olmasına bağlıdır. Fakat modernlik ve modern kentsel gündelik hayat etkileşimin duygusal boyutunu değiştirmiştir. Modernlikle birlikte "kültür inceldikçe bütün duyguların algısal kesinliğinin azaldığı, fakat hoşlanma ve hoşlanmama vurgusunun arttığı bir gerçektir" (2009: 229) diye yazar Simmel. Modern insanın duyguları körelmiştir. Modern gündelik hayatın akışı içinde

yer alan sayısız şeyle karşılaşan modern kent insanı için bunlar çoğu zaman itici ve tahammül edilemezdir. O yüzden modern kentin insanı, geleneksel toplumlardaki gibi bağlayıcı ilişkilere hemen giremez. Bu da yalıtılmışlığın artmasına ve bireysel alanın sınırlarının daha kesin biçimde çizilmesine yol açar (Simmel, 2009: 230).

Simmel'in modern kente, kentteki gündelik ilişkilere ve kent insanına dair yorumları bunlarla sınırlı değildir elbette. Modern kent üzerine yaptığı analizde modernliğin dinamiklerini, mekânsallığı, bireysel davranış biçimlerini, işbölümünü ve parayı koyan Simmel, bunlarla yetinmeyip, mikro düzeyde duyusal niteliklerdeki ve insani duygulardaki değişimlerden çatışma ve etkileşim biçimlerini tanımlayan zihinsel süreçlere varıncaya değin pek çok konuyu analize dâhil ederek kapsamlı bir kuramsal zemin oluşturmuştur. Simmel'in bu kuramsal zemin içinde özellikle çatışmaya yaptığı vurgular, Amerikan sosyolojisi (özellikle Levis Coser) üzerinden çatışma kuramcılarının temel referans çerçevesi olmuştur. Simmel'in analiz ettiği kent, bireylerle bireyüstü sosyal güçler arasındaki gerilimi dengeleyen bir mekândır. Metropol bireylerin diğer bireylerle ve bireyüstü güçlerle çatıştığı bir çatışma alanıdır. Fakat Simmel kentsel alandaki bu çatışmaları olumlu işlevleri açısından değerlendirmiştir. Ona göre (2009: 87), insanlar arasındaki her türlü etkileşim bir toplumlaşma biçimidir. Çatışma da bir birey tarafından tek başına sürdürülmesi imkânsız en canlı etkileşim biçimi olduğuna göre, kesinlikle bir toplumsallaşma biçimi olarak kavranmalıdır. Nitekim nefret, haset, muhtaçlık, arzu gibi ayrıştırıcı nedenlerden doğan çatışmanın amacı, muhtelif ikicilikleri çözmek ve bir tür birliğe ulaşmaktır. Modern kent tasarımı, çatışmanın anlam kazandığı bir arenadır. Bu anlamda modern gündelik hayatı tanımlayıcı unsur, ezici toplumsal güçler, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayal tekniği

karşısında, bireyin, varoluşunun özerkliğini ve bireyselliğini korumak için girdiği mücadeledir.

Aşina Olunan Bilinmez: Lefebvre ve Kentsel Gündelik Hayatın İfşası

Marxist sosyolog Henri Lefebvre, modern kent kuramcıları içinde yakın dönemde kent ve kentleşme olgularını modern gündelik hayatın eleştirisine odaklanarak, bilhassa mekân ve kapitalizm ilişkisi üzerinden inceleyen etkili bir düşünürdür. Bununla birlikte Lefebvre'yi konumuz açısından ayırıcı kılan unsur, daha önce ifade edildiği gibi, kenti başlı başına bir inceleme nesnesi olarak alması ve daha önemlisi kent analizinde yapısal unsurlarla bireysel unsurları bir araya getirme özelliği bulunan bir zeminden, gündelik hayat eleştirisinden hareket etmesidir. Lefebvre'nin kenti ve kentselliği gündelik hayat üzerinden okuma çabası, onun gündelik hayat akışını toplumsal analizin merkezine koymasından, bu akışı modernlik başta olmak üzere toplumsal olan her türden kavramlaştırmayı açıklayabilecek bir alan olarak tahayyül etmesinden kaynaklanır:

> Gündelik hayatı tanımlarken, içinde yaşadığımız toplumun gündelikliği (ve modernliği) doğuran özelliklerini saptamak zorunludur. Görünüşte anlamsız olgular arasından esas olan bir şey yakalayarak, olguları düzene sokarak onu tanımlamak, bu toplumun değişimlerini ve perspektiflerini tanımlamak söz konusudur. Gündeliklik sadece bir kavram olmakla kalmaz, bu kavram "toplum"u anlamak için bir ipucu olarak da alınabilir. Gündelik olanı küreselliğin, devletin, tekniğin ve teknikliğin, kültürün (veya kültürün çözülmesinin), vs. içine yerleştirmek gerekir. Bize göre meseleyi ele almanın en iyi yolu, toplumumuzu kavramanın ve topluma nüfuz ederek onu tanımlamanın en akılcı yöntemi budur (Lefebvre, 2007: 40).

Lefebvre'nin analizinde, kültürel ve toplumsalın açıklanmasında bile gündelik olanın dışına çıkılamaz. Bu anlamda gündelik olan, araştırmacının farkında olmadan kapatıldığı bir hapishanedir; ya da bizzat Lefebvre'nin deyişiyle, "ideolojik bir kitle kültürü tarafından cesaretlendirilmiş bir kaçış alanı olarak" görülür (Köse, 2008: 8).

> "Gündelik hayat mütevazı ve sağlamdır, doğal olandır, kısımları ve parçaları belirli bir zaman kullanımı içinde, kuşkuya meydan vermeyecek bir biçimde birbirlerine bağlanan şeydir. Gündelik hayat, tarih taşımaz. Görünüşte göstergesizdir; kişiyi meşgul eder ve uğraştırır, yine de söylenmeye gerek duymaz; zaman kullanımında gizli olan etiktir, kullanılan bu zamanın dekorunun estetiğidir. O, modernlik ile birleşen şeydir. Modernlik kelimesinden, yeni olanın ve yeniliğin işaretini taşıyan şeyi anlamak gerekir: Parlaktır, paradokstur, teknik ve dünyevilik tarafından damgalanmış olandır. Gözüpektir, geçicidir, kendini ilan eden ve kendini alkışlatan maceradır. Modern denilen dünyanın sunduğu dışa dönük gösterilerde ve bu dünyanın kendisini yine kendisine sunduğu gösteride güçlükle ayırt edilebilen sanattır ve estetiktir. Gündeliklik ve modernlik, karşılıklı olarak birbirini belirtir ve gizler, meşrulaştırır ve telafi eder". (Lefebvre, 2007: 35-36).

Lefebvre'nin kent analizinde gündelik hayatı merkeze alması sıradan bir seçim değildir. Nitekim gündelik hayat kapitalist toplumsal mekânı gizemli noktalarından arındırmak, tüm görünüşleri ve gizli yanlarıyla iç dinamiklerini (Merrifield, 2012: 188) ifşa etmek için uygun bir alandır. Bu nedenle Lefebvre'nin gündelik hayat eleştirisinin odağında daha çok kent değil, mekân vardır. Kentleşme mekânsallaşmanın en önemli uzantısıdır. Dolayısıyla incelenmesi gereken şey, salt kentin kendisi değil, kapitalist toplumda mekânın nasıl üretildiği konusudur. Mekân, kapitalist üretim ve mülki-

yet ilişkilerinin hâkim olduğu bir toplumda sermaye tarafından programlanmış bir gündelik hayat aracılığıyla kentsel çevreye dönüştürülmüştür (Lefebvre, 2007: 78). Kapitalist gelişme içinde sermaye mekânı bir meta haline getirmiştir. Bu süreçte imalat sanayi, inşaat ve altyapı faaliyetlerine yönelik endüstrilerle yer değiştirmiştir. Böylece mekân kapitalist üretim anlamında artı değer üretimi ve kar elde edimi için yeniden biçimlendirilmiştir. Bu Lefebvre'ye göre kentsel bir devrimdir. Anlaşılacağı üzere, kentsel devrim kentin mekânıyla sınırlı olmayıp, daha çok kentsel gündelik yaşam biçimleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla Lefebvre için kent, birbiri ile ilişkili üç kavramla tanımlanmaktadır *mekân, gündelik hayat* ve *kapitalist sosyal ilişkilerin yeniden üretimi*. Bu anlamda kent, üretim ilişkilerinin insanların gündelik hayat deneyimlerinde yeniden üretildiği bir küresel mekânsal bağlam olarak ifade edilmektedir. Kapitalist sosyal ilişkiler, mekânın gündelik hayatta kullanımı içinde yeniden üretilmektedir (Aslanoğlu, 2000: 68-69). Bu durum aslında hem gündelik hayatın kapitalistlerce tamamen maniple edilmiş olduğunun bir kanıtı, hem de mekâna kent kimliğini veren temel bir unsur olarak gündelik hayatın keşfinin zorunlu olduğunun bir göstergesidir. Lefebvre o yüzden gündelik hayatın dönüşümüne aracı olan toplumsal ve ekonomik koşulların, onun toplumsal ilişkilerle bağlantısının, yabancılaşma, tüketim, toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi, devrimci praksis, gibi konu ve pratiklerde yaşanan dönüşümlerin araştırılması ve sorgulanmasının kaçınılmazlığı üzerinde durmaktadır. Nihayetinde bütün bunlar mekânın temsili aracılığıyla sınıf mücadelesinde birer araçtır. Gündelik hayat fiziksel mekânın nesnelerinden simgesel olarak faydalanarak, onu kaplayan yerleşimcilerin yerel dili, sembolleri ve görüntüleri yoluyla yaşanır. Bunlar aslında mekânsal pratiklerdir. Mekânsal pratikler gündelik hayatın gerçeklerini anlamlandırır ve aslında etki-

sini azaltır (Merrifield, 2012: 188). Böylece sürekli yeniden üretim yoluyla bireyleri maniple edebilir. Bunun anlamı mekânın kapitalist üretim ilişkileri ve sermaye tarafından organize edilen gündelik hayat vasıtasıyla kapitalizme uygun bir çevre olarak yeniden üretilmesidir.

Lefebvre'nin toplumsal süreçlerle ve bireysel gündelik hayat deneyimleriyle mekân arasında bağlantı kuran bu analizi, kenti kente ait fiziksel dönüşümlerden ya da sadece yapısal unsurlardan yola çıkarak analiz eden kuramların aksine, yapısal ve bireysel unsurları bir arada karşılıklı etkileşimleri temelinde irdeleyen bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Lefebvre bu yaklaşımıyla hem Marxistleri hem de kenti sosyolojik bir analiz nesnesi olarak kurgulayan sosyologları mekânın üretimine ve üretim biçimine özel çelişkiler ortaya çıkaran ilişkilere yoğunlaşmaya, üretim araçlarının özel mülkiyeti ve üretici güçlerin toplumsal karakteri arasındaki çelişki tekrarlanmasına neden olan, bütün bunların özündeki gündelik toplumsal ilişkilere yoğunlaşmaya davet etmiştir (Merrifield, 2012: 188). Gündelik hayatın ifşası böylece yalnızca kent analizinin değil, toplumsalı oluşturan yapısal belirleyicilerin, uzlaşımların, çelişkilerin ve etkileşimlerin de analizinde temel bir durak olarak imlenmiştir. Gündelik hayat toplumsalı anlamlandırmak için, keşfedilmesi gereken bir alan, ifşa edilmesi zorunlu olan bir süreçtir.

Gündelik hayatın ifşasının bu derece önemli olması Lefebvre'ye göre içerisinde barındırdığı zenginliklere, zenginlikleriyle doğru orantılı olarak yine içerisinde barındırdığı gizemlerin çözümlenmesiyle ilişkidir. Lefebvre gündelik hayat analiziyle sosyal bilimcinin ifşa faaliyetini, James Joyce'un *Ulysses*'indeki anlatı diline atıfla, gündelik olanla yazar arasında inşa ettiği ilişki üzerinden açıklar (Lefebvre, 2007: 11). Nitekim onun örneğinde *Ulysses*'indeki anlatı diline bakıldı-

ğında, gündelik olana yönelmek ve gündelik olanı tasvir etmek metne gizemli güçlerin egemen olmasına yol açmaktadır. *Ulysses*'de dilin tüm kaynakları hem bir sefalet hem de bir zenginlik olan gündelik hayatı dile getirmek için kullanılmıştır. Böylece ona katılan evrensel hayat ve dönemin ruhu, kitaba egemen olmuştur. Keza edebi dile ve yazıya eşlik eden gizli bir müzikalitenin tüm kaynaklan da. Gündelik olan, epik bir görünüme, maskelere, kostümlere ve dekorlara bürünmüş olarak sahneye çıkmıştır. Metne gizemli güçler hâkimdir (Lefebvre, 2007: 11). Bu aşamada mesele maskelere, kostümlere ve dekorlara bürünmüş olanı ifşa etmektir. Zira gündelik hayat döngülerden oluşur ve daha geniş döngüler içine girer. Bir şeye başlamak, aslında baştan alıp yeniden başlamak, yeniden doğmak demektir (Lefebvre, 2007: 14).

> Gündelik hayat, içerisinde gizli bir zenginlik barındırır Yazar bu gündelik hayatı ortaya çıkarır, maskesini indirir, üzerindeki örtüyü kaldırır; onu giderek daha az katlanılabilir bir halde ve öncekinden daha az ilgi çekecek bir biçimde gösterir; fakat aynı zamanda, onu söyleme, biçimlendirme tarzıyla, yani (edebi) yazı ile ilgi çekici kılar. Böylece, yaptığımız çözümleme, söylenen şeyin ve söyleme tarzının içindeki dönüşümleri gün ışığına çıkarmaktadır (Lefebvre, 2007: 20-21).

Gündelik hayata ilişkin vurgu burada aslında aşina olunan üzerine vurgudur. Gündelik hayat hem gündelik hayatı yaşayanlar hem de onu analiz etmekle yükümlü olanlar için aşina olunan, yani bilindiği/anlaşıldığı varsayılandır. Ama Lefebvre'nin karşı çıkışı da tam da bu noktayadır: Aşina olunanın bilinemezliğine göndermede bulunur. Sanılanın aksine, aşina olmak, aşinalık, insanları örter ve onlara tanıdığımız bir maske vererek onları bilmemizi güçleştirir (Lefebvre, 2010: 22). Bu yüzden muğlaklık gündelik hayatın bir kategorisidir,

hatta belki de temel bir kategoridir. Kendi gerçekliğini ortadan kaldırmaz; edim, olay ve sonuç, bilinçlerle durumların muğlaklığından aniden doğarlar. Bunların kesin sınırları vardır (Lefebvre, 2010: 24). O halde gündelik hayatın ifşası, aşina olunanın, yani bilindiği/anlaşıldığı varsayılanın ifşasıdır. Aşinalık içindeki muğlaklığın gün yüzüne çıkarılmasıdır. Sosyal bilimcinin buradan çıkaracağı sonuç, muğlaklığın ışıltılı pusunu, onu yükselterek ya da meşrulaştırarak sürdürmek ve bunun için muğlaklığı gizleyen sert ve keskin bir nesnelliğe sığınmak değil, aksine gündelik hayatı oluşturan toplumsal gündelik ilişkilere yoğunlaşarak onu ifşa edecek analiz biçimleri geliştirmektir.

Lefebvre'nin ortaya koyduğu bu tavır, yalnızca kent sosyolojisi araştırmaları için değil, aynı zamanda sosyolojinin diğer inceleme nesnelerine yaklaşımının nasıl olması gerektiğine ilişkin güncel tartışmalar bağlamında da önemlidir. Özellikle yapı-fail düalizmi sorununu aşmaya çalışan ve bu anlamda sosyolojiyi müdahil bir bilim olarak tanımlayan Bourdieu'nün (2003) ya da onu kent çalışmaları üzerinden takip eden Löic Wacquant gibi (2010) sosyologların veyahut sosyolojiye bu sorunları aşma çabasında yeni yönelimler sunan ilişkisel sosyoloji (Powell ve Depelteau, 2015) anlayışlarının benzeri bir mantıktan hareket etmesi rastlantısal değildir.

Gündelik Hayat Operasyonları, Taktik ve Stratejiler: De Certeau ve Kentsel Gündelik Hayatın Keşfi

Yazımız kapsamında değerlendireceğimiz son isim olan De Certeau için de benzeri çıkarımlar yapmak mümkündür. De Certeau özellikle *Gündelik Hayatın Keşfi* (2008; 2009) adlı iki ciltlik eserinde gündelik hayat üzerinden modern dünyanın analizini yaparken, daha en başından keskin bir nesnelliğe

sığınan ya da tam tersine öznellik içine hapsolan yaklaşımlara karşı tepkisini koymaktan geri durmamıştır. Sıradan insanların kültürünü okumak ve yazmak için, sıradan insanların paylaştığı ortak operasyonları yeniden ezber etmenin ve incelemeyi ele aldığı konunun bir değişkeni haline getirmenin zorunluluğunu vurgulayan De Certeau (2008: 42), bunun salt bireysel alana bir dönüş olmadığı gibi, sosyal bilimlerin bir eksiliği olarak gelişen yapısal belirlenimciliği de öncelemesi gerekmediğini ima eder. Onun amacı, her iki durum arasında kurulacak olan karşılıklı ilişkinin kendi terimlerini kendisinin belirlediğini ortaya koymaktır. Dolayısıyla De Certeau'nun incelemesi, doğrudan bu eylemleri yaratan esas kişi ya da bu eylemlerin aracı olan kişiyi değil ama bunun operasyonlarının biçim ve türlerini ya da eylem şemalarını kapsar. Sosyal dünya ortama göre şekillenen ve binlerce farklı biçimi olan kurnazlık ve yanılsama modeline kadar pek çok model ortaya koyan bir operasyon mantığıyla incelenmelidir. Ona göre, bu mantık, Batıda egemenliğini sürdüren ussal mantık tarafından her defasında hasıraltı edilmiş ve gözden ırak tutulmuştur. O halde yapılması gereken, salt ve tek olmayan bir "kültür" oluşturan operasyonları ve bağdaştırma usullerini ortaya koymak ve tüketici ve egemenlik altında olanlar adı altında sınıflandırılan kullanıcılara özgü eylem modellerini gün ışığına çıkarmaktır (De Certeau, 2008: 43-44). Gündelik yaşamı keşfetme çabası tam da bu bakışın bir ürünüdür.

Bu çerçevede De Certeau'nun gündelik hayat üzerine yaptığı çalışmalarının, modern zamanların hor gördüğü, ciddiye almadığı ya da tam tersine, çok ciddiye alıp, ele geçirip, sömürgeleştirmeye çalıştığı gündelik hayatı sadece bir inceleme alanı olarak gören çalışmalar olmadığı belirtilmelidir (Deniz ve Kentel, 2016: 748). De Certeau gündelik hayatı, Max Weber ya da Georg Simmel'i aşarak çok yönlü interdisipliner

bir alana taşımış, çağdaşı Michel Foucault'ya benzer şekilde gündelik hayatta iktidarın mevcudiyetini tartışmış ve Lefbevre'e gibi gündelik hayatın potansiyelini, direnişini betimlemeye çalışmıştır. Ancak De Certeau, Lefebvre'den farklı olarak, gündelik hayattaki sıradan ınsanın buradaki maniplasyonların etkisine maruz kalma konusunda edilgin olmadığını, tersine söz konusu etkiyi sermayedarların arzu ettiği şekilde değil de, kendi istediği şekilde değiştirebileceğini düşünmüştür. Bu anlamda De Certeau daha çok yeme, içme, tüketme, eğlenme gibi gündelik yaşam pratikleriyle ilgilenmiş görünse de, aslında sıradan insanların mevcut düzenin baskıcı kurallarıyla nasıl baş ettikleri üzerinde durmuştur. Ona göre sıradan insanlar kuralları kendilerine mal etmekte, istediği biçime sokmaktadır. Bunun bir başka biçimi idare etmedir ya da mevcut olanla idare etmedir (Deniz ve Kentel, 2016: 748).

De Certeau için gündelik hayat böylece sıradan insanın, özneliğini korumak ve nesneye dönüşmemek için sistem tarafından uygulanan stratejilere karşı tepkiler geliştirdiği, taktikler ürettiği bir alandır (Yiğit, 2012: 128). Günlük yaşam, düzenbazlık yapmak, dolap çevirmek yani işini kendince yürütmek için herkese binlerce yol yordam sunar (De Certeau, 2008: 43-44). O halde gündelik hayat toplumsal dünyanın karanlık yüzü olarak ifşa edilmesi gereken bir yüzüdür:

> Günlük alışkanlık, tutum ve uygulamalar ya da başka bir deyişle günlük "eylem, uygulama ve üretme tarzları", toplumsal etkinliklerin karanlık, gün ışığı görmeyen zemini olarak görülmedikleri zaman ve bu gecenin karanlığından ışığa doğru yol alan kuramsal, yöntemsel, sınıflamalara ve gözlemlere ilişkin bir dizi soru, bu araştırmanın ardına eklemlenebildiğinde amacımıza ulaşmış olacağız (De Certeau, 2008: 43).

Sıradan insanların gündelik hayat operasyonlarını keşfetmeye çalışan De Certeau'daki *strateji* ve *taktik* ayrımı, "güç ilişkileri ve mekân" bağlantısını inşa eden kavram seti olarak düşünülmelidir. Bu anlamda De Certeau'nun *strateji*den kastı, güçler arasındaki ilişkilerin ancak bir istek ya da erk öznesinin (işletme, ordu, kent, bilimsel kurum) yalıtılabilir olduğu anda gerçekleştirebileceği oyun ya da hesaplaşmadır. Bu anlamda strateji aynı zamanda bir manipülasyondur. Strateji, bir mülkiyet olarak çerçevesi çizilebilecek bir mekânın varlığını önkabul olarak benimser. Bu mekân, hedeflerden ya da tehditlerden (müşteriler ya da rakipler, düşmanlar, kent etrafındaki taşra bölgesi gibi) oluşan dışardakiler kümesiyle kurmuş olduğu ilişkileri yönlendirebileceği bir üstür. De Certeau stratejilere kıyasla bir mülkiyetin var olmamasıyla nitelenen hesaplı eyleme ise *taktik* adını verir. Ona göre dışarıdakiler kümesinin hiçbir sınırlandırması bu eyleme hiçbir koşulda bir özerklik sağlayamaz. Taktik mekân olarak sadece ötekinin mekânını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak zorundadır. Daha sade bir anlatımla De Certeau gücünü mülkiyet ve mekândan alan egemenlik biçiminin işleyişine *strateji*, iktidarın görüş alanındaki karşı direniş araçlarına ise *taktik* adını vermektedir (De Certeau, 2008: 112-113). Taktik, erk sahip olanların stratejisine karşı, zayıfın sanatıdır. Kendine ait bir yeri olmayan, bütüncül bir görüşe sahip olmayan, kör ama zeki ve çevik olan, zamanın rastlantılarıyla yönlendirilen taktik, erkin yokluğuyla tanımlanır. Oysa strateji, erkin varlığının önkabulüyle hareket eder. Stratejiler, mekân ilişkilerini öne çıkarırlar. Taktikler zaman kavramına ve olgusuna verdikleri kararlılık ve direnç özelliğiyle değerlenen prosedürlerdir (Deniz ve Kentel, 2016: 754).

De Certeau'nun strateji ve taktik kavramlarıyla kurduğu ilişki aynı zamanda yapı-fail düzalimine karşı çıkışın somutlaştığı bir model olarak görülebilir. Nitekim bu dikotomiyi aşma örneği olarak, De Certeau'nun strateji ve taktik kavramları, içiçelikler, empoze edilen diller, yorumlar ve kurnazlıklarla doludur (Deniz ve Kentel, 2016: 753). Bu çerçevede erkin varlığı önkabulünden hareket eden strateji yapısal belirleyicilere, gündelik yaşamdaki sıradan insanların eylemleri ise taktiklere karşılık gelmektedir:

> Günlük yaşamımızdaki pek çok alışkanlık, tutum ve uygulama (okumak, konuşmak, dolaşmak, pazara gitmek ya da yemek yapmak vb.) taktik türündendir. Ve "eylem, uygulama ve üretim tarzlarının" büyük bir bölümü de taktiktir: "Zayıf olanın", "güçlü olana" (erk sahipleri, hastalık, şiddet ya da bir düzenin uyguladığı şiddet vb.) karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı, "avcılara" özel hileler, tuzaklar, el çabukluğu, çokbiçimli simülasyonlar (öykünmeler), mücadeleci oldukları kadar şairane, sevinçli, neşeli bulgular, hepsi taktiktir (De Certeau, 2008: 55).

Bütün bu kavramlaştırmalar ekseninde De Certeau'nun amacı gündelik hayat operasyonlarının, taktik türünden oldukları bilgisinden hareket ederek, özellikle tüketicilerin gündelik alışkanlık, tutum ve uygulamaları üzerinde geliştirilebilecek bazı düşünme biçimleri inşa ederek, sosyal dünyayı anlaşılır kılabilecek kuramsal bir zemin oluşturmaktır. Dolayısıyla kent ya da kentsellik hem De Certeau'nun kuramını somutlaştıran bir mekân, hem de sakinleri tarafından taktikler oluşturulmasına olanak veren bir strateji şeklinde düşünülebilir. Başka bir deyişle kent, bütüncül bir kavram olarak hükümetlerin, şirketlerin ve diğer kurumsal yapıların stratejik manevralarıyla, kuşbakışı görsel ve zihinsel rejimler içinde üretilirken, sıradan kullanıcının kentle kullanıma/katılıma dayalı

"mesafesiz" ilişkisi içinde dönüşüme uğramaktadır. Kenti kuran kurallar, planlar ve prosedürler gündelik hayat içinde yakalanan fırsatlar çerçevesinde taktikler aracılığıyla manipüle edilerek uygunlaştırılmaktadır (Mutlu, 2009). Bu anlamda kent, uyulması gereken bir stratejidir. Bir strateji olarak kenti uzmanlar planlar; ama yayalar o kenti taktiklerini devreye sokarak kullanırlar. Stratejilere uyarlarken, kent sokaklarında yürürken sözgelimi kestirmeye saparlar, sağa sola bakınırlar, dururlar, yeniden yürürler. Uzmanların planladıkları kentle, stratejilerle kuşatılmış olan sıradan insanlar, kent içinde var olurlar, fakat planlayıcıların kurduğu kent, kentin sokakları, parklar ve bahçeler sıradan insanların taktikleri nedeniyle başka şekillerde tezahür eder. Onlar, gündelik taktikleriyle yürüdükleri sokakları değiştirirler, sokaklara, parklara, binalara başka anlamlar katarlar ve böylece farkında olmadan kenti yeniden inşa ederler. Bu taktikler karşında stratejiler ise her zaman kendilerini ve kuşattıklarını yeniden tanımlamak zorunda kalırlar. Sonuç olarak, taktikler bir tür kurnazlıktır, De Certeau'nun ifadesiyle güçlülere karşı 'zayıfın sanatı'dır; stratejileri bozar ve çarpıtırlar (Deniz ve Kentel, 2016: 758-759). Böylece stratejilerin ve gündelik hayattaki taktiklerin karşılıklı olarak yeniden üretilmesiyle, kent sürekli yeniden inşa edilir. O nedenle De Certeau için önemli olan, "modernitenin kent ortamında bireyin değil ama bireylerin operasyonlarının biçim ve türlerini, eylem şemalarını ve üretim sanatlarını yani onların gündelik hayatını keşfetmektir"(Deniz ve Kentel, 2016: 756).

Modern kentin tanımı ve modern kent tasavvuru içinde gündelik hayatın keşfi, De Certeau'nun *Walking in the City* [Kent İçinde Yürümek] adlı ünlü makalesinde dik ve düz çalkantıların, dalgalanmaların anıtsallık özelliğini fazlasıyla taşıyan abartılı ve devasa yerlerin kenti diye tanımladığı New York üzerinden yapılır. De Certeau Dünya Ticaret Merke-

zi'nin 110. katından Manhattan'ı seyretmenin hazzını, kente hâkim olmak ve hatta Tanrı'nın gözü olmakla birleştirir. En yüksek binanın zirvesinde olmak, yükselen kişinin bakışında kentin tüm hareketliliğini, kıpırdanmasını durdurur. Bu noktadan sonra kent, sizi büyüleyen dolayısıyla size sahip olan dünyayı gözlerinizin önüne seren bir metne dönüşür. O yüzden Dünya Ticaret Merkezi'nin zirvesinde olmak, zirvesine yükselmek demek, kentin egemenliğine yükselmek demektir. Yükselerek gözetleyiciye dönüşmüştür ve oynanan oyunda oyuncu ya da oynanan konumunda da değildir artık. Böylece o, yukarı yükselen, tüm yazar ya da izleyici kimliklerini kendinde toparlayan, harmanlayan kitlenin de dışında çıkmış olur. Kendisiyle kitle arasına bir mesafe koyar. Yükselen kişi, aynı zamanda kenti her yönden okuyabilen kişi konumuna da yükselmiştir. Gözlerinin altındaki şey metindir çünkü. Buna karşın, kentin günlük uygulayıcılarının yaşadıkları yer, görünürlüğün ortadan kalktığı eşik, yani aşağısıdır. De Certeau aşağıda yaşayan kentin sıradan insanlarını okuyamadıkları sadece yazdıkları bir kent metninin ince ve kalın harflerinin ritmine uyan yürüyüşçüler olarak tanımlamıştır. Bu uygulayıcılar, birbirini göremeyen uzamlarda oynarlar ve kör bir bilgiye sahiptirler. Yürüyüşçüler farklı izlek araçları ve farklılaşan uzamlarda, uygulamalarıyla kenti ya da metni yazarlar, ancak yazdıkları bu metni okuma yetisinden uzaktırlar. Gündelik hayattaki uygulayıcıların yazdığı yazıların oluşturduğu ağlar, yazarı, izleyicisi ya da okuru olmayan çok yönlü, günlük ve tanımsız bir öykü oluştururlar (De Certeau, 2008: 183-188). Böylelikle kent, gündelik hayat operasyonlarının gerçekleşme, taktik ve stratejilerin hayata geçme mekânı haline gelmektedir.

Sonuç: Kentsel Gündelik Hayat Analizlerinin Katkıları

Birçok kuramcı için kent, kent sakinlerinin karşılıklı etkileşimlerinden oluşan ve canlılığını sürdüren bir ilişkiler yumağı (Helle, 1996: 71) anlamına gelmektedir. Buradaki vurgu, kentin kent olarak tanımlanmasında belirleyici olan asıl unsurun, kentin fiziki ya da mimari örgütlenmesinden çok, taşıdığı kültürel temsiliyet ve derinlikle ilişkili olduğu konusunadır. Büyük binalardan, sokaklardan ve caddelerden meydana gelmiş olsa da kent esasen uzam ve alan ekseninde varlık kazanmış bir kültürel örgütlenmeyi ifade eder (Aytaç, 2007: 202). Başka bir deyişle kent, insanların birbirleriyle giriştikleri sosyal ilişkiler bağlamında yapısal olarak biçimlendirilen bir mekâna göndermede bulunur. Yapısal olarak düzenlenmiş mekân olan kent, bir yandan bireylere sosyal ilişkiler kurma ve bunları yerleştirme olanağını verirken, diğer yandan da ona kendi yapısal sınırları dâhilinde tanımlar sunar. Kentin insanı, kentsel gündelik yaşamın süregiden akışı içinde, hem kentin biçimlendiriciliğine konu olur hem de eylemleriyle ya da De Certeau'nun tabiriyle, taktikleri aracılığıyla kenti yeniden üretir. Kent; kenti tanımlayıcı yapısal unsurlarla, kent içindeki faillerin eylemlerinin karşılıklı etkileşimlerinin hem aracı hem de sonucudur. Kentin mekânsal coğrafyası, kültürün (ticari, tarımsal, dini, kamusal gibi) farklılığına temel olurken, gündelik hayatın pratik ilişkileri de kent kültürünün örgütleniş sürecinde, yeni kimliksel formların inşasını olanaklı kılar (Aytaç, 2007: 202). Kentsel gündelik hayat aynı zamanda kente özgü olan yaşam biçimlerinin dışavurumudur.

Başlangıçtan beri sosyolojik analizin odağında olan kent, önceleri genellikle kapitalizm, modernlik ve endüstrileşme gibi yapısal unsurlarla ilişkilendirilmiş ve daha çok bu unsurların neden olduğu sorunların tanımlandığı bir alan olarak düşünülmüştür. Sosyolojik düşüncede egemen olan Ortodoks

oydaşmanın etkisiyle kent analizine ilişkin bu tutum –bazı örnekler dışarıda bırakırsak– belirli formlarda yine belirli bir dönem yeniden üretilmiştir. Ancak sosyolojik oydaşmada kırılmalara yol açan gelişmelerle birlikte, bir yandan Chicago Okulunun attığı temellerin etkisi, diğer yandan eleştirel Marxist kuramcıların kenti bağımsız bir analiz nesnesi olarak mekânsallık, gündelik hayat eleştirisi, taktik ve stratejiler, alan ve sınıf çözümlemeleri gibi farklı kavramsal araçlarla incelemeye koyulmasının sonuçları, kent analizlerinin kuramsal ve metodolojik düzeyde kapsamını genişletmiştir. Bu süreçteki gelişmelerin sonucunda söz konusu çalışmalar; yapı-fail düalizmi tartışmaları başta olmak üzere, kent analizinde mekâna ilişkin felsefelerin katkılarını gösterme, kapitalizm ve modernliğe dair farklı denklemler ortaya koyma ve gündelik hayat edimlerinin kent analizi için önemini vurgulama gibi hususların öne çıkmasında aracı olmuşlardır. Metodolojik düzeyde ise, bu çalışmaların salt pozitivist temelli pratiklere ilişkin eleştirilerin temel bir kaynağı konumuna geldiği söylenebilir. Kent artık yalnızca genelleştirilmiş istatistiksel bulgularla ya da Wright Mills'in (2000) *"liberal pratikçilik"* dediği soyutlanmış deneyimcilikle değil, kenti ve kentsel gündelik hayatı her yönüyle anlamlandırmaya olanak veren etnografi, metinsel içerik analizleri gibi farklı metodolojik araçların devreye sokulmasıyla incelenmesi gereken bir alandır.

Bütün bu değişimler ve yönelimler ekseninde gündelik hayat meselesi, bu çalışmaların bir şekilde gündeme getirdiği ya da dayandığı bir temel hat olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka bir deyişle gündelik hayat, hem Simmel ile başlayıp, Chicago okulu ve daha sonrasında Goffman, Garfinkel ya da Schutz gibi fail merkezli geleneklerle devam eden çizginin hem de söz konusu geleneklere mesafeli bir duruşla kenti ve kentsel mekânı Marxist mercekten analiz eden kuramcılarının dayandığı ortak bir zemindir. Fail merkezli teoriler gündelik

hayat analizlerinde daha çok gündelik hayattaki faillerin yapıp ettiklerini öne çıkarmış olsalar da, bu yazıda ele aldığımız Lefebvre ve De Certeau örneklerinden yola çıktığımızda, Marxist geleneğin mirasını sahiplenen kuramcıların kent analizlerinde gündelik hayat konusunu yapısal unsurla bireysel edimlerin karşılıklı ilişkileri bağlamında irdeledikleri açıktır. Nitekim hem Lefebvre'nin hem de De Certeau'nun gündelik hayatın kentin mekânsal bağlamdaki yeniden üretimine ne türden etkileri olduğuna veyahut kapitalist üretim ilişkilerinin gündelik hayat aracılığıyla her defasında nasıl yeniden üretildiğine dair çıkarımları, yapısal unsurlarla bireysel edimlerin gündelik hayat incelemeleri aracılığıyla bir araya getirilmesinin önemli örnekleridir. Özellikle De Certeau'nun vurguladığı gibi, gündelik hayatı bir bütün olarak tanımlayan eylem, uygulama ve üretim tarzları, toplumsal etkinlikleri anlama noktasında bundan sonra karanlıkta kalmamalı, dolayısıyla kent analizinde gündelik hayat meselesi artık analizin gün ışığı görmeyen zemini olarak bir kenara bırakılmamalıdır.

Kısacası kente ilişkin her türden analiz bu türden bir çoklu bakışı, karşılaştırma girişimlerini ve daha önemlisi kuramsal ve metodolojik sorgulamaları içermelidir. Sözgelimi, bir sonraki yazıda Önkal'ın da ifade ettiği gibi, kentlilik kavramı içeriğinin genişliğiyle tarihsel olanı, şimdi ve burada olanı araştırma alanına dâhil ettiği kadar ayrıca gelecekte olabileceklere yönelik projeksiyonu da gerçekleştirmesi bakımından olan durumlar ile olması gereken ideal arasında bir karşılaştırmayı da barındırmalıdır. O halde buradaki amaç, kentliliği tanımlayan kente salt fiziksel yapısı ve yapıya bağlı dönüşümü betimlemek yoluyla pasif bir araştırma alanı olarak bakmak değil, aksine fiziksel olan yapının beslediği kentsel gündelik yaşamdaki anlam üretimlerini öne çıkaran bir bakış açısıyla yaklaşmak olmalıdır.

Kaynakça

Adler, P. Vd. (1987). Everyday Life Sociology, *Annual Review of Sociology*, Vol. 13, s. 217-235.

Arlı, A. (2012). Şehir Sosyolojisi: 1970 Öncesi Tartışmalar Hakkında Bir Yeniden Değerlendirme, *Kent Sosyolojisi,* Editör: K. Alver, Ankara: Hece Yayınları, s. 151-177.

Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme,* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* Cilt: 17, Sayı: 2,199-226.

Bauman, Z. (2001), *Parçalanmış Hayat,* Çeviren: İ. Türkmen, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Borden, I. (2011). Mekânın Ötesi: Georg Simmel'in Yazılarında Mekansallık ve Kent, *Georg Simmel: Sosyolog, Sanatçı, Düşünür,* Editör: J. Ö. Dirlikpınar, Ankara: Doğu Batı Yayınları

Bourdieu, P.&Wacquant, L.J.D. (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar,* Çeviren: N. Ökten, İletişim Yayınları, İstanbul.

De Certeau, M. (2008). *Gündelik Hayatın Keşfi I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları,* Türkçesi: Lale Arslan Özcan, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

De Certeau, M. Giard, L. Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II: Konut, Mutfak İşleri,* Türkçesi: Ç. Eroğlu, E. Ataçay, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Deniz, A. Ç ve Kentel, F. (2016). De Certeau: Operasyonlar, Strateji, Taktik ve Kent, *Tarih Okulu Dergisi* (TOD), Yıl 9, Sayı XXV, s. 747-761.

Erkul A. ve Esgin, A. (2012). *Türkiye'de Kırsal Kalkınma Problemi,* Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

Esgin, A. (2014). *Sosyolojik Soruşturmalar,* Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara.

Frisby, D. (2012). Georg Simmel: Modernitenin İlk Sosyoğu, G. Simmel, *Modern Kültürde Çatışma,* Çeviren: E. Çen, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s. 7-51.

Giddens, A. (1999). *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları,* Çeviren: H. Özel, Ankara; Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, Çeviren: Ü. Y. Battal, Ankara, Phoenix Yayınevi.

Giddens, A. (2014). *Sosyolojide Temel Kavramlar,* Çeviren: A. Esgin, Ankara, Phoenix Yayınevi.

Goffman, E. (2009). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunuluşu,* Çeviren: B. Cezar, İstanbul, Metis Yayınları.

Harvey, D. (2009). *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çeviren: M. Moralı, İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, D. (2011). *Sermayenin Mekânları: Eleştirel Coğrafyaya Doğru,* Çeviren: B. Kıcır, D.Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, İstanbu: Sel Yayıncılık

Helle, H. J. (1996). Kentlileşmiş İnsan, *Cogito: Kent ve Kültürü,* Çeviren: Z. Aygen, Sayı: 8, s. 71-79.

Holton, R. J. (1999). *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık,* Çeviren: R. Keleş, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kalekin-Fishman, D. (2013). Sociology of everyday life, *Current Sociology Review,* 61(5-6) 714–732.

Köse. H. (2008), Lefebvre ve Modern Dünyada Gündelik Hayat, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi,* s. 7-25, Ankara.

Lefebvre. H. (2007), *Modern Dünyada Gündelik Hayat,* Çeviren: Işın Gürbüz, İstanbul: Metis Yayınları

Lefebvre. H. (2010), *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1,* Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marx, K ve Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi,* Çeviren: T. Ok ve O. Geridönmez, İstanbul: Evrensel Basın Yayın.

Merrifield, A. (2012). *Metromarksizm,* Çeviren: N. Ünver, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Mills, C. Wright (2000). *Toplumbilimsel Düşün,* Çeviren: Ü. Oskay, İstanbul: Der Yayınları.

Mutlu, Ö. (2009). Yeniden Yazılan Kent: Kızılay Kent Merkezinin Mekânsal Dönüşümü, *Mimarlık,* Sayı: 349.

Özdemir, E. (2012). Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar, *Kent Sosyolojisi,* Editör: K. Alver, Ankara: Hece Yayınları, s. 151-177.

Özyurt, C. (2007) Yirminci Yüzyıl Sosyolojisinde Kentsel Yaşam, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (10)18: 111-126

Park, E. R.&Burges, E.W. (2015). *Şehir: Kent Ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler*, Çeviren: P.K. Kayalıgil, Ankara: Heretik Yayıncılık.

Pınarcıoğlu Vd. (2010). Kent Kuramları, *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları,* Derleyen: Ö. Uğulu Vd., İstanbul: Örgün Yayınevi, s. 71-102.

Ritzer, G. (1992). "Georg Simmel", *Sociological Theory,* Çeviren: Ü. Tatlıcan, McGraw-Hill, Inc, http://www.umittatlican.com/files/GeorgeSimmel(GeorgeRitzer-1991).pdf

Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları ve Klasik Kökleri,* Çeviren: I. Ertuna Howison, Ankara: Deki Yayınları.

Saunders, P. (2013). *Sosyal Teori: Kentsel Sosyoloji,* Çeviren: S. Doğru Getir, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık.

Schutz, A. (1967). *The Phenomenology of the Social World,* Translated: G. Walsh and F. Lehnert, Evanston: Northwestern University Press.

Serter, G. (2013). *Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuranı, Planlama,* 23(2): 67-76

Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve Kültür*, Çeviren: T. Birkan, İstanbul: Metis Yayınları.

Simmel, G. (2012). Metropol ve Tinsel Hayat, *Modern Kültürde Çatışma* Çeviren: N. Kalaycı, İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Slattery, M. (2007). *Sosyolojide Temel Fikirler*, Çeviren: Ü. Tatlıcan, G. Demiriz, İstanbul: Sentez Yayıncılık.

Şen, S. (2012). Kentlilik Üzerine Düşünmek, *Toplum ve Bilim, No: 124: 103-125.*

Şentürk, Ü. (2016). *Güncele Dipnotlar: Bireyden Topluma Sosyolojik Dönüşümler,* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Turner, B. (2014). *Klasik Sosyoloji,* Çeviren: İ. Çetin, İstanbul: İletişim Yayınları.

Wacquant, L. (2010). *Kent Paryaları*, Çeviren: M. Doğan, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

Wallace, R. ve Wolf, A. (2012). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çeviren: L. Elburuz ve R. Ayas, Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
Wirth, L. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme, *20. Yüzyıl Kenti*, Derleme ve Çeviri: B. Duru ve A. Alkan, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
Yiğit, Z. (2012). "Modernliğin Arka Yüzü" Olarak Gündelik Hayat: Aşkı Memnu, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, (2): 125-14

Kentlilik ve Kentsizlik

Güncel ÖNKAL

Giriş: Kent ve Kentlilik Bilinci İlişkisine Genel Bir Bakış

Kentlilik kavramı tek başına ve ilk elden, kent araştırmalarının konusunu oluşturan, bir kentin nasıl olması gerektiği sorunsalını içerir. Bu bağlamıyla – yani kentin nasıl olması gerektiği sorusu üzerinden- "kentli-lik" sosyolojik bir *araştırma alanı* olduğu kadar felsefe kökenli tartışmaların da kayıtsız kalamayacağı bir *tartışma zemini*dir. Zaten 1990'lar sonrasında sosyal bilimler tartışmaları içerisinde kent ve kentlilik sosyologların olduğu kadar filozofların da çağdaş yorumlarıyla kendilerini gösterdikleri bir ilgi alanıdır. Kent sosyolojisi bağlamında kentlilik, kentte yaşayanlar tarafından kentin nasıl kullanıldığından, kentin sağlıklı gelişimine kadar tüm kavramsallaştırmaları ifade etmektedir. Bu genişliği ile kentlilik kavramı tarihsel olanı, şimdi ve burada olanı araştırma alanına dahil ettiği kadar ayrıca gelecekte olabileceklere yönelik projeksiyonu da gerçekleştirmesi bakımından olan durumlar ile olması gereken ideal arasında bir karşılaştırmayı da barındırır. Kentli

açısından kentin ele alınışı bu dayanaklarıyla aktif kent teorisi kurmak etkisiyle özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde kendisini göstermektedir. Salt fiziksel yapısı ve dönüşümü betimlemek yoluyla (yapıya dayalı) pasif bir araştırma olarak şehircilik değil, fiziksel olan yapının beslediği sosyal-gündelik yaşamı da değerlendirmelerine alan aktif kent sosyolojisi bağlamında disiplinlerarası bir yaklaşımla şehircilik biliminin varlık gösterdiğini görüyoruz.

Oysaki kentlinin ve kentliliğin tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Bu bağlamda "Kent nedir?" sorusu ile "İnsan nedir?" aslında aynı sorulardır; diyor, Nermi Uygur. Kent, kentlilik, kentli birey olma, kentlilik bilinci birbirlerini gerektiren, birbirlerine bağlanan kavramlardır. Kent, tarihin farklı dönemlerine ait salt fiziksel yapılar (uzam) olarak değerlendirilebileceği gibi, aynı zamanda sosyal ve kültürel katmaları da (mekân) yansıtır. Böylelikle kent sadece bir fiziksel uzam boyutu olarak kalmaz, toplumun sosyal değerlerini, ekonomik, kültürel vb. motiflerini de içeren ve aktaran kültür mekânlarına verilen addır. Kentin tek boyutlu bir zamanda değil, uzam-zaman ikilemi içerisinde bir arada ve karşılaştırmalı biçimde incelenmesi mekânsal yaklaşımların ve eleştirel kent teorilerinin başat dayanağıdır. Öncesinde kente tarihsel olarak yaklaşım sergileyen düşünürler sadece arkeolojik kalıntıların ya da etnolojik buluntuların, destan ve mitlerin değil; artık çağdaş mekanların ve bellek ile ilişkisi bağlamında kentin mikro değerlendirmelerine ihtiyaç duymaktadırlar.

"Kentli-lik" söylemi ise, eleştirel bir yaklaşımın dayanağı olarak, bireylerin kentte yaşamanın gerektirdiği kural, koşul ve normları anlamış, özümsemiş ve benimsemiş olma durumlarının ifadesidir. Bu anlamında kentlilik bir *bilinç* ve birey olma sorumluluğuna karşılık gelir. Kentlilik bilinci bağlamında son yıllarda ortaya çıkan duyarlılık kendisini kente katılım,

kent hakkı ve kentin yönetim anlayışlarında sivil toplum denetimi (kent konseyi/meclisi) anlayışlarında gösterir. Kentlilik bilinci ve kentin kaderine demokratik katılım olanakları sayesinde bireyler yaşadıkları kent ile varoluşları arasında güçlü bağlar hissederler ve kent yaşamı ile adeta yaşamlarını özdeşleştirirler. Böylelikle kent bünyesinde sosyal değerleri barındırsan fiziksel bir mekân olması yönüyle içinde yaşayanların hayat tarzlarını belirlerken; diğer yandan kentin içinde yaşayanların kentlilik anlayışları da kentin fiziksel ve sosyal ortamını belirlemektedir. Kentte yaşayan insanların kentli haklarını kullanabilmeleri bakımından ve bu haklarının sayılması anlamında hakkaniyet içerisinde yaşadıklarını söyleyemeyiz. Artan kentli nüfusu, kent siyasasının ideolojik tutumları ve hizmet sektöründeki liberteryen eğilimler kentli hakkını kullanmayı bir "lüks" veya "aykırılık" olarak göstermektedir. Henri Lefebvre, *Kentsel Devrim* başlıklı çalışmasında (2013) kentliliğin toplumsal bir devrim olduğunun altını çizer. Ona göre topluca, toplum biçimi olarak ve toplumlar halinde kentsel yaşama evirilmiş durumdayız. Buradaki evrim öncekilerden farklı olarak bir *zorunluluk* ve müthiş bir *yaygınlık* taşımaktadır.

Kent artık "şehir" değildir. Şehir köyden göç eden toplulukların kurduğu görece "medeni" bir alana işaret ederken, kent, ardında 2500 yıllık tarihiyle bir kültürü ifade eder (Bal, 1999). Günümüz kentleri kentleşen ve kente dönüşen şehirlerdir (Öktem, 2010:108). Bu durumda kentin içerisinde yaşayan bireylerin kentli olarak algılanması çok çeşitli problemleri barındırır. O kentte doğup büyümeyen çoğunluğun kentte yaşayan azınlığın karşısında güç gösterisinde bulunması kentlileri kentsizliğe yönlendirir. Kentsizlik asıl erdem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel aidiyetin karşısında kentsel mekânlardaki kimlik ve aidiyet yitimi kentliliğin önünde en

önemi engel olarak durmaktadır. Kentlilik kentsizliğe dönüşmüştür artık! Kentin bir efsane gibi adeta kırsal olanın karşısına konulması ve kırsal değil kentsel yerleşimin mutlak değer biçiminde sunulması, kent ve kır sözcüklerinin toplumsal, kültürel ve politik açıdan artık kullanılmadığı kimliksiz bir dünyanın içine çekilmemiz anlamına gelmektedir.

Kentleşmenin kentleri bile silip süpürdüğünü ve gezegenimizin doğal yapısını değiştirdiğini söyleyen Murray Bookchin kentleşmenin bu nedenle artık toplumsal ve kültürel geçmişiyle 7000 yıllık bir olgu olmanın ötesinde geniş kapsamlı ekolojik bir olgu olduğunu belirtir. Kenti sakinlerine göre fizyolojik olarak örgütlenmiş hizmet odaklı yapılar olarak görmek ekolojik görüşün gerisinde kalır. Kente hak ettiği yeri vermek için onun sadece doğayı bozan ve doğal dünyanın tarımsal düzeni üzerinden insanlaşma sürecini tersine çeviren bir yapı olarak ele alınması yeterli değildir. Kentlerin günümüzde içerisinde bulunduğu bunalım kentlerin ortaya çıkışından değil kentleşmenin yıkıcı biçimde insani niteliğini kaybetmesidir. Böylelikle insan yapısı insani niteliğin karşısına geçmiştir. Bu nedenle de kentleşme her şeyden önce -Bookchin'e göre- bir "yurttaşlık" sorunudur (Bookchin, 1999). Doğayı istila ile kentleşmenin özdeş sayılamayacağını belirten Bookchin'e göre "kentsiz kentleşme" asıl sorun olarak karşımıza çıkmaktadır: "Kent sonuçta en gelişmiş durumuyla etik bir insan birliği, ahlaki ve aynı zamanda sosyo-ekonomik bir topluluk haline gelmiştir. Yoksa yalnızca isimsiz sakinlerine mal ve hizmet sağlamak için tasarlanmış yoğun bir yapılar bütünü değildir" (Bookchin, 1999: 15).Böylelikle Bookchin'in kentsizleşen kente yeniden hak ettiği değeri vermek onu yozlaştırıcı bir fenomen olarak değil, sakinlerinin doğayla uyum içinde yaşadığı ve insanın özbilincini keskinleştiren kurumları ile seküler kültürün simgesi, bireyselliğin ve özgürlüğün anıtı

olarak canlandırmak istemektedir. Bookchin bu anlamda Yunan erdemli kentlerine geri dönüşü teşvik eder gibidir.

Kent çalışmalarının tartışmalarının başlangıcında iki uygarlık arasındaki bir ayırım yatar: Yunan ve Roma kentleri arasındaki işlev farkı. Yunan kentlerinde kentli olmak vatandaş olmak anlamına da geldiğinden her vatandaş (köleler haricinde) doğal olarak kentlidir. Sennett ve Mumford gibi kent çalışmaları duayenlerinden aldığımız bilgiye göre Yunan kenti insana özgürlük hissini verir. Herkes birbirini tanır. Tüm kent kentlinin mekânıdır. Girilmez ya da ayrıcalıklı alanlar yoktur. Sabah uyandığında pazarda gezinen bir kentli bir zeytin ağacının altında uyuduktan sonra Parlamentoda tartışmaları dinleyebilir, akşamına Amfi-tiyatroda bir Tragedya izleyip sonrasında kurulan geniş Şölen masalarına konuk olabilir. Bu durumda tüm yurttaşlar kentleri üzerinde eşit haklara sahiptirler (Weber, 2010: 311).

Roma kentleri ise Yunan kentlerinden farklı biçimde gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Roma kentleri ticaretin getirdiği önceliklere dayalı olan kent planlarına sahiptirler. Liman, limandan malların taşınacağı yollar, malların satılacağı değişime tabi tutulacağı pazar alanları ve tacirlerin gecelerini geçirecekleri, eğlenecekleri hanlar, meyhaneler, vb.. Roma kentlerinin Yunan kentlerinden farkı pek çok karışık ırk ve millete ait kişileri bir arada ağırlamasıdır. Roma kenti Yunan kentinden farklı olarak servis eden ve geçici menfaatlerinde karşılaşan farklı insanların kentidir. Bu durumda Roma kentinde kültürlerarasılık ve geçicilik hissi hâkimdir. Söz konusu bu ayırımı göz önüne alırsak ve de endüstri sonrası toplumların kente yüklediği anlamları düşünürsek hemen hemen dünya coğrafyasının yüzde 80'inin yaşadığı kentlerin Roma tipi işlevlerle donatılmak zorunda kaldığı yargısına kolaylıkla varabiliriz. İşlevselci kent bakışının küreselleşme sonrasında kazandı-

ğı yaygınlık kentlilik bilincini oluşturmak açısından yeni öneriler de geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla kentte yaşamak kimileri için zorunlulukmuş gibi algılanmaktadır. Oysaki kentlilik bir tercih ve bu tercihe dayanan bir bilinç statüsü demektir. Kentliliğin sosyal sınıfı ifade etme özelliği ve temsiliyeti küreselleşme sonrası yerini ekonomik ilişkilerin ve yaşam şeklinin ifadesine bırakmıştır. Bu halde kentli/kırsal ayrımı yapmak artık çağdaş sosyoloji kuramlarının uğraş alanı değildir ve hatta bu alandaki öğretim programlarında kırsal sosyoloji dersleri programlardan kaldırılmış yerine ağırlıklı olarak göç ve kent kültürü dersleri gelmiştir. Bu eğitimsel değişimde değişen anlayışı özetler niteliktedir. Bu bölümde dolayısıyla aşağıdaki çağcıl belirlemelerin izi sürülecektir:

- Kent sosyolojisi çalışmaları yeni yüzyılda kentli öznenin felsefi koşulları göz önüne alınmadan işlevsel olamaz;
- Kent ve şehir arasındaki ayırımın tarihsel ve sosyolojik temellendirilmesi ve kente dayalı insanlık medeniyetinin anlaşılması kültür sorunsalından bağımsız düşünülemez;
- Kentli bireyi modern sonrası dönemde meşru kılan yönetimsel ve katılımsal aygıtlar ve mecralar (kent hakkı ve kent yurttaşlığı) ele alınmadan kentsel ideoloji çözümlenemez;
- Şehirlerden kentlere, kentlerden metropol ve megapollere uzanan küresel değişim çizgisine ve bu değişimin yarattığı yaşam algısına kayıtsız kalınamaz;
- Kentsel dönüşüm ve kentliliğin yitirilmesi ekolojik koşullara bağlı olduğu kadar kentsel mekanların üretimi sorunu olarak da anlaşılmalıdır.

Kentli Gündelik Hayatın Sosyolojik Tahlili: Küresel/Yerel Ayrımında Kentli Kentsizler

2015 yılında dünya kent nüfusunun genel dünya nüfusunun yüzde 53.9'u oranında, Türkiye'de ise yüzde 91 oranında gerçekleştiği saptanmıştır (Bknz: UNFPA ve TUIK). Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Anadolu coğrafyasının yüzde 80'i kırsal kesimde yaşarken 2015 itibariyle kent ve kente bağlı ilçe merkezlerinde yaşamın devrimsel biçimde arttığı gözlemlenmektedir. Küresel tüketim alışkanlıklarının standart yaygınlığı ve talep edilirliğinin içselleştirilmesi kentlerde yaşayan nüfusun artışında başat etkenlerden birisidir. Hizmet sektöründeki büyüme kırsal nüfusun geçim kaynaklarının yerini almış, konformist anlayış herkes için yaygınlaşmış ve istenir kılınmıştır. Küreselliğin kendisini kültürlerüstü alanda temsil ettiği kent silueti bu anlamda simgesel bir arzu nesnesi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Diğer deyişle gelişmişliğin simgesi sayılan kentlileşme oranı artık günümüzde yaşamın kendisi ile özdeşleştirilerek tüm kültürlerde onanmış durumdadır. Bu değişim ve devrim ekolojik olarak kırsal kesimin yaşamın dışına itilmesi kırsal kesimde yaşamın ekonomik olarak değersizleştirilmesi gibi sonuçları beraberinde getirir. Oysaki durum daha ayrıntılı baktığımızda böyle değildir. İstatistik sonuçlar toplumsal eğilimi ortaya koyarken ardında yatan felsefi incelemeleri düşündürmeye yetmeyebilir. Felsefi eleştirel bir tavırla baktığımızda kentsel nüfus artışı ideolojik bir yaşam değişimidir. Kent merkeziyetçi kalkınma modelleri geleceğe yönelik bir umudu satın almanın başka biçimidir. Konuya ilişkin olarak David Harvey, kentsel konut satışının devlet eliyle teşviki anlamına gelen ve tüm dünyada uzun vadelere yayılarak kiraya alternatif yaratılan "mortgage" sisteminin doğurduğu toplumsal sorunlara dikkat çeker. Kentsel

yaşam bir borçlanma ve erteleme yaşamıdır. Kentte yaratılan mekânlara insan doğasına uygunluğu açısından değil, ekonomik yeni kapitalist mantığın gelişim ilkesi doğrultusunda işlev kazandırılmaktadır. Böylelikle kentte yaşayan özne kendisine değil, sisteme daha da tabi olan, sistemi besleyen, gelirini, zamanını, yaşam umutlarını kentin geleceğine devreden bir araç haline gelmektedir. Kentsel yaşam arzulanan değil, arzu nesnesi olarak sunulan bir illüzyondur ve oldukça pahalı bir seçimdir.

Kent Bir Modernite Sorunsalı mı?

Kentin idari ya da coğrafi bölümlemelere göre belirlenemeyeceği, bir yaşam tarzının ifadesi olduğu Modernite sorunu olarak kenti karşımıza çıkarmıştır. Sorun bir taraftan dikey olarak tarihsel boyut kazanırken, yatay olarak da kültürel ve disiplinlerarası tartışmalara göre bir şeyler söylemek zorunluluğunu doğurmuştur. Örneğin, tarihsel açıdan bir taraftan Batılı çözümlemenin dayandığı Yunan ve Roma dünyaları arasında kent anlayışı karşımıza çıkarken, diğer taraftan Batı dışı dünya medeniyetlerini ifade eder biçimde Çin, Aztek, Maya, Orta Asya, Afrika, Orta Doğu coğrafyalarında işlevi olan kent yapılanmasıyla karşılaşırız. Tüm bunları gözönüne alarak evrensel bir tanımlama yapılıp yapılamayacağı kent sosyologlarının bugün karşı karşıya kaldığı bir sorudur. David Harvey, bu noktada karmaşık bir yapı olarak kenti tanımlamanın zorluğuna ve kavramsallaştırmanın tek başına yeterli olamayacağı savına destek verir (Harvey, 2011). Harvey'e göre her disiplin kenti kendi kuram ve önermelerini deneyeceği bir laboratuvar olarak kullanmış yine de hiçbirisi kentin kendisi hakkında kuram ve önerme ortaya koyamamıştır (Harvey, 2011: 27).

Harvey'in dikkati çektiği kavramsal aşamanın belirleyicisı konumunda kentsel yapı siyasal, kültürel, ekonomik ve sınıfsal mücadele alanı olarak hep varolagelmiştir. Dolayısıyla kent ve kentlilik üzerine söylemin tarihsel 18-19.yüzyılın sanayileşme hamlesi sonrasında insan ve toplumbilimlerinin özel bir çalışma alanı olarak olgunlaştığını görüyoruz.

Kentsel devrimin sanayi devrimi ile özdeş kılınması kent çalışmalarına yaklaşımın metodolojisini belirlemiştir. Kentleşmenin sanayileşme ile özdeş kılınması sanayi devrimini yaşayan Batı toplumları dışındaki kent yaşamlarının "ötekileştirilmesi", "farklı" sayılması ve algılanması ile sonuçlanmıştır. Sanayi devriminin Avrupa kıtasında kendini göstermesi kadim batı dışı kentlerin "kent" olarak sayılmaması anlamına bile gelebilir. 19. Yüzyıl sanayi devrimi ile birlikte sanayi merkezi kentlerde nüfus artışının yaşandığı bir dönemdir. Ticaretin ve yayılmacı politikanın zenginleştirdiği Batı coğrafyasında kentler "merkez" olma özelliklerini fazlasıyla kazanmışlardır. Tarım-dışı yeni ticaret toplumu bu anlamda kent toplumu olarak karşımıza çıkmıştır. Bu anlamda da kent ile ilgili ilk çalışmaların genelde demografi ve monografi çalışmaları olduğunu görüyoruz. 1910 yılında R. Maunier ilk şehircilik çalışmasını yaparak bu alana katkıda bulunur.

"Şehir mi? Kent mi?" sorusu bu izleğe göre kentleşme teorileri açısından bir belirlemeye de işaret etmektedir. Öyle ki kent sanayi devrimi sonrasında oluşan ve kökeni itibariyle kent içerisinden evrilerek büyüyen yapıları, şehir ise kırsal kesimden tarım dışı üretim ilişkilerine "göç eden" toplulukların kasaba yapılarından (Burg) evrilerek geliştiği yapılara karşılık gelmektedir. Bu durumda kentleşme teorilerine sosyoloji tarihi içerisinde üç başat yaklaşımla yanıt verildiğini görürüz:

a. *Tarihsel yaklaşıma* göre kent teorileri arkeolojik kalıntılar, halk destanları, etnolojik ve halkbilim verilerine dayalı unsurları hesaba katarak, sanat ürünleri ve minyatür gibi kent yaşamını belirleyen somut tarihsel örneklerle bir kronoloji yaklaşımı sergilerler. Tarihselci yaklaşım şehir monografilerine, yapı biçimlerine ve planlamaya özel önem verir. Bunların gelişim çizgilerini yakalamaya çalışır. Aynı zamanda tarihsel yaklaşım savunma amacına uygun kentleri de ağırlıklı olarak çalışır. Bu kentler belli sütün ve surların ardında merkezileşmiş eski medeniyetlerin itibar kentleridir. Senett'in ve Mumford'un çalışmaları buna örnek olarak verilebilir.

b. *İşlevselci yaklaşıma* göre kent teorileri ise özellikle yeni kent toplumunu belirleyen ticaret ilişkileri bağlamında örgütlenme biçimine odaklanan yaklaşımları ifade eder. Bu yaklaşımı en yetkin biçimde temsil eden Marx ve Marksist düşünürlerdir. Göç, işsizlik, sosyal sapma, mekânsal (spatial) dönümüş bu yaklaşımın üzerinde durduğu kavramlardır. İşlevselci yaklaşımlar kentleşmeyi bir olgu olarak açıklarken basit veya çokcu neden teorilerine ihtiyaç duymuşlardır. Basit işlevselci yaklaşımlar kenti bir tek işlevin etrafında toplanan bir sistem olarak görürken, çokçu yaklaşımlar kentin işlevini bir değil birden fazla (iktisadi, hukuki, ticari, vb...) nedenlerle açıklamaya girişirler.

c. Eleştirel yaklaşım ise 1950ler sonrasında ortaya çıkan pasif şehir teorilerinden aktif şehir yönetimi ve kent hakkı tartışmaları etkisi altında gelişim gösterir. Eleştirel kent yaklaşımı özel bir sosyoloji alanı olarak ortaya çıkar ve kendisine öğretim alanında da bu bağlamda yer bulur. Kentsel dönüşüm, mekanların dönüşümü,

kimlik sorunsalı, ekolojik kent yaklaşımları, kent hakkı, kent-iktidar ilişkisi, kent ve kamusal alan, metropol ve megapol tanımlamaları bu yaklaşım içerisinde tartışılır. Lefebvre, Harvey, Urry, Paquot, Castells, vb. gibi isimler bu yaklaşımın tanınan temsilcileridir.

Klasik sosyoloji teorilerine baktığımızda kentin modernite sorunsalı olarak ele alınmasında daha çok pozitivist temelli bir açıklama modelinin benimsendiğini görüyoruz. Kısaca ifade etmek gerekirse, Auguste Comte için kentleri tanımlamak üç hal yasasından bağımsız olamayacaktır. Onun açısından askeri toplumların kentleri teolojik, meşruti toplumların kentleri metafizik, sanayi toplumunun kentleri ise pozitif kent dönemlerine karşılık gelecektir. Böylelikle Fransız ihtilali kentin hangi yasalılık içerisinde tanımlanacağını belirlemesi bakımından önemli bir kırılma noktasıdır adeta. Comtecu çizgiyi gelişimin evrimsel yasalarına taşıyan Herbert Spencer için kentli toplum sanayi toplumu olarak basit toplumdan gelişmiş topluma geçişte bir emaredir. Sanayi toplumu bitmemiş ve tamamlanmamıştır dolayısıyla kentler de parçası oldukları sanayi ilişkilerine göre iş hayatına özgün biçimde gelişme gösterecektir. Spencer için kentin gelişmiş toplum çizgisinde görülmesine devlet hayatının dışında kişisel mahremiyet, kişi temelli özgürlük anlayışının benimsenmesi örnek verilebilir. Tönnies'in topluluk/toplum (cemaat/cemiyet) ayrımı içerisinde kenti kasabalardan ayrı bir mekân olarak tanımlaması bu noktada anlamlıdır. Ona göre toplumsallığın yani cemiyet hayatının başat kılındığı kentler kasabaların birebir ilişkilere ve akrabalık dayanışmasına dayalı biçiminden oldukça farklılık ve ayrılık göstermektedir.

Marksist teorinin işlevselci kent kuramı çizgisinde klasik sosyolojinin açıklamalarına farklı bir boyut getirdiğini ifade etmeliyiz. Özellikle 1845 yılında Engels'in İngiliz işçi sınıfının

sorunları hakkında yazdığı makalesinin etkisiyle kentlerin belli üretim ilişkilerinin ve farklı bir toplumsal yapının mekânları olduğunu söylemek söz konusudur. Toplumsal gelişme ve beraberindeki üretim ilişkilerinin uğradığı değişimler farklı mülkiyet ve işbölümü esaslarını karşımıza çıkarır. Böylelikle kentin kırsal olandan ayrımı insanlığın en büyük maddi ve zihinsel devrimi olmuştur. Artık 19. yüzyıl ve sonrasındaki kentler tüm sosyolojik tahliller açısından farklıdır, farklı ele alınmalıdır (Tuna, 2013: 18-27).

Kent Bir Kültür Sorunsalı mı?

Özellikle Marksist teorinin yaklaşımından sonra günümüzde büyük metropollerin şekillenmesinde merkezkaç kuvvetini oluşturan güç ilişkisinin iktidar ilişkisinden ayrı düşünülemeyeceğini söylemek gerekir. Bu türden açıklamalara göre küresel/yerel gerilimi bağlamında kent dokusu, yükselen plaza ve camdan kuleler ile tüm dünya coğrafyasında farklı bir siluete kavuşmaktadır (Öncü ve Weyland, 2013). Tarihsel olarak alışılmışın dışında olmasından dolayı farklı sayılabilecek ancak bir o kadar da tüm dünya ülkelerinin metropol algısı açısından yaygın, alışılmış ve standartlaştırılmış "akıllı" binalarla doldurulmuş kent profili kentin ekonomik uçurumlarını ve yerel/yöresel taleplerini de gölgeler durumdadır. Binaların standartlaştırılmış, yalıtılmış steril iklimi ardındaki plaza insanı, kenti adeta bir "manzara" olarak seyretmekte ve geleceğin yetkin temsili olmak bakımından da kendisini meşrulaştırmaktadır (Alver, 2010). Akıllı, güvenli ve kilitli "ultra" modern binalarda küresel ekonominin cazibe merkezleri yer aldığı gibi benzer konseptlerde inşa edilmiş ikamet biçimleri de yaygın biçimde kredilendirilerek maketler üzerinden daha proje tasarısı iken bile pazarlanmaktadır. Dolayısıyla kentin

mimarisinin siyasal iktidar ile doğrudan bağlantılı kılınması küreselleşme politikalarının öncesindeki bir açıklamaya tam olarak karşılık gelmektedir. Oysaki günümüzde 21. yüzyılın kentleri iktidar biçimlerinin değil, tüketim biçimlerinin eseri olarak kendisini sembolleştirmektedir.

Küresel kentlerin yerel kentlisi yöresel değer ve yaşam algısının çok ötesinde yine dünyaca bilinirliği olan anıtsal-üretilmiş mekânları satın alma davranışına girer. Örneğin Orta Anadolu'nun kurak şehirlerinde İtalya'nın Venedik kenti planına uygun suni göletli projelerin yaratılması, İstanbul'da Köyceğiz, Ege, Akdeniz mimarisinin gecekondu bölgelerinin hemen yanı başında kentsel dönüşüm projesi olarak sunulması gibi... Böylelikle yapılmak istenen kentlinin nasıl bir kentte yaşayacağının değil, hangi yaşam tarzında yaşayacağının "simülasyon"unun ekonomik faydaya dönüştürülmesidir. İtalyan ya da Akdeniz kültürünün yaşam tarzının dayandığı motifleri sadece yapılarda fiziki olarak bulabilecek olan "yığın"ın bu motiflere yüksek site, güvenlik, bakım-onarım ödentileri ile sahip çıkması beklenmektedir (Bayhan, 2014: 218).

Kendisini öncelikle ve birincil elden "çalışan" olarak vareden kent insanı, insan olmanın tanımını yaşadığı mekânın imgelemi ile bir tutmaktadır. Gönüllü mekân köleliliği ile doğayı da sadece kent içerisinde yaratılmış ve peyzajın konusu olarak bulabilecek olan kentlinin kendisine biçilen bu görevleri yerine getirmesi için ekonomik bedelini de karşılaması beklenmektedir. Dolayısıyla küresel kentli metropol insanı çalışan, bedel ödeyen, zamanını kendisi planlayamayan, ihtiyaçları ekonomik üst akıl tarafından yaratılmış, görüntüler arasında fırsatları kovalayan, havasını klimalardan, suyunu arıtma sebillerinden, yemeğini *fast-food* zincirlerinden karşılayan "pasif" bir tüketicidir.

Küresel metropol anlayışının yaygınlığı kentine ve kendine sahip çıkanlara karşı haksız bir mücadeleyi de gündeme getirir. Yerel değerleri ile alıştığı, töresel, kültürel yapıda yaşamak isteyenlerin yeri kentte belirlenmiş ve sınırlandırılmıştır. Kentsel dönüşüm ve düzenleme politikaları çerçevesinde kentin gerçek sahipleri kentin dışına itilirken, kent mekânları ticaretin ve rantın, kısacası vahşi kapitalizmin anıtları olarak yükselir. Kentin kendisinden alındığını düşünen kentliler ya düşük gelir gruplarına ayrılmış mahallelerde yaşamak ya da kentin banliyölerinde standart hayatları sürdürmek zorunda bırakılırlar. Bir yandan da kentsel yönetimler kent banliyölerini kentin merkezine bağlayacak hızlı ve modern ulaşım araçlarını özendirerek kente bu grupların entegrasyonunu sağlarlar. Örneğin metro, hızlı tramvay, ekspres otobüs hatları gibi... Böylece kentin dışına itilmediği hissine kapılanlar kentin merkezlerine çalışma eylemi bakımından geçici olarak bağlanırlar ve ötekileştirilmedikleri hissine kapılırlar.

Kentin yerel kimlik üretimi kentsel yönetime katılım ve demokratik temsil anlamında üzerinde çokça düşünmeyi gerektirecek bir ayrıma tabi tutulurlar. Mahalle adlarından (Karadenizliler, Erzurumlular, İşçi Mahallesi gibi) ibadet biçimlerine (Alevi mahallesi), sosyolojik araştırmalara (gecekondu mahallesi, düşük-gelir grubu, suç oranı yüksek mahalleler, yoğun göç alan mahalleler gibi), dizilere (Kasımpaşalılık raconu, Roman yaşam biçimi ve konuşma diyalektleri gibi) , haberlere, siyasal vaatlere konu olmaları (Çinçin, Gaziosmanpaşa, Çankaya, Tarlabaşı gibi) bakımından bir "kesim" sıfatıyla anılırlar.

Sonuç Yerine

Kenti çok boyutlu bir ilişkiler sistemi olarak değerlendirdiğimizde "kent insanın giysisi ve evinden sonra en geniş ve kap-

sayıcı barınağı" olarak karşımıza çıkmaktadır (Erzen, 2015:106). İnsanın kent ile kurduğu ilişkinin tek taraflı olmadığı bu durumda ortaya çıkan temel belirleme olmaktadır. Kentin herkese eşit ve açık bir kültür alanı olduğu benimsendiğinde kültürün dönüştürücü etkisiyle insanın doğayı da kente taşıdığını ve/veya kentini doğa yerine koyduğunu söyleyebiliriz. Kentin beşeri ilişkilere dayalı olarak tarihsel süreçte kendini farklı işlev ve unsurlarda var ettiğini düşündüğümüzde kentin "ölü", sadece bir "yer" olmanın ötesinde insanlık tarihine koşut gittiğini de söylemiş oluyoruz (Kepes, 1996).

Kentlinin özelliklerine gelindiğinde kentin sosyal bir alan nitelemesine kayıtsız kalamayan, değişmek ve dönüşmek zorunda olan, "incelen" bir stereotip olarak kentliden bahsediyoruz. Kentli, kırsal alanlarda yaşayanlardan daha nazik, temposu zorunluklardan kaynaklanan, çok boyutlu anlamlandırma ilişkisine giren, kentin fenomenolojik estetik uyaranlarına kayıtsız kalamayan bir figür biçiminde evrilmektedir.

Böylelikle kenti kentlinin varoluşsal koşulları açısından hesaba katarak ele alan etkileşimli sosyal incelemeler kentin yapısal ve sosyolojik gerçekliğinin dışında epistemolojik, ontolojik ve etik boyutlarına dair de bir şeyler ifade etmiş oluyorlar. İşte bu ifade biçimleri kentin tekilliği, kentselliğin evrenselliği, kentin mi beşeri varlığı yoksa insanın mı kentsel medeniyeti yarattığı sorusu, kentlinin kente, kendisine, başkasına karşı sorumlulukları, duyarlılıkları, siyasal katılım ve değerleri koruma davranışları, kentsel estetik, kent metodolojisi, kentte gündelik yaşam, kentsel bedenler, kentte eşitlik, adalet ve özgürlük vb. yeni araştırma sorunsallarını doğuruyor. Artık biliyoruz ki bu çağcıl söylemlerin eleştirel gücü yok sayılarak kentleri tanımlamak eksik kalacaktır. Kentlilik vurgusu kentlerini yitirdikçe yeni eleştirel yaklaşımların başat söylemi olacaktır.

Kaynakça

Alver, K. (2010) *Siteril Hayatlar*, Ankara: Hece.

Bal, H. (1999) *Kent Sosyolojisi*, Ankara: Turhan.

Bayhan, V. (2014) "Küresel Kent, Küresel Özne ve Küresel İsyan", *Doğu Batı, Şehir Yazıları-II*, Sayı:68, Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 211-235.,

Bookchin, M. (1999) *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, (çev. B. Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı.

Erzen, J. (2015) *Üç Habitus (Yeryüzü, Kent, Yapı)*, İstanbul: YKY.

Harvey, D. (2011) *Umut Mekanları*, (çev. Z. Gambetti), İstanbul: Metis.

Kepes, G. (2012) "Kent Ölçeğinde Dışavurum ve İletişim Üzerine Notlar", *Cogito: Kent ve Kültürü*, Sayı: 8, İstanbul: YKY, ss. 177-191.

Lefebvre, H. (2013) *Kentsel Devrim*, (çev.S. Sezer) İstanbul: Sel.

Öktem, B. (2010) "Küresel/Dünya Kenti", *Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları*, (der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, vd.), İstanbul: Örgün, ss. 103-139.

Öncü A., Weyland P. (der.) (2013). *Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler*, (çev. L.Şimşek, N. Uygun), 4.baskı, İstanbul: İletişim.

Tuna, K. (2013) *Toplumu Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri*, İstanbul: İz.

Weber, M. (2010) *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, (Çev. M. Ceylan), İstanbul: Yarın.

Modern Kent: Mekânın Yapay Metamorfozu

Ünal ŞENTÜRK

En genel anlamda insanın kendi yaşamını sürdürmek için ürettiği yapay mekânlar olarak tanımlanan kentler, ortaya çıktığı andan itibaren medeniyetin, modernleşmenin, gelişmenin ve kalkınmanın göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Mezopotamya'da rastlanan ilk örneklerinden bugün yeryüzünün hemen her yerinde büyük insan kitlesinin yaşamını sürdürdüğü modernlerine kadar kentler ibadethanelerin, askeriyenin, siyasi yönetimin, ticaretin, sanayinin, sermayenin ve eğitimin merkezi olma özelliğine sahiptir. Farklılıkları olan hemen her toplum üyesinin kendisinden bir şey bulduğu bu yerleşim yeri, hem her türlü ekonomik, sosyal ve kültürel değişimleri etkileyen; hem de bu değişimlerden etkilenen bir ilişkiselliği içermektedir. Dünya nüfusun dörtte üçünün yaşadığı kentler, akıl almaz bir hızda büyümekte, kalabalıklaşmakta ve karmaşıklaşmaktadır. Çok büyük oranda nüfusu kendine çeken kent, büyümesi ve kalabalıklaşmasına bağlı olarak mekânsal anlamdan sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşamaktadır.

Bir kitlenin niceliksel ve niteliksel açıdan başkalaşım geçirmesi; doğadaki bir takım canlıların geçirmiş olduğu fiziksel ve biyolojik değişimi ifade eden metarmorfoz, modern kent-

lerde mekânsal olarak gerçekleşmektedir. Başkalaşım olarak ifade edilen metamorfoz kavramının en ayırıcı yönü, doğal bir seyir izlemesi ve kendiliğinden gerçekleşiyor olmasıdır. Oysaki insan ürünü olan kentlerin ve kentsel mekânların geçirmiş olduğu değişim ve dönüşüm doğadakinden farklı olarak planlı, bilinçli ve ekonomi politik arka planlıdır. Kentsel mekânı, kendi başına bir anlamı olan nesne değil; tam aksine toplumsal ilişkilerle üretilen ve yapay olarak dönüştürülen bir niteliğe sahip coğrafik alan olarak gören çalışma, mekânda gerçekleşen başkalaşımı ya da *yapay metamorfozu,* sosyal bilimlerdeki bir takım yaklaşımlarla değerlendirmeyi amaç edinmektedir.

Kentsel Mekân Toplumsal Bir Üretimdir

İnsan ihtiyaçları, istekleri, arzuları, kapasiteleri ve güçlerine göre inşa edilen yapay yapı veya oluşturulmuş yaşama mekânları olan kentler (Harvey, 2012a: 139), tarım dışı üretimin yapıldığı, denetlendiği, dağıtımın koordine edildiği; belirli bir teknolojinin beraberinde getirdiği, büyüklük, yoğunluk, heterojenlik ve bütünleşme düzeylerine varmış bir yerleşim (Tekeli, 2011:20, Kıray, 1998:75) ve yaşama alanıdır. Marx, "Alman ideolojisi" adlı eserinde kenti, işbölümü ve üretim araçlarına dayanan bölünmenin ilk ortaya çıktığı; nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin ve gereksinimlerin toplandığı merkez (1987: 87) olarak tanımlayarak, kentin toplumsal üretimin odağında yer eden bir mekân olduğunu vurgular.

İnsanın kendisi için ürettiği en komplike mekânsal birim olan kent, her şeyden önce fiziki, dolayısıyla bir mimari birimdir. Binalar, yollar, sokaklar, pazarlar, ibadethaneler, anıtlar, köprüler, çarşılar, eğlence ve spor alanları, sanat merkezleri, müzeler gibi sayısız mimari bileşimden (Lynch, 2010: 51-53) oluşan kent; bakılan, seyredilen, okunan ve böylece sevilen,

hayran olunan, rahatsız eden ya da sizi sıkan bir bedene sahiptir. Ancak mekânsal yani fiziki boyutlarının her birinde toplumsal hayatın hemen her alanına ait bir belirti bulundurmakta, toplumsalın şifrelerini kendinde taşımaktadır. Kentin bedeninin her bir uzvu hem bir gerçeklik olarak hem de imgesel boyutuyla öne çıkar. Sokak, cadde, köprü, müze gibi her bir kent uzvun derin anlamları, çok boyutlu bir imgesel dünyası ve size kendini anlatacak sözü bulunur. Bahsi geçen gerçeklik, anlam ve imge şüphesiz kentin toplumsal, kültürel ve insani yönleriyle ilişkilidir ve bu minvalde bir karşılık üretmektedir (Alver, 2012: 25). Dili olmadığı düşünülen her çıplak gözle görünen bir yapıntının kendi içinde size anlatmaya çalıştığı bir hikâyesi, ancak dikkatli bir gözlemle size anlatacağı/vereceği bir mesajı bulunmaktadır. Kentteki her bir yapı, belli bir dönemin ekonomik, sosyal ve siyasal süreç içindeki yaşantının, gerçekliğin ve oluşumun tanıklığını ve sözcülüğünü yapmaktadır. Yapımında kullanılan ana malzeme ve işçilikten, estetik görünümden ekonomik değerine kadar kenti oluşturan her yapı, ait olduğu dönemin yaşantısı hakkında en fazla bilgiye sahiptir. Bu yönüyle kent, hem bir toplumsal-tarihsel hafıza hem de güncel olanın tezahür ettiği dışavurumsal bir mekândır (Şentürk, 2014: 87). Bu gerçekten hareketle kent, fiziki bir mekânsal alandan öte bir ruh haline, bir takım gelenek, görenek ve adetlere ve bunların toplamının özünde yer alan düzenlenmiş davranışlara ve duyarlılığa karşılık gelir. Eş deyişle kent, yalnızca bir fiziki mekanizma ya da kendiliğinden üretilmiş bir yapı değildir. Onu oluşturan insanların içinden geçtikleri bir yaşamsal süreci içerdiği içindir ki insan doğasının ürünüdür. Kendisine ait bir kültür ve yaşama tarzı geliştirmesine bağlı olarak medeni insan için doğal habitat (Park, 2015: 37, 39) ve toplumsal bir auradır.

E. Park, insanlığın kendini daha az gelişmiş hayvanlardan ve ilkel insanlardan ayıran özelliği olan entelektüel yaşama kent ortamında geçtiğini; dolayısıyla kenti insanın kendisi için kendi entelektüel çabasının bir ürünü olarak görür. Bu çerçevede kent ve kentsel ortam, insanın içinde bulunduğu dünyayı kendi arzuladığı şekle sokma çabasının en tutarlı ve genel anlamda en başarılı ânını temsil etmektedir (Harvey, 2011:195). Aynı değerlendirmeyle kent, insanın tabiat tarafından tayin edilmişliğinden çıkıp tabiata egemen olma (Tuna, 2012:33) eylemlerinin en organize şeklinin mekânsal yönünü açıklamaktadır. Kent, doğal yaşam üzerine bir çizgi koyma, onu tersine çevirme pratiğine dayanır. Williams, çevresel olanla toplumsal olanı madalyonun iki farklı yüzü olarak görür. Ona göre, çevre ve onun üzerinde yaşayan toplum, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemekte ve koşullamaktadır. Aynı değerlendirmeyi Marx ve Engels de yapmaktadır. Onlara göre, "insanlar var olduğu sürece doğanın tarihi ve insanların tarihi karşılıklı olarak koşullanır," çünkü "dış dünyayı etkileyerek ve değiştirerek, (bizler) aynı zamanda kendi doğamızı da değiştiririz (Harvey, 2011: 204). Zira, üzerinde yaşayan kitlenin istek ve ihtiyaçlarına göre biçim alıp örgütlenen kent, belli bir noktaya geldiğinde kendini kaba bir dışsal gerçek olarak onlara dayatır ve içerdiği hedef ve çıkarlarla onlara bir form vererek (Park, 2015: 40) karşılıklı bir etkileşim sürecini canlı tutar.

Castells, mekânı, toplumsal yapının bir ifadesi olarak görür. Ona göre mekân, ekonomik, sosyal ve ideolojik sistemlerin ve bu sistemlerin kombinasyonlarından üretilen bir şeydir (Merrifield, 2012: 244). Ekonomi, siyaset, din, aile, sağlık, eğitim gibi bileşenleri bulunan yapının içinde şekillenen toplumsal mekân, işbirliği ya da çatışma yoluyla insanın ürettiği hemen her şeyin bir araya gelmesi ve buluşmasıdır. Bugünden yarına bir anda ortaya çıkmayan toplumsal mekân, gösteren ve gös-

termeyen, algılayan ve yaşanan, teorik ve pratik gibi çok sayıda yönü ve hareketi olan bir sürecin sonucudur. Süreç içerisinde toplumsal faaliyetlerinin ürünlerinin kaydedildiği mekân, zamanla geliştirilenlerin izlerini taşır (Lefebvre, 2014: 125, 133-134). Bu, onun toplumsal ve tarihsel yönünü ortaya çıkarır.

Başlı başına coğrafi ve ekolojik bir birim olmanın yanında ekonomik bir birim olan (Park, 2015: 38) kentin ayırıcı yönü onun değişime açıklığıdır. Bu açıdan kent, bir değişim imgesi ve anıtıdır. Değişimin merkezinde olan kent, farklı çağlara, zamanlara ve dönemlere tanıklık ederek bu özelliğini kalıcılaştırmaktadır. Akış halindeki doğal yaşam, kent içinde geçerlidir. Kentler değişir, değiştirir, başkalaşır (Jacobs, 2011:18) ve bu süreçleri yapılandırır. Bu gerçekten hareketle Lefebvre (1991: 31), her toplumun, her üretim tarzının kendi mekânını ürettiğini belirtip üretim tarzıyla mekân arasındaki yakın ilişkiye değinerek, üretim tarzındaki değişim ve dönüşümün mekân üzerinde yansımasını bulacağına dair bir değerlendirme yapar. Zamanın düşünce ve imgelem dünyaları, kendini mekân üzerinde ifade edebilmektedir. Bu açıdan her zaman ve toplumun farklı mekânsal temsilleri bulunmaktadır. Mekân, toplumsallığın, politik olanın, düşünsel ve imgelerin sindiği veya vücut bulduğu bir gerçekliğe sahiptir. Yani, nötr değil, tam aksine ekonomi politiktir ve toplumsallığın türlü ifade araçları için işlevsel bir araç durumundadır (Aytaç, 2006: 881). Mekân ekonomik, politik ve ideolojik kombinasyona sahiptir. Bu minvalde düşünen Lefebvre, kentsel mekânın sermayeyi elinde bulunduranların lehine olan bir işleyiş mantığına sahip olması nedeniyle siyasal ve ideolojik olduğu üzerinde durur. Ona göre mekân, toplumsal bir ürün olduğu için siyaset ve ideolojiden uzak, kendine özerk bir nesne değildir. Toplumsal boyutu olan mekânın bu açıdan da çelişkileri içerir. Onun üretimindeki çelişki, kâr için mekândan faydalanacak sermaye

gerekliliği ve onu tüketeceklerin sosyal ihtiyaçları arasındadır. Eş deyişle; kâr ve ihtiyaç, değişim değeri ve kullanım değeri arasındadır. Bu çelişkinin siyasal ifadesi bireysel ve toplumsal stratejiler arasındaki süregiden mücadeledir. Bu mücadele, kapitalizm gibi bir ekonomi politik içinde ilerlemektedir. Kapitalizm mekânın fethi ve coğrafyanın metalaştırılmasından beslenmektedir ve ticari malların mekânsal bir ortamda üretildiği bir sistemden, mekânın kendisinin kıt ve satılabilir bir kaynak olarak üretildiği bir sisteme doğru evrimleşmektedir. Bu dönüşümde *mekân, gündelik hayat* ve *kapitalizm* arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Şöyle ki, kent evrensel mekânsal bir bağlamdır ve bu bağlam vasıtasıyla insanların günlük rutine dönüşmüş pratiklerinde üretim ilişkileri yeniden üretilir. Kapitalist toplumsal ilişkiler, mekânın günlük kullanımı ile yeniden üretilir, çünkü mekânın kendisi sermaye tarafından ele geçirilmiş ve onun mantığına tabii olmuştur (Saunders, 2013: 178-180). Harvey'e (2012b: 150-151) göre, sermaye birikimi süreçleri çok açık bir şekilde coğrafi ortamlar dışında varlık sürdüremez. Bu ortamlarda işin doğası gereği çok çeşitlilik gösterir. Ancak kapitalistler ve temsilcileri, sürekli olarak yeni mekânlar üreterek ve mekânlarda değişiklik yaratarak aktif ve öne çıkan bir rol üstlenirler. Bütünüyle yeni ulaştırma ve iletişim ağları, göz alabildiğince uzanan kentler, çok yüksek üretkenliğe sahip tarımsal ortamlar yaratılmaktadır. Yer üstünde ormanlar yok edilip, yer altından kaynaklar çekilip alınarak habitatlar ve atmosferik koşullar değiştirilmekte; okyanuslar yiyecek elde edebilmek için aralıksız trol balıkçılığıyla yağmalanmakta; her türlü atık yeryüzüne denetimsiz bir şekilde salınarak çevre müthiş bir şekilde kirletilmektedir. Dolayısıyla, kapitalist akım, coğrafik mekân anlamında yer altı ve üstünü istila ederek onu metalaştırmaktadır. Bu nedenle kapita-

lizmin coğrafyası artan ölçekte kendisinin kullanımına soktuğu ve onu metaya dönüştürdüğü bir coğrafyadır.

Castells, kentsel kuramını mekânsal bir birim ile toplumsal bir birim arasındaki çakışma, mekânsal örgütlenme ve kolektif tüketim olanaklarının örgütlenmesi arasında ilişkide geliştirir. Dolayısıyla ona göre, mekân ile toplumsal bir birim olan kolektif tüketim arasında karşılıklı bir ilişki vardır. Kentsel sistemin, bütün olarak sistemin tamamından ayrı bir kimliği ve işleyişi yoktur. Kentsel sistem mekânsal kolektif tüketim birimi içerisinde genel sistemin belirli bir ifadesidir. Bu bağlamda mekânsal yapı, toplumsal yapının temel niteliklerinin izlerini taşır: (ı) Kentsel sistem, parçası olduğu sistemin tamamıyla ilişkilidir. (ıı) Kentsel sistem, bütün sistem içerisinde tüketim sürecine dahil olarak iş gücünü yeniden üretir. (ııı) Bir bütün olarak toplumsal sistem içindeki iş gücünün yeniden üretilmesi artan bir şekilde belli bir mekânsal birimler içinde başarılmaktadır. (ıv) Bunun nedeni, tüketim sürecinin nüfusun artması ve yoğunlaşmasıyla artıp yoğunlaşması ve devletin önemli bir tüketim tesislerinin temini için çok fazla sorumluluk almaktadır. (v) Bu nedenle, kentsel alan ve işgücünün yeniden üretilmesi büyük oranda gerekli tüketim araçlarının devlet tarafından sağlanmasına bağlıdır (Saunders, 2013: 195, 211-214). Devletin ya da kamunun ekonomik kriz zamanlarında vergi oranlarıyla oynaması, tasarruf tedbirleri alması, para basması, toplu konutlar ve bunların çevresine okul, metro, otoyol, alt yapı gibi yeni mekânsal yatırımlar yapması ve yaratması onun kolektif tüketime dayalı hamlelerinden başkası değildir. Bu hamleler ise en net şekilde merkezi ve yerel yönetimdeki iktidarlar tarafından kontrol edilen kent içi fiziki yapılanmalarda somutlaştırılır.

Bir kale, tapınak, pazarı merkez alarak mekânın belli bir şekilde ayrışması, kent tarihi kadar eskidir. Kentlerin ortaya çıkmasıyla, dağınık ve örgütsüz olan birçok işlev, sınırlı bir alanda bir araya getirilip; topluluğun bileşenleri dinamik bir etkileşim ve gerilim durumunda tutulmuştur. Kent surları tarafından çevrelenen mekânın içinde daha önceden yerleşik yapı olan tapınak, otlak, subaşı, pazaryeri, müstahkem yer kent içinde meydana gelen büyüme sürecine eklemlendiler. Bu yapılar, yapısal bir farklılaşma yaşayarak kent kültürünün sonraki tüm aşamalarında yeni şekillere bölünerek varlıklarını sürdürmeye başlamıştır. Kralın ruhban sınıfına yetki vermesiyle birlikte kentlerde yönetici bir sınıf oluşarak sınıfsal bölünme belirmiştir. Ayrıca, kentte oturup tanrılara bağlılık yemininde bulunan saray görevlilerinin yanında kâtip, doktor, büyücü ve kâhinden oluşan meslek temelli bir entelektüel sınıf yer almaya almıştır. Yönetimde bulunan kişi, ruhban sınıfına yetki yanında belli bir yerleşim yerini tahsis etmiş (Mumford, 2007: 47, 54-55) böylece bir mekânsal ayrışmaya gidilmiştir.

Kent, Ortaçağ, Antik Dönem, Yakın ve Uzak Doğu başta olmak üzere ortaya çıktığı her yerde dışardan gelen göçmenlerin ortak bir yerleşim birimi olarak belirmiştir. Buradan hareketle kent, hemen her zaman oldukça farklı özelliklere sahip toplulukların kendilerine yaşama fırsatı bulduğu bir mekân olma özelliğini sağlamıştır (Weber, 2005: 132). Farklı özellikler ve yaşama alışkanlıkları, kent içinde farklı mekânların oluşumunda önemli bir etken oluşturur. Geçmişten günümüze tarihsel olarak kültür, din, dil, gelir, deneyim, eğitim, sınıf farklılığı, kendini en iyi mekânda temsil eder. İlk örneklerinden günümüze kadar kültürlerin, yaşam alışkanlıkların, inançların karşılaştığı ve buluştuğu merkezler olmasına bağlı olarak

kentler, farklılıkların belirginleştiği yerleşim birimleridir. Bu açıdan kent, farklı gelir, meslek, inanç, sınıf, gelenek ve yaşam tarzına sahip kitlelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu gerçeklik kent içinde farklılıkların mekânsal dışavurumunda da göze çarpar. Farklı gelir, düşünce, sınıf ve yaşam tarzları olanlar kendilerine yaşam alanı olarak kentin farklı noktalarını seçmektedirler. Mahalle, sokak, semt gibi kent içi mekânların fizikî ayrışması, bir anlamda yaşam tarzlarının da ayrışmasına dayanır. En objektif değerlendirmeyle kente ilk gelip yerleşenlerle ya da kentin yerlileriyle sonradan gelenler ya da dışardan gelenler arasında yerleşim yeri açısından kendiliğinden bir hiyerarşi oluşur. Aynı hiyerarşik düzen tersine işleyen bir mekanizmayla kentin içinde yeni açılan ya da şekil verilen bir semtte kendini gösterir. Kent içinde yeni açılan bir yerleşim yeri yeni bir sınıfın, statünün, eşitsizliğin veya ayrışmanın habercisi olmaktadır.

Erder (2006: 35), bunun için "*mekânsal ayrışma*" kavramını kullanır. Toplumsal yaşantıda bireyin gelir, meslek, eğitim durumu, yaş, statü, cinsiyet, etnisite, dil, ırk gibi niteliklerdeki farklılıklarının onun mekân üzerinde yer ve konut seçimini etkilemesi durumuna karşılık gelen bu süreç, tarihteki kentlerin çoğunda yaşanmıştır. Nitekim Braudel, batı kentlerinin birçoğunda denizcilerin, gürültülü pis kokulu endüstrilerin, ucuz hanların, posta atları için menzillerin, ahırların ve hamal barınaklarının yoğun olduğu bir dış mahalle olgusundan bahseder. Ona göre Bremen ve Londra örneğinde olduğu gibi "dış mahalle" hem bir ayrışmayı hem de düşük sosyo-ekonomik yapıyı işaret eder (2004:455). Gene benzer şekilde Sennet, ilk şehirlerdeki incelemesi olan *Ten ve Taş* adlı eserinde Atina'dan bahsederken kentsel mekânlar içinde savaş çıktığı sıralarda o da bin bir zahmetle geçinebilen imparatorluk askerlerinin sık yaşadığı yoksul semtlerin varlığını belirterek; varlıklı sınıflarla

yoksullar arasındaki fiziksel ayrışmaya değinmektedir (2011:83). Birleşik devletlerde *getto,* Fransa'da *banliyö,* İtalya'da *quarteri* (dış mahalle), İsveç'te *problemomrade,* Brezilya'da *favela,* Arjantin'de *villa miseria* ait olduğu ülkenin kentlerindeki fiziksel ve sosyal bölünmüşlüğüne gönderme yapmaktadır. Buralar metropolü meydana getiren mekânlar hiyerarşisinde en altta duran bir ayrışmayı işaretlemektedir. Ait olduğu dönemin toplumsal sorunların birikip irin topladığı, cehennem halesiyle örtülü bu mekânlarında yeni yüzyılın kentlerinde dışlanıp sürgün edilmiş kesimleri yaşamaktayken (Wacquant, 2011: 11) bu ülkelerin gelişmiş ve modern kentsel mekânlarında eğitim ve gelir seviyesinin yüksek kesimleri ikamet etmektedir. Dolayısıyla, kent içi mekânın fiziki olarak ayrışmasının bir tarihselliği bulunmaktadır. Ancak, kentsel planlama, kentsel dönüşüm gibi farklı tanımlamalar ve içeriklere sahip bir mekânsal dönüşüm son yarım asır içinde büyük bir hız kazanmıştır.

Kentsel mekânın ayrışma olayına Chicago Okulu, farklı açıdan bakar. Toprak, toplumsal ilişkiler ve nüfus yoğunluğu arasındaki ilişkileri biyoloji ve ekoloji kavramlarıyla çözümleyen okul, sanayi koşullarında meydana gelen ayrışmayı şematik hale getirerek açıklamıştır. Okulun iddiası, toprak ve stratejik bölgeler üzerinde farklı gruplar arasında çatışma ve rekabet vardır ve aynı özelliklere sahip olanlar aynı bölgede yoğunlaşma eğilimi gösterirler (Arlı, 2012: 129). Burgess, kentin *"merkez düğüm"* olarak nitelendirdiği iş, ticaret ve örgütlenmenin yoğun olarak bulunduğu bir alandan başlamak üzere birbirini takip eden bir dalga şeklinde içten dışa doğru olmak üzere farklı özelliklere sahip geçiş bölgelerinden oluştuğuna değinir. Merkezi noktayı, daha çok göçmenlerin oluşturduğu gettoların ve çöküntü alanlarının bulunduğu bir geçiş bölgesi, onu işçi evlerinin yoğun bulunduğu bir geçiş bölgesi,

onu ise müstakil evlerin, rezidans otellerin ve daha çok varlıklı sınıfların yaşadığı bir diğer geçiş bölgesinin izlediğini bir metabolizma analojisinden faydalanarak anlatır (2015: 95-100). *"Chicago halkası"* olarak terminolojiye geçen bu kent yerleşim çözümlemesindeki birinci bölgede iş ve hafif ürerim merkezlerince işgal edilen bir geçiş alanı vardır. İkinci halkada/alanda, gayrı menkuller iş için kullanıldığından ve yerleşim seyrek olduğundan kira bedelleri düşüktür. Üçüncü halkada/alanda bozulmaya uğrayan bölgeden kaçan fakat işlerine kolay ulaşmayı arzulayan sanayi işçileri yaşar. Bu alan bir sonraki aşamada gecekondu bölgesi olma tehlikesiyle karşı karşıdır. Bu bölgeden sonrası "yerleşim alanı"dır; burada yüksek sınıf apartman binaları ya da tek ailelik konutlardan oluşan özel, herkese açık olmayan alanlar vardır. Daha da ilerde kentin sınırlarının ötesinde kent merkezine uzak banliyö bölgeleri ya da uydu şehirler vardır (Martindale, 2005: 51). Kent içinde yaşayan topluluğun sayısı artmasına paralel olarak, konut ve yollarda bir çoğalma görülmeye başladıkça, farklılaşma ve ayrımlaşma süreci devreye girer. Yerleşim yerleri ve kurumlar merkezkaç kuvvetine uyar hâlde topluluğun merkezinden yayılırken iş merkezleri, giderek daha fazla, arsa değerlerinin yüksek olduğu noktalarda yoğunlaşır. Dönemsel her nüfus artışı hizmet ve konum bakımından farklılaşmayla beraber ortaya çıkar. Bu durum, topluluğun coğrafi merkezinde artan arsa değerlerini ve artan bina yüksekliğini beraberinde getirir (McKenzie, 2015: 117). Kent, büyüyüp kalabalıklaşmaya başladıkça denge sağlayıcı sistem, nüfusun dağılımını kontrol etmeye yönelir. İşletmeler ve sanayi, avantajlı bölgeleri arar ve nüfusun bir kısmını buraya çeker. Buralarda rağbeti bol arsaların artan değerinden ötürü, fakir sınıfların daha öteye gitmeleri kaçınılmaz olmaya başlar. Ardından, gelir düzeyleri düşük, yaşama olanakları sınırlı sınıfların sayıca çok yaşadığı,

metruk ve şer ile ilişkilendirilmeye karşı kendilerini koruyamayan çöküntü alanları oluşur (Park, 2015: 42). Wirth, nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği gibi özellikleriyle kentte bölgesel ve mekânsal bir farklılaşma oluştuğuna değinir. Ona göre nüfusun bu üç özelliği, bölgesel farklılaşma için mutlak bir durum yaratmaktadır. Birtakım çeşitliliğe sahip kalabalık ve yoğun bir nüfus kitlesi rekabet ve ilerleme güdüleriyle kent içinde birtakım farklı bölgelerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (2002: 89-90). Dolayısıyla başta Burgess, Park ve McKenzie olmak üzere Chicago okulu, kent içi mekân yapılanmasının yaşadığı süreci doğaya hâkim olan rekabet, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrılma, istila ve onun yerine geçme şeklindeki bir doğal seyir olarak açıklamaktadır. Oysa, geçmişten günümüze gözlemlenen bir olgu olarak kent içi mekânsal ayrışmanın gerisinde ekonomik sosyal ve siyasal dinamikler etkilidir.

Hobsbawm (2009: 230-231), kentsel mekânın içinde yaşayanların sınıflarına göre ayrışmasını 1850'leri izleyen yıllardaki Paris ve Viyana'daki uygulamalar üzerinden tarif eder: Başta iş ve geçim sıkıntısıyla kentleri kalabalıklaştıran yoksullar, varlıklı sınıfların hoşnutsuzluklarıyla karşılaşmıştır. Kent planlamacılarına göre yoksullar kamu açısından tehlikelidir; toplum huzurunun bozulmasına uygun zemin oluşturan yerler, sokaklarla ve caddelerle küçük parçalara ayrılmalı ve kalabalık mahallelerde yaşayanlar, açıkça belirlenmiş, fakat muhtemelen daha sıhhi ve kesinlikle daha tehlikesiz yerlere dağıtılmalıdır. Müteahhitler ve emlakçılara göre yeni uzmanlaşmış işlerden, alışveriş yerlerinden, mazbut evlerden, orta sınıf için yapılmış dairelerden ve gelişmekte olan banliyölerden elde edilen zengin avantalarla kıyaslandığında, yoksullar kar getirmeyen bir kitle ve piyasadır ve ancak varsılların boşalttığı yerlerde barınmalıdır. Kent içi mekânsal ayrışımın

doğal bir seyirden ziyade iradi ve ekonomi politik olduğunu iddia eden Harvey (2012a: 59), mekânda yaşayanların ekonomik, sosyal ve kültürel olarak kategorileştirilmesini Paris örneğinde açıklar. Ona göre *"Paris'te yüz kızartıcı suç işlemiş bir adam kadar onursuz bazı sokak ve caddeler vardır; sonra asil ve nezih sokaklar, sonra düpedüz namuslu sokaklar, sonra ahlakı konusunda halkın henüz bir fikre sahip olamadığı genç sokaklar vardır; sonra katil sokaklar, en yaşlı soylu hanımefendilerden de yaşlı sokaklar, saygın sokaklar, her daim temiz, her daim pis sokaklar, işçi sokaklar, çalışan sokaklar, tüccar sokaklar vardır"*. Dolayısıyla, doğal, kendiliğinden işleyen bir düzenden ziyade toplumsal üretime dayalı tarihsel bir mekânsal kategorileşme gerçeği bulunur. Ancak, bu süreç içinde ayrıcalıklı bir dönem ya da milat niteliğinde bir aşama vardır ki bu da sanayileşme ve sonrasındaki gelişmelerdir.

Sanayileşmenin etkisiyle ve ticareti iyice canlanmasıyla kentlerin kalabalıklaşmaya başlaması, kentte mekânsal dönüşümleri beraberinde getirmeye başlamıştır. Artan nüfusun barınma başta olmak üzere alt yapı gibi hizmet taleplerinin hızla yükselmesiyle emlakçılar ve müteahhitlerin büyük kâr elde edecekleri bir olanak belirmiştir. Teneke barakaları yapıp kiralamak, düşük maliyetli yerlerin satışından elde edilen gelirin aniden artışı, bir anda mimarların ve yapı işleriyle uğraşan bir kesimin şekillenmesini hızlandırmıştır (Hobsbawm, 2009: 231-232). Ortaya çıkan yüksek talep yanı sıra sermaye ve kâr, ticaretle uğraşan kesimin ilgisini çekmiştir. Böylece, bu piyasa kendi kaderine bırakılmayacak kadar önem taşımaya başlamıştır. Kâr, piyasa, sermaye gibi eksenler üzerine kurulu kapitalist sistem için kentsel mekân farklı bir alan oluşmaya başlamıştır ve Lefebvre'nin kapitalizmin mekânı keşfetmesi dediği durum ortaya çıkmıştır.

Lefebvre'ye (1991:358-359) göre, insan ürünü olan kentin ya da mekânın kendiliğinden bir iktidarı ve eşitsizliği ya da çelişkisi bulunmamaktadır. Eğer mekân üzerinde bir iktidar, rekabet ve çelişki varsa bu, toplumda var olanların mekâna yansımasından başka bir şey değildir. Bunun yanında her toplumsal, ekonomik ve siyasal ilişki belirli bir mekân üzerinde ve belli bir form içinde gerçekleşmektedir. Başka bir ifadeyle, her ilişki biçimlendiği mekân içinde anlam kazanmaktadır. Dolayısıyla mekân ile toplumsal ilişkiler arasındaki yakın ilişki belirtilmedir. Ekonomik, sosyal ve siyasal arka planlı değişimler sonucunda dünya nüfusunun büyük bir kısmı kentlerde yaşamakta ve kentler geçmişten daha kalabalıklaşıp karmaşıklaşmaktadır. Kaotik durumu düzeltmek için kentlerde mekânsal bir düzenleme yapma çözüm gibi gözükmektedir. Böylece, kent sistemindeki çeşitli faaliyetlerin konum ve dağılımında önemli oranda yeniden örgütlenmeler olmaktadır. Bu değişiklikleri bir şekilde "doğal" ve "doğru" olarak, sadece kentsel sistemde değişen teknoloji, talep eğilimleri vb. karşısında yapılan ayarlamalar olarak görmek çok kolaydır. Ama politik açıdan bakınca, kentin mekânsal biçimindeki bu ayarlamaların gelirde farklı yollardan bir yeniden dağıtım getirmesi olasılığının yüksek olduğu da açıktır (Harvey, 2009: 61). Bu ayarlamaların gerisinde toplumu kontrol etme düşüncesi bulunmaktadır. Nitekim geçmişten günümüze kontrol etme/denetleme düşüncelerine dayalı planlamalar söz konusu olmuştur. Emekçilerin, büyük sanayi kuruluşlarındaki ağır çalışma koşullarından bunalan, ekonomik sıkıntıları her gün hayatında hisseden kitlelerin hareketlenmesini ve seslerini yükseltmesini engellemek ya da önceden sezip kontrol altına almak düşüncesiyle de kent planlamaları yapımına yönelim gerçekleşmiştir. Sistem içindeki yönetimi elinde bulunduranlar, belirli özellikleri olan sınıfları belirledikleri mahalle ve

semtlere kanalize ederek rasyonel bir tavır geliştirmişlerdir. III. (Louis) Napolyon'dan başlayarak hükümetler toplumsal dengeyi devlet lehine değiştirmek üzere kente müdahale etmenin yollarını aramışlardır. Louis Napolyon, Paris'teki hayatı her gün felç eden grevleri, barikatları, mahalle örgütlenmelerini, sivil itaatsizliği, hak arayışlarını "hizaya sokmak" için kentleşme ve onunla bağlantılı güvenlik politikalarına odaklanmıştır. Büyük yetkilerle donatılan Baron Haussmann, Paris'te ilerde çok konuşulacak ve bir olguyu açıklayacak *"yaratıcı yıkım"* eylemlerini başlatarak kent tarihindeki bir oluşuma imza atmıştır. Haussmann'ın 17 yılını alan süreçte anıtsal yapılar, geniş bulvarlar, ünlü Opera binası ve Les Halles ortaya çıkmıştır. Yıkımların finansmanı için geliştirdiği borçlanma ve kamulaştırma modeliyle yeni bir tarz üretmiş ve sonradan pek çok kentsel müdahale için finansman arayışlarına ilham vermiştir. Böylece kentsel toprak rantlarının sermayenin çevrimine nasıl gireceği konusunda sonradan yaygınlaşacak ilk girişimler başlamıştır. Dolayısıyla, güvenlik ve alt yapı konularında merkezî bütçelerdeki modellerin geliştirilmesi noktasında farklı uygulamaya geçilmiştir (Arlı, 2012:114-115; İlgüner-Asplund, 2011: 222). "Tehlikeli sınıflar ve "sağlıksız konutlar"a çekidüzen vermek ve sanayiyi kent dışına çıkarma düşüncesindeki Haussman planlamasındaki yeni yol düzenlemesi, devrimci karışıklığını kolayca bastırmak ve gerektiğinde asayiş güçlerinin rahatça hareket etmesini de sağlayacaktır. Bu yapılanma sağlıksız semtlerin havalanmasına katkı sağlarken, gündüz gün ışığı, gece gaz lambası aydınlatmasının daha işlevsel olmasını da sağlayacaktır (Harvey, 2012a: 148). Bu açıdan, kent kendi doğal gelişim ve oluşumuna bırakılmamalı, güç ya da yetkinlikleri bulunanlar tarafından yönlendirilmelidir.

Kentleşmenin üretimi, kapitalizmin belirlediği koşullarda büyük bir endüstri haline gelmiştir. Bir mekân üreti-

mi/kullanımı pratiği olarak kentleşme, kapitalist sistem için çok önemli bir endüstri kaynağıdır. Sermaye fazlasının emilmesi için ana yöntemlerden biri mekânsal ilişkileri yönlendirmektir. Dünyadaki toplam işgücün önemli bir bölümü, insan ürünü çevrenin inşası ve bakımında istihdam edilmektedir. Bu konuyla bağlantılı olarak, büyük miktarda sermaye, çoğu zaman uzun vadeli kredi biçiminde kentsel imar süreci içinde harekete geçer. Borç ile beslenen bu yatırımlar, kriz oluşumunun ana merkezi haline gelir. Bu nedenle, kentleşme, sermaye birikimi ve kriz oluşumu arasındaki derin ilişki dikkatli bir incelemeyi hak eder. Bunun açıklanabilmesi için elimizde Haussmann'ın kontrolünde gerçekleşen Paris ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Robert Moses'in kontrolünde gerçekleşen New York örnekleri bulunur. Haussman, 1853 yılında Paris'te Bonaparte'dan aldığı imar kaynaklı büyük yetkiyle büyük bir kentsel dönüşüm başlatmıştır. Haussmann, kendisinden beklenen sermaye ve işgücü fazlasını sorununu kentleşme yoluyla çözmeye katkıda bulunmak olduğunu iyi anlamıştır. Nitekim, Paris'in yeniden inşası, günün standartlarıyla muazzam bir işgücü ve sermaye emiyordu. Kenti demir ve cam gibi yeni inşaat teknolojileri ve otobüs şirketleri, büyük mağazalar gibi yeni organizasyon biçimleriyle toptan değiştiren Haussmann, bunu yeni finans kurumları ve kredi enstrümanlarıyla gerçekleştirecektir. Bir "ışıklar kenti" olan Paris, müthiş bir emek gücü ve yatırımla baştan aşağı yenilenmiştir. Aynı şey, New York'ta Robert Moses kontrolünde gerçekleştirilmiştir. Moses, kentin kendisini değil metropol bölgesini bir bütün olarak düşünmekle kentleşme hakkında farklı bir ölçek gerçekleştirmiştir. Borçla finanse edilen bir şehirlerarası yollar ve alt yapı dönüşümü sistemi ile uydu kentleşme ve sadece şehrin kendisinin değil bütün bir büyükşehir bölgesinin bir "re-engineering"i yoluyla sermaye ve işgücü fazlalarını kârlı

ve işlevsel bir yöntemle eritebileceğini tanımlamıştır (Harvey, 2012b: 173, 175-177). Haussman, Paris özelinde Roma İmparatorluğu'na rakip bir başkent yaratmak düşüncesinden tutun da "tehlikeli sınıflar"ı, sağlıksız konutları ve sanayiyi kent dışına çıkarmaya; yeni yol sisteminin avantajıyla devrimci karışıklığın bazı geleneksel yuvalarını kolay kuşatmaya ve gerektiğinde asayiş güçlerinin hareket kabiliyetini artırmaya (Harvey, 2012a: 148) kadar bir takım sosyal politik dayanakla bir yıkım-yaratım pratiğini birlikte gerçekleştirmiştir. Benjamin bu uygulama için *"stratejik güzelleştirme"* nitelemesi yaparken (Merrifield, 2012: 139), Paris'teki mekânın bu yıkım yaratım ikiliğinin nötr bir eylem olmadığını vurgulamak istemiştir.

Weber, mekânsal ayrışmayı onu kullanacak bireylerin çalışma ortamı, gelir, ırk ve etnik kimlikler, toplumsal statü, zevk, öncelik şeklindeki yaşama alışkanlıkları, önyargı gibi unsurların belirleyiciliğinde kentin belirli bölgelerindeki yerleşim alanlarını arzulamasına bağlı olarak gerçekleşen bir durum olarak görür (2003: 49) ki burada arzu edip etmemesi olayın tartışılan yönüdür. Çünkü, bireyin bir yerleşim birimini kendi rızasıyla mı yoksa buna zorlandığı için mi tercih ettiği net değildir. Harvey, bu konuda Weber'den farklı düşünür. Ona göre, mekânsal ayrışmayı belirleyen şey, kapitalist sistemin kendisidir. Mekânsal ayrışma, insanların kendi rızaları sonucunda ortaya çıkmaktan çok, kapitalist üretim sistemi tarafından üretilmektedir. Kapitalizme bağlı olan mekânsal ayrışma, pazar donanımına ulaşmak için gerekli kıt kaynaklara erişim olanaklarında meydana gelen bölünmedir (2002: 161). Lefebvre, kapitalist ekonomik sistemin bulabildiği her mekâna yerleşip onu tekrar üreterek; onu metaya dönüştürerek kendi varlığının devamlılığına önemli bir katkı sağladığını iddia eder. Ona göre ölü hale gelen emek, kentlerde canlı mekâna dönüşmekte, metalaşmakta ve sömürülmekte; yaratıl-

makta ve yerle bir edilmekte; kullanılmakta ve suiistimal edilmekte; üzerine düşülmekte ve onun için kavga edilmektedir. Böylece sermaye emek arasındaki çelişki kentte mekân üzerinde farklı boyut ve içerikte kendini güncellemektedir (Merrifield, 2012: 186-187). Kapitalist sistemin mekânın, alınıp satılır bir metaya dönüştürmesi, mekânsal ayrışmaya farklı bir boyut kazandırmıştır. Sermayeyi belirli bölgelere çekebilmek için yapılan hamleler, o bölgenin öne çıkması, değer kazanması, cazibe merkezi olarak yoğunlaşmasına neden olurken diğerlerinin değer kaybetmesi, terk edilmesi ve çöküntü alanlarına dönüşmesiyle sonuçlanmıştır.

Liberalleşme ve özellikle neo liberalleşmeyle birlikte kentlerde mekânsal değişme ayrı bir konuma gelmiştir. Metropolitenleşme dinamiğinin hızının arttığı neo liberal kent aşamasında, sermaye sınıfının üst ve orta kesimleri ve özel sektör ile kamu sektörlerinde üst ve orta kademedeki yöneticiler, hizmetler sektöründeki yüksek gelirli işlerde çalışanlar, merkezdeki bazı bölgeleri tercih eder olmuşlardır. Özellikle kent dışına inşa edilen iş merkezlerinde ve kendilerine özel imar edilmiş bölgelere ya da özel sitelere yerleşmeler dikkat çekmeye başlamıştır (Doğan, 2002: 82). Kentin ekonomisinde ve sunduğu hizmetler alanında yaşadığı gelişmeler ya da gerilemeler/kayıplar, kentin toplumsal tabakalaşmasını bir iskambil destesi gibi sürekli olarak yeniden karmaktadır. Bu da, kent mekânında konut alanlarının prestij çizelgesini sürekli olarak yeniden tanımlamaktadır. Konut mekânlarda gözlemlenen saygınlık değişimi, hizmet ve konut sektörlerinin kent mekânındaki yer seçimi ve sunum biçimini doğrudan etkilemektedir (Tekeli, 2011: 273). Böylece, kent içinde bazı bölgelerin geri kalanların aleyhine daha çok tercih edilip yoğunlaşması, değer kazanması, cazip alanlara dönüşmesini gündeme gelmektedir.

Yakın bir tarihten beri kentler çok hızlı bir büyüme evresine girmiştir. Kentlerin büyüme süreci, mekânsal değişimleri beraberinde getirmektedir. Kent sistemindeki çeşitli faaliyetlerin konum ve dağılımında önemli bir yeniden örgütlenme söz konusu olmaktadır. Bu değişikleri bir şekilde "doğal" ve "doğru" olarak, sadece kentsel sistemde değişen teknoloji talep eğilimleri, vb. karşısında zorunlu ayarlamaların bir sonucu olarak görmek çok olay olsa da; olayın içeriğini vermek açısından yeterli değildir. Olaya politik açıdan bakıldığında, kentin mekânsal biçimindeki bu ayarlamaların gelirde değişik yollardan bir yeniden dağıtım getirme olasılığının yüksek olduğu düşünüldüğünde (Harvey, 2009: 61) durumun hiç de tesadüfi olmadığı gerçeği ortaya çıkar. Bu yeniden dağıtım ise en iyi şekilde birçok dinamiğe bağlı gelişip var olan küreselleşme süreciyle açıklanabilir.

Küreselleşmenin Kentsel Mekândaki İzdüşümü

Yirminci yüzyılın son dönemlerinde başta teknolojik ve ekonomik olmak üzere, birçok alanda hızlı değişimler gerçekleşmektedir. Telekomünikasyon, iletişim, ulaşım ve taşımacılık sektöründe olduğu kadar ticaret ve bankacılık sektöründe büyük dönüşümler yaratılmaktadır. Ulaşım ağları niteliksel ve niceliksel açıdan büyük gelişmeler göstermekte; çok fazla miktarda insan, mal ve ürün uzak alanlara çok kısa sürede ulaşabilmektedir. Çok farklı coğrafyadan insan birbirleriyle iletişime geçecek teknolojik olanaklarla karşılaşarak, yoğun etkileşim sürecine girmektedir. Harvey (2011: 157) bu durumu "*zaman ve mekân sıkışması*" olarak nitelerken; Hardt ve Negri, küreselleşme sürecini yürüten güç için "*imparatorluk*" kavramını kullanırlar. Onlara göre "*imparatorluk*", küresel çapta mübadeleyi etkin bir biçimde düzenleyen politik özne, dün-

yayı yöneten egemen güçtür. Giderek tüm yerküreyi kendi açık ve genişleyen sınırları içine alan *merkezsiz* ve *yersizyurtsuzlaşmış* bir yönetim olan *"imparatorluk"*, değişen komuta ağları yardımıyla melez kimlikler, esnek hiyerarşileri ve çoklu mübadeleyi idare eder (2012: 15-18). Merkezi bir güç tarafından yönlendirilen bir sistemi işaret eden küreselleşme, başta ticaret, piyasa, çalışma düzeni gibi ekonomik alan olmak üzere, siyaset, toplumsal hayatın genelinde bir değişim ve dönüşümü içermektedir. Kent içi mekânsal değişim ve dönüşümler ise bu dinamizmden etkilenerek gelişmektedir.

Dünyanın enformasyon toplumu ve esnek üretime geçiş ile küreselleşme yönünde yaşadığı değişmeler, bir yandan bireyin yaşamı içinde mekâna ilişkin deneyimini çok yönlü değişime uğratmakta; öte yandan toplumsal denetimleri kurmakta yararlanılan ülke sınırlarıyla denetim yollarını kısmen etkisiz bırakırken, toplumdaki farklı alanlardaki aktörler arasında işbirliği ve rekabet ilişkisinin niteliğini değiştirmektedir. Sonuçta bu değişimlerin, nüfusu ve kapitali dünya mekânında yeniden dağıtan önemli etkileri olmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik ve siyasal değişimlerle şekillenen enformasyon ve küreselleşme, mekânın niteliğinde kendisini göstermektedir. Klasik mekân, yerini ilişkiler ağına (network) dönüşmüştür. Belirleyici olan bu ilişkiler ağından belli bir yer edebilmektir (Tekeli, 2011: 121). Sonucu belirleyen ise ülkenin sahip olduğu teknolojik gelişme, sermayenin büyüklüğü ve hareket kabiliyetidir.

Sanayi sonrası teknolojideki olağan üstü değişimlerin yarattığı sibermekân, günümüz piyasasında etkili olan esnek üretim anlayışı, dünyada belli bölgelere yığılmalara ve belirlenen yerleşim yerlerinin daha önce kullanılmayan alanlarına bir kaymaya, oraya doğru yönelmelerine neden olmaktadır. Nitekim, klasik anlamdaki mekânsal, zamansal ve finansal bir

engel söz konusu değildir. Sermayenin artık kanatları vardır ve istediğinde arzu ettiği yere uçabilecek bir yetenek elde etmiş konumdadır. Trilyon dolarla ifade edilen sermaye veya sıcak para, iletişim araçlarının tanımış olduğu olanakla gün içinde bir yerden diğer bir yere akarak yatırıma, sanayi kuruluşuna, fabrika açılışına ve şirket oluşumuna dönüşmektedir. Klasik anlamda ulus sınırlarının yok oluşu yanında, eski ticaret ve yönetim anlayışlarının yerinden edilmesiyle Volvo, İsveç tur otobüsleri yapan Çinli teknisyenlerle, Çin'de bir montaj hattı açıyor. Taiwan Aerospace Cor., sorunlu Amerikan şirketi Mcdonell Douglas'ın önemli miktarda hissesini satın almayı düşünürken daha zayıf bir İngiliz firmasıyla görüşüyor. Japon elektronik devi NEC, çok uluslu Kore şirketi Samsung'la, muhtemelen Portekiz'deki bir fabrikada Dram bellek yongaları imal etmek için Avrupa pazarına 5 milyar dolar aktarmak için anlaşma imzalıyor. Coca-Cola, bu kez Amerikan askeri güçleri olmadan Vietnam'a geri geliyor. Toyota, otomobil imal etmek için Kentucky'yi BMW Güney Carolina'yı, Mercedes ıse Alabama'yı seçebilmektedir (Greider, 2003: 23-28). Dolayısıyla, daha önceki dönmelerde sınırlayıcı, engelleyici ya da güçlük çıkarıcı konumda olan mekân, bir yandan teknolojik ilerlemeler başta olmak üzere ekonomik ve politik değişimlerle şekillenen küreselleşmeyle anlamını yitirirken; diğer yandan da yeni ekonomik yapılanma ve anlayışla yeniden keşfedilmektedir.

Yeni ekonomik paradigma, piyasa ve çalışma etiği, hacmi ve hareketi artan sermaye ve emek türüne dayalı küreselleşme süreci, kentlerin mekânsal dönüşümlerinde büyük etki yaratmaktadır. Sermayeyi kendine çekmeyi hedefleyen dünyanın farklı coğrafyasındaki kentler, küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal değerlere kendini uyarlamaya; ekonomik ve sosyal alt yapısını küresel gerçeğe uygun şekle uyar-

lamaya çaba sarf etmektedir. Küresel ölçekte etki yaratan teknolojik, ekonomik ve politik değişimler, kentleri yeni mekânsal dönüşümlere zorlamaktadır. Teknoloji ve sermaye üstünlüğüne bağlı olarak küresel aktör konumunda olan başta New York, Tokyo, Londra ve Paris gibi kentler, birer kent modeli olarak dünyanın geride kalan birçok kentini etkisi altına almaktadır. Bu merkez kentlerdeki finans, sigorta, ticaret, sağlık ve eğitim hizmetlerinin verildiği mekânlar, etkileşimin hızlandığı kentlerde etkisini, ülkenin gelişmiş durumlarına göre göstermektedir. İhracat bölgeleri, offshore bankacılık bölgeleri ve merkezleri, serbest ticaret alanları, hava ve deniz limanları gibi ulaşım merkezleri ve yatırımlara uygun yeni imara açılan alanlar şeklinde kentler, küresel duruma cevap verme uğraşısına girmektedir.

Küreselleşme, çalışma hayatındaki sektörlerde bir takım değişikliğe büyük etki etmekte; hizmetler sektörünü tarım ve sanayi sektörünün çok üstüne çıkarmaktadır. Beyaz yakalı işler ile mavi yakalı işlerin sağladığı olanaklar arasında uçurumu kapanamaz noktaya taşımaktadır. Sürecin ektisine bağlı olarak dünya kentlerdeki istihdam yapısı, part time, geçici ve gönüllü işler ile yüksek düzeydeki hizmetler ve beyaz yakalı işlerin artışı şeklinde değişime uğramaktadır: Yeni emek piyasasının temel karakteristiği kısa zamanlı istihdam ilişkilerin arttığı bir piyasa şeklinde olarak iş gücü göçlerine ivme kazandırmaktadır (Öktem, 2010:116-117). Değişen istihdam yapısı, emek piyasası, üretim biçimi ve alanları, kentlerde mekânsal anlamda bir dönüşüme doğrudan ve büyük etki yapmaktadır. Kentlerdeki iş merkezleri değiştiği gibi, çalışanların emeklerinin sonucunda elde ettikleri gelirleri doğrultusunda yaşama alışkanlıkları ve merkezleri mekân olarak geçmişten farklı konseptler ortaya çıkarmaktadır. Camlı/aynalı dış cepheli, şeffaf asansörlü gökdelen iş ve yaşam merkezleri, dijital donanımlı akıllı evler, güven-

likli ve korunaklı siteler, birbirine çok benzeyen parklar, ismi arena olarak nitelendirilen stadyumlar, meydanlar, alış veriş merkezleri şeklinde kendini gösteren bir mekânsal dönüşüm, birçok kentte dikkat çekmektedir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı, dünya yüzeyinde değişen hız ve oranda sermaye, ticaret, nüfus, tüketim malları ve kültür ürünlerdeki akışkanlığı ve dolaşımının giderek hızlanma, kentsel mekânlarda da sonuçlarını göstermektedir. Merkez üs konumundaki yaşama alışkanlıkları, diğer ülke insanlarını etki altına almakta ve birbirlerine benzer yaşama alanları kentlerde belirmektedir. Kentlerin caddeleri, sokakları, meydanları; gezme, eğlence ve spor alanları küresel marka konumuna gelmiş çok uluslu şirketlerin ve zincir mağazaların şubeleriyle sarmalanmaktadır. Benzeşen yaşama biçimi ve alışkanlıkları, kentlerin mekânsal dokusunda da bir benzerliğe yol açmaktadır. Büyük alış veriş merkezleri, metrolar, alt geçitler, otobanlar, tabiat parkları, rekreasyon alanları, sensörlü lavabo muslukları ve dünya mutfağı menülerine sahip kafeteryalar, beş yıldızlı oteller, spor kompleksleri, restoranlar mekânsal bir benzeşimin ve etkileşime dayalı bir eklektizmin örnekleri olarak kentlerde varlık göstermektedirler. Dolayısıyla, küreselleşmenin dinamiklerine dayalı mekânsal anlamda bir etkileşim, benzeşim ve geçişler söz konusu olmaktadır. Kökeni kentsel olan tacirler ve aracılar, erken aşamada, toprak temelli bir feodal ya da emperyal devlet içinde ayakta kalma kapasitelerinin mekânda yüksek bir manevra kabiliyeti geliştirmelerine dayandığını öğrenmişlerdi. Bugün hâlâ kapitalist sınıf ve temsilcileri egemenlik güçlerini büyük ölçüde mekân üzerinde daha yüksek bir kontrol gücüne ve mekân içindeki akışkanlıklarına borçludurlar (Harvey, 2012: 162-163). Bunun bir uzantısı ya da yansıması olarak kent içi mekânsal dönüşümler, endüstrideki gelişmelerle iç içe geçmiş bir sarmal ko-

numundadır. Endüstrideki gelişme ve olağan üstü ilerlemeler, kent içi mekânsal dönüşümlere doğrudan bir etki yaratırken; mekânlardaki değişimler de teknolojik ilerlemelerin kendini göstermesine olanak tanıyarak bir ilişkiselliği hayata geçirmektedir. Bu ilişkiyi dillendiren Harvey'e göre, endüstriyel sektör, hala kapitalist büyümenin ve kapitalist toplumlardaki en büyük değişimin itici gücüdür. Dolayısıyla, kentsel sistem bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu gerçeğin bir sonucu olarak, mekân yaratımı büyük bir ölçüde, çok uluslu ve sermayeli firmaların yönetim, araştırma ve geliştirme merkezlerini, montaj fabrikalarını ve benzeri departmanlarını yerleştirmeyi seçtikleri yerlerin fonksiyonudur; arsaya veya arazi iyileştirmesine akan sermaye, endüstriyel sektördeki kârlılık oranı tarafından yönetilir ve kentsel sistemin temel rolü, endüstriyel sermaye için kâr gerçekleştirme aracı olmasının öneminde yatar (Saunders, 2013: 295). Kentsel sistem içinde mekâna yapılan herhangi bir müdahale ve mekânsal bir değişim, en çok kapitalist sisteme yarar sağlar. Kentsel dönüşüm ya da kent içinde yerleşime açılan bir bölge, başta inşaat sektörü ve onun yan dalları olmak üzere, kredi kullanımına bağlı olarak bankacılık, sigorta, ev dekorasyonu, beyaz eşya, ulaşım, petrol, otomobil gibi alanlardaki bir tüketimi harekete geçirerek kapitalist sistemin canlanmasına katkı sağlar. Bu nedenle mekân, kapitalizmin gözden çıkaramayacak yegâne alanlarının başında gelir. Nitekim, mekânı önemsemesi, uzun bir süreden beri onun üzerinden serpilmesinden kaynaklıdır.

Yakın bir tarihe kadar dev sermayenin görkemli anıtları, cam kuleleri, sadece kuzey yarım kürede, küresel ekonominin başkenti sayılabilecek birkaç metropolde boy gösterirken; bugün gelişmiş-gelişmekte olan, kuzeyde-güneyde, doğuda-batıda değişen model ve kat sayısıyla yükselmekte ve kentlerin siluetine ekonomik ve politik olarak mührünü vurmakta-

dır. Küreselleşmenin simgesi haline gelen parlak dış cepheli, korunaklı, ve akıllı binaları kentlerde dikey bir duruş sergilemektedir. İçinde beş yıldızlı oteller, spor kompleksleri, gurme restoranlar, havuzlar ve eğlence merkezleri ve "vip" müşterilerine hizmet veren birçok alış veriş mağazası bulunduran bu cam yükselti anıtlar, büyük kent dokusu içinde ufak cepçikler (Öncü ve Weyland; 2013: 9-10) oluşturarak mekânsal anlamda bir değişiklik ortaya çıkarmaktadır. Bu anıt mimarilerde dikkat çeken cam/aynalı duvarlar, Colomina'nın "ışık duvarlar" dediği bir yapı özelliğiyle buluşmuştur. "Işıktan duvarlar", pencere fikrini değiştirmeye başlamış; daha önce ışık, havalandırma ve dışarı bakma işlevi gören pencereler sadece dışarıya bakma işleviyle sınırlandırılmaya başlamıştır. Pencerelerin duvarları ele geçirdiği modern mimarideki bir uygulamayla (2011:6-7) yapılarda gösteriş, albeni akıl almaz bir şekilde ilerlemekte; uygulandığı gökdelenlere farklı bir küresel prestij kazandırmaktadır.

Lefebvre, kentlerde birbirini izleyen yüksek apartman sıralarının kentleri yatay ve dikey olarak bölerken aslında, insan etkinliğini farklı tabakalara bölen, şeyleri orası ve burası diye ayıran, işlevsel ancak aynı zamanda gündelik hayatı yağmalayan alanlar yaratan, insanlar içeri değil de dışarı yönlendiren, onları birbirlerinden uzaklaştıran bir mekân paradigmasına yol açtığına (Merrifield, 2012: 169) değinir. Bahsi geçen durum, modern kentsel mekânlardaki dönüşümlerde yansımasını bulmaktadır. Dünya çapında birbirini izleyen dalgalar halinde yayılan neoliberal politikaların dayattığı ekonomik ve sosyal koşullar, zaman ve mekân farkı gözetmeksizin tüm metropolleri toplumsal ve kültürel olarak kutuplaşmaya götürmektedir. Nitekim bir yanda giderek zenginleşen küresel kozmopolit seçkin bir zümre, diğer yanda sürekli fakirleşen; fakirleştikçe kendi içinde ırk, din, dil kümelerine bölünen bir

kalabalık (Öncü ve Weyland, 2013: 10) kentlerin bir gerçeği olarak varlığını sürdürmekte; küreselleşmenin çelişki ve sancılarını değişik biçim ve yoğunlukta tüm çıplaklığıyla yansıtmaktadır.

Günümüzde küreselleşme adıyla anılan şey, baştan itibaren kapitalist sınıfın amaçları arasında olmuştur. Zaman ve mekânın fethi de, doğayı hâkimiyet altına alma konusundaki bitmez tükenmez çaba da kapitalist toplumların kolektif ruhunda uzun bir süredir merkezi yer etmektedir (Harvey, 2012: 165). Kapitalist sistemin en rafine halinin deneyimlendiği küresel dünyada mevcut durumun yarattığı ekonomik ve sosyal eşitsizlik mekân üzerinden okunmaktadır. Modern kentlerin en dikkat çeken yapıları olarak görülen cam yüzeyli gökdelenler, yerleşim yerlerindeki eşitsizliği mimari yapılarda simgelemektedir. Lefebvre (2014: 122), *"gurur dikeyliği"* olarak nitelendirdiği özel ya da kamusal olsun ekonomik ve yönetsel gökdelenler, bugün göreli gelişmişlik düzeylerine göre hemen her kentte dikkat çekmektedir. Ona göre görselin içine faillik, daha doğrusu fallokratik bir kibir katan bu dikey yapılaşma, seyrediciye güç ve iktidarın sembolünü izleyen kentli nüfusa kendini sunmakta ve mimari yapı içinden dışarıya imgesel olarak bir şeyler fısıldamaktadır. Bu noktada Simmel'in, "Moda" adlı eserinde eski bir Flaman evinin üzerindeki "içimde dahası var" şeklindeki mistik yazı olayın gerçekliğini anlatmak açısından önemlidir. (Colomina, 2011: 35). "İçimde daha var", bir mimarinin, yapının ya da binanın dili, anlatmak istediği bir şeylerin olduğunu belirtmek için oldukça anlamlı ve işlevsel bir ifadededir. Günümüzdeki kentsel mekânların birer parçası olan gösterişli binalar, yüksek gökdelenler, korunaklı ve son sistemle donatılmış korunaklı siteler, içerisindekiler hakkında dışarıya mesajlar göndermektedir. Gökdelenler paralarınızın güvende olduğunu, gelişme ve kalkınmanın sür-

düğünü, refahın yakalanabileceğini; yaşam alanı olan siteler ise içinde yaşayanların gelirleri, eğitim ve sınıf bağlamlarında varlık bulan yaşantılarını, nasıl yaşadıklarını, nelere sahip olduklarını imgelemekte; kentteki varsıl ile yoksul sınıfı mekânsal yapı anlamında ifşa etmektedir.

Sonuç

Ortaya çıktığı ilk aşamadan günümüze kadar ait olduğu toplumun gelişmiş ve kalkınmışlığını temsil eden kentler, büyük, kalabalık ve heterojen yerleşim yerleri olma yanında tarım dışı ticaret, sanayi gibi alandaki üretim ve tüketimin organize edildiği merkezlerdir. Mevcut dünya nüfusunun yaklaşık yüzde yetmiş beşi kentlerde yaşamaktadır. En büyük sanayi kuruluşları ve ulus aşırı nitelik kazanan dünya devi firmalar, trilyon dolarlarla ifade edilen yatırımlar, gelişmiş ya da gelişme potansiyeli olan kentleri tercih etmektedir. İktidara gelmeyi hedefleyen her siyasi parti, kentleri kazanmayı hedeflemekte; yetişkin modern birey büyük kentlerdeki üniversitelerde eğitim almak istemektedir. Kentlerin bu anlamda birer çekim merkezi olmalarında, onların hem hızlı değişim ve dönüşümünden etkilenmesi hem de bunları etkileyebilecek donanım ve fırsatlara sahip olması etkilidir.

Ekonomik ve sosyal açıdan sahip olduğu alt yapıyla değişim ve dönüşümlerin deneyimlendiği kentler, ilgi odağı olmalarına bağlı olarak kalabalıklaşıp büyüdükçe kaçınılmaz olarak mekânsal bir başkalaşım yaşamaktadır. Ancak, dünyanın çok farklı coğrafyasındaki kentlerin merkezlerinde ve çevrelerinde artan nüfusun ihtiyaçlarını gidermek için gerçekleştirilen mekânsal yeni yapılanmalar kendiliğinden doğal ve tesadüfi olmaktan uzaktır. İnsan ürünü yapay yerleşim yerleri olarak beliren kentler, insan ilişkileriyle yeniden üretilmekte-

dir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda gerçekleşen oluşumlar, hem bir mekân üzerinde hayat bulmakta hem de somutlaşıp bir dış gerçek olarak mekânı değişime zorlamaktadır. Lefebvre ve Harvey'in iddia ettikleri gibi, kapitalist sistemin mekânı keşfetmesiyle birlikte kentler, *metalaştırılan büyük coğrafik alanlar* niteliğine bürünmektedir. Metalaştırılma işleminde ise değişim büyük önem taşımaktadır. Sıkışan sokakları rahatlatmak, kalabalıklaşan nüfusun konut, alışveriş, eğlenme ihtiyaçlarını gidermek içinmiş gibi sunulan kent içi mekânsal yeni yapılanmalar, değişim adı altında aslında ekonomik ve politik içerikleriyle gerçekleşmektedir. "Yaratıcı yıkım" olarak literatüre geçen bir işlemle hemen her gelişmiş kent arazileri, biriken sermaye ve iş gücü fazlasını emmek, üst sınıfın sermayesini artırmak ve yaşantısını daha konforlu hale getirmek gibi örtük dinamiklerle yeniden üretime sokulmaktadır. Çöküntü alanları olarak görülen düşük gelir ve eğitimli sınıfların daha çok tercih etmek durumunda kaldıkları gecekondu yerleşkelerinde ve kentlerin periferik alanları yanı sıra yeni imara açılan bölgelerdeki mekânsal dönüşüm hareketleri sonucunda müthiş bir arazi değerlenmesi yanında yeni yaşam alışkanlıklara uygun modern alanlar yaratılmaktadır. Kenti dikey ve yatay olarak bölen camlı-aynalı dış cepheli gökdelenlerin, akıllı sistem ve güvenliklerle donatılmış ultra lüks apartman dairelerinin; tatil köylerini anımsatan içinde yüzme havuzları, golf sahaları, tenis kortları, kafeleri, alışveriş ve eğlence merkezleri bulunan varsıl sınıf konutlarının ve yaşam tarzı ve alışkanlıklarıyla kentin diğer alanlarından ayrılan "cam gettolar"ın adeta yerden bitiverircesine çoğaldığı bir kent içi yapılanmalar dikkat çekmektedir.

Küreselleşme ve onun iç mantığını oluşturan tüketim kültürü, toplumsal yaşamın hemen her alanında olduğu gibi mekân üzerinde de önemli bir etki yaratmaktadır. Teknolojik

ilerlemeyle büyük bir hareket serbestliğine ulaşan sermaye önünde mekân engel olmaktan çıkmaktadır. Yer kürenin herhangi bir yerindeki çok uluslu bir şirket, yatırımını başka bir ülkeye sevk ederek orada bir mekânsal hareketlenmeye neden olabilmektedir. Yeni açılan bir üretim birimi ve yatırım alanı, kısa sürede çevreden nüfus akınıyla karşılaşıp alt yapı ve konut başta olmak üzere mekân üzerinde değişim baskısını oluşturmaktadır. İletişim teknolojisinin tanımış olduğu bir olanakla etkileşime geçen ülkeler içinde kent mekânlarında bir benzerlik ortaya çıkmaktadır. New York, Paris, Londra, Tokyo gibi gelişmiş ülke kentleri, diğer kentleri etkisi altına alarak birbirine benzer mekânsal yapılara sahip kentler şekillenmektedir. Her birinde büyük alışveriş merkezlerinin, tabiat parklarının, hayvanat bahçelerinin, temalı eğlence alanlarının, beş yıldızlı otellerinin, dünya markası haline gelen mağaza zincirlerinin şubelerinin, çok amaçlı ve fonksiyonlu yaşamı vadeden konforlu sitelerin bulunduğu modern kentler her geçen süre çoğalmakta; kent içinde modern insanın her türlü ihtiyacını dikkate alarak imar edilmiş birbirlerine paralel "mekânsal galaksileler" yükselmektedir.

Kaynakça

Alver, K. (2012) . "Kent İmgesi", Kent Sosyolojisi (İç.), Editör: Köksal Alver, Hece Yay.: Ankara

Arlı, A. (2012) . "Şehir Sosyolojisi", Kent Sosyolojisi (İç.), Der. K. Alver, Hece Yay.: Ankara

Aytaç, Ö. (2006). "Mekân(ın) Sosyolojisi: Toplumsallığın Yeniden Kuruluşu", Sosyoloji ve Coğrafya Sosyoloji Yıllığı 15 (İç.), Editör: Ertan Eğribel, Ufuk Özcan, Kızılelma Yay.: İstanbul

Braduel, F. (2004) . Maddi Uygarlık : Ekonomi ve Kapitalizm XV-XVIII Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları, 3. Cilt, Çev.: Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Yay.: Ankara.

Burgess, E. W. (2015) . "Şehrin Büyümesi: Araştırmaya Giriş", Şehir: Kent ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler (İç.), Çev. P. Karababa Kayagil, Heretik Yay. : Ankara

Colomina, B. (2011) . Mahremiyet ve Kamusallık Kitle İletişim Araçları Olarak Modern Mimari, Çev.: A.U. Kılıç, Metis Yay.: İstanbul

Doğan, A. E. (2002) . Birikim Hamalları: Kriz, Neo-Liberalizm ve Kent, Donkişot Yay.: İstanbul

Erder, S. (2006) . Refah Toplumunda Getto, Bilgi üniversitesi Yay.: İstanbul

Greider, W. (2003) . Tek Dünya Küresel Kapitalizmin Manik Mantığı, Çev.: Y. Alogan, İmge Kitabevi: Ankara

Hardt, M.; Negri, A. (2012) . İmparatorluk, 7. Baskı, Çev.: A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları: İstanbul

Harvey, D. (2002) . "Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Ayrışma Kuramı", 20. Yüzyıl Kenti (İç.), Der. ve Çev.: B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi: Ankara

Harvey, D. (2009) . Sosyal Adalet ve Şehir, Çev.: M. Moralı, Metis Yay.: İstanbul.

Harvey, D. (2011) . Sermayenin Mekânları Eleştirel Coğrafyaya Doğru, Çev.: B. Kıcır, D.Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, Sel Yay.: İstanbul

Harvey, D. (2012a) . Paris, Modernitenin Başkenti, Çev.: B. Kılınçer, Sel Yay.: İstanbul

Harvey, D. (2012b) . Sermaye Muamması Kapitalizmin Krizleri, Çev.: S. Savran, Sel Yay.: İstanbul
Hatt, P.; Reiss, A. J. (2002) . "Kentsel Yerleşimlerin Tarihi", 20. Yüzyıl Kenti (İç.), Der. ve Çev.: B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi: Ankara
Hobsbawm, E. (2009) . Sermaye Çağı 1848-1875, Çev.: B. S. Şener, Dost Kitabevi: Ankara
İlgüner, M.; Asplund, C. (2011) . Marka Şehir, Çev.: Markating Yay., İstanbul.
Jacobs, J. (2011) . Büyük Amerikan Şehirlerinin Ölümü ve Yaşamı, Çev.:B. Doğan, Metis Yay.: İstanbul
Kıray, M. B. (1998) . Örgütleşmeyen Kent: İzmir, Bağlam Yay.: İzmir
Lefebvre, H. (1991) . The Production of Space, Oxford:Blackwell Publishing
Lefebvre, H. (2014) . Mekânın Üretimi, Çev.: I. Ergüder, Sel Yay.: İstanbul
Martindale, D. (2005) : "Şehir Kuramı", Çev.: Fırat Oruç, Şehir ve Cemiyet (İç.), İz Yay.,: İstanbul.
Marks K.; Engels, F. (1987) . Alman ideolojisi, Çev. : Ş. Karadeniz, İletişim Yay.: İstanbul
McKenzie, R. D. (2015) . "İnsan Topluluklarının Çalışılmasında Ekolojik Yaklaşım", Şehir: Kent ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler (İç.), Çev. P. Karababa Kayagil, Heretik Yay. : Ankara
Merrifield, A. (2012) . Metromarksizm Şehrin Markist Bir Hikayesi, Çev.: N. Ünver, Phoenix Yay.: Ankara
Mumford, L. (2007) . Tarih Boyunca Kent, Çev.: G. Koca, Ayrıntı Yay.: İstanbul
Öktem, B. (2010) . "Küresel/Dünya Kenti", Kent Sosyolojisi Çalışmaları (İç.), Der. Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yay. : İstanbul
Öncü, A., Weyland, P. (2013) . "Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik MücadeleleSri", Mekân, Kültür, İktidar (İç.), Der.: A. Öncü, P. Weyland, İletişim Yay.: İstanbul

Park, R. E. (2015) . "Şehir: Kent ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler", Şehir: Kent ortamındaki İnsan Davranışlarının Araştırılması Üzerine Öneriler (İç.), Çev. P. Karababa Kayagil, Heretik Yay. : Ankara

Saunders, P. (2013) . Sosyal Teori Kentsel Sosyoloji, Çev.. S. D.Getir, Edit.: N. Erkan, İdeal Yay.: İstanbul

Sennett, R. (2011) . Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Çev.: T. Birkan, Metis Yay. : İstanbul

Şentürk, Ü. (2014) . "Mekân Sadece Mekân Değildir: Kentsel Mekânın Yeni Tezahürleri", Doğu Batı Dergisi, Sayı: 67, Doğu Batı Yay.: Ankara

Tekeli, İ. (2011) : Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm, Tarih Vakfı Yurt Yay.: İstanbul.

Tuna, K. (2012) . "Şehrin Serüveni", Kent Sosyolojisi (İç.), Editör: Köksal Alver, Hece Yay. : Ankara

Weber, M. (2003). Şehir: Modern Kentin Oluşumu, Çev. M. Ceylan, Yarın Yay.: İstanbul

Weber, M. (2005) . "Şehrin Doğası", Çev.: Fırat Oruç, Şehir ve Cemiyet (İç.), İz Yay.,: İstanbul.

Weber, M. (2005) . "Batı Şehri", Çev.: Fırat Oruç, Şehir ve Cemiyet (İç.), İz Yay.,: İstanbul.

Wirth, L. (2002) . "Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme", 20. Yüzyıl Kenti (İç.), Der. ve Çev. : B. Duru, A. Alkan, İmge Kitabevi: Ankara

Kentsel Mekânın Dikey Örgütlenişi: Gökdelenler

Funda ÇOBAN

İzleyenler hatırlar: 1976 yapımı, King Kong filminin son sahnesinde "vahşi" dev goril, New York'taki Empire State Binası'nın tepesinde yenik düşer ve binadan aşağı savrulur. Filmin 2005 yapımı yeni versiyonunda ise, Empire State Binası'nın yerini Dünya Ticaret Merkezi (İkiz Kuleler) almıştır. Yine, Cripton gezegeninden gelen Superman isimli kahraman, suçlulara karşı zafer pozlarını devasa binaları arkasına alarak verir. Batman Gotham Şehri'nin kasvetli, karanlık ve tehlikeli sokaklarında kötülüğe karşı mücadelesini ucu bucağı görünmeyen gökdelenler kümesinin arasında yürütür.

Gökdelenlerin bu gibi popüler filmlerde sıklıkla kullanılışı aslında hiç de tesadüfi değildir. Zira Amerikan tarzı yaşamın alametifarikalarından biri olarak bir mimari form olmanın ötesinde gökdelenler derin semiyotik ve tarihsel anlamlar taşırlar. Gökdelenler söz konusu filmlerin sunduğu ideolojik mesajları -iyinin ve temsillerinin kazanmasına paralellikle Amerikalılık- ileten basit birer mekân değildirler; kendileri de bu anlamları üreten ve dönüştüren mikro-iktidar aygıtlarıdır. Bu nedenle, gökdelenleri modern mimarinin ve bunun post-modern dö-

nemdeki yansımalarının bir uzantısı olarak tarihsel ve göstergebilimsel boyutlarıyla ele almak, kentsel mekânın dikey örgütlenişindeki ekonomi-politik açılımları anlamak açısından faydalıdır. Nitekim gökdelenler ve rezidans "kültürünün" her geçen gün daha fazla kendini hissettirdiği günümüz toplumlarında kendi başına işleyen bir "makine" gibi kentin ortasında beliren bu bina formlarının ürettiği hiper-realiteyi araştırmak, kentte yaşayanların sayısının her geçen gün arttığı düşünülürse, bir ihtiyaç olarak kendini dayatmaktadır.

(Superman, 1978)

(Gotham City /Batman)

King Kong (1967)

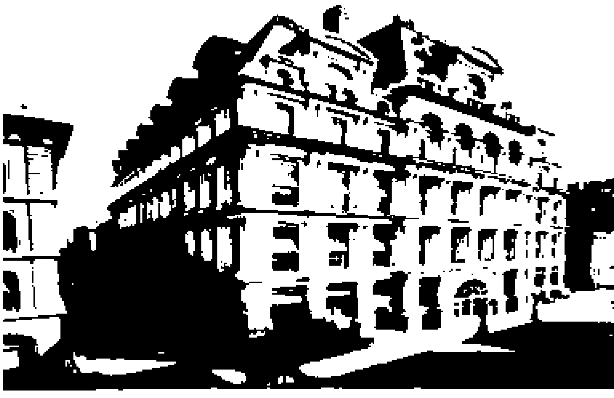
Bu savlardan hareketle, çalışma üç bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde gökdelenlerin tarihçesine değinilerek, bu mimari yapının belirişindeki ekonomi-politik arkaplan serilmenecektir. İkinci bölümde, semiyolojik birer birim olarak gökdelenlerin ürettiği toplumsal anlamlar üzerinde durularak, bunların egemen iktidar ilişkilerinin onanmasındaki ve sürdürülmesindeki rolü irdelenecektir. Üçüncü ve son bölümde ise, ilk iki bölümde tespit edilen olgulardan hareketle post-modern tabir edilen kent mimarisi açısından gökdelenlerin bugünü ve yarını hakkındaki tespit ve öngörüler ortaya konacaktır. Bu itibarla çalışmanın Türkiye coğrafyasına yeni yeni girmeye başlayan gökdelen formuyla alakalı tanıtıcı ve eleştirel bir perspektif sunması amaçlanmaktadır.

1. Gökdelenlerin Tarihçesi

1789'da Epsom Derbisi'ni kazanan atın adı olarak bilinen gökdelen (skyscraper) sözcüğü, bir şapka türü olduğu gibi, kriket ve basketbolda da yüksek topları ifade etmek üzere kullanılmış terimdir (Landau ve Condit, 1996). Bununla birlikte kelimenin yüksek binaları (tallbuildings) karşılayacak şekilde

kullanımı, gemicilikle ilgili bir benzeştirmeye dayanmaktadır. Bir geminin en yüksek direği anlamına gelen gökdelen kelimesi, geminin yaklaşmakta olduğunun karadan ilk belirtisi olarak bu direğin görülecek olmasına benzer şekilde denizden karaya yaklaşılmakta olduğunun ilk emaresi olarak bu yüksek binaların –örneğin Manhattan bölgesindeki- ufakta belirmesine gönderme yapmaktadır. Ne var ki, gökdelenin mimari terminolojide ilk kullanımı, teknik olarak ilk gökdelenlerin ortaya çıkmasından daha geç bir döneme, John Moser'in 1883 tarihli "Geleceğin Amerikan Mimari Formu" adlı makalesine dayanmaktadır (Parker, 2015: 218). Gökdelen terimi literatürde kullanılmaya başlanmadan önce ise söz konusu yapılar "yüksek bina" (tallbuilding) olarak adlandırılmışlardır (Parker, 2015: 218).

Bildiğimiz şekliyle olmasa da yüksek binaların tarihi 19. Yüzyılın ikinci yarısına dek uzanmaktadır. Bina uzunluğunu ve kat sayısını artırmayı mümkün kılan gelişmelerse, dönemin teknolojisi açısından devrim niteliğinde olan iki buluşa dayanmaktadır. Bunlardan ilki 1857'deElishaGravesOtis tarafından yolcu tipi asansörün icat edilmesidir. Buluş öylesine önemlidir ki, buhar makinalı bu asansörün ilk kez kullanıldığı altı katlı meşhur Fifth Avenue Hotel, döneminin konfor ikonu ve modernliğin şaheseri telâkki edilmiştir (Demir, 1965: 37). Zamanla mekanik asansörlerin yerini elektrikli asansörlerin almasıyla binadaki kat sayısının önündeki engellerden biri –çok yüksek katlara merdivenle inip çıkmaktaki zorlukları düşünün- aşılmıştır. Gökdelenlerin anavatanı ABD'de, bu teknolojileri kullanarak ortalamadan iki kat yükseğe erişmeyi başaran ilk bina Equitable Life Assurance Binası'dır (1870,40 m.). Aynı şekilde, Morris Hunt'ınTribune Binası (1875, 78 m.) ve Post's Western Union Binası (1875, 69 m.)da ilk gökdelenlerden sayılmaktadır.

Equitable Life Insurance Binası

The First Leiter Binası

Gökdelen teknolojisinde ikinci önemli adımsa, önce demir daha sonra ise çelik iskelet yapısının kullanılmasıdır. Böylece bina katları üzerindeki yükün azaltılması ve yer tasarrufu sağlanmıştır. Kat sayısı yükseldikçe binanın duvarlarının kalınlaşmasının yarattığı alan israfı ve ağırlık sorunu bu sayede çözüme kavuşmuştur. Ayrıca binanın içine daha fazla ışık girmesi mümkün olmuştur. Bu yöntemin kullanıldığı ilk uzun binalar ise First Leiter Binası (1879-1972, 120 m.), Home Insurance Binası (1886-1931, 42 m.) ve saf metalle desteklenmiş onaltı katıyla hala ayakta duran Manhattan Binası'dır (1890). Gökdelenlerin bu ilk atalarını izleyen daha görkemli örnekler ise Beaux-Arts Singer Binası (1908-1968, 186 m.), EmpireState Binası (1931, 381 m.), Woolworth Building (1913, 241 m.) olarak sıralanabilir. Öyle ki önce Woolworth Building, sonra Empire State Binası New York'un sembollerinden sayılmış ve onunla özdeşleştirilmiştir.

Öte yandan New York ve Chicago semalarında gökdelenlerin yüksekliği arttıkça şehirler, bu yüksek binaların altında ezilmeye başlamıştır. Çünkü bir gökdelen her daim, kendisinden daha yükseğinin yapılması, piyasadan silinme tehdidiyle karşı karşıyadır (Fogelson, 2001: 114). Bu tehdidi bertaraf etmek üzere zamanla oluşan yükseklik yarışı sonucunda da altyapı sorunları şiddetlenmiştir. Buna cevaben 1916'da

Chicago ve New York'ta şehir planlarına göre bir takım kısıtlamalar getirilmiş; ancak kurallar uzun süre uygulanamamıştır. Ayrıca bu yükseklik yarışında binaların karşı karşıya kaldıkları mimari-teknik sorunlar da zamanla çeşitlenmiştir. Problemler arasında ısı ve yalıtım zafiyetleri, yüksek katlara inşaat malzemesinin nakliyesi, rüzgar ve deprem gibi doğal faktörlerin binanın çelik konstrüksiyonunda yol açabileceği eğilme-bükülme ve hasarlar, nihai olarak da İkiz Kuleler'e düzenlenen terör saldırılarının gösterdiği üzere güvenlik sorunları yer almaktadır. Ne var ki, gökdelenlerin tarihini izlemek bu sorunlara verilen cevapların da tarihçesini izlemek anlamına gelir. Diğer bir deyişle, gökdelenlerin yükseklik ve işlevselliğindeki artış bir kuşak önceki uzun binaların eksikliklerinin giderilmesi ve bu yeni yapıda daha yeni teknolojilerin kullanımı ile eşgüdümlüdür. Örneğin 20. yüzyılın başlarından itibaren malzeme ve yapı teknolojisinde gerçekleşen gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan cam cepheler; kısa sürede uygulanabilmeleri, kolay temizlenebilmeleri, hafif, estetik ve uzun ömürlü olmaları nedenleriyle özellikle yüksek binalarda sıklıkla tercih edilen bir yapı kabuğu haline gelmişlerdir." (Alemdağ ve Aydın, 2011: 486). Aynı şekilde 1950'lerde florasan lambanın geliştirilmesi ve havalandırma sistemlerindeki yenilikler ikinci kuşak gökdelenlerin yapılmasının önünü açmıştır. Bu haliyle en basitinden en görkemlisine bir gökdelen,"deprem durumunda dahi ayakta kalabilmesiyle yerçekiminin alt edilmesi," (Butler ve Watt, 2007: 15) doğanın getirdiği sınırlılıkların aşılması olarak okunabilir. "Mega yapılar" insanoğlunun tabiata verdiği en cüretkâr cevaplardandır.

Ne var ki gökdelenlerin ortaya çıkışının temel nedeni insan-doğa arasında kurulan düalitede insanın doğaya hükmetme hırsı değil, ekonomik değeri yüksek kentsel alandaki darlık ve kısıtlardır. Tersten ifade edersek, insanoğlu dini

ve/veya ideolojik nedenlerle de gökyüzüne ulaşmak üzere binalar yapmışlardır; ancak bunların mimari formları bir gökdelenin işlev ve amacından çok daha farklı boyutlara gönderme yapar. Örneğin zigguratlar, piramitler, camiler ve katedraller göğe yakın olmalarıyla insanoğlunun semaya yükselme arzusuna belki birer yanıt olmuşlardır; ancak hiçbiri toprak rantından elde edilecek ticari kar kaygısıyla inşa edilmemiştir.

Bu anlamda ilk yüksek/uzun binaların yükselmeye başladığı dönem -19. Yüzyılın ikinci yarısı- ile yoğun kentleşme olgusunun birbiriyle çakıştığını tespit etmek gerekir. Dönemin New York ve Chicagosu, artmakta olan kentsel nüfusun ve ticari etkinliklerin taleplerini kısıtlı şehir toprağında en karlı ve verimli şekilde karşılamak üzere, binaların kat sayısında artış yoluna gitmiştir. Diğer bir ifadeyle "gökdelen, iktisadi bir kısıtlılığa –arazi fiyatlarının arttığı ve çok sayıdaki çalışanı aynı yerde toplama ihtiyacının belirdiği durumda, her bir metrekareyi işlevsel olarak değerlendiren bir araç olarak- yönelik teknik bir çözümdür." (Monnet, 2011: 7). Küçük yüzölçümlü arsalarda metrekarelerce ofisin inşasını mümkün kılan söz konusu "dikey kapitalizm", yüzünü üretime değil kent rantına çeviren ekonomi-politik ilişkilerin ilk tezahürü olarak boy vermiştir. Öyle ki, 1870'lerin ilk gökdelenlerinden olan Equitable Life Assurance Society Binası'nda şirket, yedi katın sadece ikisini kendine ayırmış, geri kalanını kiralamıştır. 55 katlı New York Woolworth Binası'nda ise altı yüz kadar ofisin yalnızca ikisi şirket tarafından kullanılmıştır (Parker, 2015: 225). 1900'larda gazetelerde gökdelenlerin "ticaretin katedralleri" olarak betimlenmesi ve dönemin Amerikalı önde gelen mimarlarından Cass Gilbert'in bu binaları "arsa payı üreten makineler" (Parker, 2015: 226) olarak tanımlaması hiç de tesadüfi değildir.

Öte yandan tarih, Cass Gilbert'in tespitini daha da güçlendirecek şekilde kapitalist üretim ilişkilerinin derinleşmesi ve krizi arasında kentsel rantın değerini olumlayacak evrelerden geçmiştir. 1970'lerde yaşanan iktisadi krizle durgunlaşan piyasaya paralel gökdelen inşasına bir süre ara verilse de, 1980'lerden itibaren yüksek binaların yapımı yeniden hız kazanmıştır. Bu evrelerin nihai formu küresel neo-liberal düzende ise kentsel arsa payı, Fordist üretim biçiminin yerini gitgide Post-Fordist üretim biçiminin ve üretimin yerini de hizmet sektörünün almaya başlaması ile bağlantılı olarak, çok daha karlı bir yatırım aracı haline gelmiştir. Nitekim kent merkezine yakın bir yerde bulunan arsa üzerine bir gökdelen dikmek, bir fabrika kurup işçi çalıştırmaktan çok daha az zahmetli ve risklidir. Bu durumun doğruluğunu yıllar içinde gökdelen sayısında yaşanan artışta izlemek mümkündür.

Günümüzde ise gökdelenler artık sadece yatırım değeri yüksek ofisler olarak tasarlanmamakta; ev (rezidans) ve otel odası, panoramik şehir terası, alışveriş merkezi, kafe, restoran vb. olarak hizmet veren bölümleriyle birden fazla müşteri profiline uygun şekilde dizayn edilmektedir. "İnşa aşamasında katların hızlıca çıkılabilmesinin verdiği teknik avantaj, gökdelenin iki temel ilkesi hız ve doğruluk" (Varol, 2005: 23) payını büyük şehrin bu çok yönlü ihtiyaçlarına eklemlemektedir. Bu anlamda yapımından, tasarımına, temizliğinden, satışına dek sadece içinde barındırdığı işgücünün ve sermayenin rasyonalizasyonuna değil, birebir olarak mekânın kapitalist rasyonalizasyonuna dayanmaktadır (parker, 2015: 227).

Ne var ki, bir gökdelen sadece ekonomik değeri olan bir yatırım aracı değildir. Önemi sadece meta olarak ederinde değil, mimarinin ideolojiden azade olmayan işleyişinde gizlidir. Gökdelen, yapım ve çalıştırılma aşamalarında emeği geçen binlerce çalışanıyla, ziyaretçileriyle, ziyaret etmek, içinde

yaşamak ve ondan uzak durmak isteyenleriyle, kentteki statüsüyle, coğrafi pozisyonuyla, başka ülkeler nezdindeki yeriyle vb. sürekli işleyen bir aygıt, semiyotik anlamlar salgılayan bir makine ve en nihayetinde bir mikro iktidar teknolojisidir. Modern kentsel yaşama kapitalist özünü veren ilkelerin yoğunlaşmış bir formu olarak "dikilmiş" bir anıttır. Bu nedenlerle gökdeleni iktisadi boyutu paranteze alarak söylemsel zemini ile mercek altına almak, onu anlamak açısından yararlı olacaktır.

2.Bir Mikro-İktidar Teknolojisi Olarak Gökdelen

Her iktidar biçimi kendi varlığını olumlayacak hegemonik bir ilişkinin tesisi açısından mimari formlar kullanır (Mumford, 2007). Tarihteki örnekleriyle Antik Yunan'da tapınaklar, tiyatrolar ve Pantheon; Roma'da kamu binaları, arena ve forumlar; Orta Çağ'da katedraller, Barok Dönem'de saray ve kışla söz konusu dönemlerin başat formlarıdır. 20. Yüzyılın sonu ve 21. Yüzyılın başı itibariyle ise, söz konusu hegemonik ilişkilerin tesisinde kullanılan ana mimari formlardan biri olarak gökdelenleri düşünmek yanlış olmaz. Bu savı açmak içinse gökdelenlerin ortaya çıkışındaki felsefi ve soyut izlekleri tartışmakla işe başlamak gerekir.

Her şeyden önce gökdelenler, Ayn Rand'ın vurguladığı gibi endüstriyel kapitalizmin dünya görüşünün bir birikimi; aklın, bilimin, egoizmin ve "elbette" güzelliğin sembolleridir (Vacker, 1999: 2). "Teknolojinin, demokrasinin, mimarinin, tüketimin ve kent yaşamının bileşke noktası olan modernite zemininde" (Gottdiener ve Bud, 2005: 121) gökdelenler, ilgili söylemin somut biçemi olmuşlardır. "Le Corbusier, Walter Gropuis, Miesvan der Rohe gibi ünlü mimarların başını çektiği ve Uluslararası Tasarım olarak bilinen modernist ekolün

yansımaları olarak rasyonalitenin doruğa çıkarılması; yerel/kültürel detayların ve yapay süslemelerin binaların cephelerinden çıkarılarak geometrik şekillerin –özellikle dikdörtgen- ön plana alınması, şehir planında otomobiller lehine olacak şekilde büyük caddelerin açılması gibi ilkeler" (Gottdiener ve Bud, 2005: 122) gökdelenlerde cisimleşmiştir. Böylece "zeminle dik açı yapan düşey çizgilerin dengeli ve sağlam olarak yorumlanmalarına ek olarak, yukarı doğru bir yön gösterdiği ve gözün doğası gereği bu yön izlendiği için, bir yükseklik ve yücelik duygusu da yaratılmakta, yücelik duygusu ise, güç, iktidar, soyluluk, resmiyet ve uhrevilik ile birleştirilmektedir (Güngör, 2015: 92)."

Nitekim gökdelenin anavatanı ABD bu yapıları aklın, bilimin, gücün ve ihtişamın zaferi olarak ulusal birer prestij ve gurur kaynağı olarak sunmuştur. Empire State Building'den – adından dahi milli gururu okumak mümkündür- başlamak üzere, somut maddi ihtiyaçların soyut ideolojik hedeflerle halelendiği iktidar yarışında, "yüksek, daha yüksek binalar" inşa etmek güçlü olmanın alametifarikalarından sayılmıştır. "Kendi dinamiklerini ve modernliklerini satma arayışında olan şirketlere ek olarak kamu otoriteleri, bu binalar lehine tutum takınarak egemenlikleri altında bulunanlara ve dış dünyaya sinyal verecek şekilde bunları kalkınmanın sembolleri olarak kullanmışlardır." (Monnet, 2011: 8). Öyle ki kimi markalar şirket logolarında bu binaların siluetlerine yer vermişlerdir (Flowers, 2009: 94-96).

Rockefeller Center

EmpireState Binası

Büyüklük ve ihtişamın güçle ilişkilendirildiği bu nokta bir diğer açıdan gökdelenin tarihsizliği ile kesişmektedir. Zira Eski Kıta'nın tarihsel dokuyu taşıyan kent merkezlerine ve sokaklarına nazaran Amerikan kenti, geçmişin yüklerinden kurtulmuş ve yüzünü geleceğe dönmüş, umutlu Amerikan bireyini temsil etmektedir. Örneğin Empire State Binası, bağımsızlık ve fırsatları sembolleştirdiği gibi, herkesin zengin olması gerektiğini vazeden, kendine yeterli, küçük ve orta düzey işletmecilerin barınağı olarak geleceğin sınıfsız demokrasisini de simgelemektedir (Flowers, 2009: 16-17). Burada ideal birey, tek başına, dimdik, sağlam ve heybetli bir şekilde semaya yükselen gökdelen alegorisinde cisimleşmektedir. Irksal olarak üstün ve uzundur; (Clarke, 2009: 176) ve hiç kuşku yok ki bu ideal birey beyaz, orta sınıftan, Amerikalı ve erkektir. Bu çerçevede gökdelenler, dışlama ve ayrıştırma mekanizmalarını sembolleştiren aygıtlar olarak bir yandan sınıfsal, etnik ve dinsel açıdan ideal arketipler yaratırken, bir yandan eril tahakküm mekanizmaları olarak işlev görmektedirler. Tıpkı mankenler gibi ince ve uzun olmanın güzel ol-

makla eş tutulduğu yerde gökdelenler lineer Newton estetiğini somutlaştırarak, güzelliği modern endüstriyel kültüre eklemlemektedirler (Vacker, 1999: 1). Dolayısıyla kent mimarisinin bu özel ve/veya baskın formu, egemen iktidar ilişkilerindeki erkek egemenliğinin soyut dışavurumu niteliğine bürünmektedirler.

Gökdelen mimarisinin içinde barındırdığı bu anlamlar, en rafine karşılığını 20. yüzyılın en önemli mimarlarından sayılan Le Corbusier'in ilke ve tasarımlarında bulmaktadır. Nitekim evrensel standartlarda, yeknesak, insanlığın ortak ihtiyaçlarına benzer cevaplar veren, "altın oran" standartlarına uygun, doğa ile uyumlu olmakla birlikte onu ehlileştirmiş mimari biçemlere ihtiyaç bulunduğunu söyleyen Le Corbusier'in simetrik, köşeli, birbirine benzer kat ve bölmelerden müteşekkil tasarımları modern uzun binaları yankılar gibidir. Le Corbusier'in mimari tasarımları, "bedenin kareden başlayarak, üçgen, çember gibi basit geometrik şekillerin altın oranıyla 'doğru' biçimde çerçevelendiği ve oransal ızgara adı verilen ölçütün bedenin denetim altına alınışının doğrusal bir formülasyonu olmakla kalmayarak arada ekonomik bakımdan faydalanılabilir bir ilişki kurulmasını mümkün kılan bir iktidar teknolojisinin" (Şentürk, 2008: 103-104) somutlaşmasıdır. Nitekim Le Corbusier, ideal kenti planlarken, eski yapıların yerine, parkların, bahçelerin ve büyük anayolların üzerinden, cam ve çelikten yapılmış gökdelenlerin geometrik olarak yükselmesini ister (Türk, 2015: 44). Zaten Le Corbusier'e ait ünlü Bahçe-Şehir ve Işıldayan Şehir projeleri, birbirine tıpatıp benzeyen 50 katlı blokları, bu bloklar arasındaki yolları ve açık alanlarıyla, ölçeği büyük bir plazayı/yaşam merkezini" andırır.

Le Corbusier'in modernist mimari ilkeleri çağın ruhuna ve ihtiyaçlarına cevap vermiş olacak ki, bunlar uluslararası düzeyde karşılıklarını bulmuştur. Diğer bir ifadeyle Le

Corbursier'in ideolojiden bağımsız olarak ortaya koyduğunu iddia ettiği bu "sanatsal fikirler", başta Avrupa olmak üzere tüm kıtalara yayılmıştır. Bunun anlamı egemen iktidar ilişkilerinin üretiminde bir makine gibi çalışan gökdelenin kodladığı insan arketipinin genelleşmesidir. Diğer bir ifadeyle gökdelenler vasıtasıyla Amerikalılaşma ile bitiştirilebilecek evrensel bir insan tanımına ulaşmanın yolları açılmaktadır. Bu çerçevede gökdelenlerin Avrupa ve Asya şehirlerinde de yaygın mimari formlar olarak kullanılmaya başlanması bir yandan ABD'nin siyasi hegemonyasının sanatsal-kültürel bir araç vasıtasıyla tanınması, bir yandan da küresel kapitalizmin mottolarına uygun bir yaşam biçiminin benimsenmesi anlamına gelir. Bu açıdan, ister Brezilya'da ister Almanya'da, ister Tayvan'da olsun en az 30-40 katlı bir binadaki ofislerden birinde çalışan beyaz yakalı işçi, kapitalist üretim ilişkilerinin gerektirdiği şekilde kentsel yaşamın hızı ve bireyselliği arasında mekik dokuyan eril bir yeknesaklığın prototipini teşkil eder. Diğer bir ifadeyle gökdelende sembolize olan ideal Amerikan bireyi, bir adımda herkesleşir/hiçkimseleşir.

Ne var ki ofis çalışanlarının, sakinlerinin ya da ziyaretçilerinin yeknesaklığını yalnızca üretim ilişkilerinin doğasında değil, bu ilişkilerden doğan somut mimari formun organizasyon ve işleyişinde de aramak gerekir. Çünkü mekân, iktidarın bir sonucudur; ancak onu üretir de (Lefebvre, 2014). "İnşa etme gücü sadece gökyüzünü değiştirme gücünü ifade etmez, bu aynı zamanda çalışanların ve yaşayanların gündelik yaşamlarını da organize etme iktidarıdır." (Flowers, 1999: 37). Gökdelen mimarisininse mikro-iktidar düzeyinde egemen iktidar ilişkilerini üreten karakteri, bu yapıların inşasından ve hizmette olduğu süreye geniş bir düzleme yayılmıştır. Örneğin 40-50 katlı bir gökdelenin inşaatında binlerce işçi çalışır. Bu binlerce işçinin koordinasyonu ise, uzmanlaşma ve rasyo-

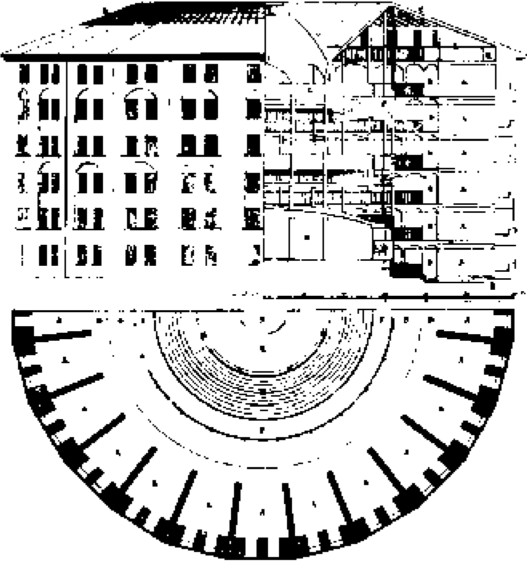
nalizasyon ile sağlanır. Ancak rasyonalizasyon ve uzmanlaşma kapitalist üretim biçiminin birer uzantısı olmak bakımından işçinin yaptığı binaya ve işine yabancılaşması anlamına da gelir. Zira işçi tüm sürecine vakıf olamadığı devasa inşaatın sadece minik bir parçasıdır. Bittiğinde ise, inşasında emek harcadığı binanın kapısından "normal koşullarda" belki içeri bile giremeyecektir. Son halini belki sadece televizyonlardan göreceği görkemli yapıda milli gurur türetmektense geri kalmayacaktır. Medya üzerinden algılanan gökdelen, "hiperrealite" (Baudrillard, 2002) olarak işçinin tahayyülünde yerini alacaktır.

İnşaat işçilerinin görevi bittikten sonra ise gökdelenin günlük, haftalık vb. ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yine devasa bir işçi ordusu, aynı yabancılaşmayla çalışmaya başlayacaktır. Cam silicilerden, koridor, tuvalet vb. temizleyenlerden; lobi, asansör, otopark ve güvenlik görevlilerinden, bisikletli postacılardan, fotokopicilerden, yazılım ve sistem operatörlerinden vb. oluşan bu ikinci düzey çalışma ortamı da birinciden farklı değildir. Çünkü bu düzeyde çalışanlar, makine gibi işleyen gökdelenin mekanik birer parçası, dişlisi gibidirler. Mavi yakalı işçiler açısından egemen üretim ilişkilerinde soğurulmuş sınıfsal bölünmenin bir uzantısı olarak gökdelenlere içkin iktidar teknolojileri beyaz yakalı ofis çalışanları ve rezidans veya otel sakini olarak yüksek katlı bir binada yaşayanlar açısındansa, bazı başka mikro-politik anlamlar taşır. Bu anlamları çözümlemek için gökdelen ve paralelinde rezidans/plaza formunun kullanıcılara sunduğu imkan ve kısıtlılıklara değinmek gerekir.

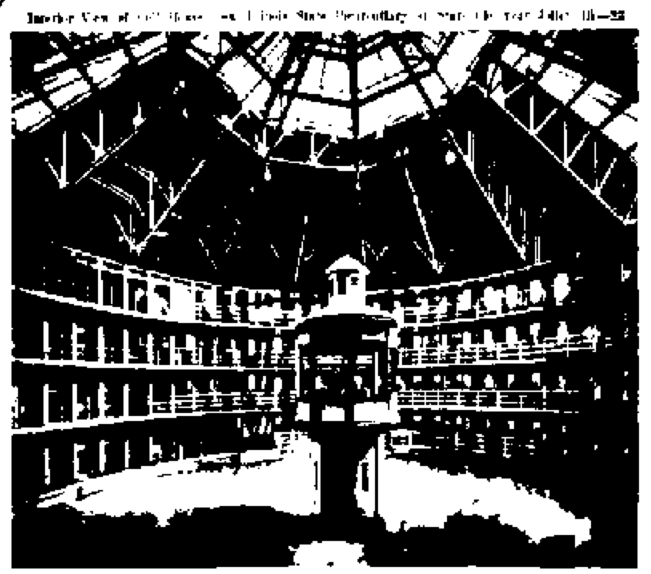
Her şeyden önce gökdelende yer alan ofislerden birinde -örneğin Manhattan'da- manzaraya karşı çalışmak elbette keyifli olabilir; ancak medya, finans ve enerji sektörlerinin yoğunlukla iş gördüğü bu merkezlerde uzmanlaşma ve işbölü-

münün getirdiği kısıtlılıklar mavi yakalılar gibi beyaz yakalıları da içine alır. Üstelik ofislerde çalışanların birbirinden odalarla değil, bölmelerle ayrılmış olması işçileri idari amirin denetimine daha fazla maruz bırakır. Ayrıca amirin gözetim olanağı, bu olasılığı zaman içinde bir olguya dönüştürür. Diğer bir ifadeyle ofis ortamında kişi, gözetlenmese bile gözetleniyormuş hissi ile çalışmaya başlar. Ne var ki, "iktidarın gözü" (Foucault, 2003) ofis içiyle de sınırlı değildir. Gökdelenin çevresindeki açık alanlar, özel güvenlik elemanları ve kameralarla sürekli denetlenir; binaya giren ve çıkanlar elektronik sistemlerle kayıt altına alınır ve kaçıncı kata gideceğiniz dijital olarak sabitlenir. Örneğin peyzajlı bahçelerle, şelalelerle ve açık alanlarla çevrili Jardine House (Hong Kong) bu alanı kendi kontrolü altında tutarak, Filipinli yerlilerin haftalık izinlerini bu açık alanda geçirmelerinin önüne geçer (Kong, 2008: 15).

Şu halde gözetim ve denetim aygıtlarının üst düzeyde çalıştığı bir gökdelen, panoptik (Foucault, 2000) bir yapı olarak belirir. Beden, mimari biçemin yeknesak ve tikel kuralları esasında disiplin altına alınır ve terbiye edilir. M. Foucault'nun **Hapishane'nin Doğuşu** adlı eserde örneklediği hapishane, çalışma evi, kolej ve hayvanat bahçesi planlarıyla gökdelenlerin mimari tasarımları arasındaki benzerlik bu açıdan hiç de tesadüfi değildir.

Panaptikon'un mimari tasarımı

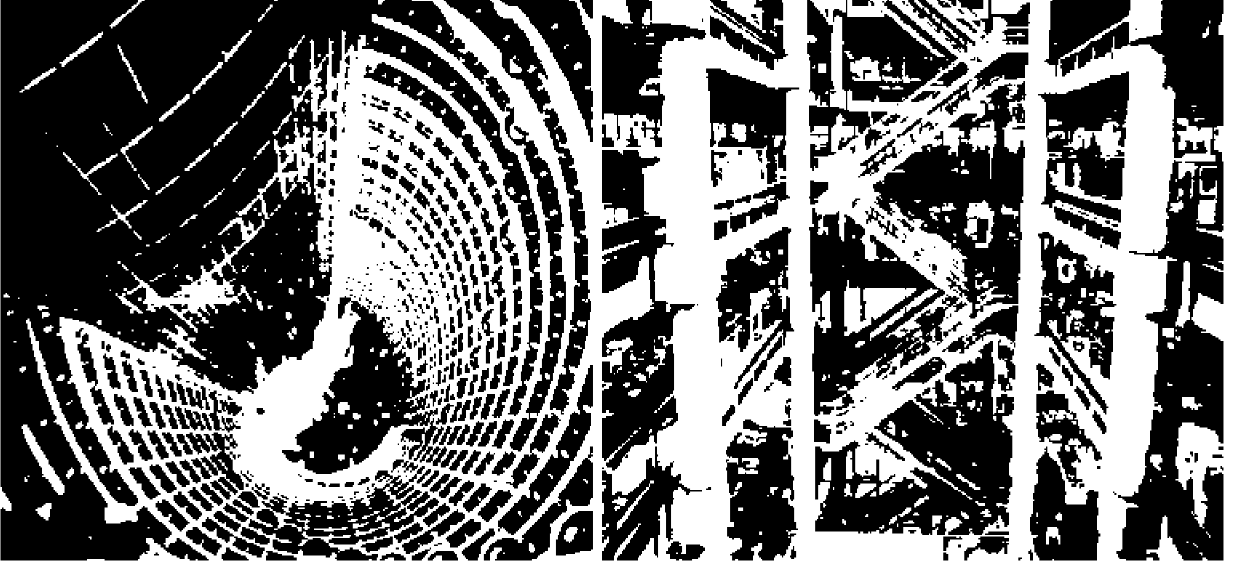
Stateville/Illinois Eyalet Hapishanesi İçi

Bir iktidar aygıtı olarak işlemesi açısından bir gökdeleni irdeleyebileceğimiz diğer bir husus, cam konstrüksiyon olgusuna bağlıdır. "Pencerenin tarihi mimarlığın tarihidir" diyen Le Corbursier'e atıfla düşünürsek, (Sennett, 2001) pencerenin tarihinin aynı ölçüde toplumsal tarihle de iç içe geçtiğini söylemek mümkündür. Zaman içinde niceliğinin artırılmasından tabandan tavana uzanacak şekilde büyütülmesine pencere, gözün zaferinin bir işaretidir. Diğer bir ifadeyle beton duvarların yerini camın alması, modern insanın panoramik olarak etrafında olup bitenlere hakim olma yönündeki eğilimini beslemekte ve ters bir dönüşle bunu terbiye etmektedir. Çünkü cam, bakanın aynı zamanda bakılan olabileceği ihtimalini içinde barındıran bir olasılıklar dünyasını olumlar. İçeri ile dışarı ayrımının muğlaklaştığı noktada gözetleyen, arada olmanın tekinsizliğini deneyimler; hareketlerine dikkat etmek durumunda kalır ve önünde uzanan manzara karşısında küçüklük ve acizliğine dair bir kanı oluşturur.

Gökdelenleri gökdelen yapan asansörler de bu bakımdan ayrıca ele almaya değer. Kapasiteleri ve hızları açısından sıradan

bina asansörlerinden çok daha gelişmiş olan bu asansörler, imgelem için de son derece güçlü birer destekleyicidirler (McNeill, 2005: 50). Zira yer çekimine karşı gökdelenin sembolize ettiği gücün ve iktidarın yansımasında hızla yükselirken asansörler, yolculara aynı yükselişin parçası olduklarına dair bir mesaj iletirler. Ancak kuşkusuz bu prestijli yükseliş, asansör görevlisinin komutlarının verdiği güvenlik simülasyonu etrafında örülür. 30-40 tane birbirine yabancı, göz göze gelmekten dahi korkan, "başarılı" ve fakat yalnız orta sınıf kentlinin rastgele bir araya gelmekle yaşadığı tekinsizliği azaltacak tek teminat olarak görevli, İktidar'ın varlığının yararını olumlar. Nitekim, gökdelenlerde/plazalarda çalışanların/kalanların önemli korkularından biri akşam geç saatlerde asansöre yalnız binmektir.

Ancak asansörden inip koridorda yürümeye başlayan kişi için mekânın içindeki iktidarın hikayesi burada bitmez. Çünkü sizi esir kılmak, huşu içinde bırakmak gayesinde olan gökdelenin içi, zaten bu amaçlara uygun şekilde dizayn edilmiştir (http://classes.sdc.wsu.edu/classes/arch202/Lectures/Skyscra pers.pdf). Yürüyüşün, yani ilerlemenin önünü kesecek kolonlar şık parkelerle ya da ışıltı yaratan efektlerle gizlenmiştir. Gökdelene içkin amaçları tamamlayan ve beceriyi, girişimciliği, gücü ve yaratıcılığı temsil eden Art Deco akımının uzun yıllar iç tasarımda son derece popüler olması bu bakımından hiç de tesadüfi değildir. Chrysler Binası (New York), Rockefeller Center (New York) ve Empire State Binası Art Deco'nun mimarideki en bilinen ve en görkemli eserleri olarak (Petroski, 2002: 2) yarattıkları etkiyi biraz da bu tasarımlara borçludurlar.

Jin Mao Tower'ın içten görünümü Lloyd Building, çalışma ofisleri/ New York

Öte yandan gökdelenin içi açısından geçerli tüm bu tespitler, gökdelene dışarıdan bakan için de geçerlidir. Üstelik belki de daha büyük etkiyle. Zira bir gökdelenin yanında durduğunuzda hissedeceğiniz huşu ve küçüklük duygusu, İktidar'ın, daha açık bir ifadeyle finans-kapital sahiplerinin ve Devlet'in sizin üzerinizdeki egemenliğini olumlar. Şöyle ki, sınıfsal konum itibariyle binaya hiçbir zaman giremeyecek olanlardansanız, bina "zenginlerin yaşamına" dair imgeleminizi tetikler; kısmen girebilenlerdenseniz de sunduğu olanaklarla –şehir panoraması, lüks restoran ve kafeler- üst sınıf yaşamla ilgili hırs ve gıpta duygularını besler. Böylece gökdelenin örgütlediği "birden çok dikey hatla, metaların gücü artırılır." (Altan, 2015: 18). İkisinin bileşiminde gökdelen yaşamı çok yakınında olduğunuz; ancak kolay kolay erişemeyeceğimiz uzak bir geleceği sembolize eder. Bu durum en çok gökdelenin ölçeğinde somutlaşır. Zira Empire State Binası büyüklüğünde bir gökdelene yakından baktığınızda en tepesini görmeniz pek mümkün değildir. Binayı tümüyle kavramak

için uzaklardan (gelecekten) bakmak en idealidir. Bu, gökdelenin alegorisidir. Şimdi, geleceğe tahvil edilmiştir.

Ne var ki gökdelenin vaz ettiği bu gelecek yeknesaktır. Çünkü gökdelenler topluluğunun oluşturduğu çizgisel hat, gözün aynı tekdüzeliği sürdürme eğilimiyle birleşir. Şefik Güngör'ün özlü ifadeleriyle:

> "Çizgilerin gözü peşinde sürüklediği, hatta bir çerçeveyle kesildiğinde gözün bu yönde hareketine devam ettiği bilinmektedir. Bu özellik, görüntü alanını sınırlayan çerçevenin sınırlarının zorlanmasını, bir anlamda görüntünün çerçeve dışında da devam etmesini sağlayabilmektedir. Çizgiler ayrıca, görüntüdeki gerilim noktalarını, görsel unsurları birleştiren ya da ayıran, ilişkiler kuran, anlam bütünlüğünü sağlayan bir işlev yüklenir. Herhangi bir sapma göstermeden. İstikrarlı bir şekilde belli bir yöne dosdoğru giden bir çizgi gittiği yönün etkileri dışında, bir kararlılık, güvenilirlik, sağlamlık, göstergesidir. Sürprizleri ve şaşırtmacası yoktur." (Güngör, 2015:90).

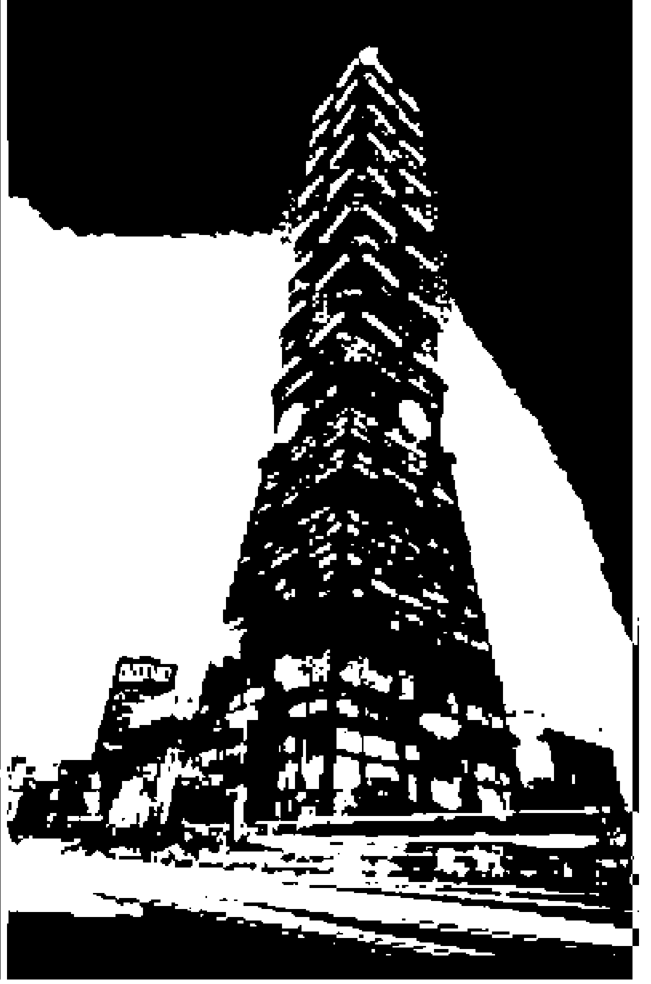
Çizgisel mimarinin içinde barındırdığı bu söylemsel alt metin, bina blokları önünde farklılık duygusunun yitirilmesine, geleceğin içindeki olumsallığın bitimsiz bir şimdiye hapsedilmesine neden olur. Gökdelenler arasında kalan bireyin yalnızlık ve sıkışmışlığı, hiç ulaşılamayacak bir geleceğin somut ifadesidir. Bu yalnızlık ve sıkılmışlığın simulatif panzehiri ise, gökdelen cephelerini süsleyen reklam panolarının, neon lambalarının ve ışıklarının hareketli dünyasında gizlenir. Zira Amerikan Rüyası ancak ışığın ve gözün hakimiyetini normalleştirdiği; yabancılaşmayı kotardığı oranda kendini inanılır kılabilecektir. "Amerikan şehirlerinde olan şey de, insanın bu nesneleşmesi ve mekanikleşmesidir." (Akgündüz, 2013: 25 ve Sartre, 2000). Tüm büyüklük ve ağırlıkları içinde devasa gökdelenler, sonsuz cad-

deler ve tüm kendinde şeyler, insanı (kendisi içini) şeyleştirmekle tehdit ederler (Akgündüz, 2013: 25).

20. Yüzyılın modernist çizgilerle bezeli, katı geometrik şekillerin baskın olduğu gökdelenlerinin yerini üzerinde ışık oyunlarının sergilendiği, renk değiştiren camlara sahip post-modern gökdelenlerin alması ise bu olguların kılık değiştirmiş, daha cafcaflı hali gibidir. "Gündelik hayatın estetikleştirilmesi ve hazza dayalı bir yaşam idealinin benimsenmesi," (Batı, 2008: 4-5) mimarinin dış cephesinde kendini cisimleştirmiştir. Öyle ki, simülasyonun simülasyonunu üreten post-modern dünya söylemi, "gökdelen tasarımını gökdelen koreografisine" dönüştürmüştür (Mc Neill, 2005: 47). "Modern mimarinin katı sınırlarından kendini özgürleştirerek, süslü bina cephelerine, üçgenlere, katlar arasında keskin değil akışkan geçişlere önem veren post-modern mimari –önemli temsilcileri arasında Michael Graves, Frank Gehry, Rem Koolhaus ve Norman Foster bulunur-" (Gottdiener ve Budd, 2005: 122) çeşitliliğin birliğine yönelik çağrısını bina formunda kanıtlamaya çalışırken tüm post-modern söylemlerin geçmişi şimdide dondurmaya özgülenmiş söylemsel mesajını olumlar. Örneğin uluslararası düzlemde çalışan Cesar Pelli adında bir mimar tarafından tasarlanan Petronas Towers'ta (Kuala Lumpur) kat planları ve cepheler İslami motiflerle bezenmiş, böylece Batılı üretim yöntemleri (şimdi) yerel (geçmiş)olana duyarlı bir stille birleştirilmiştir Mc Neill: 2005: 45). Ancak gökdelenler yine de kentin fiziksel mekânı açısından içinde bulunduğu yerelin özelliklerinden bağımsız, herhangi bir yerdeymiş gibi duran yapılardır (Koyuncu, 2013: 158). Gündeliğin diline tercüme edilemeyen ontolojileri, onları kimliksiz ve öznesiz kılar.

PetronasTowers/K.Lumpur

Taipei 101/Tayvan

Şu halde bu tespitlerden hareketle, mikro özneler açısından şimdinin somut gerçekliğini, vaat edilmiş bir geleceğe erteleyen; ancak bu geleceği de rutin ve sürprizsiz bir alt metinle tarihdışı bir kimliğe hapseden; bedenin terbiyesi ve zihinlerin standardizasyonu açısından iktidar ilişkilerini üreten ve besleyen bir aygıt olarak gökdelenlerin topyekun olarak bakıldığında kentsel yaşamın yarını için ne anlam ifade ettiğini ayrıca sormak anlamlı görünmektedir.

3. Gökdelenlerin Geleceği ve Kent Yaşamı

Birleşmiş Milletler'in yayınladığı Dünya Kentleşme Olasılıkları raporuna göre bugün dünya nüfusunun %50'den fazlası kentlerde yaşamaktadır ve bu oranın 2050'de %70'lere daya-

nacağı tahmin edilmektedir (http://www.teknokulis.com/Haberler/Guncel/2014/07/20/dunya-nufusunun-yuzde-kaci-sehirlerde-yasiyor). Dolayısıyla kentlerde barınma başta olmak üzere altyapı ve sosyal yaşam sorunlarının acil çözümler getirilmezse katlanarak artması kaçınılmazdır.

Dikey kentleşme, açık bir ifadeyle gökdelenler bu sorunlara birer cevap olabilir mi? Kıymetli şehir arazileri göğe yükselen binalar sayesinde daha aktif ve verimli bir şekilde değerlendirilebilir mi?

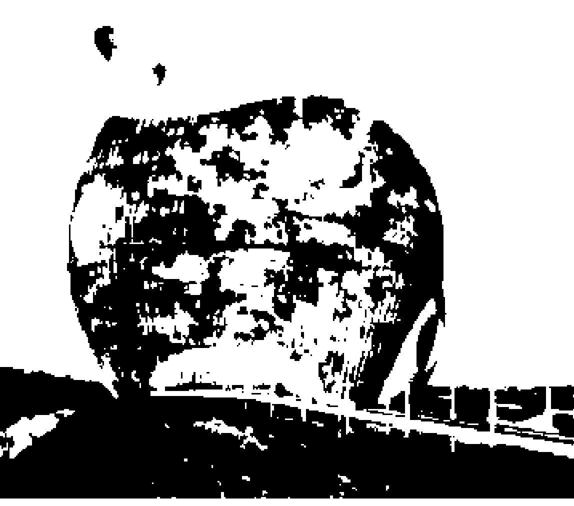
Sorulara bir takım siyasetçilerin ve sermayedarların olumlu yanıt verdiği açıktır. Özellikle "akışkan sermayenin yarışan dünyasında, uluslararası işbölümünde bir konum edinmek; tüketim merkezi olarak markalaşmak; finansal ya da idari olarak komut merkezi olmayı sağlayacak bir statü kazanmak ya da merkezin dağıttığı kaynaklardan daha fazla yararlanmayı sağlayacak bir yer edinmek" (Harvey, 1995: 365) gibi küresel kapitalist kentsel hedeflerin yerel amaçlarla birleştirilmesinde gökdelenler bir çözüm olarak telakki edilmektedir. Nitekim bugün başta Asya ve Amerika kıtaları olmak üzere dünyanın dört bir yanında gökdelenler yükselmektedir. 2014 yılında tüm dünyada 81 gökdelen tamamlanmıştır ve bunların %76'sı Asya'dadır; 2015 yılında ise en az 200 metre yüksekliğinde 130 binanın tamamlanması beklenmektedir (Safarik ve Wood, 2014). Çin, bu yarışta en öne geçerken, dünyanın en uzun gökdelenini yapma "başarısını" Dubai (Burges Dubai, 828 m., 163 kat) göstermiştir. En fazla gökdeleni bulunan şehirler Hong Kong ve New York'tur. Dünya ölçeğinde gökdelenlerin sayısı ise 85350'yi (bunların 5158'i yıkılmıştır 1402'si ise inşa aşamasındadır) geçmektedir (McNeill, 2005: 42). Rakamlar gösteriyor ki, silahlanma yarışını andırırcasına gökdelen yapma/tasarlama (en yüksek, en çarpıcı, en, en, en!) yarışı da hız kazanmıştır.

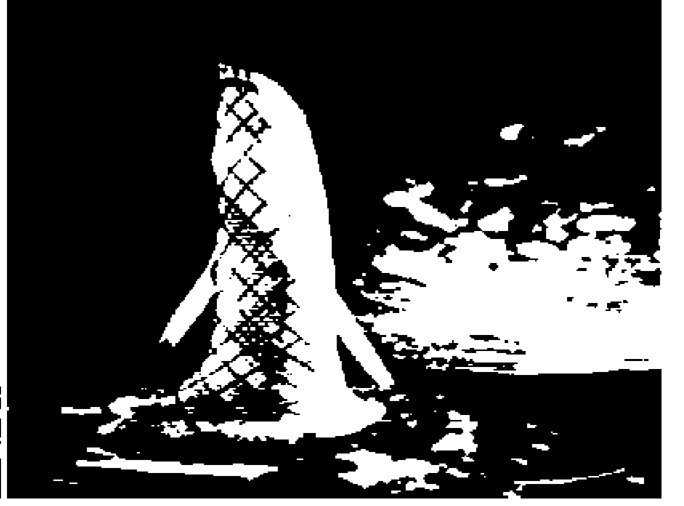
Hong Kong'dan bir görünüm...

Öte yandan gökdelen/plaza yaşamına ilişkin fütürist çalışmalar, hızlı kentleşmenin yoğunlaştıracağı sorunlara birer cevap olarak geleceğin akıllı süper gökdelenlerini ortaya koymaktadır. Örneğin eVolo'nun açtığı Geleceğin Gökdelenleri Yarışması'nda birinciliği alan Çinli Zhi Zheng, Hongchuan Zhao ve Dongbai Song'un tasarladığı "Himalaya Su Kulesi" isimli çalışmaya göre, Himalaya Dağları'nın karından ve yağmurdan elde edilen su depolanıp binadakilerin bütün ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmaktadır. İkinciliği alan Yiting Shen, Nanjue Wang, Ji Xia ve Zihan Wang'a ait dağ yamacına yaslanan ekolojik "Dağ Destek Ağı Gökdeleni" isimli çalışmada ise otururken tarım yapmak mümkündür. Tasarımların daha fütürist formlarında, bir şehir nüfusunu barındıracak büyüklük ve donanımdaki gökdelenlerde tarım alanları, parklar, bahçeler, su kanalları, yatay ve dikey giden asansörler, toplu taşım araçları ve elbette konutlar bulunmaktadır. Ancak bunlar sadece birer tasarımdır. Diğer bir ifadeyle yapılmaları-

nın önündeki teknik/mimari sorunlar ortadan kaldırılsa bile uygulama aşamasında toplumsal yaşamla ilgili ne gibi sorunların ortaya çıkacağını öngörmek kolay değildir.

Himalaya Su Kuleleri

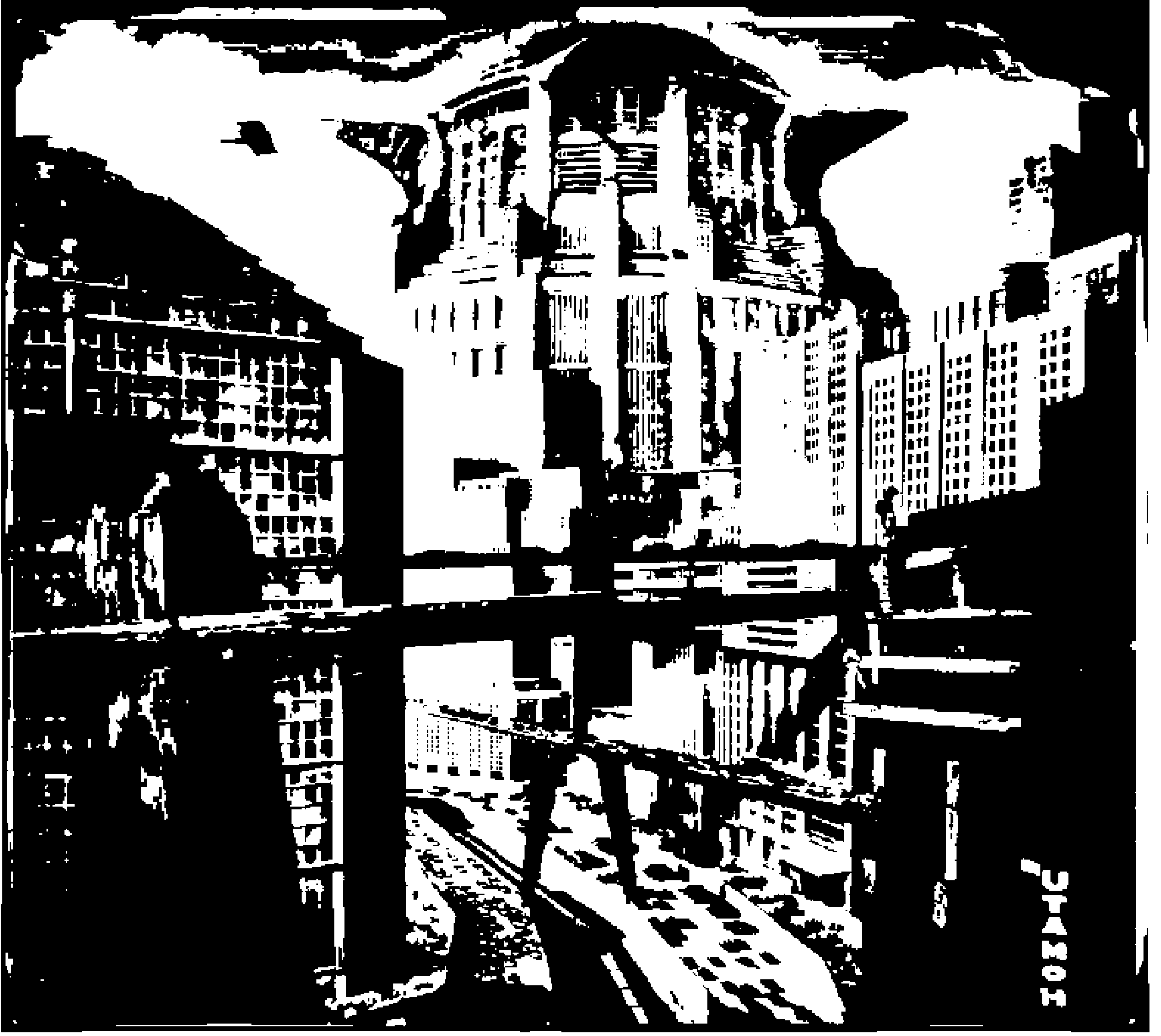

Kampala Tower/ Uganda

Kaldı ki mevcut gökdelenler kent yaşamı açısından yeterince sorun yaratmaktadırlar. Örneğin cam konstrüksiyon ve binaların yüksekliği şehrin havasının ısınmasına (sera etkisi) ve rüzgar yönlerinin değişmesine neden olmaktadır. Enerji tüketimi açısından hiç de cimri olmayan gökdelenlerin soğutma ve kullanım için gereksindiği su miktarı da muazzamdır. Öte yandan günde binlerce kişinin girip çıktığı gökdelenler bölgesinde nüfus ve trafik hayli artmaktadır. Örneğin Manhattan'ın nüfusu, sıradan bir iş gününde 1,6 milyondan 3,9 milyona çıkmaktadır (https://en.wikipedia.org/wiki/Manhattan). Otoparkların yetersizliği ve pahalılığı da her gökdelen bölgesi için ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Yine gölgeledikleri alanların ışığını, havasını, manzarasını keserek yörenin, çevrenin yaşanabilirliğini azaltmaları, kent altyapısına yük getirmeleri, sundukları yapay yaşam ortamı ile içinde yaşayanların sağlıklarını olumsuz etkilemeleri ve insan doğasına aykırı büyüklükte olmaları gökdelenlerin yarattığı sorunlardandır." (Duru, 2001: 357). Ayrıca kültürel ve tarihi eserler üzerinde de baskı

oluşturmaktadırlar (Şengezer vd, 2009: 78). Bu açılardan "ekolojik gökdelen" kavramı oksimoron niteliğinde bile olabilir (Foster vd, 2008: 2). Belki "Orta Manhattan bölgesi için devasa bir hava filtresi gibi çalışan, kendi enerji ihtiyacını karşılayan ve yılda 3 milyon tona kadar su tasarrufunda bulunan Bank of Amerika Tower", (Foster vd, 2008: 4) gibi muazzam örnekler bulunmaktadır; ancak bunların sayısı son derece azdır.

Daha büyük ölçekte ise dikey kentleşmenin yaratacağı sorunlar doğrudan sosyolojinin ve siyaset biliminin alanına girmektedir. Bu açılardan ele alındığında, Engels'in **İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu** (1997) adlı eserde incelediği bölgesel sınıflaşma olgusu yön değiştirdiği, üst sınıfların yukarıda alt sınıfların aşağılarda konumlandığı yeni bir uzamsal yapılanmanın gerçekleştiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle artık uzamda yatay olarak büyüyen kapitalizmden değil, dikey olarak büyüyen kapitalizmden söz etmek gerekecektir. Ayrıca tarihsel ve semantik açılardan ele aldığımız üzere gökdelenlerin sınıfsal ayrışmaların, tahakküm ve iktidar ilişkilerinin birer sonucu; ama aynı zamanda bunları yeniden üreten birer birim oldukları da bir vakıadır. Bu bakımdan yüksek binalar yoğunlaştıkça "ben-öteki ilişkisinin sergilendiği alan olarak şehrin," (Akgündüz, 2013: 21) olumsallıkları mekanikleştirmektedir. Dolayısıyla gökdelenlerin insanların kent yaşamına ilişkin demokratik beklentilerini –yüz yüze ilişkiler, açık kamusal alanlar, daha az denetim, yurttaşlara daha fazla özerklik ve yerinden yönetim gibi- karşılamaktan uzak yapılar oldukları söylenebilir. Ulusal birer prestij kaynağı olarak görülen gökdelenlerin yapımına yurttaşların destek vermesine karşın, iş içinde yaşamaya gelince çoğunluğun buna pek de istekli olmaması bu gerçeğin bir diğer yüzüdür (Ghazalah, 2007: 63-67).

Metropolis filminden bir görüntü...

Her medeniyet, kendini tarif eden mimari dokudan müteşekkil bir ufuk siluetine sahiptir (Ghazalah, 2007: 40). Toplumun inanç ve değerlerinin ete kemiğe bürünmesi gibidir siluet (İşçi, 2011: 38). Antik Mısır'da piramitler ve obeliskler, Babil'de zigguratlar, Antik Yunan'da tapınaklar, Roma'da kiliseler, Orta Çağ'da katedraller, Mısır ve İstanbul gibi İslam şehirlerinde camiler ve minareler uygarlığın medeniyet sembolleriyken, modern dönemleri takiben post-modern dönemden zaferle çıkacak mimari formun gökdelenler olacağını söylemek mümkün müdür? Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla gökdelenler halihazırda büyük şehirlerin birer imaj ve siluet

öğesı haline çoktan gelmişlerdir (Kurt, 2015). Amerika'dan, Asya ve hatta Afrika'ya yayılma hızlarına bakarsak, içinde bulunduğumuz yüzyıl, gökdelenlerin yüzyılı olacak gibi görünmektedir. Ancak yine ihtimal o ki, yönetmen Fritz Lang'ın New York semalarından esinlenerek kurguladığı 1927 yapımlı Metropolis filminin gösterdiği distopik atmosferle, panoptik iktidar ve tahakküm ilişkilerinin yoğunlaşacağı gelecek arasında uzun bir mesafe bulunmamaktadır.

Sonuç

Gökdelenler, hızla kentleşen dünyanın alametifarikalarından biridir. Modern ve post-modern şehirlerin siluetlerinin birer öğesidir. Her geçen gün artan sayıları itibariyle de, kentleşmenin geleceğini irdelemek açısından önemi haiz birimlerdir. Bu itibarla, ilk yükselmeye başladıkları yıllardan günümüze gökdelenler hem mimarlık ve inşaat teknolojileri bakımından, hem de iktisadi ve toplumsal tarihte edindikleri yer bakımından zengin bir malzeme sunarlar.

Söz konusu malzemenin ilk ayağı, asansörlerin icadından terör saldırılarında oluşabilecek güvenlik zafiyetlerinin önlenmesi için alınan yüksek teknolojili dijital sistemlere dek gökdelenlerin evrimsel gelişiminde izlenebilir. Bu gelişim insanın doğanın sınırlamalarına karşı verdiği cüretkar bir cevap gibidir. Nitekim günümüzde 800 metrelere kadar ulaşabilen yüksek binalar, yerçekiminin ilgasının, rüzgar etkilerinin safdışı edilmesinin, asansörle saniyeler içinde onlarca kat çıkılabilmesinin manifestosu niteliğindedirler.

Ne var ki, gökdeleni sadece teknik bir başarı olmanın ötesinde kapitalizmin acil sorunlarına verilmiş, acil bir cevap niteliğinde görmek sözkonusu malzemenin ikinci ayağını teşkil eden iktisadi ve sosyolojik bağlamı okumak açısından

daha elverişlidir. Zira gökdelenlerin tarihi de ortaya koymaktadır ki, ilk uzun binaların yapımındaki motivasyon insanoğlunun doğaya meydan okuması değil, kıymetli şehir arazisinin en rasyonel biçimde değerlendirilmesi adına ekonomik bir kaynak yaratmaktır. Kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde kar paylarını artırmanın bir aracı da rant gelirleridir ve arazinin yatay olarak değil de dikey olarak kullanılması söz konusu payları son derece artıracaktır. Gökdelenlerin "kapitalizmin katedralleri" olarak tanımlanması bu açıdan hiç de tesadüfi değildir.

Öte yandan gökdelen, yatırım aracı olarak kullanılan bir meta olmanın çok ötesinde yer alan bir mimari biçemdir. Çünkü yapılma aşamasından faaliyete geçmesine gökdelenler, egemen iktidar ilişkilerinin ürettiği anlamları yeniden düzenleyip forma sokan bir aygıt, bir beden teknolojisi, adeta sürekli işleyen bir makine olarak işlev görürler. Gökdelenlerin bu işlevleri, mimarisini teşkil eden modernist yaklaşımın empoze ettiği söylemsel kodlarda okunabilir. Pratikte ise bu kodlar, üreten ve üretilen mekanlar olarak gökdelenlerin dekorasyonunda, büyüklüğünde, planlanışında, bölümlerinde, konstrüksiyon malzemesinde vb. gizlidir.

Bu perspektiften Le Corbusier'in başını çektiği modernist mimari ekolün geometrik, köşeli, dik, kararlı tasarımlarında cisimleşen gökdelenler büyüklükleriyle bir yandan ABD'nin ihtişam ve gücünü temsil ederlerken bir yandan da eril, bireyci, geçmişsiz, yüzünü geleceğe dönmüş, ilerlemeci Amerikan bireyini sembolleştirirler. Ancak bu sembolleştirme bir adım ötede söz konusu birey tipolojisinin ideal olarak evrenselleştirilmesi ile bitişerek, kendini uluslararası bir kılığa sokar. Böylece Amerikan şehirlerinin bu özel öğesinin Asya'dan Avrupa'ya ulusal birer gurur nişanesi olarak yayılmasının önündeki semantik engeller ortadan kalkar. Modernist mimarinin akışkan formlara,

süslemelere, ışıklı panolara dayanan post-modern öğelerle bitişmesi ise, bu anlamları yumuşatmak şöyle dursun güçlendirmiştir. Nitekim günümüzün gökdelen çalışanı/sakini, post-modern mottolara uygun olarak kimliksiz, yersiz-yurtsuz, hazcı ve bireyci bir hüviyetle lanse edilmektedir.

Gökdelenlerin ürettiği söylemsel alt-metinse, gökdelenin bizatihi işleyişinde derinleşir. Böylece yüksek binalar, egemen iktidarın muhataplarını normalize ettiği, kodladığı, izlediği ve disipline ettiği birer tahakküm mekânı haline gelirler. Örneğin gökdelenlerdeki ofisler, gözetlemeye olduğu kadar gözetlenmeye de müsait olarak tasarlanmışlardır. Aynı şekilde cam konstrüksiyon, içerisi ile dışarısı arasındaki ayrımların yitirildiği tekinsiz bir ortam yaratarak bireyi daha fazla güvenlik "ihtiyacına" koşullar. Asansörler bir görevli eşliğinde yükselmenin amentüsü olurlarken, gökdelen giriş çıkışları kodlamaların ve kayıt altına almaların yeri olarak belirir. Her bir aşamada mekânın, kullanıcıya sunduğu mesaj açıktır: "Burası güvenli, burada emniyettesin; ancak kurallara uyarsan."

Bu perspektiften bakıldığında dünya çapında gökdelenlerin bu denli yaygınlaşmalarının önemli nedenlerinden biri olarak -maddi değer yanında- bu yapıların egemen iktidar ilişkilerini onayan ve üreten verimli ortamı düşünülebilir. Nitekim günümüzde sayıları 85.000'i geçen gökdelenler, dünya coğrafyasına hızla yayılmaya devam etmektedirler. Ülkeler yükseklik, tasarım ve kapasite açısından en prestijli gökdeleni yapmak adına adeta yarış halindedirler. Her ne kadar bu yarışın önünde mimari ve inşaat teknolojisi açısından kimi engeller bulunsa da, söz konusu engeller fütüristik gökdelen projeleriyle aşılmaya çalışılmaktadır. Kuşkusuz, bu çabanın altında daha da artacak kentleşmenin yol açacağı barınma ve yerleşim problemleri vardır; ancak bir gökdelenin böylesi sorunlara ne ölçüde yanıt olabileceği kuşku götürür. Zira mevcut gökdelen-

ler kent sorunlarını azaltmak şöyle dursun, mevcut sorunları ağırlaştırmaktadırlar –trafik, altyapı, kültür varlıklarının korunması vb.-. Kaldı ki, gündelik yaşamda insanların kent yaşamından anladığı bir bina blokunun içinde yalıtık ve mekanik bir şekilde barınmak/çalışmak değildir. Ne var ki, silahlanma yarışını andırırcasına gökdelenleşme yarışının hız kazanması, yurttaşların arzularından öte distopik bir geleceği haber verir gibidir.

Kaynakça

Abu-Ghazalah, Samer, (2007). "Skyscrapers as Tools of Economic Reform and Elements of Urban Skyline: Case of the Abdalı Development Project At Amman", METU JFA, S.24., C.1.

Akgündüz, Gülay Özdemir , (2013). " Sartre'da Benliğin Oluşum Serüveni: Mekânın Çağrısı", The Journal of Academic Social Science Studies, C.8, S.6.

Alemdağ, Esra Lakot ve Özlem Aydın, (2011). "Hastanelerde Cam Cephe Giydirme Sistemlerinin Konfor Koşullarına Etkisi", 10. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi/İzmir, Yazılı Bildiri.

Altan, Hayriyem Zeynep, "Bir Sürgün Biçim: Metropol Yaşamı", http://journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/viewFile/1019007925/1019007385, Erişim Tarihi: 07.08.2015.

Batı, Uğur, (2008). "Kentin Postmodernitesi: "Postmodern Tüketim Kültürü Işığında Hedonik Bir Biçim Olarak Kent Tasarımı", İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Sanat Dergisi, C.6, S.8.

Baudrillard, Jean, (2002). Tüketim Toplumu,(çev. Alaadin Şenel), Ayrıntı Yayınları, İstanbul,

Butler, Tim, ve Paul Watt, (2007). " Modernity, Postmodernity and Globalization", (içinde) Understanding SocialInequality, Londra.

Clarke, Michael Tavel, (2009). These Days of Large Things : The Culture of Size in America, 1865-1930, University of Michigan Press, Michigan.

Demir, Halit, (1965). "Gökdelenler ve İnkişafı", Mimarlık Dergisi, S.3, C.11.

Duru, Bülent, (2001). "Gökdelenler ve Kent", Prof. Dr. Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

Engels, Friedrich, (1997). İngiltere'de İşçi Sınıfının Durumu, (çev. Yurdagül Fincancı), Sol Yayınları, Ankara.

Flowers, Benjamin, (2009). Skyscraper: The Politics and Power of Building New York City ın the Twentieth Century, Pennsylvania State University Press, Philadelphia.

Foster, Narie, Samuel Luff ve Danielle Visc, (2008). "Green Skyscrapers What is Being Built, and Why?", A Report For CRP 3840: Green Cities.

Fogelson, Robert, (2001). Downtown: Its Rise and Fall: 1880-1950,Yale University Press, New Haven, s. 114.

Foucault, Michel, (2003). İktidarın Gözü, (çev. Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

--------, (2015). Hapishanenin Doğuşu, (çev. M.A. Kılıçbay), İmge Yayınları, Ankara.

Gottdiener, Mark ve Leslie Bud, (2005). "Modern and Postmodern Urbanism", (içinde) Key Concepts in Urban Studies, Sage Publications.

Harvey, David, (1995). "Flexible Accumulation through Urbanizaiton Reflections on 'Post-Fordism' in the American City", (içinde) Post-Fordism A Reader, Ed. Ash Amin, Blackwell, Oxford.

Işçi, Mehmet, (2011). "Siluet Bir Şehrin Amentüsüdür", Mimar ve Mühendis, S.63,

Güngör, Şefik, (2015). "Görsel Kompozisyonun Bir Öğesi Olarak Çizgi", Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, S.15.

Kong, Lily, (2008). "Powerand Prestige", (içinde), The Sage Companiontoc the City, ed. Tim Hall, Phil Hubbard ve John Rennie Short, Sage Publications, Londra.

Koyuncu, Ahmet, (2013). "Kimliğin İnşasında Kent: Konya Örneği", Akademik İncelemeler Dergisi, C.8, S.2.

Kurt, Efe Korkut Kurt, "Gökdelenler Olgusu ve İstanbul", http://alanistanbul.com/turkce/wp-content/uploads/2010/08 /147.pdf, Erişim Tarihi:07.08.2015

Landau, S. ve C. Condit, (1996). The Rise of the New York Skyscraper, Yale University Press, New Haven.

Lefebvre, Henri, (2014). Mekanın Üretimi, (çev. Işık Ergüden), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Mc Neill, Mc Neill, (2005). "Skyscraper Geography", Progress in Human Geography, C. 29, S. 1.

Monnet, Jerome, (2011) "The Symbolism of Place: A Geography of Relationships Between Space, Power and Identity, European Journal of Geography, , s.7.

Mumford, Lewis, (2007). Tarih Boyunca Kent, (çev. Gürol Koca ve Tamer Tosun), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Parker, Martin, (2015). "Vertical Capitalism: Skyscrapers and Organization", Culture and Organization, C.21., S.3.

Petroski, Henry, (2002). "The Fall of Skyscraper", Welding Innovation, C. 19, S.1.

Sennett, Richard, (2001).Ten ve Taş, (çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Safarik, Daniel, ve Antony Wood, (2014). "CTBUH Year in Review: Tall Trends of 2014, and Forecasts for 2015", The Council on Tall Buildings and Urban Habitat.

Şengezer, Betül, Yiğit Evren vd., (2009). "Kentte Yaratılanlar ve Paylaşılanlar: İstanbul'da Gökdelenler Üzerine Bir İnceleme", Megaron, C.4, s.2.

Şentürk, Levent, (2008). "Le Corbusier: Oransal Izgara'dan Modular'a", Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Müh. Mim. Fak. Dergisi C.21., S.2.

Türk, Seçil Mine, (2015). "20. Yüzyıl Kent Kuramları," Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.3, S.2.

Vacker, Bary, (1999). "Skyscrapers, Supermodels, And Strange Attractors- Ayn Rand, Naomi Wolf, and the Third Wave Aesthos-", (içinde), Feminist Interpretations of Ayn Rand, Ed. Mimi Gladstein ve Chris Matthew Sciabarra, Pensylvania State University Press,.

Varol, İlhan, (2005). "Çelik Yapılar Şehirleri Şekillendirmeye Devam Ediyor: Moskow City Projesi", Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, S.436, C.2.

Willis, C., (1995). Form Follows Finance, Skyscrapers and Skylines in New York and Chicago, Princeton Architectural Press, New York.

Bir Kentsel Mekân Analizi: Stüdyo Daireler

Samet ÜNLÜ

Toplumsal kimliklerimizi oluşturan unsurların en başında kuşkusuz gündelik yaşamda pek çok alanda yaptığımız tercihler gelmektedir. Beslenme alışkanlıklarından barınmaya, ilgi alanı tercihlerinden giyim seçimlerine kadar tüm bunlar aslında sahip olduğumuz kimliğin bizleri yönlendirdiği seçeneklerdir. Bu seçimlerin en önemlilerinden birisi de yaşam alanı olarak tercih ettiğimiz mekânlardır. Gelenekselden moderne, modernden postmoderne giden süreçlerde insana ve topluma dair pek çok şey gibi yaşam alanları da değişmekte ve dönüşmektedir. Söz gelimi, önceki kuşaklar için "müstakil ev" ideal bir yaşam alanı olarak kabul görürken günümüzde yaşayan çoğu kesim müstakil evi bir seçenek olarak görmemektedir. Artık kişilerin veya ailelerin maddi ve kültürel göstergelerine de bağlı olarak güvenlikli siteler, çok katlı apartman daireleri ve bu çalışmanın başat kavramı olan stüdyo daireler gibi seçim alanlarıyla karşı karşıya kalınmaktadır.

"Stüdyo dairelerde yaşamak" söz konusu edilen kentsel mekânların bir örneği olarak karşımıza çıkmıştır. Avrupa ve Amerika toplumlarında yaygın olan bu yapılar son yıllarda Türkiye'de de büyük rağbet görmeye başlamıştır. Ancak Tür-

kiye stüdyo daire yapılanmalarıyla ilgili ciddi tartışmalara da sahne olmaktadır. Öyle ki geçtiğimiz yıllarda bu dairelerin bazı çeşitlerine yönelik devlet tarafından yasaklamalar getirilmiştir. Burada çarpıcı olan nokta bir taraftan stüdyo dairelerin Türkiye toplumunun toplumsal/kültürel yapısıyla bağdaştırılamaması diğer taraftan ise toplum tarafından bu dairelerin iyi düzeyde talep görmesidir. Bir hayli tezat olan bu durum üzerine düşünmeli ve sınırlarının kimin tarafından belirlendiği belli olmayan "olması gereken durum" ile toplumun gerçekliği olarak lanse edilen "olan durum" arasındaki bu bariz fark masaya yatırılmalıdır.

Çalışmada ilk olarak kentsel mekânlar sosyolojik yönleriyle ele alınmış, mekân kavramının etimolojik ve sosyolojik yönleri üzerinde durulmuş ve kentsel mekânların sosyolojik işlevleri masaya yatırılmıştır. Devamında kentlerin dönüşümünde büyük rol oynayan modernizm olgusu kent mefhumuyla ele alınarak metropol kavramına da vurguda bulunulmuştur. Diğer taraftan postmodern mimarinin getirmiş olduğu yeni kentsel planlama anlayışlarına da yer verilmiştir. Aynı zamanda çalışmanın odak noktası olan stüdyo daire kavramı sosyolojik bir düzlemde ele alınmış ve bu minvalde bir mekân analizi yapılmaya çalışılmıştır.

Kentsel Mekânların Sosyolojik İnşası

Yaşamımızı sürdürdüğümüz mekânlar olarak kentler esasen yaşadığımız her şeye tanıklık etmektedir. Gerek çocukluk, gerek gençlik, gerekse yetişkinlik döneminde yaşadığımız her olay ve durum aslında kentte bıraktığımız anılar olarak geçmişimize kaydedilmektedir. Söz gelimi yıllar sonra geçmişte yaşadığımız bir anı hatırladığımızda bizim için önemli olan iki unsur olayı yaşadığımız "zaman ve mekân" olacaktır. Bu ne-

denle insan hayatında zamanın ve mekânın önemi yadsınılmazdır. Sosyal bilimler literatüründe bu hususta yapılan çalışmalar çok farklı disiplinlere ait olsalar da, genellikle karşımıza "zaman ve mekân" diyalektiği olarak çıkmaktadır. Bu iki kavramın birbirleriyle bağlantılı olarak ele alınması birbirlerini entegre edici nitelikte hasıl olmasıdır. Kent araştırmalarına dair çalışmalarda "kentsel mekân" kavramı irdeleneceğinden çoğunlukla anahtar kavram "mekân" olarak addedilmektedir. Öyleyse "mekân" nedir ve temelde neyi ifade eder? Sorularına cevap aramak öncelikli amaç olmaktadır.

Mekân, tarih boyunca birçok alanın temel konularından birisi olmuştur. Çünkü insana ait olan her şey aslında mekânda vücut bulur. Bu nedenle insanı temel alan her disiplin mekânı anlama yoluna gitmektedir."Mekân, insanın kendini gerçekleştirdiği ana dizgedir. Hayatın havzası ve insanın 'zaman içindeki konumu' olan mekân, insan ve toplum açısından ne kadar merkezi bir unsur olduğunu belgeler" (Alver, 2010: 17). Mekânın insan hayatında merkezi bir yere sahip olması durumundan mütevellit insan hayatı ifade edilirken, mekânlar bu ifadenin taşıyıcısı durumunda olmaktadırlar. Söz gelimi, birinin hayatı biyografi edilirken doğduğu veya büyüdüğü yer daha genel bir ifadeyle muhatap olduğu ortamlardan söz edilmektedir. İşte bu da mekânın insan yaşamındaki vazgeçilmez unsurlardan biri olduğunu çok net ifade etmektedir.

Mekâna dair kati suretle ihmal edilmemesi gereken nokta kanımca mekânı yalnızca fiziksel bir yapı olarak algılama eyleminden kaçınılmasıdır. Her ne kadar mekânların fiziksel özellikleri bizler için önemli şeyler ifade ediyor olsa da, temelde mekânı bizler için elzem kılan noktanın insanla bütünleşmiş bir yapı olarak var olmasından kaynaklandığı görülmektedir. Tam da bu noktada Alver (2010: 18) mekânın, "gerçekte

insan ve toplum olaylarıyla yoğrulu bir boyut" olduğunu belirtmektedir.

Nasıl ki toplum ve topluma ait olan her şey statik bir formda tezahür etmeyip, sürekli değişen ve dönüşen bir yapı olarak kurgulanıyorsa aynı şekilde mekân için de bunu söylemek doğru olmaktadır. Vidler (1999: 4)'in yorumuyla belirtmek gerekirse; "mekân sürekli değişen karmaşık bir kültürel ve entelektüel yapı olarak görülebilir. Tarihi-kültürel bağlamda mekân, bir sabit olarak değil de beden veya cinsellik gibi zaman içinde ve algılamaya göre değişen bir kavram olarak görülebilir" (Alver, 2010: 19). Bu durumda denilebilir ki mekân toplumsal, ekonomik, siyasi gibi kategorilerde yaşanan değişim ve dönüşümlerle birlikte yeniden inşa edilir. Mesela, alışveriş merkezleri daha önceleri yalnızca büyük marketlerden oluşan mekânlarken, günümüzde sosyal ve kültürel olarak talep edilen pek çok şeyi de bünyesinde barındıran mekânlar olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Başka bir örnekle ifade etmek gerekirse, bundan yirmi yıl önce bir çay bahçesinin dekoru o dönemin olanakları ve toplumunun beklentilerine göre şekil alırken, şimdi ise bugünün sunduğu imkânlar ve talepler doğrultusunda bir formla kendilerini var etmektedir.

Mekânın sosyolojik perspektiften nelere karşılık geldiğini ifade ettikten sonra, "kentsel mekân" kavramsalını okumaya çalışmak meselenin özünü oluşturacaktır. Kent kavramının genel olarak, statik bir mahiyette tezahür etmediğini, toplumsal değişim ve dönüşüm süreçleriyle birlikte kentte de büyük çapta farklılaşmalar olduğu ve kentin kozmopolitliği, heterojenliği içerisinde bulunduran bir imge olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Buna mukabil olarak kentsel mekândan anlayacağımız ise, kent ve mekân düalizminin alt yapısında barındırdığı sosyal gerçeklikler olacaktır. "Değişen sosyal ve ekonomik yapı paralelinde kentsel işlevler de yeni ilişki sistemleri

oluşturmakta, mekânda yeni boyutlar ve yoğunluklar kazanan dinamik faktörler etkisinde yer seçmektedir" (Sinan, 2006: 2).

Kent mekânları kentlerin sembolüdür diyebiliriz. Çünkü kentte kendisine hayat alanı bulan kentsel mekânlar, kuruldukları kentin özellikleriyle birlikte inşa edilirler. Kentin sahip olduğu fiziksel özellikler, kentin sahip olduğu kültürel yapı, kentin toplumsal yapısındaki talepler ve beklentiler bir anlamda kentsel mekânı karakterize eden olgulardır. "Kent mekânları, kentin gündelik yaşam kültürünün orta yerinde yer alırlar. Sadece işlevsel yanları ile değil, taşıdıkları simgesel, göstergesel kodlar ile de kentin yaşanması, yeniden üretimi ve dönüşümünde merkezi rol oynarlar" Aytaç (2007: 200)'a göre. Kentsel yaşamda sürdürülen toplumsal ilişkiler kentteki sosyal, politik ve ekonomik etkilerle birlikte kentsel mekânda üretilmektedir. "Gerçekte, kentsel mekânlar, kentlilerin karşılaşmaları ve bu karşılaşmalardan birlikte üretimler oluşturdukları, kentin ortak kamusal benliğinin inşa olduğu yerlerdir (Palabıyık, 2010: 546). Aynı kentte yaşayan insanların buluşmaları kentsel mekânlar eliyle mümkün olabilmektedir. Çay içmek için gidilen bir çay bahçesinde bireylerin tanıdıklarıyla karşılaşmaları ve bu karşılaşmaların onların birlikte zaman geçirmelerine ve bir şeyler paylaşmalarına olanak tanıması kentsel mekânın toplumsal işlevlerini gözler önüne sermektedir.

Kent mekânlarının belki de en mühim özelliklerinden birisi de kentli bireylerin gündelik hayatlarını geçirdikleri ortamlar olmalarıdır. "Gündelik hayat modernite ile birlikte, özellikle bu tür yerlerde yaşanmaktadır. Endüstrileşme, kentleşme, kapitalizm, bireycilik, rasyonelleşme vs. kentli yurttaşları daha fazla kamusal deneyim içine girmeye zorladığından bireyler, evin dışında yeni evler, kamusal barınaklar keşfetmeye yöneldiler. Kapitalizmin etkisiyle, kamusal mekânların ticarileşmesi sayesinde, kent mekânları, kitlesel ve yaygın

mekânlar haline geldiler. Artık, yemek, içmek, eğlenmek, vakit geçirmek, alışveriş yapmak, yürümek vs. için kitleler evden çıktılar ve böylelikle, gündelik yaşamın kamusal, ticari, örgütlü ve de yeniden üretilebilirliği ile tanıştılar" (Aytaç, 2007: 212-213). Bu durum da bir kez daha kentsel mekânların salt fiziksel bir organizasyondan ibaret olmadığını ifade etmekle beraber bireye ve topluma dair ne denli büyük işlevler üstlenmiş olduklarını gözler önüne sermektedir. Nitekim kentsel mekân kavramsalı üzerine söylenen her söz aslında kentsel mekânların sosyal işlevleri üzerine yeni tartışma alanları açmakta ve yorumlamaları bu minval üzerinden var etmektedir.

Modern Kentsel Yaşam ve Metropol Gerçeği

Modernleşme olgusu toplumsal değişim süreçlerini anlamlandırabilme noktasında sosyolojinin en önemli kavramlarından birisidir. Çünkü modernleşme öyle bir süreçtir ki neredeyse etkilerinin görülmediği hiçbir sosyolojik olgu yoktur denilebilir. Bu durum kent olgusu için de geçerlidir. Modernleşmeyle ve modernleşmenin sunduğu olanaklarla birlikte kent de değişimin mekânı haline gelmiş ve gün geçtikçe kendisini yenileyen, modern çağın sunduğu imkânları alt yapısına ekleyen bir yapı haline gelmeye başlamıştır. Bununla beraber modern çağın sirayeti yalnızca fiziksel bir kategori olarak kentle sınırlı kalmamış daha da önemlisi kentlerde yaşayan bireylere uzanarak yeni kentlilik bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır.

Aydın (2009: 139-140)'a göre, "modernite olgusu, literatürde yaygın olarak kent ile nitelendirilmektedir. Yani buna göre modern kültür, bir kentleşme üzerine oturmaktadır. Hatta modern kültür öylesine bir kent kültürüdür ki bu söz konusu toplumsal dönüşümün kaçınılmaz biçimlerinden birisi

kır/köy hayatının gittikçe modernizm olgusu eliyle yeni formlar kazanan kentsel mekânlar esasen sanayi toplumunun oluşumuna işaret etmektedir. Dolayısıyla kentsel dokunun otoritesinin başlamasıyla birlikte, kıra ait ne varsa kente devretmek zorundadır. Bu durum da en yalın haliyle "tarıma dayalı nüfus" özelliğini bünyesinde barındıran kırın miadını doldurup kent toplumunun oluşumuna zemin hazırlandığını ifade etmektedir. Tam da bu noktada Lefebvre (2013: 8) kent toplumu terimini "sanayileşmeden doğan toplum" anlamında kullanmaktadır. "Bu yüzden bu kelimelerin, tarımsal üretimi bizzat emen veya onun üzerinde hakimiyet kuran bu süreç sonucunda inşa edilen toplum" anlamına geldiğini ifade etmektedir. "Bu anlamıyla kent toplumu, yalnızca, kesintiye uğramış toplumsaş dönüşümlerin mirası olan eski kent formalarının parçalandığı bir sürecin sonunda ortaya çıkabilir" Lefebvre (2013: 8)' ye göre.

Kentsel toplum temelde modernizmin getirmiş olduğu bir terimdir. Bununla birlikte "modernizm de büyük ölçüde kentsel bir olgudur; kentlerin sanatıdır ve doğal meskenini kentlerde bulmaktadır. Kent uygarlığın beşiği, insan aklının en yetkin ürünü olarak kabul edilmektedir. Kent, aydınlanma felsefesinin bir uzantısı olarak insanın doğa üzerindeki zaferinin bir simgesidir. Toplumsal standardizasyon olarak kent olgusu ise, kırdan kente göç edenlerin kırın geleneklerini arkalarında bırakarak kente özgü değerlere göre yaşamlarını sürdürecekleri kısacası kentlileşecekleri mekânlar olarak görülmektedir. Kentler, modernizm kültürünün oluştuğu ve bunun kente yeni gelen insanlara aktarıldığı yerlerdir" (Karakurt, 2006: 6). Bu durum kente dair söylenebilecek en önemli süreçlerden birisi olan kentsel dönüşüm meselesinde de gündeme gelmektedir. Şöyle ki, kentsel dönüşüm de esasen bir anlamda modernleştime projesidir. Dolayısıyla bu projenin aktörleri

toplumun modernleştirilmesini kendilerine misyon edinmiş aydınlanmacı seçkinler veya modernist reformcular olacaktır.

Modernleşme temelde çok sesliliğe olanak tanıyan bir olgu değildir. Aksine modernleşmede tek tipçilik anlayışı hakim olmaktadır. Çünkü modernleşmenin dayattıkları her toplum için aynıdır. Bu anlamda farklılıklara imkân tanımaz. Dolayısıyla "modern kent planlama anlayışında; kentlerin düzenlenmesinde bir tek düzelik, homojenlik, ilkelere bağlılık egemendir"(Karakurt, 2006: 7). Bu bakımdan "modern mimari anlayışı toplumsal tutumun temelinde genellikle 'belirginlik, düzgünlük, saf biçimler, bütünlük, arınmışlık, yalınlık' ifadeleri ile açıklanır. Çünkü modernizm döneminde mimarlıkta mekân anlayışında fonksiyon/işlev ön plandadır. Bu, yaşanılan sanayi devrimi sonrası dönemin ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel koşullarının doğal bir sonucudur" (Sezgin, 2005).

Modern kent kavramı ile anlatılmak istenen kente dair başka bir kavram olan "metropol" kavramını tasvir etmektedir. Modernleşmenin yoğun olarak diktelerini dayattığı kentsel mekân metropolün kendisidir. Zaten modern kentsel yaşamın bireyler ve toplumlar için sunduğu imkânlar veya teşkil ettiği olumsuzluklar düşünüldüğünde metropolün tamamıyla bu durumları alt yapısında bulundurduğu söylenebilir. Günümüzde artan suç oranları metropol kentlere dair olan bakış açımızda bir olumsuzluğa sebebiyet vermektedir. Ancak metropole yalnızca olumsuz bir çerçeveden bakmak doğru değildir. Çünkü bugün metropol kentlerin sunduğu olanaklardan büyük ölçüde yararlanmaktayız. Gerek müspet gerekse menfi yönleriyle düşünmek metropolü doğru anlamlandırabilme noktasında önemli olacaktır.

Simmel'in, moderniteyi ve modernitenin içinde kurulan bireyselliği anlamak üzere metropole baktığını ünlü makalesinin girişindeki şu cümleler iyi ifade etmektedir (Özdemir,

2012: 156): "Modern hayatın en derin problemleri, bireyin, bunaltıcı, toplumsal baskılar, tarihsel miras, dışsal kültür ve hayatın tekniğiyle yüz yüze olan varlığının özerkliğini ve bireyselliğini muhafaza etme iddiasından kaynaklanmaktadır. Modern hayatı ve sonuçlarını, kültürel bedenin ruhunu sorgulamak, deyim yerindeyse, metropolün, hayatın birey ve birey üstü içerikleri arasında kurduğu denklemi çözmeyi gerektirir. Bu tür bir sorgulama, dışsal baskılara intibak sürecinde kişiliğin, kendisini nasıl uyumlaştıracağı sorusunu cevaplamak zorundadır" (Simmel, 2009: 317). Simmel'in sorguladığı bu duruma cevap aramak aslında metropolün kentsel yaşamda hangi işlevler üzerinde yoğunlaştığını da göstermektedir. Özdemir (2012: 157)'in de yorumuyla, "19. Yüzyılda endüstriyel kapitalizmin belirmesi ve alt sınıfları toprakla bağlayan sınırların çözülmesiyle, bireyler bu sefer kendilerini başkalarından ayırt etme arzusu duymuşlardır. Birey, kentte kişiliğinin ruhsal özünü keşfetme ve geliştirme imkânına sahiptir. Simmel, metropolün bu tür bir mücadele ve uzlaşmaya alan açma işlevi olduğuna inanmaktadır."

Modern kentsel yaşam, kendisini metropollerde konumlandırmasına bağlı olarak pek çok olanağı mümkün hale getirmektedir. Ancak öte yandan bireylerin fizyolojik ve psikolojik bazı türden olumsuzluklarla karşılaşmalarına da sebebiyet vermektedir. Modern kültürün, geleneksele ait olan ne varsa erittiği aşikârdır. Kır-kent geriliminde de bu çok açık bir şekilde belli olmaktadır. Çünkü modern kentsel yaşamın rüştünü ispatlayabilmesi, eskinin terk edilip yeninin korunup sürdürülebilmesini gerekli kılmaktadır. Modern yaşamla beraber sürekli yeni kentsel mekânlar oluşmakta ve bireyler artık modern hayatın yarattığı ihtiyaçları yine modern hayatın sunduğu olanaklarla gidermeye çalışmaktadır. Modern kentsel yaşam veya metropol hayatı tam da burada başlamaktadır. An-

cak yine bir başka önemli olgu olan postmodern sürecin de kentsel mekânlara önemli ölçüde sirayeti söz konusudur. Bu süreci anlamak başka bir kentsel kurguyu anlamayı mümkün kılacaktır.

Postmodern Mimaride Yeni Kent Kurguları

Postmodernizm olgusu da tıpkı modernizm olgusu gibi sosyolojik pek çok meseleyi etkilemiş ve hızlı bir şekilde hayatımıza girmiştir. "Post" ön eki pek çok kavrama "... sonrası" anlamı atfetmiş ve bu bağlamda kavramları dönüştürmüştür. Söz gelimi; postyapısalcılık, postkolonyalizm ve postmodernizm gibi kavramlar bu kavramların en bilinenleridir. Postmodernizm temelde "modernizm sonrası" anlamına gelmektedir. Ancak ifade ettiği anlam bu yalınlıkla sınırlı kalmamış ve modernizme adeta muhalif bir oluşum olarak belirmiştir. Bu muhalifliği amaç haline getirmiş olan postmodernizm kavramı siyasetten müziğe, sinemadan kente kadar pek çok kategoride yaptığı etkilerle yeni anlayışların ve zihniyetlerin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

Postmodernizm kavramını analiz etmeyi amaçlamış çalışmalar çoğunlukla modernizm ve postmodernizm kavramları arasındaki farkları temel alan bir yöntem geliştirmeyi tercih etmişlerdir. Mesela Swingewood (1998: 376) *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* adlı eserinde modernlikle postmodernlik arasındaki farkı teorisi, onun sosyolojik karakterini öne çıkarır: postmodernliği ise, öznellik, görelilik ve akıl dışı tepkici felsefi temeli nedeniyle reddeder. Postmodernlik kavramı, tarihsel açıdan, sanayi üretimi, sınıfsal yapıyla çıkarların gerilemesini, bunun karşılığında tüketimcilik, teknolojik iletişim tarzları ve farklılaşmış statü yapısını vurgulayan postendüstriyel toplum teziyle bağlantılıdır. Modernlik kültürel alanı toplumsal alan-

dan ayırdığı ve kitle kültürü ile eleştirel, yüksek kültür arasında temel bir ayrılığa yol açtığı halde; postmodernlik, popüler/kitlesel meta kültürünü modernist estetiğin biçimleriyle birleştirmektedir."

Postmodernlik vurgusu günümüzde özellikle "mimari" alanında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Çevremizde gördüğümüz binaların postmodern özellikte inşa edilmesi neyi ifade eder? Kanımca bu soruya uygun bir şekilde cevap verebilmek postmodern mimari olgusunu doğru analiz etmekle mümkün hale gelmektedir. Gottdiener (2005: 178) bu konuya şöyle açıklık getirmektedir; "hiç kuşku yok ki postmodern düşüncelerin işlevi ve onların kültür üzerindeki etkileri en açık biçimiyle mimarlık alanında görülür. Bir yanda, kendini modernizm ya da daha açık biçimde 'yüksek modernizm" olarak tanımlamış mevcut bir mimari tasarım ideolojisi vardı ve halen sürmektedir; diğer yanda, ortak yapıtları 'postmodern' olarak kabul edilen, Philip Johnson gibi ünlü 'modernist' mimarları da etkileyerek 'postmodern' yapan Michavel Graves ve Robert Stern gibi seçkin bir mimar topluluğunun yüksek modernizme karşı aynı ölçüde açık bir isyan bulumakta ve süregelmektedir. Bu nedenle, mimari bir uygulama, 'postmodern' biçemi örneklediği varsayılan maddi nesnelerin yani binaların üretimiyle sonuçlanmıştır. Bu durumda, bütün öteki kültürel görüntülerin de üstünde, postmodern mimari maddi çevremizin yüzünü somut biçimde değiştirmiştir."

Postmodern mimari hem bir ideoloji hem de maddi bir uygulama olarak ifade edilmektedir. Bu şekilde, postmodern mimari için 'gösterge taşıyıcısı' ya da postmodern bir 'anlatım tözü' yaratmak için kapitalist üretim pratikleriyle eklemlenen yeni bir mimari göstergenin hem bir 'içerik biçimi' hem de 'anlatım biçimi' olarak dile getirilir. Postmodern mimari, üst modernist mimarlarca tasarlanan uzam anlayışında bir deği-

şiklik ya da bir yadsıma olarak bütünüyle farklı bir bakış olarak tanımlanmaktadır (Gottdiener, 2005: 179-181). Günümüzde inşa edilen postmodern stile uygun mimari yapılara bakıldığında modernizm temalı yapıların dile getirdiği homojenlik veya tek tipçilik anlayışından bir hayli uzaklaşıldığını görmekteyiz. Çünkü postmodernizm temasıyla inşa edilmeye çalışılan yapılar aynılığın değil bizzat farklılığın vurgusuyla resmedilmektedir. Bu durum da bizzat postmodernist mimari oluşumların hangi temelde neyi amaçladıklarını ve bunun yanı sıra modernist mimari anlayışından hangi ideolojik unsur ile ayrıştığını bir ölçüde gözler önüne sermektedir.

Mimaride vuku bulan postmodernizm olgusu aynı zamanda kent planlama anlayışında da etkisini göstermektedir. Çünkü kent dediğimiz olgunun barındırdığı yapılar kent planlama anlayışını belirlemektedir. Kentin içerisinde inşa edilen yapıların postmodern mimari zihniyetiyle var edilmesinden anlaşılan; kentte de postmodernizm olgusunun tıpkı mimarideki gibi bük ölçüde tesirlerini göstermesidir. "Postmodern mimari anlayışı doğrultusunda, hızla büyüyen kentleri tek biçim altına alarak ıslah etme ve onları düzenleme anlayışı ortadan kalkmaya başlamıştır. Postmodern mimariye göre; modern mimarlar birer sanat yapıtı olan planları ürettiler ama kent kendi başına bir sanat yapıtıdır" diyen Karakurt (2006: 14)'un da ifadesinden anlaşılacağı üzere, kenti etki altına almak çok kolay bir eylem değildir. Çünkü sanayileşme sürecinin kentlere sirayetiyle birlikte kent de modern kültürün tahakkümü söz konusu olmuştur. Modernizm için daha önce de bahsedildiği gibi her şey tekçil olmalıdır ve modernizmin empoze ettiği doğrular koşulsuz kabul edilmelidir. O zaman görülüyor ki modernizm-postmodernizm gerilimi kent planlama anlayışında da en şiddetli haliyle devam etmektedir.

Farklılık teması sosyal bilimlerde özellikle 90'larda o denli popüler ve etkili olmuştur ki toplulukçu/müzakereci/ eşitlikçi her mezhebinin çeşitli disiplinler üzerindeki etkisini gözlemlemek mümkündür. Kent kuramlarının da bundan azade olmadığının iyi örneklerinden biri, Gary Bridge'nin farklı bir literatürün, felsefi pragmatizmin izini sürerek, Habermas'ın iletişimsel eylem teorisine referansla farklılık teması ekseninde yaptığı kent kavramlaştırmasıdır. Bridge (2005), ne modernist rasyonalitenin ne rasyonalitenin tamamen yıkıldığı postmodern kentin, farklılıkların karşılıklı ifadesine yer verebileceği kanaatindedir; ancak kentin sayısız iletişim mekânları farklılıkların diyaloğuna imkân verebilir (Özdemir, 2012: 172-173). Anlaşıldığı üzere, farklılık temelinde ele alınan kent olgusunun postmodern zihniyete kapı açtığı söylenebilir.

Postmodernizm kavramıyla ilgili söylenen her söz esasen modernizm konusunda da yeni tartışma alanları açmakta ve postmodernizmin, modernizmden bağımsız ele alınabilmesinın pek mümkün olmadığını belirtmektedir. Temelde postmodern mimari ve kent anlayışları da postmodernizm-modernizm geriliminden doğmakta kendilerine hayat alanı bulmaktadır. "Modernizme başkaldırı hareketi olarak postmodernizm" görüldüğü üzere net bir çerçeve çizememiş ve bu noktada henüz alternatif olamamıştır. Ancak postmodern kentsel ve mimari anlayış bir taraftan modernizmin doğrularını ters yüz etmekte diğer taraftan da geleneksele bir anlamda vurgu yapmaktadır. Ancak postmodern mimari ve kent anlayışını geleneksele dönüş olarak yorumlamamak gerekir. Çünkü literatürde "sanayi sonrası toplum" tanımlamasıyla tasvir edilen postmodern olgusu ne gelenekseldir ne de moderndir.

Yeni Kentsel Kurgular: "Stüdyo Daireler"

Günümüzde Avrupa ve Amerika toplumlarında alışılagelmiş mimari yapılar olarak meydana gelen "stüdyo daireler" farklı konseptleri ve mimari yapılarıyla dikkat çekmektedir. Stüdyo dairelerin varlığı beraberinde sosyolojik bir kategoride pek çok tartışmayı beraberinde getirmektedir. Kanımca özellikle ülkemizde stüdyo dairelerin ilk başta akıllara getirdiği konu ise yalnızca farklı formatlarla var edilen bir yapı olması değil, bizzat sosyolojik temelli olan bu tartışmaların üzerine temellendiği noktalardır.

Kent esasen yalın bir olgu değildir. Çünkü kenti bizlerin nazarında birçok farklı alanda analiz meselesi haline getiren iki önemli husus vardır. Bunlardan birincisi, mimarlık alanına ilişkin kentsel yapıların fiziksel nitelikleridir. İkincisi ise, sosyolojinin içerisinde kendisine hayat alanı bulan kentin toplumsal yapısıdır. Bu iki faktörün bir araya gelmesinden mütevellit kent hem mimariyi hem de sosyolojiyi içerisinde barındıran bir görünürlük kazanmaktadır.

Stüdyo tipi daireler temelde dar bir yaşam alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu dairelerin temel özelliği bütün yaşamsal faaliyetlerin küçük bir alanda gerçekleşmesine imkân tanıyor olmalarıdır. Alışılagelmiş bir "ev" in temel özelliği nedir? Ayrı odaları olan ve bu ayrı odaların her birinin kendisine has işlevleri olduğudur. Ev mekânında oturma odası ayrı bir mekanizmadır, yatak odası ayrı bir mekanizma. Çocuk odası, çocuklara ait bir dünyayı tasvir ederken, Türkiye toplumunun genellikle evlerinde olmasını istediği misafir odası ayrı bir fonksiyonu temsil etmektedir. Hatta koridor ve antre dediğimiz eve ait parçalar da evin kimilerine göre önemli, kimilerine göre önemsiz ayrı bölümleri işlevi üstlenmektedirler. Haliyle stüdyo daire dediğimiz oluşum bu yapılanma-

dan bir hayli uzaktır. Çünkü stüdyo tipi evler genellikle 1+0, 1+1 ve son zamanlarda yeni yeni meydana getirilen 2+1 formatıyla oluşturulmaktadır.

Stüdyo evlerin en önemli özelliği kurgulandıkları bu 1+0, 1+1 gibi konumlandırmalara dayalı olarak ev ortamında insanın yapabileceği pek çok şeyi yalnızca bu sınırlandırmalar üzerinde yapılabilir imkânına getiriyor olmasıdır. Stüdyo dairelerde insanların uyudukları oda ile oturdukları, çalıştıkları hatta yemek yaptıkları ve yedikleri alanlar birbirlerinden ayrılmamaktadır. İlk bakışta insana "yadırganır" gelen bu durum evin mimarisini gördükten sonra insana "olabilir" bir durum gibi gelmektedir. Burada yer alan mutfaklar "Amerikan tarzı" adı verilen mutfaklardır. Aslında bir evin mutfağında bulunabilecek her türlü araç gereç mevcuttur bu tür mutfaklarda. Mutfakta en temel gereçler nelerdir? Mutfak dolapları, ocak, aspiratör, musluk, tezgah vb. unsurların tamamı Amerikan tarzı mutfaklarda da mevcuttur. Ancak bu öylesine sınırlı bir alandır ki çoğu evde bulunan mutfak masası ve sandalyeleri içerisinde bulunduracak bir imkân yoktur stüdyo dairelerde. Ancak odaya bir yemek masası kurgulanarak bu unsur ihmal edilemeyebilir.

Stüdyo daireleri bir kentsel kurgu olarak kent mefhumundan bağımsız ele alamayız elbette. Çünkü esasen bu kentsel kurgular kentin tanıdığı olanaklarla kendilerini var etmektedir. Weber (2012: 12) *"Şehir: Modern Kentin Oluşumu"* adlı eserinde stüdyo dairelerin çıkış noktasının bölgeleri olan Avrupa ve Amerikan şehirlerine yönelik şöyle belirtmektedir; "modern Avrupa şehri, yüzyıllardır var; buna karşılık az sayıda Amerikan şehirleri, Avrupa'da yalnızca Cermenik Doğu'nun yeni kurulan şehirleri için geçerli olduğu şekilde, uzun süreli yerel geleneklerinden ayrılmaktadır." Yeni kentsel kurguların Türkiye toplumunun geleneklerinden arınmasıyla var

olabileceğini savunan düşünceler temel alındığında bu durumun yalnızca Türkiye toplumuna özgü bir şey olmadığı, pek çok toplum için yeni olan bir şeyi inşa ederken eskinin terk edildiği bir yapıyı görmek mümkündür.

Şehirdeki ticaret ve sanayiyi kolaylaştıran her araç, daha fazla iş bölümü ve görevde daha fazla uzmanlaşmanın ortamını hazırlar. Sonuçta, mesleğe ve mesleki ilgilere dayalı bir düzenin ikame olmasıyla aile bağlarına, yerel birliklere, kültüre, kasta ve statüye dayalı eski geleneksel, toplumsal ve ekonomik yapıların sürekli bir kırılması söz konusudur. Başka şeyler yanında bunun anlamı şudur: Şehrin büyümesi, doğrudan ve yüz yüze "birincil" ilişkilerin yerine dolaylı ve "ikincil" ilişkilerin almasıyla mümkün olmaktadır (Weber, 2012: 26). Weber'in ifade ettiği şey aslında tam olarak stüdyo daireler konusunda toplumun ön yargılarını belirtmektedir. Şehirdeki köklü fiziksel değişimlerin yalnızca fiziksel boyutla sınırla kalmayacağı çok açıktır. Zaten bu değişim ancak toplumsal alana sirayet ettiğinde köklü bir değişim olarak ortaya çıkmaktadır.

Her şeyden evvel şunu belirtmek gerekir ki, stüdyo daireler yeni kentsel kurgulardır. O halde bireyler neden yeni kentsel kurgulara ihtiyaç duyarlar? Gün geçtikçe değişimin en radikal boyutunu her alanda daha derinden görme fırsatı elde ediyoruz. Bağı bahçesi, kendisine has bir fiziksel yapısı olan geleneksel mekânlardan bu yeni kentsel kurgulara geçiş bir anda olmamıştır kuşkusuz. Bu sürece giden yolda dünyadaki değişimin kentlere ve kentsel yaşamlara sirayetiyle birlikte insanları artık geçmişte yaşadıkları mekânlar tatmin etmemekte farklı tarzda kentsel kurgulara ihtiyaç duyulmaktadır.

Bali (2011: 110-111) bu durumu sitelerin nasıl hayatımıza girdiğini temel alarak şöyle belirtmektedir; "kentleşme süreci Turgut Özal'ın serbest piyasa ekonomisini radikal bir şekilde uygulamaya başlamasıyla birlikte son yirmi yıl zarfında, kim-

senin hayal dahi edemeyeceği gelişmelere sahne oldu. Bunun nedeni de 1980 sonrasında bu kesimin yükselen gelir düzeyiydi. Özal döneminde uygulanan iktisadi politikanın yarattığı gelir artışından en çok faydalananlar iş adamlarıyla özel sektör yöneticileriydi. Bunun yanı sıra eğlence ve basın sektörlerinde yaşanan olağanüstü gelişme sonucunda da bu alanlardaki yıldız isimler hayalini dahi kuramayacakları gelirler elde etmeye başladılar. Buna ek olarak İMKB'nin yükselişi hem borsaya yatırım yapanların, hem de borsacıların gelir düzeylerinde ciddi bir sıçrama meydana getirdi. Böylece toplum içinde çok yüksek düzeyde harcama yapma imkânlarına sahip yepyeni ve sayıca dikkate alınmaya değer bir kitle ortaya çıktı. Büyük ölçekli gayrimenkul yatırım projeleri geliştiren şirketler bu yeni sınıfın mevcudiyetinin farkında olup projelerini bu gerçeği dikkate alarak geliştirdiler." Yeni kentsel kurguların hızla hayatımıza girmesi aslında küreselleşme ve kapitalizm gibi büyük çapta toplumları etkileyen süreçler eliyle yaratılan bir sonuç olarak gözükmektedir. Yaşam tarzlarında yükselen standartlar bireylerin tatmin olmama düzeyini artırarak, yepyeni yapay ihtiyaçların doğmasına sebebiyet vermektedir. Stüdyo dairelerin küresel bir yapı olması da yine bireyleri cezbeden ve tatmin duygusunu psikolojik anlamda doyuran bir nitelik olarak düşünülebilir.

Yeni kentsel mekânların hızlı bir şekilde türemesiyle birlikte hayatımıza "site" kavramı girmiştir. "Site" kavramı yepyeni işlevler sunmanın ötesinde toplumsal anlamda bir ayrışmaya ve tabakalaşmaya da sebebiyet vermektedir. Özellikle son zamanlarda tüm sitelerin güvenlikli şekilde kurgulanmasıyla birlikte bu durum kendisini daha da görünür kılmaktadır. "Modern sitelerin kamuoyuna tanıtımlarında vurgulanan önemli bir özellik satın almanın sadece bir konut veya villa değil bir "yaşam tarzı" olduğuydu. Bu sitelerde konut edinen

kişiler bir daire edinmekten öte, elle tutulmayan, gözle görülmeyen ve 'ayrıcalıklar dünyası' şeklinde özetlenebilen bir katma değeri de satın almaktaydılar. Bu 'ayrıcalıklar dünyası' nın özelliği, sitelerin, zaman fukarası iş adamı ve yöneticiler için 'nezih ve seçkin bir ortam' da her türlü sporun yapılabildiği 'fitness center' ların, boş zamanları değerlendirmek için de sinema, lokanta ve gece kulüplerini içeren bir 'club' ın mevcut olduğu kendi kendine yeterli birer mini kent olmasıydı. Nitekim Ishak Alaton alanındaki ilk büyük yatırımlardan olan Alkent Bahçe Şehir için kullandığı pazarlama felsefesini, 'Alkent diye bir site kurduk biliyorsunuz, biz orada daire satmadık, iddiamız yaşam satmaktı' şeklinde açıklıyordu" (Ekşigil, 1990; aktaran: Bali, 2011: 115).

Yer verilen ifadeler aslında bir anlamda stüdyo dairelere ilişkin bir analiz sunmaktadır. Çünkü site kavramını kullanmayıp ona alternatif olarak yaşam tarzı ifadesinin kullanılması stüdyo dairelerin de toplum tarafından karşılık bulan anlamlarından birisidir. Diğer taraftan burada salt site olarak ele alınan mevzu günümüzde "güvenlikli siteler" olarak inşa edilmekte ve bu tür kentsel kurguların bir de "güvenlik" işlevleri ön plana çıkmaktadır. Stüdyo daireler genellikle güvenlikli site olarak kurgulanmakta ancak güvenlikli site olmayan stüdyo daire yapılanmalarıyla da karşılaşılmaktadır.

Bir başka önemli boyut, tüm kent toplumundan apayrı olarak stüdyo dairelerde farklı yaşamların aktığı yönünde bir düşünce olmasıdır. Esasen bazen stüdyo dairelerde yaşayan bireylerin de davranışlarıyla sebebiyet verdiği bu durum çağdaş sosyoloji kuramcılarından Baudrillard'ın simülasyon kavramıyla yakından ilişkilidir kanımca. Çünkü burada bazı bireyler için yaşadığı kentsel mekânı kimlik ifadesi olarak görüp kendi hayat tarzını ve şahsi özelliklerini başka bir şekilde ifade etmek söz konusu olabilmektedir. Baudrillard (2011: 16)'a

göre; "gizlemek (dissumuler), sahip olunan şeye değilmiş gibi yapmak; simüle etmek ise sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır. Birincisi bir varlığa (şu anda burada bulunmayan) diğeri ise bir yokluğa (şu anda burada bulunmamaya) göndermektir. Ancak bu olay sanıldığından daha karmaşık bir şeydir. Çünkü simüle etmek '-mış' gibi yapmak değildir. Simülasyon 'gerçekle' 'sahte' ve 'gerçekle' 'düşsel' arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır."

Baudrillard'ın kavramsallaştırmış olduğu "simülasyon" kavramı aslında hayatın pek çok alanında tanık olduğumuz olaylarda karşımıza çıkmaktadır. En başta sosyal medya kullanımında karşılaşılan bu durum yeni kentsel kurgularda da kendisini göstermektedir. Stüdyo dairelerde yaşayan birey aslında hiçbir şekilde farklı bir yaşayışa sahip olmadığı halde, bunu etrafındakilere varmış gibi gösterebilir. Ama burada daha da önemli olan nokta, konuyla ilgili fikir sahibi olmayan toplumun yaklaşımı, kişinin simüle ettiği bu durumu kabullenmeye hazır olduğu gerçeğidir. Toplumun sahip olduğu, gerçeklikten uzak bu düşünceler adeta bir yanılsamaya yol açmaktadır.

Stüdyo dairelerle ilgili en fazla tartışılan şey, günümüzde bu tür kentsel kurguların Türkiye toplumunun tarihsel ve kültürel alt yapılarıyla bağdaşmadığı yönünde olmuştur. Öyle ki geçtiğimiz yıllarda devlet tarafından 1+0 ve 1+1 formatındaki stüdyo evlerin inşasına yönelik yasak getirilerek bu mevzuda sınırlamaya gidilmiştir. Gerekçe ise stüdyo tipi dairelerin komşuluk gibi toplumsal değerlere zarar vermesi ve toplumsal ilişkileri sekteye uğratması yönündedir. Ancak bu durumda olayı özetlemesi açısından sorulması gereken sorular şunlardır: Bugün stüdyo daire dışındaki kentsel mekânlarda tarihsel ve kültürel alt yapı korunmakta mıdır? Veya toplumsal ilişkilere zarar veren kentsel mekânlar yalnızca stüdyo evler midir?

Sonuç

Küresel dünya düzeni etkilerini toplumsal pek çok kategoride hızlı bir şekilde gösteriyor olsa da, etkilerin uzantısı olduğu Batı eksenli oluşumların herhangi bir topluma uyarlanabilmesi zaman almaktadır. Bu zaman içerisinde eğer Batı eksenli bu unsurlar toplum tarafından tutınazsa zaten yok olmaya mahkûmdurlar. Çünkü amaçlanan şey temelde ekonomiktir. Küresel ekonomik düzene fayda sağlamadığı müddetçe bu değişimlerin toplum tarafından benimsenmesi veya reddedilmesi çok da mühim değildir. Bu iki durum birbirleriyle öylesine ilişkilidir ki ticari anlamda kâr sağlamanın yolu Batı tarafından servis edilen değişimin toplum tarafından kabul görmesine bağlıyken, değişimin toplum tarafından kabul görmesi küresel ekonomik düzene fayda sağlamasıyla doğru orantılıdır.

Postmodern mimarinin en önemli özelliğinin belki de modern mimariye muhalefet etmesinden kaynaklandığı görülmektedir. Çünkü modern mimari tüm modernleşme kategorilerinde olduğu gibi mimaride de homojen bir yapıyı sağlayıp sürdürmeyi amaç edinmektedir. Oysa postmodern mimari, modern mimarinin bu amacını yerle bir etmeyi amaçlayan bir noktada geleneksel mimariye de vurguda bulunan kendine özgü bir duruş sergilemektedir. Stüdyo dairelere bakıldığında modernden çok postmodern mimariye uygun yapılar oldukları söylenebilir. Stüdyo daireler tek tipliliği değil toplumsal anlamdaki yorumlamalara bakıldığında bizzat farklılıkları yansıtan bir mimari türü olarak karşımıza çıkmaktadır. O nedenle modernden daha öte bir anlam taşımaktadır.

Özellikle kentleşme olgusunun yıllardır kentsel mekânları çokça değiştirdiğini görmekteyiz. Bunun yanı sıra kentleşme artık günümüzde popülaritesini kentsel dönüşüm ve küresel kent gibi söylemlere bırakmıştır. Tıpkı stüdyo daireler mesele-

sinde olduğu gibi Batı patentli uygulamalarla kentsel bölgelerde form değişikliği yaratan ve kentsel alanlarda her daim yenileme misyonu üstlenen kentsel dönüşüm projeleriyle mimari ve şekil açısından da bir hayli farklı olan yapılar meydana gelmektedir. Küreselleşme sürecinin kentlere en hızlı etkilerinin yaşandığı bu çağda bazı kentlerin küresel(leşen) kent konumuna geldiği görülmektedir. İstanbul gibi farklı küresel etkinliklere ev sahipliği yapan bu kentlerin özelliklerinin, küreselleşmenin etkilerinin daha büyük yankılar yaratmasıyla birlikte kısa bir zaman içerisinde pek çok kente de yansımaları söz konusu olabilir. Amerika ve Avrupa toplumlarında oluşan kentsel mekânlardan olan stüdyo dairelerin Türkiye'de hızlı bir şekilde yaygınlık kazanması da kente dair bu mefhumların günümüzdeki konumlarını bir ölçüde ifade etmektedir.

Stüdyo dairelere olan talepler her geçen gün artmaktadır. Bu durumun nedeni belki de stüdyo dairelerin önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere küresel sistemin ürünleri olmalarından kaynaklanmaktadır. Türkiye toplumu her ne kadar pek çok sosyolojik zeminde algılanması gereken hususlarda tarihsel ve kültürel gösterenlerini ön plana çıkarıp ve tam da bu nedenle "muhafazakâr toplum" olarak addedilmeye çalışılsa da esasen teoride olan bu durum pratikte kendisini görünür kılmamaktadır. Çünkü stüdyo daireler bir Batı toplumları projesidir. Dolayısıyla stüdyo dairelerin dışsal ve içsel özellikleri Batı toplumlarının değerleri göz önünde bulundurularak kurgulanmıştır. Söz gelimi, oturma odasıyla mutfağın iç içe olması temelde Türk kültürüyle bağdaşan bir durum değildir. Aksine bu tam da Batı yaşam stillerine uygun görülerek inşa edilmiş bir sistemdir.

Türkiye'nin muhafazakâr karakterinin gerek siyasi gerekse sosyolojik kategorilerde sürekli vurgulanmasıyla küreselleşme sürecinin Türkiye toplumuna sirayetinin şiddeti arasın-

da bariz bir fark bulunmaktadır. Her şeyden önce "muhafazakâr toplum" söylemi, "muhafaza eden ve koruyan" anlamında bir karşılık bulmaktadır. Ancak Batı kültürünün kentsel mekânların kurgulanışına kadar bu denli hızlı bir şekilde toplumu etkilemesi çok da muhafazakâr toplum söylemiyle bağdaşmamaktadır. Toplum tarafından genellikle olumlu karşılanmayan stüdyo daire formatlı yapıların bir taraftan da toplum tarafından aşırı düzeyde talep görmesi tezat bir durumu ortaya koymaktadır. Çünkü her şeyden önce bu bir "arz-talep" meselesidir. Her geçen yıl birçok yeni stüdyo dairelerin inşa edilmesine tanık olmamız toplum tarafından zaman zaman yıkıcı eleştirilere maruz kalmış bu yapıların aynı zamanda toplum tarafından talep edildiğini de görmemizi sağlamaktadır.

"Stüdyo daireler" aracılığıyla kentsel mekân analizi yapan bu çalışma belirli toplumsal olguların dönüşüme uğradığını göstermektedir. Mesela komşuluk olgusu Türkiye toplumunun tarihsel ve kültürel alt yapısıyla son derece bağlantılı bir kavramdır. Ancak "stüdyo daireler komşuluk olgusuna olanak tanımamaktadır" gibi bir düşünceyle karşı karşıya kalmaktayız. Burada altının çizilmesi gereken husus komşuluğa veya Türkiye toplumunun değerlerinden olan başka toplumsal unsurlara olanak tanımayan bu yeni kentsel mekânlar mıdır? Yoksa insanlarda meydana gelen zihniyet dönüşümleri midir? Sosyoloji açısından bir hayli tartışmalı olan bu sorular aslında tam da birbirlerini destekler niteliktedir. Çünkü bir taraftan yeni kentsel mekânların insanların zihniyetlerini değiştirdiğini gözlemlerken diğer taraftan insanlarda meydana gelen zihniyet dönüşümlerinin bu yeni kentsel mekânlara talep gösterdiğini, bunun sonucunda da dönüşen zihniyetin taleplerini tatmin edecek düzeyde yeni kentsel mekânların meydana geldiği görülmektedir.

Stüdyo dairelere yönelik geliştirilen olumsuz tutumun altında yatan nedenlere bakıldığında en önemlilerinden birinin toplumsal anlamda sakıncalı bulunmasıyla açıklanabildiği görülmektedir. Stüdyo dairelerin mekânsal özellikleri bakımından Türkiye insanının kültürel ve ahlaki yaşam temelleriyle örtüştürülememesi sorunu olumsuz yaklaşımların önemli bir boyutunu ortaya koymaktadır. Bilhassa belirtilmesi gereken nokta şudur ki; bahsedilen olumsuzluklar stüdyo dairelerin değil günümüzün pek çok kentsel mekânlarında baş gösteren problemlerdir. Kişiler stüdyo daireler de değil de metropolde bir apartman dairesinde yaşamayı tercih etmiş olsalar da yine toplumsal ilişkilerin aynı seyirde kalacağı tahmin edilmektedir. Bugün gelişen teknolojik ve bilimsel gelişmelere paralel olarak pek çok mekân toplumsal ve bireysel düzlemde ilişkileri dönüştürmüş ve kişinin kişiye olan ihtiyacını tüketir noktaya getirmiştir. Artık içinde yaşanılan küresel dünyanın etkisiyle birey, her türlü ihtiyacını bir başkasına muhtaç olmadan temin edebilir noktaya ulaşmıştır. Stüdyo dairelerdeki yaşam da yeni dünya düzeninin kişilere vermiş olduğu bu özgüven etrafında şekillenmiş ve kişileri kendi kendilerine yetebilen bireyler durumuna getirmiştir.

Sonuç itibariyle her yeni kentsel mekânlar gibi stüdyo daireler de toplum nezdinde bir karşılık bulmuş ve bu karşılık da çeşitli tartışmalara neden olmuştur. Yeni düzenin getirmiş olduğu her türlü şey gibi yeni kentsel kurguların da tartışmalı bir süreçten geçmesi aslında gayet olağandır. Ancak burada stüdyo dairelere ve onların ne şekilde kurgulandıklarına dair gerçekliklerin bilinmesi toplum tarafından daha iyi anlaşılmasına sebebiyet verecektir. Çünkü toplumda pek çok alanda olduğu gibi stüdyo daireler meselesinde de yanlış algılar bulunmaktadır. Toplumda genel bir kanı olarak stüdyo dairelerde yalnızca üniversite öğrencilerinin yaşamayı tercih ettiği

düşüncesi söz konusu olmaktadır. Bu kanı doğru bir noktaya işaret etmemektedir. Günümüzde stüdyo daireler ailelerin de çoğunlukla tercih ettiği mekânlar olarak öne çıkmaktadır. Öyle ki, devlet tarafından 1+0 ve 1+1 stüdyo tipi evlere getirilen sınırlamalardan sonra daha önce inşa edilmeye başlanan 2+1 stüdyo tipi daireler de artacaktır. Bu daireler de alışageldiğimiz ev formatına biraz daha yakın olması sebebiyle biçimsel bir anlamdan uzaklaşarak kendilerini var edeceklerdir.

Kaynakça

Alver, K. (2010), *Steril Hayatlar*, Hece Yayınları, 2. Baskı, Ankara

Aydın, M. (2009), *Moderniteye Dışardan Bakmak*, Açılım Kitap, İstanbul.

Aytaç, Ö. (2007), "Kent Mekânlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 199-226, Elazığ.

Bali, R. N. (2011), *Tarz-ı Hayattan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*, İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul.

Baudrillard, J. (2011), *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır), Doğu Batı Yayınları, 6. Baskı, Ankara.

Gottdiener, M. (2005), *Postmodern Göstergeler*, (Çev. E. Cengiz vd.), İmge Kitabevi, Ankara.

Karakurt, E. (2006), "Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: ModernKent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 26, s. 1-25, Kayseri.

Lefebvre, H. (2013), *Kentsel Devrim*, (Çev. Selim Sezer), Sel Yayıncılık, İstanbul.

Özdemir, E. (2012), "Kentin Tanımlanmasında Sosyolojik Yaklaşımlar", *Kent Sosyolojisi*, (Ed. Köksal Alver), s. 151-177, Ankara.

Palabıyık, A. (2012), "Muş: Bir Kentsel Mekân Okuması", *Kent Sosyolojisi*, (Ed. Köksal Alver), Hece Yayınları, s. 545-576, Ankara.

Sezgin, F. (2005), "Mimarlığın Geleceği Üzerine Kestirimler", Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 3, Isparta.

Simmel, G. (2009), *Bireysellik ve Kültür*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul.

Sinan, P. E. (2006), "Toplumsal-Mekânsal Yapı Etkileşimi Bağlamında Coğrafi Bilgi Sistemlerinin Kullanım Olanakları", Fatih Üniversitesi 4. Coğrafi Bilgi Sistemleri Bilişim Günleri, s. 1-8, İstanbul.

Swingewood, A. (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, (Çev. Osman Akınhay), Bilim ve Sanat Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Weber, M. (2012), *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, (Çev. Musa Ceylan), Yarın Yayınları, 10. Baskı, İstanbul.

Kent ve Siyaset: Siyasal Katılımı Kent ve Mimari Üzerinden Okumak

Ahu TUNÇEL ÖNKAL

Modern devletlerin idari birimleri olarak kentler, belirli bir demografik yoğunluğa göre tanımlanırlar. Bu türden idari tanımlama kent ile bireyler arasındaki belirleyen-belirlenen ilişkilerini gözden kaçırma riski taşır. Oysa kentler bir yanıyla "(...) toplumsaldırlar, toplumsal olarak üretilmişlerdir ve toplumsal olarak yeniden üretilirler"(Urry, 1999: 97), ancak diğer bir yanıyla da insanların düşünme ve yaşama biçimlerini belirlerler. Başka bir deyişle kentler, insanla ilişkisinde pasif olarak belirlenen nesneler değildirler; aynı zamanda insanın yaşamsal pratiklerinin birer belirleyicisidirler. Her bir kent, tarihiyle, coğrafyasıyla, folkloruyla, ekonomisiyle ve siyasetiyle, Victor Hugo'nun saptamasıyla "taştan kitap"tır (Hugo, 1996: 64). Bu taştan kitaplar, mimari yapılarıyla yalnızca kamusal ve özel alana ilişkin mekânları oluşturmakla kalmazlar, aynı zamanda yurttaşların siyasal katılımının ya da kamusal sorunlara duyarlılığının ölçütlerini de oluştururlar.

Sonuçta günümüz demokrasilerinin en belirgin sorun öbeğini oluşturan kamusal katılımın yetersizliği, yurttaşların

kamusal alana ilişkin duyarsızlığı, siyasetin "ortak iyi" üzerine düşünme yerine psikolojik ve sosyolojik etkilerle tanımlanışı, kentlerin mimari yapılarında görülen değişimden bağımsız bir biçimde anlamlandırılamazlar. Bu açıdan Antik Yunandan bu yana kamusal alanın yalnızca mekânsal anlamda değil, aynı zamanda bilinç düzeyinde kurucusu olan kent meydanlarının giderek kamuyu dışlayacak biçimde yeniden organize edilişi ve tüketim göstergeleriyle donatılışı, yalnızca kentsel dönüşüm projeleriyle değil, aynı zamanda siyasal sonuçlarıyla okunduğunda anlam kazanacaktır (Tunçel, 2012).

Kent ve Yurttaş: *Cité-Citizen*

Kent hayatı, Eski Yunan dünyasında özel alanla bir çeşit karşıtlık oluşturan kamusal yaşamı ifade eder ve bu bağlamda Antik dünyanın bilinen tek özgürlük anlayışı olan pozitif özgürlüğün (Berlin, 1997: 393) deneyimlenme alanıdır. Başka bir deyişle Antik dünyada yurttaş, *cité* adı verilen öz-yönetimli kentte yaşayan ve ancak yönetime katılımda bulunarak özgür kalabilen kişidir. Bu açıdan özgürlük ve yurttaşlık, ancak bir *cité*yle ilişkisi içinde belirirler. *Cité* eşit yurttaşların kurdukları yatay toplumsal ilişkilerin alanıdır. Yunanca kamusal işlerin görüldüğü yer anlamına gelen *cité,* biri ekonomik diğeriyse etik olmak üzere iki temel niteliği kendinde barındırır: (a) *cité,* ekonomik açıdan kendi kendine yeten en küçük birimdir; (b) *cité,* etik açıdan iyi yaşamın alanıdır. İyi yaşamın gerçekleştirilmesi yolundaki her çaba ise siyasetin anlamını oluşturur. Böylece iyi yaşam *cité*nin işlerine katılmakla, dolayısıyla da bir *cité*nin yurttaşı olmakla olanak kazanır. Nitekim katılımcı yurttaş düşüncesinin doğduğu demokratik Batı devletlerinde *city-citizen, cité-citoyen/citoyenne, la cittá-cittadino* sözcüklerinin etimolojik bakımdan aynı kökten gelişi, *citizen*'ın (yurttaş)

ancak *cité* ya da *city* ile ilişkisi içinde varolabileceğinin en açık işaretidir. *Citizen* yaşadığı *cité*nin siyasal / kamusal yaşamına katılan kişidir.

Citizen sözcüğünün *cité* ile olan içkin bağı ve *cité*nin öncelliği Eskiçağ'ın siyaset ilkeleri konusundaki en önemli yol göstericisi olan Aristoteles tarafından açıkça dile getirilir. Aristoteles "zoon politikon" saptamasıyla (Aristoteles, 2004), insanın varoluş koşulunu siyasal/toplumsal olmakla tanımlarken, *cité*ye de moral bir değer yükler. İnsanın "zoon politikon" olarak tanımlanışı;

a) insanın doğasını gerçekleştirebilmek, özüne uygun davranabilmek için bir siyasal toplumda yaşamasını zorunlu kılar. Erek ilkesi gereği insan, bir siyasal toplumda varolmak zorundadır. Bu da siyasal yaşamın insanın doğallığına içkin olduğunu gösterir.
b) birey ve yurttaş kavramları arasında bir ayrımın olmadığını gösterir. Başka bir deyişle bireyin siyasal / toplumsal olmanın dışında bir iradesi yoktur.
c) toplumsal / siyasal ilişkilerin ve iyilerin, bireye ve bireysel iyilere üstünlüğünü gösterir. Bu üstünlük iki biçimde yorumlanabilir: Birey hem yurttaş olarak siyasal toplumun bir parçasıdır hem de bu varoluşsal zorunluluk gösteren yapının sürekliliğini ve çıkarını, kendi çıkarının önüne koymak zorundadır.

O halde, Aristoteles açısından bakıldığında, insanın yöneldiği erek ya da "iyi yaşam", siyasal / toplumsal yaşam; bu siyasal / toplumsal yaşamın mekânıysa *cité*dir. İnsanın siyasal / toplumsal varlık oluşuna yapılan vurgu, *cité*ye moral bir üstünlük kazandırırken, aynı zamanda *cité*lerin bireylerin salt fiziksel bulunma mekânından çok, bir varolma alanı olduğuna işaret eder. Bu açıdan *cité*, fiziki ya da idari açıdan tanımlanmış bir coğrafî alandan çok özel bir bilinç türüdür ve siyasal /

toplumsal ilişkilerin mekânı olarak insanın ereğini gerçekleştirmesinin yoludur.

Cité yaşamının moral açıdan değeri, siyasal yaşama katılabilme anlamını içeren *citizen*'a (yurttaş) özel bir değer yükler. *Citizen* olmanın Eski Yunan dünyası için anlamı, varolmanın ve özgürleşmenin tek olanaklı yolu olmasından kaynaklanır. *Citizenship* (yurttaşlık), başta katılım hakkı olmak üzere siyasal hak ve özgürlüklerin sahibi olmayı sağlayan, böylece de insanın ereği olan iyi yaşamın olanağını sunan *cité* yaşantısına hizmeti garanti altına alan siyasal bir kategoridir. "(...) şehrin kamu işlerine katılım, Aristoteles'in yurttaşlık kavrayışının ahlaki merkezidir; çünkü yurttaşların düşünsel ve ahlaki erdemlerinin uygulanmasını sağlayan da şehirdir." (Buttle, 2001: 339). Bu açıdan *cité*, salt bir mekân değil siyasi bir değerdir, kamusal alandır.

Antik Dünyada Siyasetin Merkezi Olarak Kent Meydanları

Özel alandan ayırt edilen bir kamusal alan, Eski Yunan'ın siyasal ve ahlaki ilişkiler dünyasını oluşturur. Özel alan (*oikos*) ise kamusal alana çıkışın önkoşulu olmanın ötesinde ahlaki bir değere sahip değildir. *Oikos*, kadın, köle, çocuk ve efendinin birbirlerine zorunlu ekonomik bağlarla bağlandıkları bir alandır. Dolayısıyla bugünün dünyasında gündelik yaşamın hemen her anını kapsayan ekonomi ve aile yaşantısı, Eski Yunan dünyası açısından bakıldığında bütünüyle özel ya da mahreme adanmış bir yaşam biçimidir. Özel alanın şeyler üzerinden kurulan ve zorunluluk içeren bir ilişkiler bütününü göstermesine karşın kamusal alan insanların şeylerin aracılığı olmaksızın ortak iyiler adına varoluşlarını gerçekleştirmelerinin alanıdır. Eski Yunanlı'nın ufkunda, *cité* sözcüğü, salt bir mekânın

ötesinde bir tür *res publica* (Schofield 2001: 63-83), yani kamusal iştir. *Cité* yurttaşlığının kamusal bir iş oluşu, *cité*nin hemşerilerinin kendi mahrem alanlarını aşarak, bir *corpus* (birlik) oluşturmalarını sağlar (Kılıçbay, 2000: 41).

Eski Yunan'da toplumsal belleği ve ortaklık ruhunu oluşturan *cité*nin kalbi, *cité*lilerin üretim, değişim ve din ilişkileriyle bir araya geldiği *agora*larda atar. *Cité*nin merkezinde yer alan *agora,* ister istemez *cité*nin yurttaşlarının (*citizen)* karşılaşmalarının, dolayısıyla şeyler aracılığı olmaksızın yüzyüze ilişkiler geliştirerek siyasallaşmalarının da alanıdır. Yurttaşlık bilincinin oluşumunda aktif rol oynayan *agora*lar, yüzyıllar boyunca -en azından modern dünyanın çok merkezli büyükşehirlerine değin-, farklı adlarla da olsa *cité/city* ve *citizen* arasındaki bağı kuran temas alanlarını oluştururlar.

Cité-citizen ilişkisi gerek yurttaşlık kavramına yüklediği anlam gerekse siyasal örgütlenme biçimi bakımından Eski Yunan dünyasından büyük farklar gösteren Roma'da da devam eder. Emperyal bir devlet olan Roma, egemenliği altına aldığı topraklarda yaşayan herkese yurttaşlık hakkını tanıyarak, Eski Yunan'da, özellikle de Aristoteles'te bir değer sorunu olan yurttaşlığı, hukuki bir statüye dönüştürür (Digeser, 2004: 7). Bu dönüşüm Eski Yunan'ın birbirlerine hemşerilik bağlarıyla bağlı olan yurttaşlarının birliğini ve *cité*'ye hizmette belirginleşen erdem kavrayışını erozyona uğratır. Artık "Romalı düşünürler için şehir, yurttaşın ahlaki yaşamının merkezi ya da tek merkezi olamaz. (...) şehir ve şehrin işlerine katılım, Roma düşüncesinde ahlaki önceliğini kaybeder." (Buttle, 2001: 340). Siyasal katılıma verilen değer her ne kadar Roma'yı Eski Yunan'a bağlasa da, katılımın anlamı artık değişmiştir. Romalılar için siyasal katılım, ahlaki açıdan kendinde bir amaç olarak değil, özel çıkarı korumanın bir aracı olarak önem kazanır. Özel çıkarlarını savunmak adına "katılımda bulunmayan, dinlenmeyen,

tartışmayan ve oylama yapmayan hiçbir Roma yurttaşı yoktur. (...) Tam bir aktif yurttaş bir yılda yirmi kez farklı oylama etkinliğine katılabilmektedir." (Riesenberg, 1992: 81).

Kentler her ne kadar Roma'da ahlaki açıdan değer kaybına uğrasa da, birer çıkar birliği olarak hâlâ yurttaşlar arasında oluşan özel bir bağların mekânlarıdırlar. Roma kentleri Eski Yunan tarzında kendi başlarına birer devlet sayılamasalar bile, çıkarlarını koruyan birer *civitatis*ler konfederasyonuna dönüşürler. Bu konfederasyonu oluşturan kentler, çevrelerindeki kırsal alanı da içerecek biçimde ekonomik, siyasal ve toplumsal bütünleri meydana getirirler. Bu bütünlüklerin merkezini ise çoğu kereler *forum*lar oluşturur. Roma *forum*ları, toplumsal, ekonomik ve siyasal tartışmalarını yürütürken, kendilerine mekân olarak da kent meydanlarını seçerler. Kent, Roma'da bu kez ahlaki olarak değil ama çıkar birliğinin merkezi olarak yine ortaklık bilincinin kurucu unsurudur.

Çıkarlar birliğinin evrenselliği, Roma'nın şehir anlayışını da biçimlendirir. Roma küçük bir yerleşimi ifade eden *civitatis* (şehir / kent) sözcüğünden evrenselliği ölçü alan *civilisation*'ı (uygarlık) yaratır. Böylece Roma kentleri, yerel değil evrensel değerleri temsil eden birimler haline gelir.

Kentlerin Batışı ve Yeniden Doğuşu

Roma'nın yıkılmasıyla kent hayatı da büyük ölçüde sekteye uğrar, güvenlik nedeniyle kırsalda çekilen surların gölgesinde kalır. Ortaçağa özgü feodal yapılar, kendi kendine yeterli, kentle ilişkisi neredeyse yok denilebilecek bir düzeye kadar gerilemiş, kırsala özgü birimlerdir. Ortaçağ boyunca kentler ya yok olur ya da olabilecekleri en küçük sınırlara değin gerilerler. Kentlerin gerilemesiyle yurttaşlık anlayışı yerini uyrukluğa bırakırken, kamusal katılım ya da kamu hizmeti düşün-

celeri de hafızalardan silinmeye yüz tutar. Bu açıdan Ortaçağın kamusu Jürgen Habermas'ın deyişiyle "temsili kamudur." (Habermas, 1997: 69-72). Temsili kamu, egemenliğin simgelerinin taşınmasına ilişkin belirirken, yurttaşlar topluluğunun ortak bilincini yansıtan kamusallık anlayışı sekteye uğrar. Ortaçağ boyunca zamanın ve mekânın insani özelliklerini kaybetmiş olması, kamuyu mekânsız kılarak, onu salt temsil edilen bir sembole dönüştürür.

Ortaçağın teolojik ve evrensellik zırhına bürünen egemen iktidar söylemini tartışma konusu haline getiren modern düşünce, özellikle 13. yüzyıl ve sonrasında yeniden keşfedilen hümanist geleneği takiben, hem siyasal yaşamı yeniden yapay insan dünyasının bir parçası kılmış hem de kentlere uzun zamandır kaybettiği itibarını iade etmiştir. Seçilmiş yöneticileriyle birer *res publica* olarak örgütlenen İtalyan kent-devletleri, Eskiçağ'ın düşünsel zenginliğini bireysel özgürlükle birleştirmiştir. Bireysel özgürlük, İtalyan kent-devletlerinde yaşayan yurttaşlara sanat ve ekonomi alanlarında serbestlik sağlarken, bu serbestliğin somutlaştığı alanlar, Renaissance'ın görkemli İtalyan sanatının en özel eserlerinin sergilendiği *piazza* adı verilen meydanlardır. Türkçe'ye "piyasa" olarak çevrilen *piazza,* iki anlamda kamu ruhuna beden kazandırır. İlk olarak *piazza,* mal ve hizmetlerin, yani ekonominin dolaşım alanıdır; "piyasa bu açıdan, Türkçe'nin kendi tarihine ilişkin olarak üretemediği bir kavram sağlamakta ve ekonomik hayatın odağını ifade etmektedir. İkinci anlam ise, 'piyasa yapmak' deyiminde ifadesini bulan, gezinmek, insanlarla karşılaşmak gibi atıflarla birlikte, toplumsal hayatın odağına gönderme yapmaktadır." (Kılıçbay, 2000: 44).

Görüldüğü gibi bugün Batı dünyasının demokrasinin idealini oluşturan aktif / katılımcı yurttaşlık (*citizenship*) deneyimi ile kent (*city*) arasında açıkça tarihsel bir bağ vardır. Kent,

yurttaşın aktif katılımının yalnızca arkasında duran bir fon değil, bizzat yurttaşlık deneyimini örgütleyen yerdir. Özellikle yurttaşlık eylemlerinin geçtiği meydanlar, herkese açık ve denetimden uzak yapısı ile yurttaş etkileşiminin ve ortaklık bilincinin oluşumunun tarihsel merkezleridir. Meydanların yok oluşuysa, yurttaşlık bilincinin zayıflamasına ve kamunun mekânsız kalmasına neden olur. Bu açıdan bir meydana AVM yapmak, salt mekânsal bir açıklığı ekonomik değerlendirme sorunu olamaz, bu aynı zamanda kamusal bilince yönelik bir müdahale anlamı taşır.

Meydanlardan *Getto*lara Kaçış

Meydanların gözden düşmesi, özellikle 19. yüzyılda sanayıleşmenin artışıyla ve kapitalist ekonomi biçiminin toplumsal alanı biçimlendirmeye başlamasıyla koşutluk gösterir. 19. yüzyıl kapitalizmi, o güne değin bilinen toplumsal yaşam biçimi üzerinde sarsıcı bir etki yaratır. Bu dönemde kapitalizmin hızla gelişimi, sanayi ve ticaret hacminin artışı, kentleri birer cazibe merkezi haline getirirken, doğal olarak ihtiyaç duyduğu işgücünü de göçmenlerden sağlar. Böylece kentlerde 19. yüzyıl itibariyle ivme kazanan nüfus artışı, beraberinde hem ahlaki hem de mekânsal değişimlere neden olur.

Kapitalist dalganın yarattığı göçler öncelikle kentlerdeki mekânsal değişimleri tetikler. Aşırı kalabalık, kentlerin yoğunlaşmasına ve yaşamın sıkışık bir biçim almasına neden olur. Kentlerde yaşayan nüfusun artışıyla başgösteren mekânsal sıkışıklık, etkisini ilk olarak sokaklar üzerinde gösterir. Sokaklar giderek daralırken, bu sokakların bir meydana açılması gerekliliğine ilişkin antik mimarinin bilgeliği de yok olur; sonradan eklenen evlerle sokakların Eski Yunan ya da Roma'da gözlemlenen düzenliliği yitirilir. Geçmişte güçlü bir kamusal

alanın bulunduğu yerlerde beliren aynı kentli olmanın yarattığı ortaklık bilinci kentin mekânlarının birbirlerine benzemesine neden olurken, modern dönemde kentte yaşayan göçmenlerin farklılıklarına paralel olarak kent mekânları da farklılaşırlar. Bu farklılaşma, kamusal bilincin zayıflamasına paralel bir biçimde ortak bir yaşam alanına ait olmadan doğan kentli olma bilincini de yok eder. Böylece 19. yüzyıldan başlayarak kentler, ortaklık bilincinin kurucusu olmakla kazandığı değerini kaybederek, salt fiziksel mekânlara dönüşürler. Kentin fiziksel mekâna dönüşümüyle, siyasal kamuya yüzyıllar boyunca ev sahipliği yapan meydanlar da gözden düşer.

Meydanlar özgün haliyle aynı kentte yaşayan farklı insanların kentin siyaseti üzerine akıl yürütebilecekleri bir karşılaşma alanıyken, 19. yüzyılın göçmenlerinin başlıca kaygısı, dahil olamadıkları kentteki farklılardan korunma, farklı olanla olanaklı olduğu ölçüde az karşılaşmadır. Farklı olanla kaynaşmayı reddeden göçmenler, benzer yerden göçenlerle birlikte yaşadıkları *getto*ları oluştururlar. Yaşanılan yere ait olmamanın yarattığı sorunlara karşı birlikte mücadele etmek üzere *getto*lara sığınan göçmen cemaatleri, farklıların kaynaşma ve karışma mekânı olan meydanların yokluğunda, kentin ortak kamusal bilinciyle karşılaşma olanağından da yoksun kalırlar. Diğer bir deyişle meydanların yokluğunda göçmenlerin kente dahil olma olasılıkları da ortadan kalkmış olur.

Dahası bu türden bir cemaatin üyeleri, göçtükleri yere ait sembollerle birbirlerini ayırt ederlerken, yaşadıkları kent dışındaki bir ortaklığı benimseyerek, kente ait olmaya da direnç gösterirler. Özellikle belirli bir düşünce eğitiminden geçmemiş kişilerin cemaatlerinde semboller, düşüncenin önüne geçerek yıkıcı bir hal alırlar. Böylece kentle kaynaşamayan, kentli olamayan kişiler kendilerini belirli bir cemaate ait hissetmek isterken, katı ve dışlayıcı bir tutuma bürünebilirler. Cemaatler

kentteki kendinden olmayanlarla ortaklaşmayı reddederlerken, ortak bir kentli kimlik arayışının olanakları da tükenir. Nitekim günümüzdeki hemşerilik (hem-şehirlilik) bağlarının yarattığı duygudaşlık, özellikle büyük kentlerin, yaşadığı kentten başka bir kente sadakat besleyen ve bunun sonucunda kentin hiçbir sorununa ilgi göstermeyen insanlar topluluğuna dönüşmesine yol açar. Sonuç olarak cemaatler, aynı kentte yaşamanın yarattığı ortaklık duygusundan uzaklaşan insanların, siyasal akıl yürütmelere dahil olmaktan çok sosyolojik olana sadakatini temsil ederler.

Böylece 19. yüzyıldan itibaren kentlerin nüfus artışına paralel olarak sosyolojik olan bağlar, siyasal olan bağların yerini alır. Sosyolojik olanın kamusal akıl yürütmeyi unutturmasına paralel olarak siyasal içeriğini yitiren özne, bu yüzyıldan itibaren giderek psikolojik açıdan tanımlanır. Artan nüfus kentlilerin kamuyu biçimlendirme ve kamu düzenini denetim altına alma iradesini zayıflatırken, kentli insanların kendilerini koruma kaygısına kapılmalarına yol açar. Korunma arzusu, sosyolojik olarak cemaatlerin artışıyla, psikolojik olarak ise kişinin yüzünü kendi iç dünyasına dönmesiyle sonuçlanan iki önemli değişimin habercisidir. Bu açıdan sanayileşmenin sonucu olarak kentlerde biriken kalabalık, siyasal bireyin güçten düşmesinin, hatta unutulmasının en önemli nedeni olarak görülebilir.

19. yüzyılın tüm bu ahlaki ve mekânsal değişimlerine siyasal olaraksa merkezileşme eğilimi eşlik eder. Söz konusu yüzyılda giderek artan merkezileşme, kapitalist sanayi ekonomisinin hukuki ve siyasi açılardan ihtiyaç duyduğu düzenliliği ve öngörülebilirliği sağlarken, ahlaki olarak da kente değil, merkezi otoriteye bağlı olan, dolayısıyla da benzer bazı değer yargılarını paylaşan insan topluluklarını yaratmak üzere merkezi eğitimleri destekler. Böylece kentler, bu yüzyıldan

itibaren siyasal açıdan merkezi otoritenin bürokrasisine, ahlaki olarak ise bir yandan cemaatinin diğer yandan ise merkezi otoritenin eğilimlerine bütünüyle bağlı yurttaşların yaşam alanına dönüşür. Bu türden bir benzeşmenin sonucunda sanayileşme hem ahlaki ve kültürel olarak benzer kodlara sahip işgücüne hem de ortak piyasa kurallarına kavuşarak dengeli bir gelişim gösterir. Artık kentler merkezileşen otorite karşısında siyasal farklılıklarının neden olduğu özerkliklerine göre değil, yalnızca nüfus dağılımına göre tanımlamaya başlanır.

Merkezi otoritelerin kentlere yaptıkları bu siyasal müdahale, modern dönemden itibaren günümüze kadar süregelen mimari yapılanma tarzlarında da belirgin bir etki yaratır. Yeni mimari eğilimler siyasal bilinç geliştirmeye değil, sosyolojik farkları daha da ayrıştırmaya ve özneleri siyasal değil psikolojik olarak tanımlamaya uyum gösteren yeni bir form kazanır. Artık kamunun özgürlük sağlama bağlamındaki anlamının taşıyıcısı özel alandır.

Mimaride Yeni Eğilimler ve Kamusallığın Tükenişi

19. yüzyıla kadar kamusal alan kendini var etmenin, görünür olmanın ve hakiki ahlaki değerlerin alanıyken, 19. yüzyıl ile birlikte başlayan kamudan kaçma eğilimi, bu kaçışın sığınağı olarak ailenin yüksek ahlaki değerlerin temsilcisine dönüşmesiyle sonuçlanır. Eski Yunan'ın zorunluluk, insanlar arasından çıkma ve bu açıdan da sahiciliği olmayan bir alan olarak tanımladığı aile yaşamı, artık samimi, gerçek ilişkiler alanı olarak ahlaki dünyaya damgasını vurur. Bundan böyle mahrem yaşam kamuya çıkabilmenin ön koşulu değil, kamusal alana değer biçmenin ahlaki kıstası haline gelir (Sennett, 2002: 435). Böylece psikolojik olan değer kazanırken, sahicilik de psikolojik alanda bulunmaya çalışılır; sonuçta modern yaşamda iç

dünya, açıklık ve aleniyetle ilgili olan kamusal alana karşı üstünlük kazanır.

Kentteki nüfusun artışıyla başlayan psikolojik olanın değer kazanması ve cemaatlerin kendi içine kapalı hale gelişi, kuşkusuz bugünün siyasetindeki kamusal ya da siyasal olanın yerini psikolojik ve sosyolojik olana bırakmasının gerekçesi olarak da işlevsel bir açıklama sunar. Siyaset artık kamusal iyiler üzerine uzlaşıdan çok arzuların ya da kültürel olanın tartışıldığı ve çıkarlar konusunda geçici işbirliklerinin yapıldığı bir alanına dönüşmüştür. Dahası günümüze doğru gelindikçe, tek yitirilenin kamusallık bilinci değil, aynı zamanda kamusal olana inanç ve istek de olduğu ileri sürülebilir. Bugün pek çok insan kamusal sorunlara psikolojik açıdan yaklaşır ve ancak kişisel olarak kavradıklarına kişisel heyecanlar duyar; kişisel olmayan sorunlar, örneğin kamusal sorunlar ise derin bir kayıtsızlıkla karşılanır. Günümüzün mimarisi de bu kamusal sorunlardan uzaklaşmayı destekleyici bir gelişim gösterir.

Modern kentlerin mimari nitelikleri, giderek insanları kamusal olanın anlamsızlığı ya da ulaşılamazlığı üzerine düşünmeye iter. Bu açıdan modern mimarinin en tipik örnekleri olan gökdelenler, aynı zamanda kamusallık bilincini zayıflatan önemli bir etken olarak da görülebilirler. Bir gökdelende camdan duvarlı tasarımlar, binanın içi ve dışı arasındaki ayrımı en aza indirerek (Sennett, 2002: 30-31), dışarıdan içeriyi gözetlemenin bir olanağını sunar. Böylece iş mekânı olarak camdan duvarlar, çalışanları adeta vitrinde oturmaya iterken, içeride olanların dışarıdan izlenebilmesine, dolayısıyla da Eski Yunan'da mahrem ile iç içe olan ekonomi alanının dışarıdan denetlenebilmesine yol açar. Örneğin bir bankanın sahip olduğu camdan duvarlar, içeride çalışanları her an rahatsız edici bir biçimde dışarıdan gözlemlenebilme hissiyle baş başa bıra-

kırken, çalışanın işten kaytarıp kaytarmadığının, diğer bir deyişle ekonomik verimliliği düşürüp düşürmediğinin her an denetlenebilmesinin önü açılır. Aynı şey bugün iş yerlerinde çok sık uygulanan açık ofisler için de geçerlidir. Gözetimin artışı sosyalleşmeyi azaltır. Böylesi bir ortamda kişinin tek savunma aracı, diğerlerinden izole olarak kendi iç dünyasına kapanmak, diğer bir deyişle sessizliktir. Hannah Arendt sessizliğin en büyük şiddet olduğunu ileri sürerken, kişinin kendisini ortaya koyma, dolayısıyla da söyleminde ve eyleminde "ben" olma olanağının sessizlikte ortadan kalktığını iddia eder. Arendt'e göre bir kamusal alan "söz" ve "eylem" yoluyla gerçekleşen karşılaşmalarla belirirken, "söz"ün bittiği yerde kamusallık da biter (Arendt, 2002).

Mekânın bu türden denetime bütünüyle açık yapılarla postmodern düzenlenişi siyasal iktidarların da desteklediği bir yapılaşma formudur. Modern öncesi dönemde iktidar kendisini şiddet yoluyla açığa vururken, modern dönemde ve sonrasında artık tahakküm, gözetleme, denetleme siyasal iktidarın kendisini gösterme biçimleridir. Bu açıdan modern mimarinin insanları şeffaf camlarla birleştirerek gözetlemeye açan yapısı, yurttaşların kamusal iktidara muhalefetini, soru yöneltmelerini ve eleştiride bulunmalarını önlemenin en etkili araçlarından biri olarak düşünülebilir. Kentsel dönüşümler daha pek çok biçimde yorumlanabilecek olsa da, olası anlamlarından biri de budur.

Bugünden bakıldığında kentsel dönüşümle genelde güvenlikli siteler kurulduğu göze çarpar. Bu siteler büyük ölçüde siyasal olandan ve kentin kamusal yaşamından kaçışı vaaz ederlerken, bu vaatlerini reklamlarına da taşırlar. Giderek kozmopolit hale gelen kentlerde, kendi gibi olmayandan korkma nedeniyle içe kapanmayı temsil eden *site*ler, bu özellikleriyle kentten uzaklaşmayı, sosyal ayrışmayı ve ötekileş-

meyi tetiklemektedirler (Low, 2011). İronik bir şekilde Eski Yunanlıların kamusal özgürlük, farklı olanla karşılaşma alanı olan kent-devletlerine verdikleri *cité* adı, bugün Türkçe'de kamudan ayrılmış olmanın özgürlüğü olarak kutsanan bir yaşam tarzının adı haline gelmiştir. Son yıllarda giderek artan bir mimari tercih olarak *site*ler, kapalı yaşam alanlarıyla kenti gündelik yaşamdan çıkartan ve kentlilerin oluşturacağı ortaklık bilincini, sosyal bağları zedeleyen yapı tarzları olarak, siyaset ve yurttaş arasındaki derin çatlağın büyümesine katkıda bulunurlar. Kalın surları, kendi homojen sosyal sınıfı ve kendine yeterli yaşam alanıyla *site*ler adeta ortaçağ feodal yapısını anımsatmaktadırlar. Toplumsal farklılıkların duvarlarla/surlarla ayrıştırılması yeni bir tür kent mimarisini de geliştirir. Aslında bu surlar ardındaki yaşam bir bakıma yeni tarzdaki bir "getto"laşmayı doğurur.

Richard Sennett *Yabancı* adlı kitabında *getto*ların ilk olarak 16. yüzyılda Venedik'te Yahudiler için kurulduğunu ileri sürer (Sennett, 2014). Sennett'in saptamasıyla söz konusu dönemde Yahudiler bir yandan ticari olarak kentin gelişimine katkıda bulunurlar ve bu açıdan giderek kentin vazgeçilmez bir unsuru haline gelirler, ancak öte yandan yabancı ve farklı olandan korkunun somut hali olarak endişeye neden olurlar. Bu nedenle 1516'dan itibaren Yahudiler kendileri için ayrılan ve çekme köprülerle kente bağlanan *getto*larda yaşama mahkûm edilirler. Yahudiler geceleri gettolarına girerler ve şehirle tüm bağlantıları kesilir; gündüz ise işlerinin başına geçmek üzere kentlere akın ederler. Bu durum Venedikliler kadar Yahudiler açısından da mutlulukla karşılaşılan bir durumdur. Kapatılmış olmak bir sorun olarak görülse de Yahudiler kadınlarının ve çocuklarının güvenliği adına bu kapatılmayı uygun bir çözüm olarak benimserler. Sennett buradan hare-

ketle Yahudilerin bu dönemde aslında ekonomik özgürlük adına bedensel kapatılmayı göze aldıkları sonucuna ulaşır.

Gerçekte günümüzün site yaşamları da benzer bir mantık içerir. Tek bir farkla, bu kez homojen sınıf din üzerinden değil, belirli bir ekonomik güç üzerinden oluşur. Bu türden büyük *getto*-siteler genelde kent dışlarında kurulur ve kent merkezlerine otobanlarla bağlanırlar. Sennett, bu kez *Ten ve Taş* kitabında otobanların kent mimarisi için öneminden söz ederken, bu otobanların sürücünün dikkatini dağıtmayacak biçimde yapıldığına dikkat çeker (Sennett, 2011: 328-329). Kentin dış kenarlarından süzülerek, site sakinlerini iş yerlerine taşıyan otobanlar boyunca kent yalnızca geçip gitmek içindir. Bu otoban en yakın bölgeden kente bağlanır ve kişiler doğrudan işinin otoparkına arabasını bırakarak, denetimin en üst düzeyde olduğu akıllı binalarda ya da plazalardaki işyerlerine girerek kendilerini denetime açarlar. Kamu ya da kentin farklı olanlarıyla karşılaşma neredeyse en alt düzeye indirilir ve buna da özgürleşme adı verilir. Artık kent yaşamı birbirine değmeden, iletişim kurmadan çeşitli yönlere doğru devinen bedenlerin alanıdır.

Site yaşamının diğer bir tercih nedeniyse neoliberal ekonomi politikalarının sonucu oluşan "tüketimin özelleşmesi"ne (Caldeira, 2011: 416) dayandırılabilir. Kente yakın ancak kentin kalabalığı ve gürültüsünden uzak, bahçeli, havuzlu, spor alanlarına sahip, güvenli, konforlu bir yaşam alanı olarak sunulan *site*ler, orta ve üst sınıf için düzenlenmiş olan bir yaşam tarzını ifade ederler. Böylece orta ve üst sınıfın oluşturduğu homojen *site* alanları, bir statü sembolü halini alırlar. Tüketici sınıfın tercihi olan bu türden kapalı yerleşim yerleri, kentin yeni yükselen sınıflarının maddi ve kültürel sermayelerinin bir göstergesi haline gelirler. Sonuçta kentin merkezinden çevresine doğru yaşanan coğrafi kayma, insanları bir araya

gelmeleri çok da olanaklı olmayan mekânlar arasında dağıtır ve kamuyu parçalar.

Bu tercih yalnızca Türkiye'de değil, hemen hemen tüm dünyada siyasal iktidarlar tarafından da desteklenir. Artık kamusal alanda kamusal bedenlere yer kalmamıştır. Kuşkusuz bu türden bir dışlanmanın en çarpıcı örneği 2015 yılında İspanya'daki İç Güvenlik Yasasını kendilerini birer holograma dönüştürerek kent meydanına hologramlarını salan protestodur. Bedenleri şehirde gezinemeyen protestocular, sanal protestolarında birer teknoloji harikasına dönüşürler. Artık kentlerde eylemde dahi eylemcinin bedenine yer yoktur.

Sonuç

Kent yalnızca içinde zaman geçirilen, yaşanılan bir mekan değildir, aynı zamanda siyasal bir işleve sahiptir ve kamusal bilincin kurucu unsurudur. Ancak zaman içerisinde -özellikle de merkezi yönetimlerle birlikte- kentin siyasal işlevi unutulmuş, kentler salt fiziksel mekana dönüşmüşlerdir. Merkezi siyasal otoriteler kentlerin siyasal işlevini ortadan kaldırırken, yalnızca idari açıdan tanımlamayı değil, aynı zamanda mimariyi de işlevsel biçimde kullanırlar. Bu açıdan kentin dokusunu oluşturan mimaride görülen her türden değişme gerçekte kamusalık bilincine yönelik yapılan siyasal müdahalelerin bir parçasıdır.

Özellikle postmodern dünyada mimarinin kentin karmaşasından uzak bir yaşam sunan yapı tarzları, bireyleri kentten olduğu kadar siyasetten de uzaklaştırma girişiminin bir göstergesi olarak okunabilir. Bu türden mimari eğilimler büyük ölçüde fiziksel herhangi bir müdahaleye gerek olmaksızın muhalefeti ve yurttaşların kamusal alana katılım isteğini azaltma işlevi görerek merkezi siyasal iktidarın gücünü per-

çinlerler. Dolayısıyla kentsel dönüşümler her zaman bir zorunluluk değildir; kimi zamanlarda bu dönüşümler siyasal bir projenin parçası da olabilirler.

Oysa kentler tarih boyunca farklı olan kişilerin karşılaşma ve bu karşılaşmalar sonucunda gelişen ortak siyasal akıl yürütmelerinin alanı olmuştur. Siyasal akıl yürütmenin üssü olan kent meydanları, bu nedenle yalnızca ekonomik değerlerin değil, siyasal düşüncelerin de değişim alanıdır. Ancak sanayileşmenin sonucu olarak kent nüfusunun yoğunlaşması kentin mimari özelliklerini oluşturulması zorunlu olan yeni yapılarla bozarken, ahlaki ve siyasal değişimleri de tetikler.

Sanayileşmenin bir getirisi olarak artan teknoloji kullanımına bağlı gelişen araçsal akılcılık, verimlilik gibi yükselen değer yargıları, öngörülemez bir siyasal akıl yürütme yerine sosyolojik ve psikolojik alanları öne çıkartırken, kamusal akıl yürütmenin mekanı olan meydan kültürünü de yok eder. Bu yok ediş büyük ölçüde modern mimariyle desteklenir. Modern mimarinin en tipik yapıları olarak gökdelenler, siteler ve alış veriş merkezleri, artık verimlilik uğruna bireylerin gözetlendikleri alanları yaratırlarken, kişileri de huzuru kentin heterojen yapısından uzaklaştıkları ölçüde yakalayabilecekleri konusunda eğitirler. Böylece artık kentler büyük ölçüde yurttaşların yalnızca içinden geçtikleri salt mekana dönüşürler.

Kaynakça

Arendt, H. (2002). *İnsanlık Durumu,* çev. B.S. Şener, İstanbul: İletişim.

Aristoteles (2004). *Politika,* çev. M. Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berlin, I. (1997). "Two Concepts of Liberty", *Contemporary Political Philosophy: An Anthology* içinde, der. P. Pettit ve R.E. Goodin, Oxford: Blackwell, ss. 391-415.

Buttle, N. (2001). "Republican Constitutionalism: A Roman Ideal", *The Journal of Political Philosophy,* sayı 9, no. 3, ss. 331-349.

Habermas, J. (1997). *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü,* çev. T. Bora-M. Sencer, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997.

Hugo, V. (1996). "Kentin Felsefesi", *Cogito –Kent ve Kültür,* sayı 8, yaz 1996, ss. 63-70.

Kılıçbay, M.A. (2000). *Şehirler ve Kentler,* Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Schofield, M. (2001). "Cicero's Defination of *Res Publica*", *Cicero the Philosopher* içinde, der. J.G.F. Powell, Oxford: Clarendon Press, ss. 63–83.

Sennett, R. (2002). *Kamusal İnsanın Çöküşü,* çev. S. Durak ve A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.

Sennett, R. (2011). *Ten ve Taş –Batı Uygarlığında Beden ve Şehir,* çev. T. Birkan, İstanbul: Metis, 2011.

Sennett, R. (2014). *Yabancı –Sürgün Üzerine İki Deneme,* çev. T. Birkan, İstanbul: Metis, 2014.

Öktem, B. (2011). "İstanbul'da Kapalı Sitelerin Gelişimine İlişkin Bir Değerlendirme", *TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Konut Sempozyumu,* İstanbul: TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Yayınları, ss. 411-423.

Tunçel, A. (2012). "Cité-Site-Şehir: Kamusal-Özel Ayrımlarının Mekâna Özgü Belirlenimleri", *II. Uluslararası Felsefe Kongresi Bildiri Kitabı –Şehir ve Felsefe,* (der.) G. Kaya ve A.K. Çüçen, Bursa: Bursa Kültür A.Ş., ss. 77-86.

Urry, J. (1999). *Mekânları Tüketmek,* çev. R. G. Öğdül, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Kent ve Gözetim: Geleneksel Kentten Modern Kente

Merve BOZALP

İnsanlık tarihi "gözetim"le başlar. Tanrı'nın gözetimindeki Adem ile Havva'nın iradelerine yenik düşüp gözeticileri tarafından cennetten kovulmalarından itibaren insanlık, hem toplumsal ve bireysel alanda hem de iktidar ilişkileri bağlamında gözetime maruz kalmıştır. Bu gözetim zaman zaman Tanrısal kaynaklı, zaman zaman da tamamen rasyonel bir boyut kazanmıştır.

Türk Dil Kurumu'nun 2005 yılında yayımlanmış Türkçe Sözlük'ünde gözetim, "gözetme işi, nezaret ve himaye" anlamlarına sahiptir. Yine aynı sözlükte gözetimin hukukta, "gözaltı" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Gözetimin türediği "gözetmek" fiilinin de oldukça farklı ve konumuz açısından bir hayli yararlı olacak beş anlamı verilmiştir: "Korumak, bakmak, özen göstermek, himaye etmek; önem vermek, göz önünde bulundurmak, ayrı tutmak; kollamak, beklemek; bir sonuca giderken bütün ayrıntı ve etkenleri dikkate almak"; son olarak da, "kayırmak." Oxford Wordpower Dictionary'de ise gözetim (surveillance) "yanlış bir şeyler yapma potansiyeli bulunanları dikkatlice izlemek" olarak tanımlanmıştır. Sevgi

Kesim Güven (2007: 64) kelimenin kökenini Fransızca olarak belirtmiştir. Kelimenin, ilk olarak 18. yüzyılın sonlarına doğru, "bir kişinin hareketlerini yakından izlemek" anlamında kullanıldığını belirten Güven, Concise Oxford sözlüğünde ise kelimenin anlamının "bir şüphelinin gizlice gözetim altına alınması" şeklinde geçtiğini belirtmektedir.

Kelimenin yabancı kaynaklarındaki vurgunun, bütün bireyleri değil, yalnızca şüphelileri kapsadığı veya gözetime tabi tutulmanın nedeninin bireylerdeki şüphelilik potansiyeli olması dikkat çekicidir.

Toplumsal yaşamdaki gözetim pratikleri yukarıda bahsi geçen tüm anlamlara; hatta daha da fazlasına sahiptir: Gözetim pratikleri doğrultusunda sürekli ve oldukça özenli bir bakışa maruz kalanlar, korunduklarının ve bu bakış sayesinde güven altında olduklarının bilinciyle, yine bu bakışın himayesinde, hukuki anlamıyla gözaltına alınmaktan kurtulmakta; böylece toplumun geri kalanından ayrı şekilde tecrit edilmekten de kurtulmuş olmaktadırlar. Bu durum, herkesin potansiyel şüpheli ve suçlu olarak görünüp toplumsal paranoyaların ortaya çıkmasına da neden olmaktadır. Gözetimin, niteliklerine ve niceliklerine bakılmaksızın, herkese "eşit" olarak uygulandığı görülmektedir.

Kabaca söylemek gerekirse gözetim, polisiye, güvenlik, istihdam, ticaret, yönetim gibi çok çeşitli alanlara ait kurumlarca ve diğer toplumsal birimlerce sürekli genişleyen bir kapsam ve yoğunlaşmayla kişisel verilerin elde edilmesini ve biriktirilmesini; analiz ve senteze tabi tutulmasını ifade eder. Bu anlamda gözetim, gündelik yaşamın tüm alanlarını ve her anını kendisine hedef olarak seçer.

Gözetim, bir veri toplama faaliyeti ile bireylere ait her şeyi ve her anı şeffaflaştırmaya; açık bir biçimde görünür kılmaya ve topladığı veriler aracılığı ile verisi elde edilen kişilerin

denetim ve kontrol altında tutulmasına, yönetilmesine odaklanmıştır.

Giddens'a göre (2005: 24-25) toplumsal gözetimin birbiriyle sürekli ilişki içerisinde olan iki görünümü vardır: İlki veri toplamaya dayalı gözetimdir. Burada bir kurum ya da topluluk tarafından saklanabilecek sembolik materyaller olarak, kodlanmış bilgi birikimi söz konusudur. Bireyler hakkında toplanan, depolanan, şifrelenen bilgi birikimi, bireylerin eylemlerini yönetmek için kullanılır. İkincisi ise denetleyen gözetimdir. Herhangi bir topluluk içerisindeki bazı bireylerin eylemlerinin, bunlar üzerinde otorite kuran diğer bazı bireyler tarafından doğrudan izlenmesini içerir. Bu durum topluluk içindeki izlenenleri izleyenlerden daha alt bir konuma yerleştirir ve böylece izlenen bireylerin etkinlikleri rahatça koordine edilebilir.

Gözetimde, hakkında bilgi edinilen ile bu bilgiyi edinen olmak üzere iki farklı kutup vardır. İster bir hükümdarın kişiliğinde somutlaşsın, ister devlet gibi soyut bir yönetim aygıtı olsun, ister bu devlete bağlı denetim aygıtlarından biri (polis teşkilatı gibi) olsun, ister ebeveyn-çocuk, öğrenci-öğretmen ilişkisi gibi sosyal ilişkilere yayılsın gözetimde mutlaka iki kutup vardır. Yalnız, şunu belirtmekte yarar vardır: Hem kontrol edip denetim kurma, hem de koruma içeren gözetim, taraflar arasında bir güç farklılığı olduğunda ortaya çıkar. Ayrıca gözetimde taraflar sabit değildir; bir gözetleyen aynı zamanda bir gözetlenendir de.

Gözetimde güçlü taraf zayıf tarafı kendi etkisine maruz bırakıp onu kontrol ederken, zayıf taraf da güçlü tarafı sürekli gözetim altında tutarak onun olumsuz etkilerinden kurtulmaya çalışır. Bu, zayıf tarafın kendi kendine kontrolü yoluyla güçlü tarafın kendisine yönelteceği olumsuzlukları kontrol edebilmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle, kendi kendinin

kontrolünü gerçekleştiren zayıf taraf, herhangi bir cezai yaptırıma karşı kendini korumuş olur. Bunu yaparken ise, kendisine yaptırım uygulama yetkisini elinde bulunduran güçlü tarafı her zaman hatırlamak ve onu bu yetkiyi kullanmaya niyet ettiği aşamada bertaraf etmek zorundadır. Bu durum yine de şu gerçeği değiştirmez: Gözetim pratikleri tarihsel süreçte her zaman belirli kurum, grup ya da kişilerin çıkarlarına hizmet etmiştir. Burada güçlülük gözetim aracına sahip olmakla eş anlamlıdır. Bir gözetim aracına, yöntemine sahip olan taraf, kendi kendini kontrole odaklanarak bu aracın etkilerinden uzak kalmak isteyen diğer taraf karşısında her zaman "sıfır" kaybedendir.

Gözetim, ister Tanrısal isterse rasyonel kaynaklı olsun; asla kent ortamından ayrı düşünülemez. Farklı insanların ve yaşam biçimlerinin karşılaştığı alan olarak bireysel ve toplumsal boyutta, tüm bu farklı insanları bütünleştiren bir alan olarak da iktidar-otorite-toplumsal kontrol boyutlarında kentler, son derece önemlidir.

Kentlerin ortaya çıkışının zamanı ve niteliği konusunda birbirinden farklı görüşler olsa da, genel kabul, ilk kentlerin yaklaşık olarak MÖ 6000 yıllarında ortaya çıkmış olduğudur. Kentler var olduktan sonra tarih boyunca değişip dönüşürken ve dünyaya yayılırken, kültürlerde ve toplumlarda da kendilerine paralel değişim ve dönüşümlere neden olmuşlardır. Kentler tarihsel açıdan incelendiğinde, aralarında yerel anlamlarda pek çok bakımdan (ekonomik, dinsel, siyasal, mekansal, vb.) farklılıklar gösterseler de genelleştirilebilir, tüm toplumlar, kültürler ve zamanlarca içselleştirilebilir farklılıklar da söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, kentlerin geleneksel kentler ve modern kentler olarak ayrılmasıdır. Bizi ilgilendiren ise geleneksel kentler ile modern kentlerdeki sosyal kontrol ve denetim mekanizmalarının, özellikle de bir sosyal

denetim ve kontrol mekanizması olarak "gözetim"in, sosyal alandaki ve iktidar boyutundaki değişim ve dönüşümleridir. Dikkat çekmeye çalışacağımız durum ise, gözetimin modern kentlerdeki son halinin alt yapısının aslında geleneksel kentler zamanında oluşmaya başladığı, gözetimin bu yeni halinin çok da yeni bir şey olmadığı, yalnızca niteliksel ve niceliksel özelliklerinin daha da derinleştiği ve geliştiğidir.

Sosyal kontrol için kentler hem bireysel ve toplumsal hem de iktidar-otorite ilişkileri bağlamında önemlidir; çünkü birey kentlerin heterojen yapılarında toplumla bütünleşir, toplumun değer ve normlarını benimser. Sennett'e göre (2014: 20) şehir bu özellikleriyle bir iktidar yeri olarak da hizmet etmiştir. "Şehir, birbirlerinden farklı insanları bir araya getirir, toplumsal hayatın karmaşıklığını yoğunlaştırır, insanları birbirlerine yabancı olarak sunar. Kent deneyiminin bütün bu yönleri –farklılık, karmaşıklık, yabancılık- tahakküme direnme imkânı verirler."

Kent içerisindeki kurumsal yapılar ve diğer tüm toplumsal birimlerin bireysel davranışları sınırlaması ile bireylerin ortak değerlere uygun davranışlarda bulunması ve bireysel hedeflerini bu doğrultuda içselleştirmesi sağlanır. Gözetim ise sosyal kontrol, toplumsal denetim için değer ve normlara uymayı sağlayacak, sapkınlıkları önleyecek bir mekanizma işlevi görür. Toplumsal denetim iki farklı biçimde uygulanabilir: İlki, ordu ve polis gibi şiddet tekeline sahip kurumlarca gerçekleştirilen baskıcı ve ezici uygulamalardır. İkincisi ise kitle iletişim araçları gibi, fikirlerin ve tutumların şekillendirilmesi ile gerçekleştirilen ideolojik, yumuşak uygulamalardır. Gözetim pratikleri, bu ikinci tür uygulamaya ait bir toplumsal denetim mekanizmasıdır.

Geleneksel toplumlarda (kabile kültürü, şehir-devletler, feodal sistemler, imparatorluklar) gözetim, yönetim erkince

gerçekleştirilen, insanların yönetim erkinin gözetiminde olduklarını hissettikleri bir pratiktir. Yönetici, yönetimi altındakileri denetim altında tutar. Ancak bu denetim yönetim erkinin tebaasıyla karşı karşıya geldiği durumlar için geçerlidir. Bu durumlar dışında cemaatsel yapıların kendi içlerinde geliştirdikleri gözetim ve bakış mekanizmaları işlev görmektedir.

Geleneksel toplumlarda cemaat yapıları, içinde bulundukları sınırlı alan içerisinde her zaman ötekileri bilinir kılmış, onları bilinen dünya içinde sabit konumları olan tamamen bilindik kişilere dönüştürmüştür. Cemaat içinde karşılaşılabilecek herkes diğerlerince tanınmaktadır. Zira herkes birbirini izleme imkânına sahiptir. Cemaatler birbirini sürekli olarak ve karşılıklı biçimde izleyerek oluşturulmuştur. Şeffaflık günlük yaşamın sıradan gerçeğidir.

Geleneksel toplumlarda, gözetim için gerekli unsurlardan biri olan, tebaanın verisinin toplanması da nüfus sayımları, yardıma ihtiyacı olanların belirlenmesi, hazırdaki asker sayısının tespit edilmesi, vergi alımlarının düzenlenmesi gibi nedenlerle gerçekleştirilmiştir. Denetim daha çok fiziksel şiddet ve baskı araçları ile sağlanmıştır.

Kent, geleneksel toplumların ana otorite merkezi olmasına rağmen, içlerinde az sayıda insan barındığından, geleneksel devletin kendi tebaası üzerinde oluşturduğu doğrudan idari iktidar ve denetim düşük seviyededir (Giddens, 2005: 25). Modern kentler ise gözetimin asli mekânıdır. Modern gözetim kentleri birer bilgi kentleridir ve bu özelliklerini pekiştirecek şekilde planlanırlar: Sürekli gözetim altında tutulabilecekleri ve sürekli olarak veri elde edebilmeye olanak verecek şekilde (Lyon, 2006a: 25).

Kent yaşamı bireylerin her zaman izlenebilecekleri ve izleyebilecekleri bir ortam oluşturmuştur. İnsanlara pek çok faydalı şey sunan kent, bu faydalardan yararlanabilmek için

insanlardan onların mahrem alanları ile ilgili taleplerde bulunur ki maksimum görülebilirlikteki yaşam alanı olan kentte güven içerisinde yaşanabilsin.

Kentteki günlük hayat, hem vatandaş hem işçi hem de tüketici olarak yaşamayı gerektirdiğinden, kentte gözetim bu alanların içinde ve bu alanlar arasında iş görür ve kent, modern gözetimin yaygınlaşabilmesi ve yoğunlaşabilmesi noktasında oldukça önemlidir.

Tarihsel süreçte kent gözetimi, kentteki düzeni korumak için hep var olmuştur. Yeni teknolojilerin yaygınlaşması ise, tüm halkla ilgili elektronik etiketler tutulmasına, halkın özel ve kamusal tüm yaşam alanlarıyla ilgili bilgi verilerinin elde edilebilmesine izin vermiş ve gözetimi hiç olmadığı denli yoğunlaştırıp kapsamını genişletmiştir. Bilgisayar, iletişim araçları, video kameralar, akıllı kimlik kartları, barkodlar, biyometrik yöntemler, uzaktan algılayıcılar, uydular vb. gibi gözetim araçları ile elde edilen kişisel veriler, kentte oluşabilecek riskleri hesaplayıp yönetebilmek için kullanılırlar. Bu nedenle kişilerin yalnızca yapıp söyledikleri değil, yapabilecekleri ve söyleyebilecekleri; şu an ne olduğu değil, neyin olmak üzere olduğu; arzuların yönlendirilmesi ve sapkınlığın engellenmesi de önem kazanmıştır. Bu anlamda kent gözetimi oldukça demokratiktir, eşittir; zira herkes potansiyel ihlalci sayılmakta, kimseye güvenilmemekte, bu nedenle de herkes izlenmektedir.

Pek çok kent, güvenlik ve kontrol amaçlı olarak kamera sistemleri kullanmaktadır (Türkiye'de de bunun örneği olarak MOBESE; Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu hızla yayılmaktadır). Güvenlik ve kontrol ise daha çok tüketim, eğlence ve turizm faaliyetleri için gerekli görülmektedir. Ancak bu kamera sistemlerinin hitap ettiği en önemli şey suç korkusudur. Kameraların görüş alanında güvenliğin tam olduğu ve

vatandaşların bu korkudan kurtulduğu kesindir; fakat görüş alanı dışı için bunu söylemek oldukça zor görünmektedir.

Alışveriş merkezlerinde, okullarda, apartman ve site girişlerinde, ana caddelerde, okul ve iş yeri servislerinde, taksilerde, ücretli otoyollarda vb. öncelikle güvenlik amacıyla kullanılan kamera sistemlerinin takibinde olmak, hiç istisnasız tüm kent sakinleri için geçerlidir. Kameraların birinden kaçmak mümkünse de diğerine mutlaka yakalanılır.

Gözetim toplumunda herkes potansiyel şüpheli kabul edilir ve hiç kimse kameraların elektronik gözünden kaçma ayrıcalığına sahip değildir. Bu anlamda oldukça eşitlikçi ve demokratik görünen gözetim kentleri, diğer yandan eşitsizlik yaratıcı, belki de var olan eşitsizlikleri pekiştirici bir göreve de sahiptir. Gözetleme sistemlerince elde edilen veriler sayesinde kişiler kategorize edilir, sınıflandırılır. Ancak korku duyma noktasında herkes eşittir. Herkes korkar ve güvenli bir kentte yaşamak ister. Bu nedenle gözetim, kentin kamu hizmetlerinden biri olmuştur.

Öyle görünmektedir ki kentler, eski güvenlikli anlamından sıyrılmış ve korku saçan yerler halini almıştır; zira gözetim tekniklerinde yaygın bir gelişme ve yoğunlaşma söz konusudur. Artık dışarıdaki düşmandan değil, içerideki düşmandan korkulmaktadır. Şehri boydan boya kuşatan duvarların yerini artık şehri içeriden bölen duvarlar almıştır. Kolektif güvenlik gereksiniminin yerini, yalıtılmış kişisel yaşam alanları ve buraların güvenliği (güvenlikli siteler örneğinde olduğu gibi) almıştır (Bauman, 1999b: 57-58).

Modern kentlerin, yeni teknolojik gelişmelerle birlikte gözetimi oldukça yaygın ve ekonomik şekilde uygulayabilmesi, yeni ekonominin getirdiği avantajlar ile de mümkün olabilmiştir. Teknolojide, sanayileşmede, iletişim teknolojilerinde, enformatik oluşumlardaki vb. yoğun gelişmeyle birlikte kent-

lerin sosyal kontrol ve idare rollerinde de farklılaşmalar olmuştur, yeni bir toplum ve yeni gözetim pratikleri meydana gelmiştir. Bu yeni toplum, varlığını ve sürekliliğini kentlere borçlu olan tüketim toplumudur. Şimdi, tüketim toplumunun nasıl oluştuğuna ve ne olduğuna, kentlerdeki görünümüne, kentlerin bu yeni toplumun meydana gelmesindeki etkisine, tüketim toplumunun modern kentler üzerindeki etkisine ve en önemlisi, bu yeni toplumun gözetim pratiklerinin geçmişten nasıl bir miras devraldığına bakalım.

Mekansızlaşan Gözetim

Modern kentlerdeki gözetim, aslında çok yeni değildir. Bu gözetimin alt yapısı geleneksel kentlerde inşa edilmiştir. Modern kentlerde yeni olan yalnızca niteliksel ve niceliksel yeniliklerin bu gözetim pratiklerine eklemlenmesidir. Söz konusu yenilikler özellikle kavramsal boyutta ve ekonomik, teknolojik, iletişimsel gelişmeler ekseninde yaşanan toplumsal dönüşümlere bağlı olarak gözetim pratiklerine eklemlenmiştir. Bu noktada karşımıza "synoptisizm" kavramı çıkar. Synoptisizm, geniş kalabalıkların hedef kitle olarak seçildiği ve bu kitlenin, tıpkı bir örneklem gibi seçilmiş bir azınlığa göre şekillendirildiği gözetimi ifade eder. Çoğunluğu azınlığa hayranlıkla "bakma"sını sağlayan teknikler toplamıdır.

İngilizce "synoptic" kelimesi, "ile birlikte", "aynı zamanda", "konuyu aynı yönden ele alan", "özet niteliğinde", "dahil (inclusive)", "kısaltılmış (abridged)", "noktasına (to the point)" gibi anlamlara gelmektedir (http://thesaurus.com). Bu bağlamda synopticonun da "hep birlikte, topyekun gözetim altına alma; gözetim altındakileri bir noktaya odaklama" gibi bir anlama sahip olduğu söylenebilir. Bu gözetim şekli ile sınırsız bir mekan ve sınırsız sayıdaki insana belli başlı yöne-

limler kazandırabilmek, onlara sunulan örnekler aracılığı ile sağlanır. Yönlendirici iktidarlar, hükmetmek ve denetim altına almak istedikleri küresel vatandaşlara kitle iletişim araçları ile sundukları imaj, ideoloji ve niyetlerle onları ayartarak denetimi sağlamaktadırlar.

Syoptisizm, modern öncesi dönemde var olan bir kavramlaştırma değildir. Ancak böyle bir kavramın var olmaması, fiili olarak böyle bir durumun yaşanmadığı anlamına gelmez.

Gözetimde synoptisizm modeli, Mathiesen'in "The Viewer Society: Michel Foucault's Panoptikon Revisited" adlı yazısında ortaya attığı ve Foucault'nun panopticon kuramında eksik bulduğu yönleri aydınlatmasına yardımda bulunduğu "synoptisizm" terimi ile gündeme gelmiştir. Mathiesen'e göre (1997: 218) synoptisizm, Foucault'nun çalışmalarında gözden kaçırdığı bir boyuttur. Foucault'nun çalışmalarında azınlığın çoğunluğu gözetlediği çok açıktır; ancak Foucault bunun tam tersinin de söz konusu olabileceğini, yani çoğunluğun da azınlığı gözetleyebileceğini gözden kaçırmıştır. Mathiesen bu durumu, eski hapishanelerdeki şapellerden örnek vererek açıklar: "Buralar panoptic yapıdadır: Vaiz tüm tutukluları görebilir; ancak aynı zamanda buralar synoptictir: Tutuklular da vaizi görebilir" (Mathiesen, 1997: 223). Ona göre özellikle televizyon ekranları bu iki yönlü işlev için son derece uygundur: İzleyiciler izlerken izlenir, izlenirken izlerler. Bu olurken de sadece görünen şeylere yönelerek, görünenin ardında olup bitenler için kafa yormazlar. Televizyon, çoğunluğun azınlığı gözetlemesi noktasında son derece büyük ve önemli olanaklar sunmaktadır. Ancak bu teknolojinin gelişiminden önce de çoğunluk azınlığı gözetlemiş, bu gözetimin en büyük olanağını da yapıların mimari özellikleri sağlamıştır. Bu konuda en ayrıntılı ve net bilgileri R. Sennett'te buluruz.

Ona göre Atina kent-devletlerinde "agora" ve "tiyatro" başat demokratik siyaset mekanları olarak iş görür; ancak toplumsal kontrol ve denetimin de başlıca mekanlarıdır. Buralar, toplumsal denetim ve kontrol için kentsel gözetimin kendine özgü örneklerini oluşturur. Agorada geleneksel kentlere özgü cemaatsel bir gözetim söz konusudur. Yurttaş cemaati içinde herkes birbirini tanımaktadır. Dolayısıyla herkes birbirini kontrol altında tutabilecek konumdadır. Ancak agora, siyaset, bankacılık, dini törenler vb. gibi pek çok faaliyetin aynı anda yapıldığı mekanlardır. Agoradaki faaliyetler eşanlılık ilkesine göre işler: birçok faaliyetin aynı anda yapılıyor olması, insanların aynı anda hareket edip farklı şeyler hakkında küçük gruplar halinde konuşmaları sayesinde tek tek seslerden hiçbiri bütüne hakim olamaz. Bu durum olumlu gibi görünse de dili tehlikeye atar. Eşanlı pek çok faaliyetin içinde seslerin uğultusu sözcüklerin dört bir yana saçılmasına neden olur. Bu nedenle hareketli bedenler kitlesi söylenenlerin her kelimesini duyamaz, duyduklarından bütünsel bir anlam çıkaramaz. Bu duruma çare olması düşüncesiyle Atinalılar, eşanlılık ilkesine karşıt bir ilkeye dayalı ve daha devamlı bir dil deneyimi yaşanmasını planladıkları, "Konsey Evi" olarak adlandırdıkları bir yer yaratmışlardır.

Konsey Evi, Atina tiyatrolarının ilk örneğidir. "Binada, yurttaşlar tarafından tartışılacak iş gündemini organize eden beş yüz kişilik bir grup faaliyet gösteriyordu. (...) Binanın sahip olduğu form demokratik amaçlar için kullanılıyordu. Binanın kalıntıları tıpkı bir tiyatroda olduğu gibi burada da yukarı doğru huni şeklinde yükselen oturma yerleri olduğunu gösteriyor. Konsey burada oturup aşağıda ayakta duran konuşmacıyı dinlerdi. Bu şekil konuşmacının bütün dinleyiciler tarafından görülebilmesini ve her birinin birbirlerini görmesini sağlıyordu. Konsey Evi agoranın patırtısından gerçekten de

bir şekilde tecrit edilmişti. (...) Konsey Evi'nin duvarları yüksekti ve çatısı vardı; dışarıdan geçen biri kolayca içeri göz atamaz, içeriye kolayca dalamazdı. Yani bu mekân tek bir sesi ayakta tutuyordu, burada o tek sesin sözleri duyuluyordu; oturma formu konsey üyelerinin dikkatini o ses üzerinde odaklıyordu. Dikkati ses üzerinde yoğunlaştıran mekân ayrıca bir görsel gözetleme rejimi de yaratıyordu: Yukarı doğru yükselen oturma düzeni sayesinde konsey üyelerinin ne oy kullandıkları kolayca tespit edilebiliyordu. Hepsi yer seviyesinde bulunan bir insan grubu içinde bu mümkün olmazdı; orada en fazla hemen yanınızdakilerin tepkilerini görebilirdiniz" (Sennett, 2014: 48).

İlerleyen zamanlarda, Antik kentin tiyatrolarında da Konsey Evi'nde olduğu gibi insanlar sessizce oturup tek, devamlı bir sesi dinlemişlerdir. Eşanlılık ilkesinin alternatifi olarak görülen bu iki umut mekanı da dili, tehlikeye düşmekten kurtaramamıştır. Tiyatroda tekil ses, belagat teknikleri sayesinde kendini bir sanat eseri şeklinde biçimlemiştir. Dolayısıyla dinleyiciler ve aynı zamanda izleyiciler çoğunlukla belagate kurban gitmiştir. Söylenenlerin gerçekliğinden uzaklaşmışlardır. Tiyatronun hareketsiz ve sessiz seyircileri, bu halleriyle, tek bir sesin mahkûmları haline gelmiştir. Sesin gücü, yurttaşlar arasındaki eşitliği yok etmiştir. Ancak bu eşitliğin yok edilmesi, hatipler için, onların iktidarları ve otoriteleri için, dinleyicilerin ve izleyicilerin yönlendirilmesi, kontrol altında tutulması, denetim altına alınması için son derece işlevsel olmuştur. Çoğunluğun gözetimindeki azınlık için bu yeni mekanlar, hem güçlerini sağlamlaştırmak hem de çoğunluğa, azınlığı denetim altında tutuyor oldukları izlenimini kazandırmak için oldukça kullanışlıdır.

"Agoranın açık havadaki yaşamı çoğunlukla yürüyen ve ayakta duran bedenler arasında gerçekleşmesine rağmen ti-

yatroda bu tür oturan, seyirci konumundaki bedenlerden siyasi olarak faydalanılıyordu. Bu bedenler yönetim işini kendileri, böyle pasif ve yaralanmaya açık bir konumdan yapmak zorundaydılar. Aşağıda konuşan çıplak sesi bu konumda dinlerlerdi" (Sennett, 2014: 51). Burada belagatin gücü söz konusudur. Başkalarının rızası söz zoruyla kazanılmaktadır. Tiyatrodaki belagatten farklı olarak siyasi belagat, tekil sesin seyirci kitlesinin dizginlerini ele geçirmesini sağlar. "Hatip, yeniden biçimlendirme yoluyla, seyircinin olup biteni kendi istediği gibi hissetmesini sağlar" (Sennett, 2014: 54).

"Tiyatro sözcüğü Yunanca theatron sözcüğünden gelir ki bu da düz çeviriyle "görme yeri" demektir" (Sermett, 2014: 49). "Yelpaze gibi açılan tiyatro kalabalığı dikey sıralar içine yerleştiren, aşağıdaki tekil sesi büyüten, konuşmacıyı herkesin görmesini sağlayan, onun bütün jestlerini görünür kılan sıkı bir tasarımdır. Bireyi gözler önüne seren bir mimaridir bu" (Sennett, 2014: 51). Bu yeni mimariyle gözetim olgusu da yeni bir boyut kazanmıştır: Azınlığın çoğunluk tarafından gözetim altında tutulduğu; gözetim altındaki azınlığın gözetimi yapan çoğunluğu dilediği gibi kontrol altına alıp denetleyebileceği bir gözetim mekanizması söz konusudur artık. Ayrıca bu gözetim, ses sahibi dışındaki çoğunluğun da birbirlerini gözetim altında tuttuğu bir gözetimdir de: "Tiyatronun açık seçik tasarımı, düzenli basamakları ve geçitleri olan ve yelpaze şeklinde yukarı doğru açılan oturma yerleri seyircilerin diğer insanların konuşmalara verdikleri tepkileri ve ne oy kullandıklarını görmelerini mümkün kılıyordu ki bu da insanın hemen yanındaki birkaç kişiden ötesini görmekte güçlük çekeceği agoranın görsel belirsizliğiyle bir tezat oluşturuyordu" (Sennett, 2014: 55–56). Bu yeni gözetim, çoğunluğu azınlığa hayranlıkla bakmaya, dinlemeye yönelten "synoptisizm"dir. Synoptisizm, modern çağlarda kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygın-

laşması ile birlikte ortaya çıkan tek yönlü imaj yayma ideolojileriyle birlikte anılmaya başlanmış bir kavramdır. Modern çağın küresel dünya yurttaşlarının sınırsız sayısı için uygun görülmüş bir gözetim şeklidir. Ancak Antik çağlardaki tiyatro mimarisiyle ortaya çıkan gözetim durumu da kitle iletişim araçlarıyla aynı rolü üstlenmektedir. Bu nedenle tarihin bu döneminde de synoptisizmin (bu modern kavramlaştırma için henüz çok erken olmasına rağmen) kavramsal olarak olmasa da fiiliyatta görünmemiş olduğunu yadsımak yanlışlık olur. Atina tiyatroları ile toplumsal gözetim, çoğunluğu gözetlemekle sorumlu tutulanlarla değil, çoğunluğun hem kendisini hem de hatibi gözetlemesi ile sağlanmıştır. Tüm sorumluluk güç sahibinden alınmış, çoğunluğa dağıtılmıştır. Demokratik eşitlikten bahsetme imkanı ise neredeyse ortadan kalkmıştır.

Aynı gözetim şekli, Hıristiyanlık öncesi Roma'sında da devam etmiştir. Tanrılar adına şehrin dört bir yanına dikilen imparatorluk anıtları ile "bak ve inan" düsturu yayılmıştır. Bu kez bakış dinsel bir bakıştır. Ancak synoptisizmin ana ilkeleri korunmuştur. Çoğunluğun, azınlığa bakmasını sağlama ve toplumsal kontrolü sağlama... Bu azınlık hem tanrılar, hem de imparatorlardan meydana gelen azınlıktır.

Romalılar, Atina tiyatrolarında başlayan "gördüğüne ölümüne inanma", "gerçekliği görünenlerle inşa etme" anlayışında oldukça ileri gitmişlerdir. Görünüşleri bu denli kabul etmek gladyatörlerin evi olan "amfiteatr"a da damga vurmuştur. "Bir Roma amfiteatrı biçim açısından yarım daire şeklindeki iki Yunan tiyatrosunun birleştirilmesinden oluşuyordu, yani tiyatro mekanının etrafı bütünüyle kapalıydı. Bu dev daire ya da elips şeklindeki mekanlarda Romalılar yüzyıllarca birbirleriyle ölümüne dövüşen gladyatörleri seyretmişler, birbirlerini ve insanları paramparça eden aslanları, ayıları ve filleri keyifle izlemişler, suçluların, zındıkların ve asker kaçak-

larının işkenceden geçirilmelerini, çarmıha gerilmelerini ya da diri diri yakılmalarını seyretmişlerdir" (Sennett, 2014: 85). Böylece Atina tiyatrolarında başlayan synoptisizm, Roma amfiteatrında da devam etmiştir.

Hıristiyanlıkla birlikte toplumsal kontrol ve denetim, Tanrı'nın gözetimi altında yaşamaya dayalı ahlaki bir form olarak sağlanmıştır. Artık imparator Tanrı'nın yeryüzündeki elçisidir. Çoğunluğun kendilerine bakarak toplumsal kontrolün sağlanacağı azınlık grubu ise farklılaşıp çeşitlenmeye başlamıştır. Öncelikle gözetim artık Tanrısaldır. Tüm tebaa, onları sürekli gözetleyen, izleyen ve de gözeten bir Tanrı'dan haberdar edilmiştir. Her şeyi gören, bilen, duyan, dinleyen, insana kendisinden daha yakın olan ve her şeye gücü yeten Tanrı inancı, bir yandan ilahi kurtuluşun diğer yandan toplumsal düzenin kaynağı olmuştur. Devamlı olarak kendinden üstün, yüce ve görünmeyen bir varlık tarafından izlendiğini düşünen tebaa, hiçbir zaman yalnız olmadığının farkına varmıştır. Kişinin toplumsal yaptırıma maruz kalmayacağı durumlarda, örneğin kendi başına, kimse onu görmezken ihlal ettiği toplumsal ve ahlaki normlar, her şeyi gören Tanrı tarafından izlenmektedir ve bu noktada Tanrısal gözetim bireyin iç denetimini oluşturup toplumsal yasalara yardımcı bir rol üstlenir. Tanrısal gözetimin tüm bu nitelikleri, güç ve iktidar için yanıp tutuşan din adamları için de en büyük imkanı sağlamıştır. Din adamları, imparatorlar ve feodal beyler, çoğunluğun normlara uyumunu sağlayan, toplumsal düzeni gerçekleştiren azınlıklar olarak rekabet halinde yaşamışlardır.

Geleneksel İslam kentlerinde de din, sosyal kontrol ve idare merkezi olarak işlev görmüştür. Ancak burada durum oldukça farklı bir özellik taşır. Burada mahalleler en küçük ancak en önemli sosyal örgütlenme birimleridir ve güçlü bir sosyal kontrol olgusu barındırırlar (Lapidus 1969'dan akt.

Aslanoğlu, 2000: 49). İslam kentlerinin mahalleleri gözetimsel sosyal kontrol için temel mekanlardır. "Mahalle baskısı" kavramıyla bakışın ve gözetimin önemine dikkat çeken Şerif Mardin (2008: 6), bakış ve buna bağlı olarak gözetimin her zaman bireylerin kendilerini ve başkalarını denetim altına almanın ve disipline etmenin en etkili aracı olduğunu belirtmiştir.

Geleneksel kentlerden modern kentlere geçiş sürecinde synoptisizm ilkelerini en iyi görebileceğimiz bir başka örnek de Fransız Devrimi sırasında yaşananlardır. Kentteki devrim meydanları için iki şey söylenebilir: Bu meydanlarda iktidar, güvenlik kuvvetleri ile birlikte geniş kalabalıkları gözetim altında tutabilmiş; aynı zamanda geniş kalabalıklar da kendilerine sunulan "gösteri"leri izleyerek gözetim altında tutulmuşlardır.

Devrimle birlikte karşımıza çıkan, sınırsız bir mekan içinde çılgınca koşturan hareketli bedenlerden meydana gelen bir kitle değil; boş, açık hacimli bir alanda pasifçe yer alan bedenler olmuştur (Sennett, 2014: 265). Bunun en önemli göstergelerinden biri, herkesin gözleri önünde yapılan idamlardır. Bu idamlar, cinayetle yüz yüze gelen aktif bedenlere ders verme amacından çok, cinayetler karşısında pasif bedenleri uyuşturma işlevi görmüştür: Devrim sırasındaki cinayet makinesi giyotindir. Devrim meydanlarının hiçbirinde "darağacı platformu, üzerindeki olayların 30 metreden daha uzaktakiler tarafından görülmesini sağlayacak kadar yüksek değildi... Üstelik siyasi idamlarda darağacının hemen etrafında askeri birlikler yerleşiyordu... Bu büyük alanlar bu şekilde mahkum ile kalabalık arasındaki bedensel ve görsel teması koparıyorlardı" (Sennett, 2014: 269). Kurbana ölümden önce son kez konuşma hakkı tanınıyordu. Ancak bu konuşmayı da tüm ayrıntılarıyla duyabilen yalnızca muhafızlar, askeri birliklerdi,

yurttaş kalabalığı acı çığlıklar dışında çok fazla şey duyamıyordu. Böylece otoriteler, kalabalığı kendi aleyhlerine çevirebilecek sözlerin duyulabilme olasılığını da yok etmiş oluyorlardı (Sennett, 2014: 270). Burada iktidar, sorumluluk almadan işleyebiliyordu. "Boş hacim, iktidarın kaçamaklı işleyişine uygun bir mekandı... Kalabalık bu mekanlar içinde sorumluluktan kurtuluyordu, mekan bedensel taahhüt yükünü kaldırıyordu. Kalabalık kolektif bir röntgenci haline geliyordu" (Sennett, 2014: 272).

Söz konusu bu pasif röntgencilik, modern kentlerde de devam etmiştir. Ancak durum göründüğünden daha karmaşıktır. 18. Yüzyıl ortalarında tiyatrolar, soylulardan meydana gelen izleyicilere oldukça farklı bir biçimde ev sahipliği yapmaktadır. Bu izleyiciler, oyunculara, sahnede olup bitenlere müdahil olabilecek kadar aktiftir. Bu aktifliğin birincil nedeni, izleyicilerin toplumun üst mevkilerinden insanlar olması, ikincil nedeni de sahnede gerçekleşenler ile gerçek hayatta olan bitenin birbirinden farklı olmadığına dair inanıştır. Burada çoğunluğun azınlığı kontrolünün söz konusu olduğu görülür: sahnedekiler, yani oyuncular yani azınlık, izleyicilere yani çoğunluğa hizmet etmek için vardırlar. Bu nedenle izleyiciler de oyuncuları performansları sırasında ıslıklarla, yuhlamalarla protesto edebileceklerini, oyuna istedikleri anda müdahalede bulunabileceklerini düşünüyorlardı. Sennett bu duruma "noktalama ve hallettme" ismini vermiştir (Sennett, 2010: 110).Tiyatro içindeki çoğunluk, aslında tiyatro dışındaki genel çoğunluğun gözetim altında tutmakla yükümlü olduğu ve bu sayede toplumsal kontrol ve denetim ile toplumsal düzeni sağlayabilen azınlıktır. 18. Yüzyıl tiyatrosundaki sözler ve oyun, gerçeği simgelemekten ziyade, gerçeği yaratmaktadır. Tiyatronun inandırıcılık için standartları vardır. Seyirciler aktörleri denetlerler; ancak aktörlerin onlara yolladığı işaretleri de gerçek

olarak algılarlar. Dolayısıyla kontrol ederken aynı zamanda kontrol edilirler. Kendilerine sunulan gerçekliğin, inşa edilmiş, çeşitli çıkarlara göre oluşturulmuş bir gerçeklik olma ihtimali oldukça büyüktür. Onlar gerçekliği aktaran aktörlere kafa tutarak özgür olduklarını düşünürken, aslında yönlendirildiklerinin ve inşa edildiklerinin farkında değillerdir.

Synoptisizmin ilkeleri tiyatro dışında (cafeler, publar, gezi parkları vb.) da devam etmektedir. Ancak durum zamanla tiyatro içinde de değişecektir. Tiyatro zaman içinde, soylulara ayrılan locaların öneminin azaldığı, seyircilerin tümüne sınırsız bir görüş alanının oluşturulduğu yerler haline gelmişlerdir. Tiyatro, Antik kent devletlerindeki gibi yine çoğunluğun hizmetine sunulmuştur. Pasif, modern izleyici kitlelerin oluşumu, 19. Yüzyıl ortalarında tamamlanmıştır. Bu kitle, karşısındaki azınlığa karşı noktalama ve halletme uygulamayan, azınlık karşısında oldukça pasif olan, dikizciler halini almışlardır. Bu dikizciler, artık sahnede olup bitene müdahil olamazlar, sahneyi kendi gerçekliklerine uyduramazlar. Artık sahnedekiler tarafından kışkırtılıp, sahnedekilerin gerçekliğini tepkisiz, sorgusuz sualsiz izlemektedirler. Bunlar, "politikacıları sahnedeki oyuncular gibi inanılır insanlar olarak gören, korunmak için birbirlerinden yalıtılmış, sessizce hareket eden, yaşamın sokaklarda akıp gidişine seyirci kalan ve kendilerini düşlerine bırakan" yığınlardır (Sennett, 2010: 257).

19. yüzyıl dikizcisinin toplumsal alanda, kentte görünümü ise gözlem yapma ve olayları zihinde tartma üzerine odaklanmıştır. Dikizci, artık herhangi bir söylemde bulunmaz. Böylece kişiliğini topluma ilan etme durumundan da korunmuş olur. Artık birey yalnızca görüntü olarak ve başkalarının fikirlerince uyarılarak var olur. Yalnızca başkalarınca görünür, izlenir; ama kendisiyle asla konuşulmaz. Dikizciler birbirleri ile söylemsel bir yakınlık ve iletişim kurmazlar. Bu nedenle

onlar, toplumsal kontrol ve denetimi sağlayanlar için son derece zararsızdırlar. Artık toplumsal düzen sessizlikle sağlanmaktadır. Bu sessizlik, toplumsal etkileşimin yokluğudur. Bu ortamda karşımıza "avare" olarak isimlendirebileceğimiz "flâneur" çıkar. 19. Yüzyıl kent sokaklarının bu gezginleri, sokaklarda yürüyerek insanları incelerler ve modern entelektüelin atalarını oluştururlar. Avareler bizim için önemlidir, çünkü onların uğramadığı tek yerler, dönemlerinin alışveriş merkezleri olan "pasajlar"dır. Buralar dışında kentin her yerinde onları görmek mümkündür: sokaklarda, cafelerde, vb. avarenin ana ilkesi, "bak, ama elleme"dir (Buck-Morss, 2010: 373).

19. yüzyıl kentlerinin politik yaşamında belirginleşmeye başlayan şey, politik kişiliklerin tıpkı sanatçılar gibi, dinleyicileri üzerinde kendisiyle birlikte bir heyecan yaratmasıdır. Politik kişiliğin dinleyicileri de "kendilerini kaybederler. Onun kendileri için neler yapabileceğinden çok kim olduğu üzerinde odaklanırlar" (Sennett, 2010: 288). Burada sözü edilen, seküler karizmadır: "Liderin karizmatik olması için hiçbir olağanüstü, şeytanca ya da kahramanca niteliği olması gerekmez. Sıcak, sade ve tatlı olabilir, görmüş geçirmiş ve ince düşünceli olabilir. Fakat insanları kendi zevkleri, eşinin kamu içinde giyim tarzı, köpeklere olan sevgisi üzerinde odaklandırabilirse, onları şeytani bir kişi kadar kendine bağlayabilir ve gözlerini kör edebilir. Sıradan bir aile ile bir akşam yemeği yiyerek kamuoyunda muazzam bir ilgi uyandırabilecek, bir gün sonra da ülkedeki işçileri yıkıma uğratan bir yasayı yürürlüğe koyacaktır; akşam yemeği haberinin heyecanı içinde asıl eylemi gözden kaçırılarak geçiştirilmiş olacaktır. Ünlü bir komedyen ile golf oynayacaktır ve milyonlarca yurttaşın emeklilik maaşından kesinti yapmış olması da gözden kaçırılacaktır. Karizma, geçen yüzyılda başlatılan kişilik politika-

sından doğan, günlük politik yaşamı istikrarlı kılmaya yönelik güçtür. Karizmatik lider politikanın, sorunlu meselelerden, ideolojinin bölücü sorunlarından kaçınarak sakin bir seyir izleyebilmesini sağlayan bir faildir" (Sennett, 2010: 347-348).

Bu noktada, synoptisizm için, çoğunluğun azınlığı izleyebilmesi için televizyona Mathiesen tarafından yapılan vurguya geri döneriz. Çünkü Sennett de bu durumdan sonra, kitlesel medyanın pasifleştirici etkisine vurgu yapar. Kitlesel medyanın mantığının pasifleştirmek olduğunu, tiyatrolarda biçimlenmeye başlayan "kalabalık halinde sessiz kalma" tarzını pekiştirdiğini belirtir. "Radyo ve televizyon izleyicinin müdahalesine izin vermez; yayın sürerken politikacıya tepki gösterecek olursanız, onun bir sonraki cümlesini kaçırabilirsiniz. Size onun bir şeyler anlatabilmesi için sessiz olmak zorundasınız. Olası tek yanıt verme yolu, bir yorumcunun yinelenecek ve tartışılabilecek olanları seçmesidir. Yorumcu, geçen yüzyılın sessiz izleyicileri için, seyirci kaldıkları etkinlikleri yorumlayan eleştirmenin işlevini tam olarak üstlenir, fakat yorumcunun daha eksiksiz bir denetimi vardır; çünkü anında müdahale eder" (Sennett, 2010: 364).

Küreselleşen dünyada ekranlar, yani ekranı, sesi, resmi, yazısı vb. olan tüm kitle iletişim araçları, eskiden görüş alanı dışında kalan her şeyi, herkesi, her yeri tüm yönleriyle –daha çok da istenildiği biçimde- göstermektedirler. Dünya aşırı şekilde teşhir edilmekte, gözün göremeyeceği alanların sınırları genişletilmekte, gölgeli alanlar yok edilmeye çalışılmaktadır (Virilio, 2002: 19-20). Mc Luhan'ın deyimiyle insanlar artık global bir köyde yaşamaktadır. Yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri ve bunların yarattığı eşzamanlı alan ve karşılıklı bağımlılık ilişkisi, dünyayı global bir köye dönüştürmüştür; insanlar, aynı anda pek çok dünya ve kültürde çoğulcu olarak yaşamaktadırlar. Mc Luhan'ın (2001: 48) ifadesiyle, "şu anda

biz kabile davullarıyla çınlayan tek bir büzüşmüş uzayda yaşıyoruz". Bu durum synoptisizmi, mekansız ve evrensel yapar. Tam da bu özelliği küresel dünya için son derece uyumludur. İzleyenler, izlerken yerellikleri ile bağlarını koparırlar. İzlenen küreseller, izleyenlerin dünyasından fiili olarak dışarıda olsalar da yerellerin dünyasında dolaşır dururlar. Aynı anda hem erişilmez hem de peşlerinden gidilecek şekilde göz önündedirler (Bauman, 1999b: 63-64).

Ekranlar, küreselleri ve yerelleri karşı karşıya getiren bir arena gibi işlev görmektedir. Bu arenaya ekran karşısından izleyici olarak katılmanınsa anlamı tamamen değişmiştir: Televizyon izlemek "tele-gözetim"e dönüşmüştür (Virilio, 2002: 17). Ekranlar bilgi ya da haber almanın ötesinde, küresel ve yerel dünyayı gözetlemek için kullanılmaktadır. İnsanlar ekranlar aracılığıyla sürekli olarak birbirini gözetleyip kendilerini diğerleriyle karşılaştırmaktadır. Bu durum da hem iktidarların hem de küresel tüketim pazarının çok işine yaramaktadır. Zira söz konusu karşılaştırmalarla hem birey ve toplumların istenilen yönde manipüle edilerek düzenlenmesi ve denetim altına alınması sağlanabilmektedir; hem de karşılaştırmalar hep sahip olunan ve olunmayan şeyler üzerinden gerçekleştiği için tüketimi teşvik etmekte ve ekonomi için olumlu bir anlam ifade etmektedir.

Synoptisizmde amaç bilinçler üzerinde etkide bulunmaktır. Televizyonla birlikte tüm kitle iletişimi bireylerin bilinçleri üzerinde etkide bulunur. Bu araçlarla bireyler, synoptisizme ve denetime tabi tutularak normalleştirilirler. Bu araçlardan yansıyanlar da Baudrillard'ın deyimiyle birer "simülasyon"dur. Baudrillard'a göre (2010b: 14) simülasyon, "bir köken ya da bir gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığıyla türetilmesidir". Başka bir ifadeyle simülasyon, "gerçekliğe kısa devre yaptırılarak, göstergeler aracılığıyla yeniden

yaratılan şeydir"(Baudrillard, 2010b: 50). Simülasyon, gerçekliğin yokluğunu gizlerken bir gerçeklik etkisi yaratır. Gerçek ile gösterge arasındaki öncelik sırası değişikliğe uğramıştır: Önce gösterge var olur, sonra da gerçek. Televizyonun bilgilendirmesi, gösterilmesi gerekenden başka şeyler göstererek gerçekleşir. Televizyon, kaydetme aracı olmaktan çok, gerçeklik yaratma aracıdır. Toplumsal dünya, televizyon tarafından betimlenip dayatılır (Bourdieu, 2000: 22).

Virilio da oluşan gerçeğin bir "stereo-gerçeklik" olduğunu söyler: "Bu stereo-gerçeklik bir yandan doğrudan görünümlerin güncel gerçekliğinden, öte yandan medyatik ötegörünümlerin sanal gerçekliğinden ibarettir"(Virilio, 2002: 19). Aslında var olmayan bir gerçeğin yansımaları ve insanların da bu gerçeği görmesi söz konusudur.

Gerçek olan, ekranlardan yansıyanlardır; dünya ile doğrudan ilişkide bulunulanlar değil. Simulakrlar ile yani suretlerle bir hipergerçeklik olarak yaratılan toplumda, taklit edilebilecek hiçbir orijinal yoktur (Baudrillard, 2010b: 53). Dolayısıyla bireylerin cayma yoluyla normalizasyonu da onların bu gerçek olmayan modellere bakması aracılığı ile gerçekleşmektedir. Var olmayan gerçeklik ve var olmayan normlar ışığında normalleşme sağlanmış olur.

Soja (2002: 292) için de postmetropolis, kentsel imgelemin yeniden yapılandığı, gündelik yaşamın gerçeküstü niteliğinin güçlendiği simsiteler, benzeşim-kentleridir. Benzeşimler, yani simulakrlar topluma egemen olmuştur. Gerçeküstücülüğün elektronik üretimi ile siber-mekanlar oluşturulmuştur. Kentlilik, bir yaşam biçimi olarak taklit edilmektedir. Metropolis artık, "sözde gerçek dünyanın taklitlerinin kentsel imgelemimizi ele geçirip ona yön verdiği ve gündelik kentsel yaşama sızdığı bir yer" haline gelmiştir (Soja, 2002: 303). Simulakrumlar ve onların tanımladığı gerçeküstü dünyalar,

kime ve neye oy vereceğimizden, nasıl beslenip giyineceğimize ve çiftleşeceğimize, bedenlerimizi nasıl tanımlayacağımıza kadar yaşamlarımızın her yönünü daha önce hiç görülmedik ölçüde biçimlendirmektedir. Yaşamlarımız her zaman bu gerçeküstülükler ve bu gerçeküstülükleri yaratan dinsel kurumlardan, Hollywood ve Disneyland'e kadar uzmanlaşmış üretim merkezleri tarafından biçimlendirilmiştir. Bununla birlikte, kimi kapılardan geçip giriş ücreti ödeyerek çoğu zaman bu üretim merkezlerini ziyaret bile etmişizdir. Oysa bugün, gelişen iletişim teknolojileri nedeniyle daha önce olduğundan daha da fazla şekilde gerçeküstücülük bizi evlerimizde, gündelik yaşamlarımızda ziyaret etmektedir.

Ekran, sunduğu bu enformasyon bolluğu yanında onu gizleme konusunda da son derece cömerttir. Ekranlar, görünenin gerçekliğini ekran dışında tutarak bilgiye engel de olmaktadırlar. Ekranlar hem gerçeklikten haberdar eden hem de onu göz ardı etmeyi sağlayan alanlardır: "Dünyanın gerçeklikleriyle ilgili bilgi ve haberleri veren ekran aynı zamanda bu gerçeklikleri görme ve bilme şokuna karşı da bir perde oluşturmaktadır"(Robins, 1999: 189).

Medyanın bilinçli yönlendirmesi ve yanlış bilgilendirmesi sonucu söylemsel bir "simgesel şiddet"in meydana geldiği iddia edilebilir. Simgesel şiddet "itaat olarak algılanmayan itaatleri, kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılanmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir"(Bourdieu, 1995: 188). Bourdieu'ye göre meşru fiziksel şiddet (askeri güç ve polis gücü) ile beraber simgesel şiddet uygulama tekeli devlete aittir. Ona göre devlet, Weber'in tanımına yapılan bir eklemeyle, "belirli bir toprak parçası ve buna tekabül eden nüfusun tamamı üzerinde fiziksel ve simgesel şiddetin meşru kullanımını, başarılı bir biçimde talep eden bir x'tir"(Bourdieu, 1995: 107). Fiziksel ve simgesel şiddet, devletin özneleri bün-

yesine dahil etmesini, onları kendisine karşı uysal kılmasını ve onlara boyun eğdirmesini sağlar. Devletin simgesel şiddet uygulayabilmesinin nedeni, hem nesnel yapı ve mekanizmalar biçiminde hem de öznellikte; zihinsel yapılarda ve algı, düşünce kalıplarında belirgin ve belirleyici olabilmesindendir. Kurumsallığını toplumsal yapılarda ve bu yapılara göre uyarlanmış zihinlerde oluşturan devlet, yapaylığını, kendisini doğallığın görünümleriyle sunarak gizler: "Devlet, düzenli bir toplumsal dünya yaratmak için ille de buyruk vermeye ve fiziksel bir baskı uygulamaya gereksinim duymaz; nesnel yapılarla uyum sağlayan içine katılmış bilgisel yapıları üretebilir ve kurulu düzene kanısal boyun eğmeyi sağlayabilir"(Bourdieu, 1995: 128).

Simgesel şiddet, Baudrillard'ın da üzerinde sıklıkla durduğu gibi, bireyleri/özneleri programlayarak pasif, edilgen bir duruma getirmenin aracı olarak ortaya çıkar. Zira tüm bu araçlar, söylediklerine bir karşılık bulma ihtiyacında olan araçlar değillerdir; bu karşılığın verilmemesi iktidarlarca sağlanır (Baudrillard, 2009: 212). Televizyon ekranları aracılığıyla artık insanlara bakılmamaktadır; insanların televizyona bakması sağlanmaktadır. "Siz dünyayı görebiliyorsunuz ancak dünya sizi göremiyor, size bakmıyor. Ekran her türlü ikili ilişkiyle her türlü yanıtlama olasılığının arasına giriyor/engelliyor" (Baudrillard, 2005: 77). Ekranlar, tek yönlü dayatmalarıyla, kendilerine bakanların diyaloguna imkan tanımazlar, insan ve toplumla ilgili her şey belirler ve bireyi imajları tüketebileceği, synoptisizmin hakim olduğu, gösterilerle bezenmiş büyülü bir dünyaya davet ederek onun tepki göstermesini, karşılaştığı sorulara yanıt aramasını engellerler.

Virilio (2002: 85), kitle iletişim araçlarının ilettikleri karşısında bireylerin gördüklerine, duyduklarına, okuduklarına hiç eleştirisiz ve hiçbir kanıta gerek duymadan inanmalarına ve

ikna olmalarına "hezeyanlı ikna olma halleri" demektedir. Sartori (2006: 121) ise bu durumdaki insanları "homo insapiens" (bilmeyen insan) olarak adlandırır: "İzleyicilere sunulan görüntüsel dünya, özellikle soyutlama yeteneğini ve onunla birlikte, sorunları anlama ve bunlarla rasyonel olarak yüzleşme kabiliyetini pasifleştirmektedir"(Sartori, 2006: 102).

Baskıcı, sindirici, zorlayıcı ve dayatıcı özellikleriyle bireyleri sembolik şiddete maruz bırakan ve adeta terör estiren televizyon, bunu, "enformasyonu bizden gizleyerek değil, bu enformasyonla bizi kıskıvrak yakalayarak –ve enformasyonu biçimi ve içeriğiyle dayatarak- yapmaktadır"(Berger, 1991: 42). Bu enformasyon fazlalığı ile başa çıkabilmenin tek yolu, imgeleri yalnızca yüzeysel görünüşler olarak kabul etmek, bunların anlamlarını reddetmektir; onlara sadece "bakmak"tır.

Toffler (1992: 373) da aynı konuya, bilgi kontrolü noktasından yaklaşmaktadır. Devletin, medyanın, sanayicilerin vb. bilgi üzerindeki kontrolü, ona Ortaçağların yeniden yaşanacağı endişesini yaşatmaktadır. Toffler endişelerinde haksız değildir; çünkü sosyal kontrolün en önemli araçlarından olan gözetimin olmazsa olmazlarından veri toplama faaliyeti, Ortaçağda uzun bir süre kilisenin tekelinde olmuştur. 15. yüzyılda Batı'da gözetimdeki egemen form din adamlarının ve kilisenin gözetimidir. Bu dönemde gözetim, şeytan ve cadıların, zina yapanların, heretiklerin, evlenenlerin, doğum yapanların, ölenlerin, vaftiz olanların vb. kayıt altına alınması gibi işlemlerden ibarettir. Aynı dönemde Doğu toplumlarında ise bu denli yoğun bir gözetim söz konusu olmamıştır. Orada daha çok mezheplerin üyelerini denetimi ve bireylerin kendi içsel denetimlerini yerine getirmeleri söz konusudur (Marx, 2002: 17).

Toffler (1992: 375), örgütlü dinin soyut bilginin üretim ve kontrolü üzerindeki tekelini bu kez bambaşka yeni güçlerin elde etmeye çalıştığını belirtir. Bu yeni güçlerin, gittikçe artan

enformasyonun iletilecek mesajları artırması karşısında, kullandıkları birtakım enfo-taktiklerden bahseder: Mesajların "sır" adı altında gizli tutulmaları, bazı sırların kontrollü olarak sızdırılmaları, iletilen mesajların kaynaklarının maskelenmesi, verilerin içerisinden geçtiği kanalları ortadan kaldırmak ya da bazı bilgilerin yalnızca bu bilgiye gereksinim duyan kanallardan geçmesini sağlamak, mesajları makaslayarak ona itiraz gelebilecek yönleri gizlemek, mesajın, ona gerekli müdahale yapılabilmesini sağlayacak süreye imkan vermeyecek biçimde geç yollanması, zamana yayılarak azar azar verilen mesajlarla alıcıların dikkatinin mesaja yoğunlaşmasına engel olmak, az sayıdaki gerçeğin çok sayıdaki dedikodularla birlikte aktarılmasıyla alıcıda akıl karışıklığı yaratılması, yabancı ülke basınına yalan haber sızdırıp daha sonra bu haberi o ülkeden veri olarak almak, çok büyük yalanlarla birlikte çok küçük yalanlar da söyleyerek alıcıların bu küçük yalanlara inanmasını sağlamak, iletilecek mesajları ters yüz etmek, tersine çevirmek...

Kitle iletişim araçları insanları, insan bilimleriyle ortak bir çalışma içerisine girerek ayartır ve ikna ederler. Bu ortak çalışmanın ürünü ise "propaganda"dır. Kitle iletişim araçlarının çok fazla sayıda insanla aynı anda iletişim kurabilme, daha doğrusu çok fazla sayıda insan aynı anda enformasyon ulaştırabilme kapasitesiyle insan bilimlerine duyulan sonsuz güven birleşince, ortaya ikna kabiliyeti ve baskı yaratma gücü yüksek bir mekanizma çıkmaktadır. Propaganda hem bir devlet faaliyetidir hem de kamuoyu ve tek tek bireyler üzerinde etki yapar (Ellul, 2003: 380). Yani, bir ikna aracı ve güvenilirliği asla tartışılmaz olan bir tekniğin birleşmesiyle oluşan propaganda, öngörülen imajların, neredeyse hiç yanılmadan, planlanan reflekslere yol açmasının en etkili aracı olmaktadır (Ellul, 2003: 381). Tam olarak "kural koyan değil, yol gösteren bir saltanat"tan söz edebiliriz (Bauman, 1999b: 64).

Özetle, gerçekliği imajlara dönüştüren, gerçekliği yaratan kitle iletişim araçları, insanlara çeşitli hazlar sunarak onları izlemeye ve izlediklerine itaate ayartır. Böylece synoptisizmde insanlar düzene uymaya zorlanmamış, sunulan hazlarla uyum için ayartılmış olurlar.

Synoptisizmle seyretmeye ayartılan çoğunluk azınlığı gözetlemektedir; zira onlar gibi olmaya çalışmaktadırlar. Azınlık da böyle bir etki yaratmak için çoğunluğu gözetlemiş olmaktadır. Azınlık, kitle iletişim araçlarından sunulanların çoğunluğun dikkatini çekebilmesi için hem çoğunlukla ilgili veriler elde etmek ve onları tanımak zorundadır; ki onların reddedemeyeceği şeyleri onlara sunsun, hem de reddedişi olanaksız kılmak için çoğunluğun bakış, görme şekline sahip olarak onlar gibi görmeye ve bakmaya çalışır. Azınlık çoğunluğu gözetlerken çoğunluğun da azınlığı gözetlemesi bu şekilde olmaktadır. Çoğunluk, azınlığın kendisi gibi (yani çoğunluk gibi) olmadığını sezdiği anda azınlığın ayartmalarına kulak asmamaktadır. Bu durumda çoğunluk azınlığı yolundan sapmaması için gözetlemiş olmaktadır.

İletişim ve enformasyon teknolojilerinin olanaklarının sunduğu veri toplama faaliyetleri ile azınlık çoğunluğun düşüncelerini, tükettiklerini, meraklarını, niyetlerini vb. bilebilmektedir. Böylece çoğunluğa, onların asla reddetmeyecekleri ideal ve imajları sunma olanağı yakalayarak, onları gözetime tabi tutup denetim altına alma ayrıcalığına sahip olabilmektedir. Çoğunluk ise görüp duyduklarının, izleyip okuduklarının kendi özgürlüklerince belirlenmiş şeyler olduğunu düşünüp bunlara inanmaktadır. Böylece denetim iktidarlarının normalleştirme çalışmaları kitleler ve bireylerce tam bir özgürlük gibi algılanmakta, bu da iktidarların işine yaramaktadır. Bilinçleri ve maddi yaşamları adına seçimler yapan bireyler aslında iktidarların dayattığı normalleştirme mekanizmalarından

başka bir şey seçmemektedir. "Birey propaganda tarafından öylesine kuşatılmıştır ki fiilen gerçeği göremez. Aynı fikirler, aynı imajlar, aynı söylentiler karmaşasının uzun ve uyutucu tekrarı, insanı tabiatının propaganda tarafından asimilasyonu için hazırlar"(Ellul, 2003: 383). Propaganda sayesinde eleştiri yeteneği bastırılmış, bir toplumsal, kollektif bilinç yaratılmış ve üzerinde tartışması imkansız yeni kutsal alanlar da böylece doğmuştur (Ellul, 2003: 385-386). Sonuçta ise normalizasyon sağlanmıştır.

Modern Gözetim ve Farklılık Yanılgısı

Modern kentlerdeki gözetimin çok yeni bir oluşum olmadığını, bu gözetimin alt yapısın geleneksel kentlerde inşa edildiğini, modern kentlerde yeni olanın yalnızca niteliksel ve niceliksel yeniliklerin bu gözetim pratiklerine eklemlenmesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Söz konusu yeniliklerin kavramsal boyutuna üst kısımda değindik. Şimdi, ekonomik, teknolojik, iletişimsel gelişmeler ekseninde yaşanan toplumsal dönüşümlerin gözetim pratiklerine, özellikle de synoptisizme nasıl bir etkide bulunduğuna bakalım.

Soja'nın (2002: 286-287) Los Angeles kentsel bölgesinin 1965-1992 yılları arasında geçirdiği dönüşümden bahsettiği "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem" isimli makalesinde modern metropolisin 20. Yüzyılın son çeyreğinde ayrıksı bir süreç geçirdiğinden bahsedilmektedir. Bu süreçteki yeni durum için Soja, "postmetropolis" terimini kullanarak, postmodern biçimlerle kentsel yaşam kalıplarına geçişin yaşandığına dikkat çeker. Bu durum yalnızca Los Angeles'a ait değildir, değişik ölçü ve biçimlerde tüm dünyada yaşanmaktadır. Yeni kent ve kentleşme süreçleri ve kalıpları eskisinin üzerini kaplamakta ve eskisine eklemlenmektedir. Yani mo-

dern metropolis yok olmamıştır, değişmiştir. Bu değişim öncelikle kendisini ekonomik değişimlere paralel olarak göstermiştir. Ekonomik değişimleri ise kentlerin mekansal olarak yeniden oluşumu izlemiştir. Bu değişimlerin meydana getirdiği yeni toplumsal oluşumlar ile gözetim pratikleri de yeni yönler kazanmıştır. Ekonomik gelişmelerle meydana gelen tüketim toplumunun temel davranışı olan tüketim, teknolojik gelişmelerin de desteğini alarak, gözetim için yeni bir araç olarak kullanılmıştır.

Postmodern ideolojinin açtığı kapıyla kendine yer edinen Post-Fordizmle, kimilerinin deyimiyle de Toyotizmle birlikte kitlesel üretimden esnek üretime, yani standart malların seri üretiminden, tasarım mallarının esnek üretimine, daha çok çeşitte malın daha az seri üretimine dayalı uzmanlaşmaya geçilmiştir.

Hardt ve Negri'ye göre (2003: 302) Fordizm ile Toyotizm arasındaki en önemli değişim, fabrika ile piyasa arasındaki enformasyon akışıyla ilgilidir. Fordist modelde üretim, tüketim talepleri dikkate alınmadan, kitlesel olarak gerçekleşir ve fazla malların stok yapılması söz konusudur. Yeni modelde ise stoku önlemek için tüketime ve taleplere ait bilgiler sürekli güncellenerek takip edilir ve üretimin tüketimi aşması engellenir.

Yeni üretim biçimiyle birlikte tüketime dayalı yeni bir toplum felsefesi doğmuştur. Bu felsefe ile tüketim, toplumsal olarak şekillendirilmeye başlamıştır. Toplumsal ilişkiler, zihinler, öznellikler, bedenler, ihtiyaç ve istekler vb. kısacası tüm yönleriyle toplumsal yaşam, küresel sanayi ve finans güçlerince üretilmektedir artık. Bu durum, iletişim ve enformasyonun üretim sürecinde ne denli önemli bir konuma geldiğini açıkça gösterir. Toplumsal ve kültürel hayatın daha fazla alanı kapitalizmin ve pazar mantığının güdümüne girmiştir. Dolayısıyla bir Pazar alanı olarak önemli bir mekan olan kentler de önemli

niceliksel değişimler yaşamıştır. Zira pazar küreselleşmiş, dünya büyük, küresel bir kent haline gelmiş, dolayısıyla bu alandaki yönetim de daha incelikli ve yoğun olmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda kamuoyu ölçümleri ve propaganda ile kitleler yönetilmeye ve yönlendirilmeye başlanmıştır.

Fordizmin seri üretiminin eriticileri olan kitlesel tüketicinin yerini, Post-Fordizmin tek seferlik üretiminin yarattığı bireysel tüketici almıştır artık. Bir başka deyişle, tüketiciler, standart seri üretim mallarını tüketmenin ötesinde, kendi niteliklerine uygun biçimde üretilen malları tüketme aşamasına geçmişlerdir. Gelişen enformasyon ve iletişim teknolojisinin sunduğu imkanların sayesinde tüketme hevesi ve ihtiyacı, üreticilerce daha kolay bir biçimde oluşturulabilmiştir.

Tüketime yönelik üretimin ve tüketimin bireyselleşmesi ile birlikte, enformatik devrimin belirleyicilerinden biri olan uluslararası büyük şirketlerin dikkatleri, tüketici davranışlarına yönelmiştir. Tüketici davranışlarının belirlenmesine yönelik çaba, bu şirketlerin toplumsal gözetimin önemli bir ayağı olmalarını sağlamıştır.

Yeni pazarlar inşa etmek ve kitlelerin, gözü dönmüş tüketicilere dönüştürülebilmeleri için reklam ve medya yoluyla manipüle edilmeleri gerekmiştir. Bu gereklilikten itibaren dünyanın her yerinde aynı reklamlara maruz kalan insanlar, kendilerine sunulanlar yerine dayatılan şeyleri görmek zorunda kalmışlardır (Virilio, 2002: 46).

Bu dayatmanın en büyük amacı, küresel kamuoyunu istenildiği biçimde dönüştürebilmektir. İhtiyaçlar yaratmak için var olan reklam, bu ihtiyaçlara itaat eden, yani reklamın sunduğu ürünü alan herkesi, reklamın sunmuş olduğu tek gerçek olan hayat idealine uydurmuş olur; yani reklam, "belirli bir yaşam biçiminin oluşturulmasını amaç edinmektedir" ve rek-

lamların yansıttığı nesnelere sahip olmak bu yaşam biçimimin oluşmasında birincil şarttır (Ellul, 2003: 421).

Oluşan bu yeni durumu en başında analiz eden ve eleştirmekten sakınmayan Frankfurt Okulu teorisyenleri, üretim alanında uygulanan tüm bilimsel ve araçsal rasyonaliteye dayalı mantığın tüketim alanına da, özellikle medya ve iletişim yoluyla, tamamen aktarıldığını iddia etmiştir. Okul mensuplarınca kitle kültürü, bir baskı, dolayısıyla da köleleştirme aracıdır. Şeyler üzerindeki egemenlik, insanlar üzerindeki egemenliğe dönüşmüştür: Kitleler, "kültür endüstrisi" sayesinde yatıştırılmış ve sessizleştirilmiştir (Horkheimer ve Adorno. 1995: 46).

Kültür pazarlamasıyla uğraşan uzmanlar, kitlenin gerçekten var olan gereksinimlerini karşılatmaktan uzak bir biçimde, kitleyi yönlendirerek ona yapay gereksinimler sunma görevini üstlenmişlerdir. Marcuse'ye göre (1997: 150) de ileri kapitalizmin düzgün biçimde yeniden üretimi için gerekli olan yapay gereksinimlerin oluşmasında medya önemli bir yere sahiptir. Medya, kapitalizmin öznel çıkarlarını genel çıkarlarmış gibi toplumun geneline yansıtır. Kitle iletişim araçlarının bireylere söyleyip gösterdikleri, bireylerin düşündükleri ve bildikleri durumuna gelir. Medya, tek boyutlu düşünce ve davranışları üreten yeni toplumsal denetim biçimidir.

Tüketim, enformasyon teknolojilerinin gözetimde kullanılmasının hem teşvikçisidir hem de bu kullanım sonucunda kapasitesini artıran bir neticedir. Enformasyon teknolojilerinin sunduğu olanaklar olmadan, tüketici gözetimi var olmaz. Çok teknoloji çok veri, çok veri çok tüketici, çok tüketici çok para demektir.

Bilgisayar teknolojilerinin gücünü ve gelişmişliğini kullanan şirketler, tüketimi izlemek ve yönlendirmek faaliyetlerine yönelmişlerdir. Bunun için şirketler iki yönlü olarak işlev gö-

rür: Bir yandan direkt olarak tüketicilere ulaşırlar. Tüketicileri, bir ürünü tüketmekle ilgili telefon mesajları, mailler, call center aramaları vb. ile ikna sürecini üstlenirler. Diğer yandan da iş yeri sahipleri için, yeni açılacak bir alışveriş merkezinin tüketim davranışını hakkıyla yerine getirebilmesi için, bu merkez için düşünülen mekanın sakinlerinin ekonomik durumlarından kültürel alışkanlıklarına kadar verilerinin toplandığı araştırmalar yapar. Bilgisayar teknolojileri, taleplerin yakından izlenmesine ve müşteriye özel ürünler üretilmesine büyük katkı yapmıştır. Böylece, tüketici bilgilerine ulaşmak, şirketlerin büyümesinin ve rakipleri etkisiz hale getirmenin tek şartı haline gelmiştir. Şirketler artık pazar güçlerini, satışını yaptıkları ürünün ya da hizmetin tutarıyla değil, sahip oldukları tüketici bilgilerinin büyüklüğü ile sağlamaktadır.

Tüketim toplumunda satışlar, reklam ve promosyonların tüketicilerin arzularına hitap etmesine bağlıdır. Ürünler tüketicinin yaşam tarzına uygun olursa tüketici tarafından tüketilir. Ancak aynı sistem bu yaşam tarzlarını biçimlendirip arzuları belirleyebilme potansiyeline de sahiptir. Ne şekilde olursa olsun, satışın gerçekleşebilmesi tüketici bilgilerinin edinilebilmesine bağlıdır. Yeni ekonomi, tüketiciyi her yönüyle tanımak, bunun için de onu gözetim altında tutmak zorundadır. Sürekli olarak güncellenen ve veri bankalarına kaydedilen tüketici bilgilerini, hobiler, cinsel tercihler, dinsel inançlar, demografik veriler, kullanılan şampuan markası, ayda ne kadar süt tüketildiği, alışveriş yapılırken hangi ürünlerin birlikte tüketildiği vb. gibi pek çok farklı veri oluşturmaktadır. Tüm bu veriler, şirketlerin kişiye özel ürünler hazırlayabilmesinde etkin rol oynamaktadır.

Bir yöneticiye dönüşen müşterinin bilgileri, üretimi yapan işçiye, nasıl üretim yapacağı noktasında kılavuzluk eder. Küresel piyasa düzeninin, namı-diğer imparatorluğun işleyiş

mekanizması, "öteki"ni dışarı atmak yerine herkesi içine almaya, içeri aldıklarını tek bir kimlikle özdeşleştirmek yerine onların farklılıklarını olumlayarak belirginleştirmeye ve bu farklılıkları bir düzene sokarak yönetmeye dayanır. Ulusal sınırların sürekli yumuşadığı küresel piyasa düzeninde sürekli artarak bir araya gelen çeşitli farklılıklar (metaların, kültürlerin farklılığı gibi) pazarlama stratejilerinin de çok farklılaşmasına ve kişiye, kültüre, mala vb. özel bir hale gelmesine neden olmuştur. Yeni pazarlama stratejileri her bir farklılığı tanıma üzerine kurulmuştur: "Yaşları on sekizle yirmi arasında olan Latin eşcinsel erkekler için bir strateji, Çinli-Amerikan yeniyetme kızlar için bir başka strateji uygulanır"(Hardt ve Negri, 2003: 170). Her farklılık bir fırsat olarak görülür; zira farklılıklar hedef piyasaların sayısını artırır.

Şirketlerin kişisel bilgilere ulaşmak için kullandığı en etkin araç internettir. İnternette sörf yapanları gözetleyen yazılımlar, bunun için en ideal yoldur. Böyle bir yazılımın yüklendiği bilgisayardan internete girildiğinde, tüm yazışmalar kaydedilip girilen tüm siteler belirlenebilmektedir.

1990'ların ortalarında tüketici gözetimine yeni bir yöntem dahil olmuştur: cookies. Bunlar, mouse'un her kullanımında bırakılan izlerden, müşteri isteklerini takip etmeye olanak vermiştir. "Cookies, bilgisayar kullanıcısının sabit diskinde, internette hangi siteleri ziyaret ettiğine dair verileri kaydetmenin bir yoludur. Bunlar, firmaların, reklam amacıyla, kişisel bilgisayarlardan veri toplayarak, kullanıcı hedeflerini belirlemelerine izin verir"(Lyon, 2006a: 88).

Elektronik ticaret de tüketici gözetimi için önemli bir araçtır. Küresel ekonominin tüketim üzerindeki etkisi ile ticari alışverişlerden elde edilen tüketici verileri tüm dünyaya açık hale gelmektedir.

Bilgi toplama ve gözetim sağlama için bir diğer yaygın yöntem de "bar-kod" (evrensel ürün kodu-UPC) uygulamasıdır. 3 Nisan 1973'te uygulamaya geçen bu sistemle hem kasa kuyruğu bekleyenleri rahatlamış hem hesap yanlışlıkları minimuma indirilmiş hem de güç el değiştirmiştir: Güç, ürün üreticisinden, süpermarketlerdeki ürünü tüketime sunan ve bu ürünleri her açıdan izleyebilen perakendecinin eline geçmiştir (Toffler, 1992: 114). Optik tarayıcılar bilgisayarlara bağlantılı dijital veya lazerli okuyucular ile alışverişlere yönelik enformasyonu hemen veri tabanına aktarmaktadır. Bu yöntemin işlerliğini anlatmak için Toffler (1992: 115-116) bize açıklayıcı bir örnek sunmaktadır: Margarin almak için markete giden bir anne,

> Nabisco malı olan, Fleischmann'ın tatlı, tuzlanmamış margarininden bir paketi raftan kapıyor. Kasaya koşturup sırasını bekliyor o sırada önündeki raftan bir TV Guide dergisi alıyor, bu aldıklarını kasiyere uzatıyor, o da tarayıcıdan geçiriyor. Prensip olarak, bu anne, dükkân bilgisayarına şu aşağıdakileri iletmiş bulunmaktadır: (1) hangi tür mal kullandığı; (2) markası; (3) hacmi ya da miktarı; (4) normal margarin yerine tuzlanmamış margarin tercih ettiği; (5) alımın zamanı; (6) onu alırken başka ne gibi mallar, markalar aldığı; (7) ödediği toplam hesap; (8) bir reklamcının ona hangi tür margarinle ulaşabileceği; (9) şu anda nerde raf alanı boşalmış olduğu ve daha başka bilgiler.... Eğer müşteri ödemeyi kredi kartıyla yaparsa, tabii çok daha fazla bilgi aktarılmış olacaktır. Bu sefer müşteri aynı zamanda: (1) adını; (2) adresini ve posta kodunu; (3) türlü kredi enformasyonunu; (4) aile gelirinin öğrenilebileceği bir kaynağı ve büyük olasılıkla pek çok başka bilgiyi vermektedir. Bunların hepsini birleştirince, çok geçmeden kişinin yaşam biçimi, araba kullanma alışkanlıkları, yaptığı seyahatler, eğlence ve okuma tercihleri, ne kadar sık dışarıda yemek yediği, ne kadar alkollü içki, prezervatif, vb.

satın aldığı, hangi kuruluşlara bağış yapmaktan hoşlandığı da ortaya çıkabilecektir.

Bu durumda Toffler tüketicinin iki kez ücret ödediğini söylemektedir: Ürünün bedelinin yanında kişisel enformasyon da verilerek ürün satın alınmaktadır. Üretici zaten reklamlar aracılığı ile tüketiciye giden enformasyonu kontrol etme olanağı bulmuş ve onları süpermarket raflarını boşaltmaları için yeterince cezbetmiştir. Üstüne bir de bu yolla tüketicinin kendi eliyle verdiği enformasyonu elde etmiş olurlar.

Tüketici davranışları, mağazalara, alışveriş merkezlerine yerleştirilen güvenlik kameralarıyla da etkin biçimde gözlenmekte ve bu gözlemler veri elde etmede kullanılmaktadır. Hırsızlık olaylarını belgelemenin yanında bu kameralar, mağazaya hangi saatlerde ne tür müşterilerin geldiği, müşterilerin cinsiyet ve gelir düzeyi dağılımının zamana göre nasıl biçimlendiği, hangi reyon ve rafların rağbet görüp hangilerinin görmediği vb. gibi pek çok bilginin elde edilmesini sağlamaktadırlar.

Tüketici verisi elde etmenin yanında, tüketicileri ayartabilmek adına geliştirilen teknolojilerin en ilginçlerinden birini de Japon bilim adamları geliştirmiştir: Tokyo metrosundaki reklam panolarının, ona bakanların yaşına ve cinsiyetine uygun olan reklamları göstermesini sağlamışlardır. Reklam panolarına yerleştirilen kameralar, onlara bakanın yaş ve cinsiyetini algılayabilmektedir. Bu durumda, panoya bir çocuk baktığında panoda oyuncak reklamı belirirken, yaşlı biri baktığında hastane reklamları belirebilmektedir. Japon bilim adamları bununla da yetinmeyip ileride bu panoların onlara bakanlara sesli biçimde hitap edip, gösterdikleri ürünün tam da panoya bakanlara uygun olduğunu söyletebilmeyi amaçlamaktadırlar (Taraf, 1 Ağustos 2010).

İlginç bir başka buluş ise tüketici tercihleri hakkında bilgi veren gözlüklerdir. Bu gözlükler kızılötesi ışınlar sayesinde kullananın bakışlarının yöneldiği noktaları işaretleyebilmekte ve gözlük üzerindeki küçük kamera ve mikrofonlar sayesinde kaydedebilmektedir. Gözlüğü kullananların baktığı yer, ürünleri algılama biçimleri, dikkatini çeken şeyler, dikkatini çekmeyen şeyler gibi konularda bilgi edinilebilmektedir (Zaman, 13 Mart 2011).

Tüm bu anlatılanlar, Sombart'ın hem niceliksel hem de niteliksel olarak betimlediği lüks tüketimin yaygınlaşabileceği tek mekan olan kentte gerçekleşir. Kent bir tüketim mekanıdır. Geleneksel kentlerde, bir ekonomik ihtiyaç olmanın ötesinde bir tüketim davranışı ve bu duruma paralel olarak, bir gözetim aracı olarak tüketimi kullanmak, tüketime teşvik etmek de yoktur. Gözetim pratiklerinin yoğunlaşmasına imkan veren, modern kentin sakinlerinin sürekli tüketime teşviki ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin tüketime yönlendirmek için yepyeni olanaklar sunması olmuştur.

Aslında, tıpkı synoptisizmin kavramsal olarak var olmamasına rağmen fiili olarak geleneksel toplumlarda uygulanması gibi, tüketim toplumu da kavramsal olarak varlığa kavuşmadan önce fiili varlığına kavuşmuştur. 19. Yüzyılın avaresi, pasajlarda yer almasa da, pasajlarda yer alan toplumsal kitle onun bu ilkesini sıkıca benimsemiştir: "Bir algı biçimi olarak avarelik kitle toplumunda insanların ve şeylerin karakteristik mübadele edilebilirliğinde ve reklam dergileri, resimli dergiler, moda ve seks dergileri tarafından sağlanan salt hayali tatminde korunup sürdürülmektedir" (Buck-Morss, 2010: 373).

Avare nasıl günümüz entelektüelinin atasıysa, pasajlar da günümüz alışveriş merkezlerinin ve tüketim toplumunun atalarıdır. 19. Yüzyılın hemen her kentinde var olan bu pasajlar, tüketici davranışlarının ilk olarak oluşmaya başladığı ilk

mekanlardır. Burjuva kültürü tüm yönleriyle bu mekanlarda okunabilir; çünkü bu kültürün doruk noktasında olduğu zamanların ana tüketim merkezleridir. Buralarda da tıpkı günümüz AVM'lerinde olduğu gibi büyük oranda bir teşhir ve görüntü bombardımanı söz konusudur. 19. Yüzyıl tüketicisinin; ama soylu (burjuva) tüketicisinin başlıca mekanı pasajlardır. Bu mekanlar görsellikle ve teşhirle birlikte tüketimin de doyumunun yaşandığı mekanlardır. Daha sonraları, kapalı bir mekana bağımlı kalmayan bir tüketim merkezi olarak "fuarlar" ortaya çıkmıştır. Buralar pasajlardan farklı olarak, sadece soylulara değil, tüm kitleye bağımlı mekanlar olmuşlardır. Pasajlar da fuarlar da günümüzün reklamcılığı ile aynı işlevi paylaşmışlardır: Görsellerle haz uyandırmak, arzuları ateşlemek, tüketime teşvik etmek...

Lyon (1997: 90) da Hardt ve Negri gibi, tüketici gözetiminin diğer gözetim biçimlerine göre dışlayıcı olmaktan çok kapsayıcı olduğuna dikkat çeker ve denetimin dışlayıcı ve cezalandırıcı biçimleri ile istenen davranışları oluşturmaya yönelik incelikli biçimleri arasında ayrım yapar. Bu ayrım doğrultusunda reklamlara hedef olanlar, bir davranış yönlendirme girişiminin nesneleri olurlar. Belli bir marka jeani giyerek özgür olan tüketici, aynı zamanda başka marka jeanleri giyen tüketicilerden de farklılaşmış ve farklılığının farkına varmış olur.

Reklamlar ve medya imajları ile kültürel pratiklerdeki birleşim sağlanmakta; bunun için de tüketim kullanılmaktadır. Ancak aynı durum, farklılıkları oluşturmak, göze sokmak için de kullanılmaktadır. Kimlikler de oluşturulmakta ve tüketilmektedir. Tüketim bir "tüketim ideolojisi" halinde tüm topluma egemen olmuştur (Bacock, 1997: 56). Tüketim adeta bir hayat tarzı olmuştur. Yeni tüketici de kitlesellikten uzaklaşarak bireyselliğe yaklaşmıştır. Artık, "bir kimsenin bedeni, giy-

sileri, konuşması, boş zamanı kullanması, yiyecek ve içecek tercihleri, ev, otomobil, tatil seçimleri vb. mülk sahibi/tüketicinin beğeni ve üslup duygusunun bireyselliğinin işaretleri olarak görülür"(Featherstone, 2005: 140). Titizlikle seçilen malların tüketimi, kimliği biçimlendirmede birincil araçtır (Bauman, 1998a: 227). "Üzerinde ölüm simgelerinin yazılı olduğu" tüm tüketim malları gibi kimlikler de geçicidir: Kimliklere sahip olunur, sonrasında da aynı kimlikler tüketilir ve yok edilir (Bauman, 1999a: 47).

Bireysel, cemaatsel ve toplumsal tüm kimlikler böyle oluşturulmakta, ayrıştırılmakta ve bütünleştirilmektedir. İletişim teknolojilerindeki gelişmelerle tüm dünya, dünya içindeki yerelliklerden, farklılıklardan haberdar olmaktadır. Dünya, bütünleşik ama farklılıklarla bütünleşmiş kocaman bir kent olmuştur. İşte bu kocaman kent, postmodern gelişmelerle kendine yer edinmiş yeni kent mekanıdır ve kendine özgü gözetim olanakları edinmiştir. Küresel kentin sakinleri, tüketim toplumunun imkanları ile gözetim altında tutulmaktadır.

Synoptisizmin, çoğunluğu azınlığa hayranlıkla bakmaya cezbeden tekniklerle işlediğini daha önce belirtmiştik. Bu tekniklerden en etkili ve geçerli olanı ise modern toplumda tüketimden başka bir şey değildir. Tüketim davranışı sayesinde, ekranların yalnızca hayranlıkla bakmaya yönelten işlevinin yanına bir de tüketilen şeyler sayesinde hayran olunanlar gibi olabilme (ancak sadece görünüş olarak) işlevi de eklenmiştir. Tüketilen maddi ve manevi unsurlarla birlikte aynı zamanda hem ruh hem de bedenin örnek olarak sunulan azınlığa uygun biçimde biçimlendirilmesi, disipline edilmesi ve denetlenmesi mümkün hale gelmektedir. "Yaratıcı olmaktan ziyade seçici olmaya konumlanmış tüketicilerin bilinçleri üzerindeki etki oldukça fazla haldedir"(Lyon, 2006b: 40). Bu etkiyi yaratabilmek için synoptisizm, tüketim eyleminin nesnelerin sembolik

değerine yaptığı vurgudan faydalanır. Bu sembolik vurgular sayesinde kimlikler inşa edilir, bu kimlikler tüketilir, yenileri inşa edilir...

Baudrillard (2010a: 68) tüketimin toplumsal mantığını iki temel ayrımla çözümler: Birincisinde tüketim, tüketim pratiklerinin kaydoldukları ve anlamlarını kazandıkları bir koda dayanan anlamlandırma ve iletişim süreci olarak görülür. İkincisinde ise tüketim, nesnelerin bir hiyerarşisin içinde statüsel değerler olarak düzenlediği toplumsal sınıflandırma ve farklılaşma süreci olarak görülür. Nesneler kullanım değerleri için tüketilmezler; hem kendi grubumuzla bütünleşme hem kendimizi grup içinde farklılaştırma hem de grubumuzu diğer gruplardan farklılaştırma adına tüketilirler.

Tüketim toplumunun geçerli mantığı olan gösterge mantığı bir farklılık mantığıdır: Gösterge-nesnelerin her biri bir diğerine göre farklılaştırıcı ve ayırıcı olduğu için tüketilir (Baudrillard, 2009: 59-60). Bu mantıktaki tüketimin harcanan para miktarı ile de bir ilişkisi yoktur, önemli olan müsaade ettiği maksimum farklılık düzeyidir.

Tüketim toplumu, farklılaştırmaya ve statü belirlemeye yarayan göstergeleri her yerde, açgözlü biçimde tüketmek üzerine kurulu bir gerçeklik yadsımasıdır (Baudrillard, 2010a: 28). Her şey, ihtiyaçlar dışında sahip olunan "fazladan şey"in uğruna yapılan savurganlıktan ibarettir Bu fazladan şeyin barındırdığı simgesel değer, tüketimin eşitlik sağlayan ve mutluluğa götüren zorlu yolunun başlangıcı ve amacıdır. Nesneler bir işe yaramaktan ziyade bir şeyleri gösterdikleri, çeşitli anlamlar taşıdıkları için tüketilirler. (Baudrillard, 2010a: 147). Bu durum aslında, Sombart'ın savunduğu gibi, malları ziyan eden bir lüks tüketiminden öte bir şey değildir. Tüketim toplumu, şu ilkesel tutumun benimsemesine yol açmıştır: "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür"(Debord, 2006: 39).

Gösteri, iktisadi tahakkümün var olmaktan sahip olmaya evrilen çizgisinin son aşamasının "gibi görünme"ye vardığına işaret eder. Biyolojik varlığın korunma çabası, bu çabayı daha çok şeye sahip olarak sürdürmeye varmış, oradan da, var olunduğundan daha farklı görünmeye yaradığı noktasında maddi ve manevi unsurların sonsuzca tüketimine ulaşmıştır. Önceleri var olmakla yetinen insanoğlu, var oluşuna farklı biçimler verme isteğiyle sınırsızca tüketmektedir.

Baudrillard (2010a: 104) tüketim toplumunda reklamlar aracılığı ile sunulan farklılıkların sanayisel olarak üretildiğini belirtir. Tüm ürün çeşitleri, kültür, beden biçimleri, boş zaman etkinlikleri vb. yapaydır ve model olarak üretilirler. Söz konusu farklılıklar kişileri çelişkili varlıklar yapan gerçek farklılıklar olmaktan ziyade, modellerde ifade bulan ve insanları karşı karşıya getirmeyen kişiselleştirici farklılıklardır. Kişiler, farkların ortadan kaldırıldığının farkına varmaksızın, bir farklılık kültürü içinde var olma yanılsamasına kapılıp, aslında türdeşleştirilmiş ürünlerin modellerine boyun eğerler. Tüm bu modeller aynı farklılık üzerinde birleşmeye olanak verirler. Aynı zamanda, bireysel tüketim her zaman homojenleşmeyle el ele gitmiştir. Tüketici, büyük bir tüketici cemaatinin içerisinde yer alması, herkes gibi meta tüketmesi, tüketim amaçları noktasında cemaat üyeleri ile birleşmesi gibi noktalarda büyük bir homojenleşme yaşamıştır.

Modeller kullanım değeri açısından eşitlik sunsalar da, ürünlerin simgesel değeri açısından her zaman hiyerarşiyi muhafaza ederler. Statü, toplumsal ve ekonomik konum açısından farklılık, tamamen göstergelere dayanır. Toplumdaki her bir topluluk, kullandıkları, satın aldıkları modellere göre bir diğerinden farklılaşır. Her bir topluluk dışarıdan farklılaşırken, içeride türdeşleşmeyi sürdürür. Satın alınan her bir ürün kişiyi diğerlerinden farklı kılarken, aslında aynı ürün bu

farklılaştırmanın sağlanabilmesi adına standart olarak üretilmiştir. Bu noktada reklamların rolü de ürünleri tüketicinin beğenisine sunmaktan çok daha fazlası olmaktadır. Reklamlarla tüketiciye sunulanlar aslında onun için önceden beğenilmiş olan modellerdir. Tüketici beğenisini ikincil olarak sergiler ve beğenisinin kendisini ve ait olduğu topluluğu ifade ettiğinden son derece emindir.

Bireyler her türlü ürün ve hizmeti kişiye özel olarak tüketme imkanı bulmuştur. Eğlence, haber, kamusal faaliyetler, vb. gibi alanlardaki hizmet ağları "isteğe göre" hizmet (Törenli, 2004: 83-84) verecek şekilde organize edilmektedir. Bu hizmet sunumu, yapılan pek çok yenilikle sürekli geliştirilmektedir: Elektronik alışveriş, elektronik bankacılık, ofis dışı çalışma uygulamaları, istek üzerine hizmet verebilen televizyon hizmetleri, elektronik kütüphane-kitap ve basılı metinler, uzaktan eğitim hizmeti, telekonferans, elektronik posta vb.

İsteğe göre hizmet, bir süre sonra, kişilik bilgilerinin ele geçirilmesiyle bireylere, onların istedikleriyle değil, onlara sunulanlarla yetinmeleri gereğini dayatır. Kişilerin özel bilgilerini ele geçiren şirketler ya da isteğe göre hizmetleri belirleyenler, kişiye özel olarak sundukları hizmetlerin sunulan bireylerce isteniyormuş yanılgısını da hizmetlerle birlikte pazarlamaktadır. İnsanlar istediklerini, arzuladıklarını tüketirken, bu istek ve arzular da önceden belirlenip biçimlendirilir. Tüketiciler, üreticiler tarafından sürekli olarak, üreticilerin sunduğu yaşam tarzlarına cevap verecek şekilde biçimlendirilirler. Seçimini kendisi yapmayan, ne istediğine kendisi karar vermeyen, ihtiyacını kendisi belirlemeyen, arzusunu kendisi yönlendirmeyen, bu gibi durumlarda hep edilgen olan tüketicinin özgür olduğundan söz etmek de artık imkânsızlaşmıştır. Zorunlu ve gerçek ihtiyaç için tüketmenin yerinin oluşturulmuş

ve dayatılmış yapay ihtiyaçlar için tüketmenin aldığı bu yeni toplumda bireyler ancak özgür olduklarını zannedebilirler.

Bourdieu'ye göre beğeniler her zaman bir sınıflandırma özelliğine sahip olmuştur. Özgül meslek ve sınıf fraksiyonlarına denk düşen tüketim ve hayat tarzına yönelik tercihler ayrım yapılmasını da sağlamıştır. "Toplumsal uzamın bölgelerini ayırarak üretebileceğimiz sınıflar, yalnızca varlık koşulları açısından değil, aynı zamanda da kültürel pratikleri, tüketimleri, siyasal kanaatleri vb. açısından da olabildiğince türdeş eyleyicileri bir araya toplar"(Bourdieu, 1995: 32). Kitlesel bir biçime bürünmeden evvel bir statü hiyerarşisi yaratmada etkin bir yöntem olarak görülen tüketim mallarının simgesel çağrışımları, tüketim toplumunda da farklı yaşam biçimlerini ve farklı statü ve sınıf mensuplarını ayırt etmede önemli bir yer işgal etmektedir.

Her sınıfın, sınıf içindeki her bir fraksiyonun kendine ait bir "habitus"u vardır. Habitus, eyleyici ya da eyleyiciler grubunun kültür ürünlerini, pratiklerine (eğlence, tatil, hobi, eğitim, sanat, meslek vb.) yönelik beğenisini ve varlıklarını (mallarını) birleştiren, şekillendiren, bilinçdışı ve sorgulanmaksızın kabul edilen tercihlere gönderme yapan bir üslup birliğidir: "Habitus, bir konumun içkin ve bağıntısal özelliklerini birlikçi (üniter) bir yaşam stilinde, yani insanların, malların/varlıkların, pratiklerin tercihindeki birlikçi bir bütünde dile getiren can verici ve birleştirici kökendir"(Bourdieu, 1995: 23). Habituslar farklılaşmıştır, ayrışmıştır; aynı zamanda da farklılaştırıcı ve ayrıştırıcıdır. Her grup, sınıf ve bunlar içerisindeki fraksiyonlar farklı habituslara sahiptir. Tüketim biçimi, tüketim nesneleri, bu nesnelerin tercihi ve kullanım biçimi, sınıfsal farklılıkları oluşturmada oldukça etkiliyken, aynı zamanda sınıfsal farklılıklar da tüketim biçimini, tüketilecek

nesneleri, bu nesnelerin tercihini ve kullanım biçimlerini etkilemektedir.

Tüketim toplumu, küresel tüketim piyasasının da etkisiyle, her türlü ürünü herkes için ulaşılabilir kılmıştır. Küresel piyasada satışta olan her ürün, dünyanın görüş alanı içine girer. Yüksek fiyatından dolayı elde edilemeyen ürünlerin bile "çakma"ları elde dilerek tatmin sağlanmaktadır; hem üreticiler hem de tüketiciler açısından. Bu durumun bireyler ve sınıflar arasındaki eşitsizlikleri gideriyormuş gibi görünmesi bir yanıltmacadır. Zira tüketilen her bir ürünün gerek maddi gerek simgesel değerleriyle birlikte o ürünü tüketenlere ait bir tüketim cemaati oluşmaktadır. Tüm tüketicilerin birleştiği tüketim alanı içerisinde, belli bir markayı tüketenler, çakma ürünler kullananlar, tüketim hızı yavaş olanlar/fazla olanlar, yalnızca elektronik tüketimi önemseyenler, tekstil ürününden başka şey tüketmeyenler vb. gibi cemaatsel yapılar, farklı fraksiyonlar doğmaktadır. Toplumda var olan eşitsizlikleri daha da artıran tüketim toplumu bununla da yetinmemiş kendi eşitsizlik türlerini yaratmıştır.

Tüketim toplumu yoksulluğu kendine uygun hale getirmiştir. Bauman yoksulluğu genel olarak "toplumda belirlenmiş normlara uygun olarak yaşayamayan, bu normları ihlal eden insanlar" olarak belirlemiştir (Bauman, 1999a: 126). Tüketim toplumunun yoksularının ihlal ettiği norm da tüketim eylemidir. "Yeni yoksullar", tüketme konusunda oldukça yetersiz olan insanlardan oluşur; ister maddi olanakları elvermesin, ister tüketim toplumunun ayartmalarına kulak tıkamış olsunlar. Tüketim toplumunun norm ihlalcileri, reklam ve propaganda yoluyla ayartılarak denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Tüketim toplumunda norm dışı unsurlar tüketime teşvik edilmektedir.

Bireyselliklerin tüketilen metalarla oluşturulması, bu metaları tüketenlerin birbirlerini gözetim altında tutmalarına yol açar. Bir bireyin yeterince tüketiyor ya da tüketemiyor olduğuna, diğer bireylerce karar verilir ve yetersiz tüketiciler tüketici cemaatinden dışlanırlar. Ancak bunlar, potansiyel tüketiciler olmaları itibariyle tüketim üreticilerinin bakışından asla kurtulamazlar. Onları yeterli tüketim düzeyine ulaştırmak ya da bu yolda çabalamalarını sağlamak ise, tüketici cemaati – özellikle kitle iletişim araçlarını kullanarak- onların gözünün önünden ayırmamaktan geçer. Onları tüketime sürekli olarak teşvik edecek tüketici cemaat, bir örneklem niteliğine bürünerek yetersiz tüketicilere sürekli olarak sunulur; onların da diğerleri gibi olması beklenir.

Gözetim burada çok boyutludur. Kişisel verileri için tüm tüketiciler gözetim altında tutulur; tüketiciler kendi bireysellikleri adına birbirlerini gözetim altında tutarlar; kusursuz tüketiciler kusurlular gibi olmamak ve yaşam alanlarında kusurluların tacizlerinden korunmak için, kusurlu tüketiciler de kusursuzlar gibi olabilmek için birbirlerini gözetim altında tutarlar.

Synoptisizm, söz konusu bu farklılıkları oluşturmak ya da yok etmek için, kamusalın özel olan tarafından işgalini, sömürgeleştirilmesini ifade eder. Özel bir yaşam biçimi (politika, bilim, sanat vb. dünyasının yıldızları), tüm yığınlar için bir ideal olarak sunulur. Dolayısıyla synoptisizmin hakim olduğu tüketim toplumu kültür tüketimine son derece önem veren bir topluma dönüşmüştür. Bir tüketim nesnesine dönüşen kültür, satın alınan nesnelerin sembolik değerleri sayesinde oluşturulabilmektedir.

Çoğunluğun azınlığı gözetimi, kendi kendine kontrolün biçim değiştirmiş doruk noktasıdır. Gözetimin gözetlenen tarafı, gözetim ne şekilde olursa olsun, her zaman kendisini

gözetleyeni gözetler ve onun kurallarına uymadığında başına gelebileceklerden, kendi kendini kontrol ederek, kendini korur. Synoptisizmle de yapılmak istenen zaten budur: Gözetleyenleri gözetle ki onların standartlarına uygun duruma gelerek normal ol! Yalnız önemli bir noktada farklılık görülmektedir: Synoptisizmde gözetleyen çoğunluk, kendisini gözetleyen azınlığın varlığından haberdar değildir; en azından gözetleyicilerin uyguladıkları yöntemlerin birer gözetim yöntemi olduğunu anlayamaz ve bu yüzden de bu yöntemlere itaat ederler. Çoğunluk, sonsuz bir özgürlük yaşadığı yanılsamasıyla düzenin bir parçası haline getirilmektedir. Synoptisizm, kitleleri ve bireyleri, küresel sakinleri ve yerelleri, satın almayla ve düşünsel ayartmayla ulaşılan haz hali sayesinde küresel toplumun düzenine uydurur ve kontrol altına alır.

Synoptisizm, toplumsal bütünlüğün sağlanması için bireyleri özerk özneler olarak yıkmak ve toplumsal içinde eritmek yerine, bireysel olanı, kişisel enformasyonu, tüketerek oluşturulan bireysel kimlikleri toplumsal alanda dolaşıma sokmaktadır. Tüketiciye özel ürünlerin bireysel tüketiminin hep birlikte gerçekleştirilmesi ve tek bir yaşam biçimine ulaşma idealinde birleşme dışında toplumsal bütünleşmeden söz edilemez. Synoptisizme bu imkanı sağlayan, postmodernizmin yeni ekonomik dönüşümleri ve bu dönüşümlerin toplumsal yaşama yansımaları olmuştur.

Sonuç

Geleneksel toplumlardan günümüze gözetim, toplumsal denetim mekanizmalarından ve bu mekanizmaların kullandığı en önemli araçlardan biri olarak önemini korumuştur. Gözetimin taşıdığı bu önem, onun kendisini, toplumlarda meydana

gelen her türlü değişim ve dönüşümle, toplumda meydana gelen yeni şartlara uydurarak var etmesini gerektirmiştir.

Gözetim, tarihsel süreçte hep yeni bir şekilde karşımıza çıkıyor gibi görünse de aslında, eski biçimlerine yenilikler katarak, sürekli gelişerek var olmuştur. Eski biçimlerinin yerini yenileri almamış, insanlık tarihindeki gelişmelerle beslenerek zenginleşmiştir. Tarihsel kavramsallaştırmalar gözetime yeni isimler yakıştırsa da, farklı yöntemler kullansa da, asıl amacı olan toplumsal kontrol, denetim ve düzen hiçbir zaman değişmemiştir.

İster Antik yunan tiyatrolarında olsun, ister Ortaçağın ve İslam kentlerinin Tanrısal gözetiminde olsun, isterse de günümüz dünyasının görsel hazlara yönelik ekranlarla çevrili, tüketime odaklı dünyasında olsun, gözetimin, gözetleyen ve gözetim altındaki iki yönü için de değişmeyen tek şey "bakış" olmuştur. Çoğunluğun azınlığa, azınlığın çoğunluğa, Tanrı'nın kullarına, kulların Tanrısal göstergelere, bireylerin birbirlerine, kitlelerin simülasyon dünyasının göstergelerine vb. bakışıyla varlık kazanan gözetim, günümüzün küresel kentinde ekonomik gelişmeler, enformasyon teknolojilerindeki yenilikler ve kitle iletişimin genişleyen boyutları sayesinde, küresel kentin sakinleri üzerindeki bakışı synoptisizmle sağlayabilmiştir. Çoğunluğa bakmanın toplumsal kontrol ve denetim için zor olması, çoğunluğu denetim altında tutacak oluşumlara bakmak ile çözüme kavuşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için de enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve tüketim toplumunun sunduğu imkanlardan faydalanılmıştır.

Synoptisizmde gözetime yönelik hiçbir kuşkuya yer yoktur. Bireyler izlediklerinin, satın aldıklarının, okuduklarının, yediklerinin, giydiklerinin vb. tamamen kendi tercihleri olduğuna inandırılmışlardır. Bu tür etkinlikler sayesinde denetim altında tutulup kontrol altına alındıklarını, denetime tabi tu-

tulduklarını, normalleştirildiklerini akıllarının ucundan bile geçirmezler. İzlenenler, tüketilenler, yalnızca göründükleri biçimiyle bilinirler. Onların ardında iktidar ve güç ilişkilerine yönelik ya da ideolojik yönlendirmelerin var olması göz ardı edilir; hatta böyle bir durum akıllara gelmez bile. Herkes kendisinin özgür kararlar aldığını, özgürce farklılaştığını zanneder. Synoptisizmin çoğunluğu, sonsuz özgürlüklerle dolu bir dünyada yaşadığı yanılsamasına sahiptir. Özgürlük onun için, farkında olmadığı bir yanılsamadır; çünkü azınlığın özgürlük modellerine bakarak, bu modeller örnek alınarak bir özgürlük anlayışı edinmesi sağlanmıştır. Bu anlamda Synoptisizm, özel olan şeyleri kamusal alanın tüketimine sunarak, kamusallığı bu özel üzerinden sağlamaktadır.

Enformasyon teknolojilerinin, tüketici gözetiminin ve kitle iletişim araçlarının yoğun yardımı ile birlikte gözetleyiciler, denetim altında tutmak istediklerine çeşitli gösteri biçimleri sunmakta, gözetime maruz kalan yığın da bu biçimlere uygun hale gelmeye çabalarken aslında farkında olmadan disipline edilmektedir.

Kaynakça

Aslanoğlu, R. A. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme,* Bursa: Ezgi Kitabevi.

Bacock, R. (1997). *Tüketim,* (İ. Kutluk çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

Baudrillard, J. (2005). *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği,* (O. Adanır çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Baudrillard, J. (2009). *Gösterge Ekonomi Politiği Hakkında Bir Eleştiri,* (O. Adanır ve A. Bilgin çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Baudrillard, J. (2010a). *Tüketim Toplumu,* (H. Deliceçaylı ve F. Keskin çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Baudrillard, J. (2010b). *Simülakrlar ve Simülasyon,* (O. Adanır çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Bauman, Z. (1998a). *Sosyolojik Düşünmek,* (A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Bauman, Z. (1999a). *Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar,* (Ü. Öktem çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Bauman, Z. (1999b). *Küreselleşme – Toplumsal Sonuçları,* (A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Berger, A. A. (1991). "Bir Terör aygıtı Olarak Televizyon –Kuramsal Bir Yaklaşım Denemesi". *Enformasyon Devrimi Efsanesi - Modernleşme Kuramı ve Uygulamalarının Eleştirisi* içinde (33-57). (Y. Kaplan çev.). İstanbul: Rey Yayınları.

Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler–Eylem Kuramı Üzerine,* (H. Tufan çev.). İstanbul: Kesit Yayıncılık.

Bourdieu, P. (2000). *Televizyon Üzerine,* (T. Ilgaz çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Buck-Morss, S. (2010). *Görmenin Diyalektiği, Walter Benjamin ve Pasajlar Projesi,* (F. B. Aydar çev.). İstanbul: Metis Yayıncılık.

Debord, G. (2006). *Gösteri Toplumu ve Yorumlar,* (2. Baskı). (A. Ekmekçi ve O. Taşkent çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ellul, J. (2003). *Teknoloji Toplumu,* (M. Ceylan çev.). İstanbul: Bakış Yayınları.

Featherstone, M. (2005). *Postmodernizm ve Tüketim Kültürü,* (M. Küçük çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2005). *Ulus Devlet ve Şiddet,* (C. Atay çev.). İstanbul: Devin yayıncılık.

Güven, S. K. (2007). *Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

Hardt, M. ve Negri, A. (2003). *İmparatorluk,* (A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Horkheimer, M. ve Adorno, T.W. (1995). *Aydınlanmanın Diyalektiği,* (O. Özügül çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Lyon, D. (1997). *Elektronik Göz,* (D. Hattatoğlu çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Lyon, D.(2006a). *Gözetlenen Toplum,* (G. Soykan çev.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Lyon, D. (2006b). 9/11, "Synopticon, and Scopophilia: Watching and Being Watched". In *The New Politics of Surveillance and Visibility* (35-53).

London: University of Toronto Pres Incorporated.

Marcuse, H. (1997). *Tek Boyutlu İnsan,* (3. Baskı). (A. Yardımlı çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.

Mardin, Ş. (23 Mayıs 2008). Ne Demek İstedim?. *NTV Program Metni.* http://arsiv.ntvmsnbc.com

Marx, G.T. (2002). What's New About the "New Surveillance?" Classifying for

Change and Continuity. *Surveillanca & Society, Journal, Vol.1, Issue 1,* 9-29, from http://www.surveillance-and-society.org /journalv1i1.htm

Mathiesen, T. (1997). The Viewer Society: Michel Foucault's Panoptikon Revisited. In *TheoreticalCriminology 1,* 215-234 http:// tcr.sagepub.com/content/1/2/215

Mc Luhan, M. (2001). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu,* (G. Ç. Güven çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Robins, K. (1999). *İmaj: Görmenin Kültür ve Politikası,* (N. Türkoğlu çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sartori, G.(2006). *Görmenin İktidarı Homo Videns: Gören İnsan,* (2. Baskı). (G. Batuş ve B. Ulukan çev.). İstanbul: Kara Kutu Yayınları.

Sennett, R. (2010). *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (S. Durak ve A. Yılmaz çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
Sennett, R. (2014). *Ten ve Taş*, (T. Birkan çev). İstanbul: Metis Yayınları.
Soja, E. W. (2002). "Postmetropolis Üzerine Altı Söylem". *20. Yüzyıl Kenti* içinde (285-306). (B. Duru ve A. Alkan çev.). Ankara: İmge Kitabevi.Taraf, 1 Ağustos 2010.
Toffler, A. (1992). *Yeni Güçler Yeni Şoklar*, (B. Çorakçı çev.). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
Törenli, N. (2004). *Enformasyon Toplumu ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara.
Virilio, P. (2002). *Enformasyon Bombası*, (K. Şahin çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
Zaman, 13 Mart 2011, "Tüketicinin Tercihi Gözünden Anlaşılıyor."

Kent ve Suç Korkusu: Kuramsal Temeller

Meral ÖZTÜRK

Güven içinde olma ihtiyacı evrensel bir duygudur. Tüm insanların temel önceliklerinden birisi hem kendilerinin hem de yakınlarının can ve mal varlığına yönelik gelebilecek tehditlerden uzak durarak güvenli bir ortamda yaşamaktır. Güvenlik ihtiyacının karşılanması bireysel ve toplumsal huzurun sağlanması adına önemlidir. Aksi halde güvenin kalmadığı, güvenliğin sağlanamadığı durumlarda karmaşa ve belirsizlik ortaya çıkmakta (Çakır, 2007), birey ve toplum düzeyindeki tüm ilişkiler korkunun egemenliğinde şekillenmektedir. Pek çok sosyal bilimci için içinde bulunduğumuz yüzyıl tam da böylesi bir durumun yaşandığı döneme işaret etmektedir. Bunlara göre günümüzde güvenlik olgusu daha önce olmadığı kadar toplumsal ve ekonomik bir sorun haline dönüşmüş, "toplumsal ilişkilerin, mekansal organizasyonların, kent düzenlemesinin hayat tarzlarının yeniden gözden geçirilmesini gerektirecek kadar"(Alver, 2007 akt.: Kul, 2009: 8) öne çıkmaktadır. Modern yaşamın getirdiği belirsizlikler insanların nadir karşılaşabilecekleri olaylardan dahi korkmasına yol açmakta, bu korku insan ruhunu tamamen kontrol altına almakta ve ona yok edici güçler tarafından çevrelendiği hissi vermektedir.

Korkudan korunma yolu olarak pasif bir yaşam biçimini seçmek modern insanın temel özelliğidir (Furedi, 2002)

Modern toplumlarda hâkim olan güvensizlik ve belirsizliği net bir şekilde ortaya koyan isimlerden birisi hiç kuşkusuz ünlü sosyolog Ulrich Beck'tir. Görüşlerini "risk toplumu" kavramı içerisinde analiz eden Beck (2011: 357-358); teknolojik ve bilimsel gelişmelerin yol açtığı, hesaplanamaz ve telafi edilemez risklerin günümüz toplumlarının temel özelliği olduğunu; tehlikelerin doğasının değiştiğini, risklerin küreselleştiğini savunmaktadır. Bu durum risk toplumlarını ortaya çıkarmıştır. Beck, risklerin sonuçlarının evrenselleştiği risk toplumlarında belirsizlik ve güvensizliğin had safhada olduğunu bu nedenle risk toplumlarını kısaca "korkuyorum" ifadesiyle tanımlamanın doğru olacağını öne sürmektedir (Kuška, 2011: 113). Beck ile benzer görüşleri paylaşan Anthony Giddens (1990) geç modern dönemde belirsizlik, risk ve güvensizliğin iç içeliğine vurgu yapmakta; modernliğin sonuçlarının radikalleştiği bu dönemde geleneksel güven biçimlerinin çözüldüğünü, ontolojik güvenliğin (Ontological security) sağlanmasının önemli bir sorun haline dönüştüğünü iddia etmektedir. Giddens (2008: 1078) ontolojik güvenlik kavramıyla esasen bir kişinin kendisini güvende hissetmesi duygusuna vurgu yapmaktadır. Kavram; çoğu insanın kendi öz kimliklerinin sürekliliğine ve çevredeki toplumsal ve nesnel eylem ortamlarının sabitliğine duydukları inanca işaret etmektedir. Bu duygu çocukluktan itibaren gelişmekte ve yetişkinlik rutinleriyle devam etmektedir. Ontolojik güvenlik modern öncesi toplumlarda geleneğe, yerel ve birincil ilişkilere dayalı elde edilirken, modern toplumlarda zaman-uzamdan ayrılmış soyut sistemlere olan güven üzerinden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Ancak modern toplumlarda özellikle insan eliyle üretilen riskler (manufactured risk) soyut sistemlere olan güven duygusunu

sarsmakta, ontolojik güvenliğin sağlanmasına engel olmaktadır. Giddens'ın insan eliyle üretilen risklerden kastı insan bilgi ve teknolojisinin dünya üzerindeki etkisiyle oluşturulan risklerdir. Küresel ısınma veya genetiği değiştirilmiş yiyecekler bu tür riskler arasında gösterilebilir. Bu çerçevede suç olgusu da başta Giddens olmak üzere pek çok sosyal bilimci tarafından imal edilmiş riskler arasında sayılmaktadır (Bkz.: Kul, 2009: 11). Toplumsal norm ve yasalara karşı işlenen suç eylemleri yalnızca mağdurlar üzerinde maddi veya manevi kayıplar oluşturmakla kalmamakta sosyal ilişkiler ve toplumsal düzeni de sarsmaktadır (Dolu, Uludağ ve Doğutaş, 2010). Suçun varlığının her dönemde toplumlarda güvensizlik ve korku yarattığı noktasında kuşku yoktur. Ancak modern toplumlarda teknolojinin suçlular tarafından kullanılmasıyla suçun niteliğinde yaşanan değişim ve suç eylemlerinin toplumsal sorunlara paralel şekilde artması (Kızmaz, 2013) suç karşısında geliştirilen korkunun yaygınlaşmasını ve yoğunlaşmasını da beraberinde getirmiştir. Bu durum "suç korkusu" (fear of crime) denilen yeni bir sorun alanını ortaya çıkarmıştır. Suç korkusu günümüzde modern toplumların karşılaştığı önemli sosyal problemlerden birisi olarak dikkat çekmektedir. Korku özellikle büyük kentlerde yaşayanlar arasında yaygınlaşmaktadır. Kentin kendine has dokusundan kaynaklı olarak kentli insan kırsal kesimde yaşayanlara kıyasla daha çok mağduriyet korkusu yaşamakta, bu korkuyla toplumsal ilişkilerini sınırlamaktadır (Hale, 1996),

Suç korkusunun yaygınlaşması ve yoğunlaşmasıyla beraber başta kriminologlar olmak üzere psikologlar ve sosyologlar konuyu çeşitli yönleriyle ele almaya başlamışlardır. Suç korkusunun temelde suçun varlığı ile ilişkilendirilmesi kriminolojik perspektiften olgunun incelenmesini önemli kılarken, "korku"nun esasen psikolojik kökenli bir duygu olması kor-

kuya neden olan psikolojik faktörleri ortaya çıkarmayı gerekli kılmıştır. Suç korkusunun sosyal ve kültürel boyutu olduğu düşüncesi ise sosyologların konuyla ilgilenmesinin temel faktörüdür. Sosyologlara göre korkuyu ortaya çıkaran koşullar ve korkuya karşı verilebilecek tepkiler kültürel normlar tarafından belirlenmekte, birey–toplum etkileşimiyle korku sürekli olarak üretilmektedir (Bkz.: Furedi, 2002). Korkunun farklı disiplinler tarafından ele alınması olguyla ilgili zengin kuramsal altyapının ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Özellikle sosyolojinin insan-çevre ilişkisi bağlamında suç korkusunu incelemesi toplumsal varlık olan insanın sosyal çevreden etkilendiği ve sosyal çevreyi etkilediği gerçeğini göz önüne sermiştir. Suçun neden olduğu korkunun üretildiği şartları, korkuya karşı geliştirilen tepkileri ve suç korkusunun neden olduğu sosyal sonuçları ortaya koyma noktasında sosyoloji kapsamlı açıklamalar getirmektedir.

Kentin Yeni Sorunu: Suç Korkusu

Literatürde suç korkusunun tanımlanmasında henüz tam bir uzlaşının ortaya konamadığı anlaşılmaktadır (Hale, 1996). Kavram 1970'lerde daha çok bilişsel açıdan tanımlanmış ve buna bağlı olarak insanların genel düzeyde suçla ilgili kaygıları ölçülmüştür. Buna bağlı olarak suç korkusu "bireylerin herhangi bir suçun mağduru olma ihtimaliyle ilgili yargıları" olarak ele alınmıştır. 1980'lerde ise suç korkusunun bilişsel değerlendirmeden ziyade duygusal değerlendirmeyi içerecek şekilde tanımlandığı görülmektedir (Rader, 2005). Bu kapsamda Kenneth Ferraro (1995) suç korkusunu "bireyin suç veya suç ile ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği duygusal tepki veya anksiyete duygusu" olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Mark Warr (2000) olguyu "herhangi bir tehlike

beklentisi veya farkındalığından kaynaklanan korku duygusu"; James Garafalo (1981) ise "fiziksel yaralanma veya ölüm tehdidine karşı ortaya çıkan kaygı ve tehlike duygusu ile nitelenen duygusal tepki" olarak kavramsallaştırmaktadır.

Suç korkusunun hangi şekilde (bilişsel-duygusal) tanımlandığı önemlidir. Zira suç korkusu bilişsel açıdan ele alındığında bireylerin risk algıları öne çıkmaktadır. Suç korkusu ve algılanan risk birbiriyle çok yakın iki kavram olsa da farklı anlamlar içermektedir. Korku daha çok hâlihazırda var olan bir tehdide karşı gösterilen tepkidir. Örneğin sokak arasında yürürken karşıdan tanımadığı birisini gören kişinin hissettiği şey korkuyken gelecekteki bir tehlike karşısında hissedilen kaygı risk algısıdır. Bireyin risk ile ilgili yargısı onun korkmasını gerekli kılmayabilir. Birey suça maruz kalma riskinin yüksek olduğunu düşünse bile bu düşünce onun korkmasına neden olmayabilir (Ferraro, 1995: 22-25). Ferraro (1995) iki kavram arasındaki bu ayrıma dikkat çekerek araştırmalarda hem risk algısının hem de suç korkusunun ayrı ayrı ölçülmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu görüşe paralel şekilde son dönemlerde her iki değişkenin birlikte ele alındığı, suç korkusuna karşı fiziksel tepkileri içeren davranışsal boyutun da araştırmalara eklendiği görülmektedir (Rader, 2005).

Suç korkusu ilk defa 1960'lı yıllarda Amerika Birleşik Devletlerinde yaşanan sosyal ve siyasi sorunlar nedeniyle araştırılmaya başlanmıştır. Kanun Uygulama ve Adalet Dairesi Başkanlık Komisyonu *(President's Crime Comission on Law Enforcement and Administration of Justice)* söz konusu olaylar sonucunda Amerikan halkının güvensizlik algısının ne düzeyde olduğunu anlamak amacıyla bir araştırma başlatmış, sonuçlarını 1967 yılında yayımladığı bir raporla ilan etmiştir. Rapor, Amerikan halkının önemli bir kısmının bir suçun mağduru olma korkusu yaşadığını göstermektedir (Jackson, 2006).

Ardından Avrupa ülkelerinde de hızlanan araştırmalarda benzer bulgular ortaya konmuştur. Çok sayıda kamuoyu yoklaması ve bilimsel araştırma kentlerdeki suç olaylarının yüksekliğinin suç korkusunun asıl nedeni olduğunu ortaya koymakla birlikte zaman içerisinde suç oranlarından bağımsız olarak mağduriyet korkusunun devam ettiğini göstermektedir. Suç oranları düşse dahi insanlar hala kendilerini bir suçun kurbanı olarak algılamaya devam etmektedir (Gates ve Rohe, 1987). "İnsanların bu korkudan ve güvensizlik kaygısından kurtulabilmesi ve toplumsal huzur ve güvenin yeniden inşası ve normalleşmesi için belli bir zamanın geçmesine ihtiyaç vardır. Bu sebeple suç korkusu, suçun doğrudan neden olduğu mağduriyetten çok daha fazla bireylere zarar verme potansiyeline sahiptir" (Dolu ve Uludağ, 2010).

Araştırmalar ayrıca suç korkusunun bireysel sorun olmanın ötesine geçtiğini ve önemli sosyal sonuçları doğurduğunu ortaya koymaktadır. Suç korkusu depresyon, içe kapanma, kaygı gibi sorunların yanında bireylerin yaşam stillerini değiştirmekte, sosyal yaşamı kısıtlamakta, sosyal yalnızlığı ve ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Özellikle yoksullar ve farklı kültürel, etnik ve dini gruplara ait olanlar suçlu olarak damgalanmakta ve korku nesnesi olarak görülmektedir (Hale, 1996). Güvenlikli sitelerin ortaya çıkış nedenlerinden birisi de suç korkusudur. Özellikle üst gelir grubundaki insanlar potansiyel suçlu kabul ettikleri insanlardan korunmak amacıyla 24 saat güvenliği sağlanmış binalarda yaşamayı tercih etmektedir (Firidin Özgür, 2006: 82). Suç korkusu bireyler arasında güven duygusunu zedelemekte (Garofalo, 1981), sosyal kontrol mekanizmalarının etkin biçimde işlemesini önleyerek sosyal düzeni bozmaktadır (Ross ve Mirowsky, 2000; Lewis ve Salem, 1986). Sosyal düzenin olmadığı yerlerde insanlar kendilerini daha güvenli hissedebilecekleri yerlere göç etmeyi

tercih etmektedir (Hale, 1996; Ferraro, 1995). Bu anlamda suç korkusu göç nedenlerinden birisi olarak görülmektedir. Suç korkusu kentteki yaşam kalitesini bozmaktadır (Bannister ve Fyfe, 2001). Yaşadıkları korku nedeniyle insanların çoğu belli saatlerde evlerinden çıkamamakta, belli yerlere gidememektedir. Ekstra kilitler, kameralar, çelik kapılar, alarm sistemleri ile suçlulara karşı önlem almaya çalışan çok sayıda insan vardır (Hale, 1996). Günümüz insanı güvenliğini sağlamak amacıyla daha fazla zaman ve para harcamaktadır (Moore ve Trojanowicz, 1988).

Suç korkusunu açıklamaya çalışan kimi kuramlar mikro ölçekte kimileri makro düzeyde olguyu incelemektedir. Mikro ölçekli kuramlar suç korkusunu daha çok sosyodemografik özellikler çerçevesinde açıklamaya çalışan birey temelli kuramlardır. Makro ölçekli kuramlar ise genel ve nesnel unsurların belirleyiciliği ekseninde olguyu inceleyen toplum temelli kuramlardan oluşmaktadır. Suç korkusu kavramlaştırmasının çok boyutlu yapısını ve içerimlerini daha iyi kavramak adına, şimdi bu kuramlara göz atabiliriz.

Mikro Ölçekli (Fail Odaklı) Kuramlar

Suç korkusunu mikro düzeyde açıklayan kuramlardan Savunmasızlık kuramı (Vulnerability Model); cinsiyet, yaş, sosyoekonomik statü ve ırk/etnisite gibi sosyodemografik değişkenler çerçevesinde fiziksel ve sosyal kırılganlığa odaklanmaktadır. Doğrudan veya dolaylı mağduriyete gönderme yapan Mağduriyet kuramları (Victimization Model) da mikro ölçekli kuramlardan bir diğeridir. Doğrudan mağduriyet kuramı çerçevesinde kişinin kendisinin herhangi bir suçun mağduru olmasının suç korkusunu yükselteceği tezi öne sürülmektedir. Kişinin kendisinin bir suçun mağduru olmasından

ziyade yaşanan suç eylemlerinden haberdar olması ise dolaylı mağduriyet kavramı çerçevesinde tartışılmaktadır. Dolaylı mağduriyetin oluşmasında bireylerarası sosyal etkileşim ve medya önemli rol oynamaktır. Birey odaklı mağduriyet kuramları içerisinde her iki mağduriyet türü de yer almakla birlikte medya ve suç korkusu arasındaki ilişkinin yapı odaklı kuramlar içerisinde kabul edilmesi daha doğru olacaktır çünkü medya aktörün eylemlerini şekillendiren yapısal unsurlardan birisidir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında dolaylı mağduriyet kuramı içerisinde kabul edilen medya ve suç korkusu arasındaki ilişki yapı odaklı kuramlar içerisinde değerlendirilmiştir.

Savunmasızlık Kuramı

Savunmasızlık kuramı fiziksel ve sosyal kırılganlığa odaklanmaktadır (Skogan ve Maxfield, 1981). Kuram, genel anlamda kendilerini herhangi bir suç eylemine karşı koyabilecek fiziksel güçten yoksun hissedenler ile suç fiili nedeniyle uğrayacakları zararı karşılayacak sosyal imkânlardan yoksun olanların suç korkularının daha yüksek olacağını varsaymaktadır (Hale, 1996). Bu kapsamda kadınlar, yaşlılar, etnik azınlıklar ve yoksulların kırılganlıkları nedeniyle herhangi bir suçun mağduru olmaktan dolayı daha çok korktuklarını gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Bkz.: Clemente ve Kleiman, 1977; Gordon ve Riger, 1989; Skogan ve Maxfield 1981; Yin, 1980).

Savunmasızlık kuramı çerçevesinde fiziksel açıdan kırılgan gruplara odaklananlar cinsiyet ve yaş değişkenlerini temel almaktadır (Dolu vd., 2010). Literatürde çok sayıda çalışma kadınların erkeklere kıyasla herhangi bir suçun mağduru olma ihtimalinin daha düşük olmasına karşın suç korkularının yüksek olduğu yönünde görüşler söz konusudur. Bu durum

cinsiyet-korku paradoksu olarak ifade edilmekte; söz konusu çelişkinin kadınların fiziksel zayıflığından, cinsel saldırıya uğrama korkularından ya da toplumsal cinsiyet temelli sosyalizasyondan kaynaklandığı öne sürülmektedir (Rader, May ve Godroom, 2007).

Kadınların korkularının yüksekliğini fiziksel zayıflığına bağlayan Skogan ve Maxfield (1981) bir saldırı karşısında kendilerini koruyamayacak kadar zayıf olan kadınların bu zayıflıklarının korkuyu da beraberinde getirdiğini ileri sürmektedir. Ferraro (1995) ise kadınların suç korkularının altında yatan temel nedenin cinsel içerikli suçlara maruz kalma korkusu olduğunu söylemektedir. Kadınlar aslında cinsel içerikli suçlara maruz kalma ihtimallerinin yüksekliği nedeniyle diğer suçlara maruz kalmaktan korkmaktadır. Feminist akademisyenler ise kadınların korkularının yüksekliğini toplumsal cinsiyet temelli sosyalleştirme sürecinde aramaktadır. Bu görüşü savunanlara göre kadınlar erkeklere kıyasla daha kırılgan ve korkak yetiştirilmekte, duygularını kolayca dışa vurmaları teşvik edilmektedir. Erkekler ise aksine güçlü ve dayanıklı olmaları yönünde sosyalleştirilmektedir. Bu özellikleri sarsacak duygusal tepkiler toplum tarafından hoş karşılanmamaktadır. Bu durum suç korkusunu ölçmeye yönelik sorulara kadınların daha samimi cevap vermesini kolaylaştırırken, erkeklerin yetişme tarzlarına uygun olarak korkularını gizlemelerine yol açmaktadır (Rader, 2005).

Savunmasızlık kuramı kapsamında kullanılan bir diğer bağımsız değişken olan "yaş" ile suç korkusu arasındaki ilişkinin sorunlu olduğu gözlenmektedir. Kimileri yaşlıların şahsa karşı işlenen suçlardan daha çok korktuklarını iddia ederken (Skogan, 1978); kimileri onların özellikle hırsızlık, soygun, darp veya kapkaç gibi mal varlığına yönelik suçlara maruz kalmaktan korktuğunu öne sürmektedir (Evans, 1995 akt.:

Geleri, 2014: 114) Skogan (1978) yaşlıların korkularının temelinde yaşadıkları mağduriyetin sonuçlarıyla mücadele edecek yeterli kaynaklara sahip olamamalarına bağlamaktadır. Ona göre yaşlılar düşük gelirlidir, fiziksel açıdan kendilerini savunacak güçten mahrumdur, yalnız yaşamaktadır ve tüm bunlar nedeniyle yaşlılar korku üreten çevresel ortamlarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Bunun yanında yaşlıların medyayı en önemli bilgi kaynağı olarak sıklıkla kullanmaları, topluma entegre olamamaları, yaşlılık nedeniyle hareket kabiliyetlerinin azalması, suçun yol açtığı zararların iyileştirilmesine yönelik kaygıların artması gibi nedenlerin suç korkusunu yükselttiği ileri sürülmektedir (Pain, 1997).

Bazı aştırmacılar ise "yaş" ile suç korkusu arasında doğrudan bir ilişki kurmanın (yaşlandıkça suç korkusunun artacağı düşüncesinin) yanlış olacağını öne sürmektedir. Ferraro (1995) gençlerin sosyal yaşamlarının aktif olmasına bağlı olarak dışarıda geçirdikleri zamanın fazla olması nedeniyle herhangi bir suça maruz kalma ihtimallerinin daha yüksek olmasının anlamlı olacağını buna karşın yaşları gereği vaktinin çoğunu ev içinde geçiren yaşlıların korkularının yüksek çıkmasının araştırmalardaki metodolojik hatalardan kaynaklanabileceğini öne sürmektedir. Pain (1997) yaşlıların suçtan daha çok korktuğu yönündeki inancın yaşlı ayrımcılığından kaynaklandığı savunmaktadır. Yaşlılara içinde bulundukları yaştan dolayı ön yargıyla yaklaşılmakta onların fiziksel güçlerini kaybetmelerinin suç korkularını yükselteceği düşünülmektedir. Bu görüşü savunanlar yaşlılığın herkes için aynı şekilde tecrübe edileceğini varsaymaktadır. Oysa tek bir yaşlılık türünden bahsetmek yanlıştır çünkü yaşlılık tecrübesi kişiden kişiye değişkenlik gösterebilmektedir. Suçun yaşlılar için ne anlama geldiği yönünde çalışmaların artması, suç ve korku arasındaki ilişkinin yaşlılar tarafından nasıl tanımlandığının

ortaya konması yaşlılık ve suç korkusu arasındaki ilişkinin doğru saptanması açısından önemlidir. Pain bu noktada anket çalışmasından ziyade mülakat tekniğinin kullanılmasının suç korkusunun zaman veya mekânda yerine oturtulması açısından önemli olduğunu öne sürmektedir.

Savunmasızlık kuramı sosyal savunmasızlık göstergeleri olarak sosyoekonomik statü (gelir ve eğitim) ve etnisiteye odaklanmaktadır. Savunmasızlık kuramları çerçevesinde özellikle düşük gelir düzeyine sahip bireylerin suç korkularının diğer gruplara kıyaslandığında daha yüksek olduğu öne sürülmektedir. Bunun temel nedeni olarak bu gruptaki insanların suçun yol açacağı maddi kayıpları önlemede zorlanmaları, düşük standartlı, güvenlik açısından riskli konut ve bölgelerde oturmaları (Geleri, 2014) gösterilmektedir. Ancak tam aksine gelir düzeyi yüksek olanların daha çok mağduriyet yaşadığını ortaya koyan araştırmalarda söz konusudur. Carl Keane (1992) üst sosyoekonomik düzeydeki insanların özellikle mal varlığına yönelik suçlardan daha çok korktuğunu saptamıştır.

Savunmasızlık kuramı çerçevesinde özellikle beyazların siyahlara göre daha çok korktuğu (Covington ve Taylor, 1991) veya siyahların suç korkularının beyazlardan daha yüksek olduğu (Clemente ve Kleiman, 1977) yönünde farklı bulgular etnik köken ve suç korkusu arasındaki ilişkiyi sorunlu kılmaktadır. Chiricos, Hogan ve Gertz (1997) etnik kökenden ziyade kişilerin riski algılama biçimlerinin suç korkusunda belirleyici rol oynadığını söylerken Hale (1996) etnik kökenden ziyade mahalledeki ırksal kompozisyonun çok daha önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

Mağduriyet Kuramı

Kriminolojik anlamda mağdur "uğradığı haksızlık neticesinde fiziksel, ekonomik, hukuki, sosyal veya zihinsel açıdan zarar

gören kimse" anlamına gelmektedir (Geleri, 2014: 83). Mağdur; yaşadığı saldırı sonucunda hem kendisine hem de etrafına karşı güven duygusunu kaybetmekten travma sonrası stres bozukluğu, şok veya depresyon gibi çok çeşitli tepkiler geliştirebilmektedir (Clark, 2003: 272-273).

Mağduriyet esasen kişinin kendisinin doğrudan bir suçun mağduru olmasıyla gelişmekle birlikte dolaylı yollardan da gelişebilmektedir. Bireyin bizzat kendisinin bir suçun mağduru olması durumunda doğrudan mağduriyetten bahsedilirken (Mesch, 2000), kişinin çevresindeki suç eylemlerinden haberdar olması sonucu yaşadığı korku dolaylı mağduriyeti oluşturmaktadır (Hale, 1996).

Mağduriyet kuramı daha önce doğrudan veya dolaylı yoldan herhangi bir suçun mağduru olanların suç korkusunun yüksek olacağını öne sürmektedir (Parker ve Ray, 1990).

Mağduriyet ve suç korkusuna odaklanan çalışmalarda Hindelang Gottfredson ve Garofalo (1978) tarafından geliştirilen Yaşam tarzı modeli (Lifestlyle/Exposure Model) ve Cohen ve Felson (1979) tarafından ortaya atılan Rutin aktiviteler kuramından sıkça faydalanıldığı görülmektedir. Söz konusu kuramlar mağduriyetin ortaya çıkmasında bireylerin davranışlarının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Suç olaylarının sık yaşandığı gece vakitlerinde daha çok dışarıda bulunan veya sosyal yaşama aktif katılan insanların doğrudan mağduriyet yaşamaları daha muhtemeldir.

Bazı araştırmalarda suç korkusu ve direkt mağduriyet arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Örneğin Zarafonitou (2008) Atina'da yaptığı çalışmada direkt mağduriyet yaşayanların güvensizlik hissinin bu tür bir mağduriyet yaşamayanlara kıyasla üç kat daha fazla olduğunu saptamıştır. Sironi ve Bonazzi (2016) özellikle kadın mağdurların erkeklere kıyasla güvenlik algılarının dü-

şük olduğunu tespit etmiştir. Ancak bazı çalışmalarda iki değişken arasında bir ilişkiye rastlanmamıştır (Ramos ve Andrade-Palos, 1993).

Mağduriyet kuramları çerçevesinde dolaylı mağduriyetin doğrudan mağduriyete göre daha fazla korku ürettiği (Katz, Webb ve Armstrong, 2003) yolunda görüşler ileri sürülmektedir. Bireylerin suç eylemlerinden haberdar olması toplumda daha genel ve yaygın bir korku üretmekte, olay sadece mağduru yakın ve uzak çevresini de etkilemektedir (Greenberg ve Ruback, 1992). Skogan ve Maxfield (1981: 153) dolaylı mağduriyetin özellikle yerel düzeyde suç korkusunu yükselttiğini iddia etmektedir. Diğer bir ifadeyle yakın çevrelerinde yaşanan bir suç olayı insanları daha çok tedirgin etmektedir.

Özellikle bireyler arası sosyal iletişim yoluyla yayılan mağduriyet hikâyeleri insanları korkutmakta, çevrelerinin güvenli bir yer olmadığı algısını oluşturmaktadır. Güçlü sosyal ilişkileri olan kişiler bu ilişkileri aracılığıyla yerel düzeydeki suç olaylarından daha kısa sürede haberdar olmaktadır. Suç olayından haberdar olan kişi mağdurun mağduriyetini içselleştirmekte, kendisini onun yerine koyarak yaşayacağı kayıpları düşünüp korkmaktadır (Skogan ve Maxfield, 1981).

Makro Ölçekli (Yapı Odaklı) Kuramlar

Suç korkusunu toplum temelinde ele alan kuramlar makro ölçekte korkunun nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır. Söz konusu kuramlar içerisinde Düzensizlik/Medeni olmayan davranış kuramı (Incivility Model), Sosyal kaygı/Sosyal kontrol kuramı (Community concern model) ve Alt kültürel çeşitlilik (Subcultural diversity model) ön plana çıkmaktadır. Bunun yanında medya ve suç korkusu arasındaki ilişki yine yapı odaklı kuramlar içerisinde değerlendirilecektir.

Suç korkusunu makro düzeyde açıklayan kuramlar ise büyük oranda Şikago Okulu (Chicago School)'nun görüşlerinden beslenmektedir. Şikago Okulu 1892'de Şikago Üniversitesi'nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulmuş, Rodericlt McKenzier, Robert Park, Louis Wirth, Emest Burgess, George Simmel gibi pek sosyal bilimcinin çalışmalarıyla ünlenmiştir. Araştırmacıların çalışma birimi Şikago'dur. Endüstrileşmeyle beraber yaşanan hızlı kentleşme süreci ve buna bağlı olarak artan nüfus Şikago'nun "sosyal laboratuar" olarak algılanmasını (Bal, 2006: 150) sağlamıştır. Okul yaptığı çalışmalarla kent sosyolojisinin temellerini atmıştır. Şikago Okulu'nun kent sosyolojisinin düşünsel kökenlerinin Doğa Bilimleri ve Kültür Bilimleri olarak iki katmanı vardır. "Chicago Okulu üyeleri, Hobbescu doğa durumunda toplumsal düzen nasıl mümkündür sorusunun cevabını Alman geleneğinden gelen yorum çerçeveleriyle ilişkili biçimde kültür kavramında aramışlardır" (Arlı, 2012 akt.: Serter, 2013: 70). Kültür üzerinden kenti çözümleme çabası Wirth'in çalışmalarında netlik kazanırken, doğa bilimleri ile ilişkili olarak kenti anlama gayreti Park ve Burgess'ün çalışmalarında açıkça görülmektedir (Serter, 2013).

Bu iki felsefi temel üzerinden Şikago Okulu kenti birbiriyle ilişkili olan "yaşam biçimi olarak kentsellik" ve "ekolojik yaklaşım" düşüncelerinden hareketle açıklamaya çalışmaktadır (Giddens, 2012: 94). Okulun üzerinde durduğu "kentli yaşam biçimi" Wirth tarafından geliştirilmiştir. Wirth (1938) için kentin doğru biçimde tanımlanması önemlidir çünkü kent ile ilişkili kentlileşmenin özelliklerinin belirlenmesi ancak bu şekilde mümkündür. ona göre kentlerin büyümesi, nüfusunun yoğunlaşması ve heterojen yapıya bürünmesi "kentlilik" denilen yeni bir yaşam biçimini ortaya çıkarmıştır. Wirth, Georg Simmel'in "Metropol ve Yaşam" adlı makalesindeki "metro-

pol insanının ruh dünyasını kendi kavramsallaştırması içerisinde kabul etmiştir" (Serter, 2013). Adı geçen makalede Simmel (1903) insan doğasına ayıkırı şekilde metropol dünyasının zekâ ve para ekonomisi temelinde işlediğini vurgulamaktadır. Ona göre metropol dünyası insan zihninin takip edemeyeceği ölçüde hızlı işlemektedir. Metropol'ün insan doğasına aykırı hızı yanında insan zihninin sindiremeyeceği yoğunluktaki uyaranlar metropolis bireyi güvensizliğe itmektedir. Bu durum çatışmalara kaynaklık etmektedir. Wirth (1938)'de benzer şekilde kentlerin büyüdükçe farklılaşmaların arttığını, aynı mekânı paylaşan farklı kültürler, inanışlar ve değerler arasında sosyal mesafenin iyice açıldığını iddia etmektedir. Kentte hâkim olan ikincil ilişkiler ve rekabet ortamı sosyal bağları/dayanışmayı zayıflatmış, yalnızlık ve yabancılaşmayı getirmiştir. Wirth bunun anomik bir durum olduğunu, kentli insanın kimlik parçalanması yaşadığını vurgulamaktadır.

Şikago Okulu içerisinde ekolojik perspektifin gelişmesinde ise Park, Mc Kenzie ve Burgess'un katkıları önemlidir. Söz konusu teorisyenler hayvan ve bitki ekolojisindeki kavramları sosyal bilim literatürüne aktararak kentsel ekolojinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır (Serter, 2013). Ekoloji, doğada canlıların yaşayabilmek için birbirine bağlı olduğunu ima eden bir kavramdır. Doğada aynı yerde yaşamak zorunda olan canlılar rekabet halindedir. Bu rekabet anı zamanda bir arada yaşamayı da öğretmektedir (Bal, 2006: 145-146). Şikago Okulu mensupları ekoloji kavramını insan ve çevresinin karşılıklı ilişkisini vurgulamak amacıyla kullanmışlardır (Stokols, Lejano ve Hipp, 2013). Onlara göre kentsel mekanda da tabiattaki gibi istila, rekabet, birbiri ardına gelme, yoğunlaşma, merkezileşme, ayrılma, yerine geçme vb. eylemler tekrar edilmektedir (Karasu, 2008).

Kent ekolojisi kuramı; 1920 yılında Burgess tarafından geliştirilen *Aynı Merkezli Daireler Kuramı (Concentric-Zone Theory)*, 1939 yılında Homer Hoyt tarafından geliştirilen *Sektör Kuramı (Sector Theory)*, , 1945 yılında Chauncy, Harris ve Ullman tarafından ileri sürülen *Çok Merkezli Gelişim Kuramı (Multiple-Nuclei Theoıy)*'nın gelişmesine kaynaklık etmiştir. Söz konusu kuramlar çerçevesinde kentleşme biçimleri açıklanmaya çalışılmıştır (Bal, 2006: 151-155).

Şikago Okulu'nun çevrenin insan davranışı üzerindeki etkisini ortaya koyan çalışmaları suç korkusunun kentsel faktörlerini ortaya koymayı amaçlayan makro düzeydeki kuramların da temel dayanağını oluşturmaktadır. Şimdi bu kuramlara göz atılacaktır.

Düzensizlik Kuramı

Kentleşmenin suç üzerindeki etkisi ilk defa Emile Durkheim, Ferdinand Tönnies ve Gabriel Tarde tarafından dile getirilmiştir. Her üç sosyal bilimci kentleşme ve suç arasındaki ilişkiyi farklı şekillerde ortaya koysalar da kentleşmenin sosyal kontrol mekanizmalarının etkin biçimde işlemesini engellediği noktasında hem fikirdirler (Hancı, 1999). Örneğin Tönnies endüstrileşmeyle birlikte cemaat toplumlarından cemiyet toplumlarına geçildiğini, enformel sosyal kontrol mekanizmalarının zayıf olduğu cemiyet toplumlarında suç oranlarının arttığını iddia etmektedir (Shaidullah, 2014: 57). Durkheim ise endüstrileşmeyle başlayan hızlı sosyal değişmenin toplumsal değerler ve normların zayıflamasına yol açan anomik bir yapı oluşturduğunu ifade etmektedir. Anomi suç oranlarının artmasının en önemli nedenidir (Kızmaz, 2013: 230). Ardından Şikago Okulu temsilcileri kentleşme ve suç arasındaki ilişkiye odaklanmışlardır. Özellikle Clifford Shaw ve Henry McKay

(1942) kentsel ekoloji düşüncesinden yola çıkarak suç ve çevresel düzensizlik arasındaki ilişkiyi Sosyal düzensizlik kuramı çerçevesinde açıklamaya çalışmışlardır. Sosyal düzensizlik kuramının temelinde insanların içinde bulundukları çevreye bağlılıkları nedeniyle baskın olan norm ve değerleri kabul etme eğiliminde oldukları fikri yatmaktadır. Bireyler var olan norm ve değerlere bakarak nasıl davranmaları gerektiğini gösteren bir kılavuz oluşturmaktadır. Baskın kültür suç işlemeyi teşvik ediyorsa kişiler kolaylıkla bu tür eylemlere yönelmektedir.

Bu düşünceden hareketle Show ve McKay *İç içe geçmiş bölge modeli'ni* çevrenin suçluluk üzerindeki etkisini incelemek amacıyla kullanmışlardır. Buna göre Birinci Bölge, iş merkezlerinin bulunduğu bölgedir. İkinci Bölge geçiş bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Geçiş bölgesini çevreleyen Üçüncü Bölgede işçi sınıfı yaşamaktadır. Dördüncü Bölge, orta sınıfın Beşinci Bölge ise zenginlerin ikamet ettiği yerlerdir. Suç oranlarının en yüksek olduğu bölge ikinci bölgedir. Bu bölgedeki yerleşim yerlerinin ucuzluğu göçmenlerin buralara yerleşmesine neden olmakta buna bağlı olarak durmayan bir göç hareketliliği yaşanmaktadır. Yeni göçmenler geldikçe eskiden bu bölgeye yerleşenler başka yerlere göç etmektedir. Bölgedeki yüksek nüfus hareketliliği sosyal kontrolü yok etmekte, insanların nasıl davranacağını belirleyen normların oluşmasını engellemektedir. Bu da suç eylemlerinin yükselmesine neden olmaktadır (Roh ve Choo, 2008).

Sosyal düzensizlik kuramının bir kolu olarak suç korkusunu açıklamak amacıyla 1970'li yıllarda Düzensizlik/Medeni Olmayan Davranış kuramı (Incivility) geliştirilmiştir (Hignite, 2007: 20-21). Söz konusu kuramın farklı varyasyonları olmakla birlikte (Bennett ve Flavin, 1994; Covington ve Taylor, 1991) hepsinin ortak noktası çevresel düzensizliği fiziksel ve sosyal

bozulma olarak iki grupta incelemeleridir. Fiziksel bozulma metruk binalar veya arabalar, etrafa dağılmış çöpler, duvar yazıları, boş arsalar, pis sokak araları, başıboş köpekler, yetersiz aydınlatmalar gibi suç ile ilişkilendirilen ipuçlarıdır. Sosyal düzensizlik ise serseriler, çeteler, saygısız komşular, dilenciler, madde bağımlıları ve evsizler gibi suç işleme olasılığı yüksek görülen insanların rahatsız edici davranışlarını içermektedir (Hunter, 1978; Ferraro, 1995; Skogan ve Maxfield, 1981).

James Q. Wilson ve George L. Kelling (1982) fiziksel ve sosyal bozulma işaretlerinin insan psikolojisini olumsuz yönde etkilediğini, düzensizliğin bireylerde o bölgenin güvenli bir yer olmadığı ve toplumsal kontrolün yetersiz olduğu algısını kuvvetlendirdiğini söylemektedir. Ferraro (1995: 15)'da benzer şekilde çevrede hissedilen fiziksel veya sosyal bozulma işaretlerinin sosyal norm ve değerlerin çiğnendiğini gösteren işaretler olduğundan mağduriyet korkusunu yükselttiğini savunmaktadır. Hatta fiziksel ve sosyal bozulma işaretleri suç mağduru olmaya kıyasla daha yaygın bir sorundur. Bu nedenle suçun kendisinden daha çok korkuya neden olabilmektedir (Hunter, 1978). Literatürde çevresel düzensizlik ve suç korkusu arasında ilişkiye odaklanan çok sayıda araştırma vardır (Covington ve Taylor, 1991; Ferraro, 1995; Grabosky, 1995; Karakuş, 2013; Kul, 2009; Öztürk, 2015; Perkins ve Taylor, 1996).

Sosyal Kaygı/Kontrol Kuramı

Düzensizlik kuramının uzantısı kabul edilen Sosyal kaygı kuramı mahalle sakinlerinin çevrelerindeki sosyal değişimle ilgili endişelerine, komşuluk ilişkilerinden memnuniyetsizliklerine ve yaşam koşullarından duydukları huzursuzluklara odaklanarak (Hignite, 2007) suç korkusunu açıklamaya çalışmaktadır. Kurama göre sosyal ilişkilerin yönü ve kuvveti bi-

reylerin kendilerini mahalleye ait hissedip hissetmemelerinde önemli rol oynamaktadır. Mahalle sakinleri arasında dayanışma veya bağlılığın zayıf olması, nüfus kompozisyonun hızlı şekilde değişmesi gibi nedenler bireylerde yabancılaşma, anomi, tedirginlik ve sosyal kontrolün zayıf olduğu duygusu yaratmakta, mahallenin güvenliği ile ilgili karamsar düşüncelere neden olmaktadır (Hale, 1996: 20). Bu durum enformel sosyal kontrol mekanizmasının oluşması için gerekli olan kolektif eylemlere katılmakta isteksizlik yaratmaktadır (Lewis ve Salem, 1986). Enformel sosyal kontrol, toplumsal düzeni bozan suç ve sapma davranışlarının önüne geçebilmek amacıyla mahalle sakinlerinin kendi aralarında aldıkları önlemler olarak tanımlanabilir. Mahallede görülen yabancı birisi hakkında bilgi edinmeye çalışmak, komşuların ev ve mallarını gözetmek, mahalledeki gençlerin hakim norm ve değerler çerçevesinde yetişmesini sağlamak veya huzuru bozan herhangi bir duruma müdahale etmek için organize olmak enformel sosyal kontrol araçlarıdır (Silver ve Miller, 2004). Dan A. *Lewis* ve Greta W. Salem (1986) enformel sosyal kontrol mekanizmalarını işletecek olan kolektif eylemlerin yokluğunun gerçek suç oranlarından daha fazla korku yaratabileceğini savunmaktadır. Villarreal ve Silva (2006) ise komşular arasındaki güçlü sosyal bağların suç ile ilişkili bilgi akışını hızlandıracağından "dolaylı mağduriyet" yaratacağını iddia etmektedir. Sosyal ağların kuvvetli olduğu mahallelerde suç eylemlerinden kolayca haberdar olan kişiler mağdurla kendisini kıyaslamakta, onun mağduriyetini içselleştirmektedir (Skogan ve Maxfield, 1981: 163-164).

Sosyal kaygı kuramı sosyal dayanışma, sosyal bütünleşme ve güven konularına odaklandığı için sosyal sermaye kavramıyla yakın ilişkilidir (Karakuş, 2013). Sosyal sermaye; iktisat, eğitim, siyaset bilimleri, sosyoloji gibi çok farklı disiplinle-

rin ilgi alanına girdiğinden tanımlanması güç bir kavramdır. Her bilim dalı olguyu kendisini ilgilendiren yönüyle ele alıp tanımlamıştır (Welsh ve Berry, 2009).

Sosyal sermaye kavramının toplumsal düzeyde anlaşılmasında Pierrre Bourdieu, James Coleman ve Robert Putnam'ın katkıları büyüktür. Bourdieu (1986) üç tip sermayeden bahsetmektedir. Ekonomik sermaye doğrudan paraya çevrilebilen ve mülkiyet hakları yoluyla kurumsallaşan sermaye türüdür. Sosyal sermaye "bir ağa ve kurumsallaşmış ilişkilere dayalı olarak elde edilen gerçek ve potansiyel kaynaklar"dır. Kültürel sermaye ise bazı koşullarda paraya çevrilebilen ve eğitim yoluyla kurumsallaşan sermaye türüdür (akt.: Polat, 2012: 13). Bu üç sermaye türü birbiriyle yakından bağlıdır. Bu yakınlık "her bir sermaye türünün diğeri ile arasında ayrılmaz bir işbirliği olduğu" anlamına gelmektedir (Yarcı, 2011).

Coleman (1988) fiziksel, beşeri ve sosyal sermaye olmak üzere üç tür sermayeden bahsetmektedir. Fiziksel sermaye bir işi yapmak veya tamamlamak için kullanılan teknoloji ve araçlara vurgu yapmaktadır. Beşeri sermaye bireylerin beceri ve bilgilerini yeni bir yolla değiştirirken elde ettikleri kazanımlardır. Sosyal sermaye ise beşeri sermaye ile yakından işkilidir çünkü beşeri sermayenin elde edilmesi sürecinde ortaya çıkan ilişkiler sonucunda üretilmektedir.

Putnam (1995) ise sosyal sermayeyi karşılıklılık, güven ve sosyal ağlar temelinde tanımlamaktadır. Ona göre sosyal sermaye güven, normlar, iletişim ağları gibi toplumun etkinliğini kolaylaştıran sosyal organizasyonların özelliklerine gönderme yapmaktadır.

Sosyal kaygı kuramı çerçevesinde yapılan çalışmalarda sosyal sermaye ile suç korkusu arasında negatif ilişki saptayan pek çok çalışma söz konusudur. Örneğin Lindström, Merlo ve

Östergren, (2003) İsveç'te yaptıkları çalışmada sosyal sermayenin suç korkusunun düşürmede etkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Ferguson ve Mindel (2007) sosyal destek ağlarının güçlü olduğu, komşuluk ilişkilerinin yüksek olduğu, toplumsal yarar için enformel sosyal kontrol mekanizmalarına katılım düzeyinin yüksek olduğu mahallelerde suç korkusunu daha düşük bulmuştur. Polisin mahallede sık görünür olması da suç korkusunu düşürmektedir. Benzer şekilde Wills-Herrera, Orozco, Forero-Pineda, Pardo ve Andonova (2011) Kolombiya'da yaptıkları çalışmada sosyal sermayenin yüksek olduğu yerlerde bireysel ve kentsel düzeyde güvensizlik algısının düşük olduğunu saptamışlardır. Bu durum dolaylı yoldan öznel iyilik üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Williams, (2015) Seatle'da 2002-2003 yıllarında yapılan "komşuluk ve suç anketi" sonuçlarını değerlendirdiği tezinde sosyal sermayenin göstergelerinden olan polisin görünürlüğünün suç korkusunu düşürdüğünü saptamıştır. Elde edilen bulgulara paralel şekilde Karakuş (2013) İstanbul'da, Öztürk (2015) Mersin'de yaptıkları çalışmada sosyal sermayenin artmasının suç korkusunu azalttığını saptamışlardır.

Alt Kültürel Çeşitlilik Kuramı

Alt kültür kavramı suç sosyolojisinde özellikle gençlik kültürü ile ilgili çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır (Marshall, 2005: 16). Albert K. *Cohen*, Richard *Cloward* ve Lloyd *Ohlin*, Walter W. Miller çocuk ve gençlik suçluluğunun ortaya çıkmasında suçlu alt kültürlerin önemine vurgu yapmışlardır. Son zamanlarda alt kültür kavramının Alt kültürel çeşitlilik kuramı çerçevesinde suç korkusunu açıklamak amacıyla da kullanıldığı görülmektedir.

Alt kültürel çeşitlilik kuramı kentlerdeki etnik ve kültürel farklılıklara vurgu yapmakta, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı mahallelerde suç korkusunun yüksek olduğunu öne sürmektedir (Lane ve Meeker, 2000). Bu kuram etnisite ve korku arasında direkt ilişki kurmamakta daha ziyade etnik farklılığın davranışlar üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Kendi etnik kültürüyle davranışlarını şekillendiren insanlar kendisi gibi davranmayan farklı etnik kökene sahip insanların davranışlarından dolayı güvensizlik ve korku geliştirebilir (Covington ve Taylor, 1991). Bunun temelinde kültürel farklılığın bireylerin birbirini anlama ve davranışlarını anlamlandırmalarını zorlaştırmasıdır (Bennet ve Flavin, 1994). Kendisinden farklı giyinen, davranan veya konuşan insanların davranışlarına anlam yüklemekte zorlanan bireyler karşı gruptaki insanlarla sosyal etkileşime girmekten çekinmekte ve mahallenin değerlerine yabancılaşmaktadır (Covington ve Taylor, 1991).

Bursik ve Grasmick heterojen mahallelerde suç korkusunun yüksek olmasını sağlıklı komşuluk ilişkilerinin kurulamamasına bağlamaktadır. Komşular arasında birincil ilişkilerin yokluğu mahalledeki sosyal kontrol mekanizmalarını işletecek olan ikincil ilişkilerin gelişmesini de önlemekte doğal olarak suç korkusu da yükselmektedir (Snell, 2001: 52). Hale (1996) ise kültürel ve sınıfsal farklılıkların sosyal mesafeyi artırdığını ve bireyleri yalnızlaştırdığını söylemektedir. Her an yabancılarla karşılaşma ihtimali içerisinde yaşayan insan, kentin sosyal çeşitliliği içerisinde sosyal belirsizliklerle mücadele etmek zorunda kalmakta, bu durum doğal olarak güvensizlik duygusunu beraberinde getirmekte, suç korkusunu yükseltmektedir.

Son dönemlerde etnik ve kültürel çeşitliliğin suç korkusu ile ilişkisini ortaya koymak amacıyla yapılan çalışmaların arttığı gözlemlenmekle birlikte (Bkz.: Bennet ve Flavin, 1994; Chiricos vd., 1997; Covington ve Taylor, 1991; Lane ve

Meeker, 2000) elde edilen bulguların birbirini desteklemediği anlaşılmaktadır. Kimi araştırmada heterojen nüfus yapısının suç korkusu ile negatif yönde ilişkisi saptanırken (Bkz.: Covington ve Taylor, 1991), kimi araştırma mahalledeki ırksal kompozisyonun suç korkusu üzerinde bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur (Bkz.: Chiricos vd., 1997). Suç korkusu daha ziyade bireylerin risk algısıyla ilişkilidir. Herkesin risk algısı birbirinden farklıdır. Birisi için suç riski içeren bir durum bir başkası için anlam ifade etmeyebilir. Aynı muhitte yaşayan ve risk algısı yüksek olan insanlar diğerlerine göre daha çok mağduriyet korkusu yaşayabilir.

Medya ve Suç Korkusu

Medya, modern dünyanın en önemli iletişim aracıdır. Bireyler yazılı veya görsel medya araçlarını kullanarak hem yerel düzlemde hem de evrensel düzeyde gerçekleşen olaylardan haberdar olmaktadır. Günümüzde medya dünyanın en uzak köşesindeki olayları anında uzak veya yakın coğrafyalara ulaştırması böylece zaman ve mekan sınırlamasını ortadan kaldırması açısından önemli bir işlev üstlenmektedir. Medyanın bu gücü Marshall McLuhan'nın deyimiyle dünyayı "küresel bir köye" dönüştürmüştür. Medya insanlara yalnızca haberleri iletmekle kalmamakta Jean Baudrillard'ın iddia ettiği gibi "yaşamlarımızın niteliğini" değiştirmektedir. Televizyon bize yalnızca dünyayı gostermekle kalmamakta "giderek içinde yaşadığımız dünyanın aslında ne olduğunu" belirlemektedir (Giddens, 2008: 631-648). Medyada yer alan haberlerin önemli bir kısmı suç olaylarına ayrılmaktadır. Hatta medya kimi zaman bireylerin güvenlikle ilgili endişelerini daha fazla izlenmek amacıyla kullanmaktadır (Gökulu ve Hosta, 2013).

Medya ve korku arasındaki ilişki ilk defa Gerbner öncülüğünde geliştirilen Ekme kuramı (Cultivation theory) çerçevesinde ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kurama göre televizyon günümüzde eskiden dinin yerine getirdiği fonksiyonu üstlenmiştir. Nasıl ki eski dünyada din insanları ve toplumların davranışlarını, duygularını ve düşüncelerini belirlemiştir bugün de medya modern toplumları şekillendirmektedir. Televizyon yoluyla sosyal kontrol sağlanmakta ve insanların çevresindeki kültürü kabullenmesi kolaylaştırılmaktadır (Gerbner ve Gross, 1976: 392).

Ekme kuramı televizyon izleme ve korku arasındaki ilişkiyi "acımasız dünya sendromu" (Mean World Syndrome) çerçevesinde açıklanmaktadır. Buna göre özellikle şiddet haberlerini sıkça takip edenler dünyayı daha tehlikeli bir yer olarak algılamaya başlamaktadır (Gerbner ve Gross, 1976). Medyanın insanları bu şekilde korkuya sevk etmesinde suç haberlerini sansasyonel biçimde dramatikleştirerek vermesi etkilidir. "Çok kere suç olayı, gerçek hacminden çok daha fazla abartılarak topluma sunulmaktadır. Trajik anlatı tarzı veya biçimi medya aracılığıyla şekillenerek toplumsal katmanlara yayılmaktadır" (Kul, 2009). "Gazeteler dikkat çekici suç haberlerini ön sayfadan vermekte, televizyonlar ise en çok izlenme saatine denk gelen ana yayın kuşağında (prime-time) ağırlıklı olarak suç haberlerine yer vermektedir" (Öztürk, 2015). Furedi (2002) medyanın suç eylemlerini ön plana çıkaran programlarının korkuya dayalı bir kültürün gelişmesinde etkili olduğunu dile getirmektedir.

Yapılan bir çalışmada Amerikan halkının % 95'inin suç hakkında bilgi almak için kullandığı birincil kaynağın kitle iletişim araçları olduğu, % 75'inin medyanın suç olaylarıyla ilgili bilgileri doğru verdiğine inandığı saptanmıştır (Graber, 1980). İnsanlar medya tarafından yanlış bilgilendirildikleri

ortaya çıksa dahi hala bu bilginin doğru olduğuna inanmaya devam etmektedir. Bu nedenle suç olayları azalsa da medyanın verdiği bilgiler nedeniyle insanlar hala mağduriyet korkusu yaşamaktadır (Warr, 2000).

Sonuç

"Kentler" sosyolojinin önemli çalışma alanlarından birisini oluşturmaktadır. Göç, yoksulluk, sosyal dışlanma, suç, mekânsal ve sosyal farklılaşma, gecekondulaşma, kentlileşme, kent kültürü gibi kentle ilintili konular sosyologlar tarafından sıklıkla çalışılmaktadır. "Suç korkusu" söz konusu konular arasına eklemlenen yeni bir 'kent' sorunu olarak dikkat çekmektedir (Özaşçılar, 2015: 331). Her kent içinde bulunduğu toplumsal, ekonomik, siyasi yapının birer yansımasıdır. Genel yapının iyi yönleri kentlerde kendisini gösterdiği gibi hastalıkları da onlara yansımaktadır (Keleş, 2005). Bu bakımdan kentsel alanlarda artan suç korkusunun modern toplumların içinde bulunduğu güvensizliği, belirsizliği ve karmaşayı yansıtan bir durum olduğu söylenebilir. Yapılan çalışmalar batı ülkelerinde bu sorunun önemli boyutlara ulaştığı ve ağır sosyal sonuçları olduğunu göstermektedir. Son dönemlerde Türkiye'de yapılan araştırmalarda da suç korkusunun İstanbul, Mersin ve Ankara gibi metropollerde yaygınlaştığını ortaya koymaktadır (Bkz: Kul, 2009; Karakuş, 2013; Gökulu, 2011; Öztürk, 2015). Her ne kadar Türkiye'deki kentleşme süreci ve dinamikleri Avrupa'dan farklı olsa da 1950'lerde başlayan ve 1980'lerde hızlanan kentleşme süreciyle birlikte kentsel dokunun ve ilişkilerin değişmesi, çarpık kentleşme, yoksulluk, işsizlik gibi sosyal sorunların suç için uygun ortam yaratması, Suriye başta olmak üzere üçüncü dünya ülkelerinden gelen göçmenlerle birlikte artan nüfus hareketliliği ve terör eylemlerinin yaygın-

laşması metropolleri güvensiz mekânlar haline dönüştürmüş, suç korkusunu yükseltmiştir.

İnsanlar suçun getireceği maddi ve manevi kayıplarını engellemek için çeşitli önlemler alma yoluna gitmektedir. Ev günümüzde güvenliğin olmadığı sokaklardan korunmanın yegane adresi olmuştur. Çoğu insan kendilerini evlerinin içine hapsetmiş, açık havada eğlenmek yerine evde geçirecekleri aktivitelere yönelmiştir. Bu durum Toffler'in Ev merkezli toplum (Home-based Society) kuramında ifade ettiği gibi "ev"in toplumun merkezinde yer aldığını göstermektedir. Toffler'in kuramına göre enformasyon teknolojisinde yaşanan değişimlerle birlikte ev temelli üretimin ve tüketimin baskın olmaya başladığını öne sürmektedir. Temel hizmetlerde gitgide ev merkezli olmaya başlamıştır. İnsanlar oturdukları yerden bir tuş ile banka işlemlerini evlerinden halledebilmekte, online alışveriş yapabilmektedir (akt.: Kumar, 2004). Her ne kadar söz konusu kuram teknolojinin gelişmesiyle birlikte iş yaşamındaki dönüşümü anlatmak amacıyla ortaya konmakta ise de suç korkusu nedeniyle evlerine hapsolan insanların ev temelli yaşamlarını ortaya koymak için de yararlı olacaktır.

Suç korkusunun bu denli yaygınlaşması korkunun nedenlerini ortaya koymayı zorunlu kılmış bu kapsamda çeşitli kuramlar öne sürülmüştür. Söz konusu kuramların mikro ve makro çerçevede konuyu ele aldığı gözlemlenmektedir. Ancak suç korkusunun dinamiklerini en iyi şekilde ortaya koymak ve ona karşı stratejiler geliştirebilmek için mikro ve makro yaklaşımların bir arada kullanılmasında (Ferraro, 1995), birey ve yapının karşılıklı etkileşimine odaklanılmasında yarar vardır. Bu noktada Giddens'ın Yapılaşma kuramı (Structuration Theory) suç korkusunu açıklarken yalnızca yapıya odaklanan veya yalnızca eyleme odaklanan kuramların eksikliklerini gidermek adına önemli rol oynayacaktır. Yapı ve birey ikiliği

sosyolojide uzun yıllardır devam eden önemli sorunlardan birisidir. Söz konusu karşıtlık sosyolojik kuramların sosyal yapıları konu edinmesi veya aktörlerin eylemlerini incelemesi karşıtlığı sonucunda gelişmiştir. Yapı merkezli teoriler daha çok yapıya, sisteme veya kurumlara öncelik verirken eylem merkezli teoriler birey ve bireyler arası etkileşime odaklanmaktadır. Ancak analiz birimi olarak yalnızca yapı veya yalnızca eyleme odaklanıldığında sosyolojik gerçeklik bütünsel biçimde açıklanamamaktadır (Esgin, 2005: 2). Giddens bu sorunu her iki düzeydeki kuramları birleştirmekle aşmaya çalışmaktadır. Ona göre yapı ve eylemi birbirinin zıddı olarak görmek yerine birbirini tamamlayıcı unsurlar olarak kabul etmek toplumsal gerçekliği ortaya çıkarmak adına daha doğru bir yol olacaktır (Callinicos, 1985: 136). Giddens aktörlerin eylemlerinin yapıyı, yapının ise bireylerin eylemlerini ürettiğini öne sürmektedir. Ona göre bireyler ne yaptığını bilen etkin eyleyenlerdir. Bilgili eyleyenler olarak aktörler sosyal pratikleri aracılığı ile hem toplumu üretmekte hem de yeniden üretilmesine doğrudan katkı sunmaktadır. Aynı şekilde yapıyı oluşturan kural ve kaynakların birey tarafından kullanılmasıyla sosyal pratikler yeniden üretilmektedir (Esgin, 2005: 433). Kurallar aktörlerin sosyal sistem içindeki eylemleri için gerekli olan formüllerdir. Kaynaklar ise bir şeyi başarmak için aktörün sahip olduğu maddi donanım veya örgütsel kapasitesidir. Kaynaklara sahip olan aktörler güçlerini harekete geçirebilir. Kurallar ve kaynaklar dönüşümseldir. Yani onlar yaratılabilir, değiştirilebilir veya farklı formlarda yeniden birleştirilebilir (Turner, 1986: 972). Yapılaşma kuramı perspektifinden bakıldığında insanların suçtan korunmak amacıyla geliştirdiği stratejiler ve uyguladıkları pratiklerin suç korkusunun sonucu olduğu kadar suç korkusunu üreten pratikler olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır (Hale, 1996). Giddens'ın deyimiyle aktörlerin

suç korkusu nedeniyle yaptıkları eylemler aslında yapıyı tekrar üretmektedir. Örneğin medyadaki suç haberlerini sıklıkla takip edenlerin algıladıkları güvensizlik nedeniyle evlerinde daha çok vakit geçirmeyi tercih etmeleri bu sürede televizyonu daha çok seyretmelerine bu esnada suçla ilgili haberleri sıklıkla takip etmelerine ve dolayısıyla suça maruz kalma korkularının daha da yükselmesine yol açacaktır. Bu durum kısır bir döngüye dönüşmekte suçtan korunmak için evde zaman geçirmeyi tercih edenler televizyon aracılığıyla suç korkularını yeniden üretmektedir (Cashmoore, 2012) Benzer şekilde suç korkusunun yapısal unsurları olan toplumsal kurallar ve kaynakları yoluyla aktörlerin eylemleri yeniden üretilmektedir. Örneğin kişinin "evinin kapısını kilitlemesi", "evde yalnız olmadığı izlenimi vermesi" "Düzensiz yerlerde suç fazladır", "geceler tekin değildir", şeklindeki düşünceler suç korkusunun kurallarını; ceza adalet sistemi, kent, kentsel düzensizlik, ekonomik durum gibi unsurlar ise kaynaklarını oluşturmaktadır. Aktörler söz konusu kural ve kaynakları kullanarak sosyal pratiklerini yeniden üretmektedir (Kul, 2009: 59-63).

Korkunun kentlerde kol gezmesi kent güvenliği ile ilgili politikaların yeniden gözden geçirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Suçlarla etkin mücadelenin verildiği, suçlulara suç için fırsatların verilmediği, çarpık kentleşmenin olmadığı, sakinlerinin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma azim ve kararlılığı içinde olduğu, tüm ihtiyaçlarını karşılayabildikleri ve hayat kalitesinin yüksek olduğu güvenli kentler (Çalı, 2012 akt.: Derdiman, 2014) oluşturmak hem ulusal düzeyde siyasilerin hem de kent yöneticilerinin temel hedefi olmalıdır. Kent güvenliği bireylerin güvenliğini tehdit edici unsurlara karşı stratejiler geliştirmeyi içermektedir. Ancak bunu yaparken bireysel ve kente ait olan özgürlüklerin kısıtlanmaması ilkesi esas alınmalıdır (Gökulu, 2010). Ayrıca yukarıda da ifade

edildiği üzere suçları önlemek amacıyla alınacak kararlarda da dikkatli davranmak önemlidir. Zira suçu azaltmak amacıyla alınacak bazı önlemler suç korkusunu yükseltebilecek sonuçlar doğurabilir (Grabosky, 1995).

Suç korkusuyla başa çıkabilmek için alınacak önlemler belirlenirken öncelikle korkuya neden olan bireysel, fiziksel, sosyal, politik ve ekonomik faktörlerin bilimsel araştırmalarla ortaya konması ardından söz konusu bulgular ışında müdahale ve hareket stratejilerinin geliştirilmesi gerekmektedir (Dolu vd., 2010). Suç korkusu ile ilgili mücadele yalnızca kriminolojik bir vaka olarak görülmemeli, tüm kamu kurum ve kuruluşları arasında güvenli bir kent yaratabilmek için işbirliği sağlanmalıdır. Bu bağlamda kentlerdeki sosyal ve fiziksel bozulma işaretlerinin ortadan kaldırılması için yerel yönetimlere önemli işlevler düşmektedir. Hareket ve örgütlenme özgürlüğü herkes için vardır. İnsanların bir arada bulunması ve belli davranışlar sergilemeleri temel insani haklardandır. Ancak bu hakların kişilerin evinde veya kamusal alanda güvenliğini sarsacak hale gelmesi durumunda belli önlemlerin alınması kaçınılmaz olacaktır. Sokaklarda toplanıp etrafa rahatsızlık veren grupların kontrol altına alınmasının sağlanması güvenlik adına önemli olacaktır. Ancak bunun yukarıda değinildiği gibi kente ait özgürlükleri kısıtlamadan yapılması önemlidir. Bu noktada gençlerin toplanma ihtimali yüksek olan alanların ıslah edilip ailelere açılması, sokak ve caddelerin bu tür eylemlere fırsat verecek şekilde planlanmaması önemlidir. Ya da sadece belli yerlerde alkol kullanılmasına imkân sunulması, gençler için alternatif eğlence mekânları açılması, sokakların ışıklandırılması, mobese kameralarının artırılması, polisin daha sık kontrolü, mahalle sakinlerinden gönüllülerin birbirilerinin evlerinin güvenliği için gözetleme yapma (neighborhood watch) konusunda teşvik edilmesi gibi çözüm

önerileri dikkate alınmalıdır (Grabosky, 1995). Bunun yanında mahalledeki sosyal dayanışmanın artırılması ve sosyal sermayenin güçlendirilmesi için yerel yöneticiler ile sivil toplum örgütlerinin birlikte çalışması suç korkusunu azaltmak adına önemli işlev görecektir (Öztürk, 2016).

Kaynakça

Bal, H. (2006). *Kent Sosyolojisi* (3. Baskı). Isparta: Fakülte.

Bannister, J. ve Fyfe, N. (2001). Introduction: Fear and the City. *Urban Studies, 18(5-6):* 807-813.

Beck, U. (2011). *Risk Toplumu Başka Bir Modernliğe Doğru* (Çev.: B. Doğan ve K. Özdoğan). İstanbul: Ithaki.

Bennett, R.R. ve Flavin, J.M. (1994), Determinants of Fear of Crime: The Effects of Cultural Setting. *Justice Quarterly, 11(3):* 357-381.

Callinicos, A. (1985). Anthony Giddens: A Contemporary Critique. *Theory And Society. 14(2),* 133-166.

Chadee, D. ve Ditton, J. (2005). Fear of Crime and the Media: Assessing the Lack of Relationship. *Crime Media Culture,1,*322–332.

Chiricos, T., Hogan, M., ve Gertz, M. (1997). Racial Composition of Neighborhood and Fear of Crime. *Criminology, 35*: 107-131.

Clark, J. (2003). Fear in Fear-of-Crime. *Psychiatry, Psychology and Law, 102:* 267–282.

Clemente, F. ve Kleiman, M.B. (1977). Fear of Crime in the United States: A Multivariate Analysis. *Social Forces, 56:* 519-531.

Cohen, L.E. ve Felson, M. (1979). Socıal Change and Crıme Rate Trends: A Routıne Actıvıty Approach. *American Sociological Review, 44*: 588-608.

Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology, 94*:95-120.

Cashmore, J. (2012). Crime reducing entertainment: The contribution of media entertainment and communication technologies to the UK's victimisation drop. *Internet Journal of Criminology*. Erişim Tarihi: 15 Temmuz 2016. Erişim Adresi: http://www.internetjournalofcriminology.com/Cashmore_Crime_Reducing_Entertainment_IJC_July_2012.pdf

Covington, J. ve Taylor R. B. (1991). Fear of Crime in Urban Residential Neighborhoods: Implications of Between and Within-Neighborhood Sources for Current Models. *Sociological Quarterly, 32*: 231-249.

Çakır, B. (2007). Belirsizlik ve Korkunun Yeni Düzenin Oluşmasına Katkısı. *İstanbulÜniversitesi Sosyoloji Konferansları Dergisi, 36*: 63-82.

Derdiman, C. (2014). Fight Against Crime and Community Policing for "Safe City" From the Perspective of International Texts and the 1982 Constitutional Law. Recep Efe, Neslihan Sam, Rıza Sam, Eduardas Spırıajevas, Elena Galay (Ed.), *Cities in the Globalizing World and Turkey: A Theoretical and Empirical Perspective* içinde (ss: 272-289). Sofia: St. Kliment Ohridski Unıversity Press.

Dolu, O. ve Uludağ, Ş. (2010). Toplum Destekli Polislik ve Suç Korkusu. Mehmet Alper Sözer (Ed.), *Toplum Destekli Polislik: Toplum, Suç ve Polis* içinde (ss: 45-62). Ankara: Adalet.

Dolu, O., Uludağ, Ş. ve Doğutaş, C. (2010). Suç Korkusu: Nedenleri, Sonuçları ve Güvenlik Politikaları İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi, 65(1):* 57-81.

Esgin, A. (2005). *Anthony Giddens'ta Sosyolojisi* Ankara: Anı Yayıncılık.

Ferraro, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk.* Albany: State University of New York.

Ferguson, K. M. ve Mindel, C.H. (2007) Modeling Fear of Crime in Dallas Neighborhoods: A Test of Social Capital Theory. *Crime & Delinquency, 53(2):* 322-349.

Firidin Özgür, E. (2006). Sosyal ve Mekansal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri: Kapalı Siteler, İstanbul, Çekmeköy Örneği. *Planlama, 4:* 79-95.

Furedi, F.,(2002). Culture *of Fear: Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. London, New York: Cassell.

Garofalo, J. (1981). The Fear of Crime: Causes and Consequences. *Journal of Criminal Law and Criminology* ,72: 714-726.

Gates, L. ve Rohe, W. (1987), Fear and Reactions to Crime A Revised Model. *Urban Affairs Quarterly, 22(3):* 425-453.

Geleri, A. (2014). Suç Korkusu. Aytekin Geleri (Eds.), *Suç Sosyolojisi* içinde (ss: 106-133). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Gerbner, G. ve Gross, L. (1976). Living With Television: The Violence Profile. *Journal of Communication, 26(2):* 172–199.

Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
Giddens, A. (2008). *Sosyoloji* (Çev.: Cemal Güzel). Ankara: Kırmızı.
Giddens, A. (2012). *Sosyoloji: Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş* (Çev.: Ülgen Yıldız Battal). Ankara: Siyasal.
Gordon, M. T. ve Riger, S. (1989). *The Female Fear*. New York: Free.
Gökulu, G. (2010). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1):* 209-226.
Gökulu, G. (2011). *Perceived Risk of Victimization and Fear of Crime: A Case Study of Metu Students* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Gökulu, G. ve Hosta, N. (2013). Basında Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin Analizi: Hürriyet, Sabah ve Posta Gazeteleri Örneği (2005-2008). *The Journal of Academic Social Science Studies,* 6(2): 1829-1850.
Graber, D. (1980). *Crime News and the Public.* New York: Praeger.
Grabosky, P.N. (1995). Fear of Crime and Fear Reduction Strategies. *Trends & Issues in Crime and Criminal Justice.* No: 44. Erişim tarihi: 7 Kasım 2013. Erişim Adresi: http://www.aic.gov.au/ documents/7/1/F/%7B71F8B743-15AF-459F-B4F8-58BC330796DB%7Dti44.pdf
Greenberg, M.S. ve Ruback, R.B. (1992). *After the Crime: Victim Decision Making.* London: Plenum Press.
Hale, C. (1996). Fear of Crime: A Review of the Literature. *International Review of Victimology, 4:* 79-150.
Hancı, H. İ. (1999), Çocuk Suçluluğuna Yol Açan Sosyal Bir Yara "İç Göçler ve Çarpık Kentleşme". *Hekim ve Yaşam "İzmir Tabip Odası Bülteni", 6:* 24-28.
Hignite, L.R. (2007). Measuring the Impact of Neighborhood Incivilities and Other Variables Upon Fear of Crime and Perceived Likehood of Victimization (Yayımlanmamış doktora tezi). Sam Houston State University, The Faculty of the College of Criminal Justice, Huntswille, Texas.
Hindelang, M. J., Gottfredson, M. R. ve Garofalo, J. (1978). Victims of Personal Crime: An Empirical Foundation for a Theory of Personal Victimization.Cambridge, MA: Ballinge.

Hunter, A. (1978). Symbols of Incivility: Social Disorder and Fear of Crime in Urban Neighborhoods. Erişim Tarihi: 2 Kasım 2013. Erişim Adresi: https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/82421.pdf.

Jackson, J. (2006). Introducing Fear of Crime to Risk Research. *Risk Analysis, 26(1):* 253-264.

Karasu, M. A. (2008). Türkiye'de Kentleşme Dinamiklerinin Suça Etkisi. *A.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, 57(4):* 255-281.

Karakuş, Ö. (2013). Suç Korkusunun Sosyolojik Belirleyenleri: Sosyal Sermaye mi? Sosyal Kontrol mü?. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(1):* 1-19.

Katz, C. M., V. J. Webb ve Armstrong, T.A. (2003). Fear of Gangs: A Test of Alternative Theoretical Models. *Justice Quarterly, 20(1):* 95–130.

Keane, C. (1992). Fear of Crime in Canada: An Examination of Concrete and Formless Fear of Victimization. *Canadian Journal of Criminology, 34(2),* 215 -224.

Keleş, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi, 29(246):* 9-18.

Kızmaz, Z. (2013). Modernleşme ve Suç: Kuramsal Açıdan Bir Bakış. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 23(1):* 229-240.

Kul, M. (2009). *Toplumda Suça İlişkin Korkunun Yapılaşması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kumar, K. (2004.) *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma: Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları* (Çev.: Mehmet Küçük). Ankara: Dost.

Kuška M. (2011). New Sources of Fear in a Late Modern Society: The Globalization of Risk. Radek Trnka, Karel Balcar ve Martin Kuška (Ed.), *Re-Constructing Emotional Spaces. From Experience to Regulation* içinde (ss. 105-119). The Prague College of Psychosocial Studies Press.

Lane, J. ve Meeker, J. W. (2000). Subcultural Diversity and the Fear of Crime and Gangs. *Crime & Delinquency, 46(4):* 497-521

Lewis, D.A. ve Salem, G. (1986). *Fear of Crime: Incivility and the Production of a SocialProblem.* Transaction Books: New Brunswick.

Lindström, M., Merlo, J. ve Östergren, P-O. (2003). Social Capital and Sense of Insecurity in the Neighbourhood: A Population Based Multilevel Analysis in Malmö, Sweden. *Social Science and Medicine, 56:*1111-1120.

Liu, J. Messner, S. F., Zhang, L. Zhuo, Y. (2009). Socio-Demographic Correlates of Fear of Crime and the Social Context of Contemporary Urban China. *American Journal of Community Psychology, 44,* 93–108.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü* (Çev.: O. Akınhay ve D.Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat.

Mesch, G. S. (2000). Perceptions of Risk, Lifestyle Activities, and Fear of Crime. *Deviant Behavior, 21(1):* 47–62.

Moore, M. H. ve Trojanowicz, R. C. (1988). Policing and the Fear of Crime. *Perpspectives on Policing,* 3.

Özaşçılar, M. (2015). Suç Korkusu ve Yakın Çevre Düzensizliği İlişkisi: Kırık Cam Teorisi Adem Solak ve Öner Solak (Ed.), *Suç Korkusu Kongresi* içinde (ss. 329-347), Ankara: Hermes.

Öztürk, M. (2015). *Sosyolojik Açıdan Suç Korkusu ve Yaşam Memnuniyeti: Mersin İli Örneği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Öztürk, M. (2016). Düzensizlik Ve Toplumsal Kaygı Teorileri Bağlamında Suç Korkusunun İncelenmesi: Mersin Örneği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 40(1*): 281-291.

Pain, R. H. (1997). Old Age and Ageism in Urban Research: The Case of Fear of Crime. *International Journal of Urban and Regional Research, 21(1):* 117–128.

Parker, K.D. ve Ray, M.C. (1990). Fear of Crime: An Assessment of Related Factors. *Sociological Spectrum,* 10(1): 29–40.

Perkins, D. D. ve Taylor, R. B. (1996). Ecological Assessments of Community Disorder: Their Relationship to Fear of Crime and Theoretical Implications. *American Journal of Community Psychology,* 24(1): 63-107.

Polat, G. (2012). *Madde Bağımlısı Ergenlerin Tedavi Sonrası Toplumla Yeniden Bütünleşme Deneyimleri ve Sosyal Sermaye Yaklaşımı Temelinde Sosyal Hizmet Müdahalesi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Putnam, R.D. (1995). Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy, 6(1):* 65-78.

Rader, N. E. (2005). *Women Doing Fear: Applying the Doing Gender Framework To Fear of Crime For Women* (Yayımlanmamış doktora tezi). Southern Illinois University, Department of Sociology, Carbondale.

Rader, N. E., May, D. C., ve Goodrum, S. (2007). An Empirical Assessment of the Threat of Victimization: Considerıng Fear of Crime, Perceived Risk, Avoidance, and Defensive Behaviors. *Sociological Spectrum, 27*: 475–505.

Ramos, L. L. ve Andrade-Palos, P. (1993). Fear of Victimization in Mexico. *Journal of Community & Applied Social Psychology,* 3: 41-51

Roh, S. ve Choo, T. M. (2008). Looking Inside Zone V: Testing Social Disorganization Theory in Suburban Areas. *Western Criminology Review, 9(1):* 1–16.

Ross, C. E. ve Mirowsky, J. (2000). Disorder and Decay: The Concept and Measurement of Perceived Neighborhood Disorder. *Urban Affairs Review, 34(3):* 412–433.

Serter, G. (2013). Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram. *Planlama, 23(2):* 67-76.

Shaidullah, S. M. (2014). *Comparative Criminal Justice Systems: Global and Local Perspectives.* Jones Barlett Learning.

Shaw, C. R. and McKay, H. D. (1942). *Juvenile Delinquency and Urban Areas.* Chicago: University of Chicago Press.

Silver, E. ve Miller, L. L. (2004). Sources of Informal Social Control in Chicago Neighborhoods. *Criminology, 42(3):* 551-561.

Simmel, G. (1903). The Metropolis and Mental Life. Erişim Tarihi: 4 Haziran 2014. Erişim Adresi:http://www.blackwellpublishing .com/content/BPL_Images/Content_store/Sample_chapter/06312 25137/Bridge.pdf.

Sironi, E. ve Bonazzi, L. M. (2016). Direct Victimization Experiences and Fear of Crime: A Gender Perspective. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 22(2): 159–172.

Skogan, W. G. (1978). The Fear of Crime Among the Elderly. Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2013. Erişim Adresi: https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/82425.pdf

Skogan, W. G. ve Maxfield, M. G. (1981). *Coping With Crime: Individual and Neighbourhood Reactions*. Beverly Hills, CA: Sage.

Snell, C. (2001). *Neigborhood Structure, Crime, and Fear of Crime: Testing Bursik and Grasmick's Neighborhood Control Theory*. Newyork: LFB Scholarly Publishing.

Stokols, D., Lejano, R. P. ve Hipp, J. (2013). Enhancing the Resilience of Human– Environment Systems: A Social Ecological Perspective. *Ecology and Society*, 18(1): 7.

Turner, J. H. (1986). Review Essay: The Theory of Structuration. *American Journal Of Sociology. 91(4): 969-977.*

Villarreal, A.B. ve Silva, B.F.A. (2006). Social Cohesion, Criminal Victimization and PerceivedRisk of Crime ın Brazilian Neighborhoods. *Social Forces, 84(3):*1725-1753.

Warr, M. (2000). Fear of Crime in the United States: Avenues for Research and Policy. D. Duffee (Ed.), *Criminal Justice 2000, Volume 4: Measurement and Analysis of Crime and Justice* içinde (ss.451-489). Washington D.C.: National Institute of Justice

Welsh, C. A. Berry H. L. (2009). *Social Capital and Mental Health and Well-Being.* Conferance Paper Presented at the Biennial HILDA Survey Research Conference (16-17 Haziran). University of Melbourne, Australia.

Williams, S. A. (2015). *Perceptions Of The Police and Fear of Crime: The Role Of Neighborhood Social Capital* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bowling Gren State University, Graduate College, Ohaio.

Wills-Herrera, E., Orozco, L.E., Forero-Pineda, C., Pardo, O. ve Andonova,V. (2012). The Relationship Between Perceptions of Security, Social Capital, and Subjective Well-Being: Empirical Evidences From Areas of Rural Conflict in Colombia. Dave

Webb, Eduardo Wills -Herrera (Ed.), *Subjective Well-Being and Security* içinde (ss. 177-196). London, Newyork: Springer
Wilson, J. Q. ve Kelling, G. E. (1982). Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety. *Atlantic Monthly, 249(3):* 29-38
Wirth, L. (1938). Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology, 44(1):* 1-24.
Yarcı, S. (2011). Pierre Bourdieu'da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi, 6(1):* 125-135.
Yin, P. (1980). Fear of Crime Among the Elderly: Some Issues and Suggestions. *Social Problems, 27:* 492-504.
Zarafonitou, C. (2008). Fear of Crime and Victimization: The Greek Experience. H. Kury (Ed.), *Fear of Crime: Punitivity. New Developments in Theory and Research* içinde (ss. 159-172). Universitatsverlag Brockmeyer.

Kent ve Yoksulluk: Sivil Toplum Örgütlerinin Artan Rolleri

Özgür SARI

Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma

Sosyal politikaların pek çok uygulama alanı bulunmaktadır. Ekonomiden, eğitime, sağlıktan, işgücüne katılıma kadar pek çok farklı toplumsal alanda uygulanmakta olan sosyal politikaların en üst başlıktaki amacı sosyal adaleti tesis etmektir. Sosyal adaletsizliğin önemli boyutlara ulaştığı dönemler kapitalizmin kontrolsüzce ve hızla geliştiği yıllar olmuş ve bu hızlı ve ani gelişmenin getirdiği gelir dağılımındaki dengesizlikler, sosyal adaletsizliğin ve yoksulluğun başlıca sebebi olmuştur. Bu sebeple gelir dağılımını daha kabul edilebilir hale getirmek için çeşitli sosyal politikalar geliştirilmiştir. Ücretli işgücüne maddi yardımlar, işsizlik parası, sigorta primi uygulaması ve daha çeşitli ek ve yan ödemeler şeklinde olan bu politikalar daha çok iktisadi aşanda yoğunlaşmıştır. Kapitalizmin İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan bir evresi veya başka bir yüzü şeklinde "refah devletleri" Batı'da yükselmiştir (Adaman ve Keyder: 2006, 4).

Günümüzde ise sosyal adaletin göstergeleri daha da çeşitlenmiştir. Salt hane veya kişi başı düşen gelir ile değil, 1 yaşına kadar bebek ölüm oranı, doğumda ölüm beklentisi ve doktor başına düşen hasta sayısı gibi sağlık göstergeleri; okur-yazar oranı, okullaşma oranı ve gazete veya kitap okuma oranı gibi eğitim göstergeleri; siyasal kararlara katılım oranları, cinsiyetler arası katılım oranlarının karşılaştırılması gibi cinsiyet ve siyaset temelli bir takım göstergeler ile de sosyal adalet analizleri yapılmaktadır (Adaman ve Keyder: 2006, 5).

Bu çalışma ise sosyal adalet ve sosyal dışlanmışlık konusun en önemli göstergelerinden olan yoksulluk göstergesine daha çok vurgu yapmakla beraber, sosyal adaleti tesis etmeye çalışan STKları ele alacaktır. Yoksullukla mücadelede pek çok STK faaliyet göstermektedir. Yoksulluk tanımında Adaman ve Keyder AB'nin tanımını baz almaktadır: "İnsanlar, eğer gelir ve kaynaklarındaki yetersizliklerden dolayı içinde bulundukları toplumca kabul edilebilir olarak değerlendirilen bir yaşam standardı seviyesini tutturamıyorlarsa yoksulluk içerisindedirler. Böyle bir durumda, yoksul kesim bir dizi sorunu birlikte yaşamaya mahkumdur: İşsizlik, düşük gelir, kötü yerleşim koşulları, sağlık hizmetlerinden yeterli düzeyde yararlanamama ve kültür, spor, dinlenme ve eğitim olanaklarına yaşam boyu ulaşmada engeller. İktisadi, toplumsal ve kültürel hayatta diğer insanların doğal hayat akışı içerisinde yapageldikleri etkinliklere hakkıyla katılamazlar ve temel haklarına ulaşımda zorluklar yaşayabilirler." (Adaman ve Keyder: 2006, 6).

Yoksulluk tanımı hem gelir düşüklüğü gibi doğrudan etki eden etmenleri, hem de sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanamama gibi dolaylı etmenleri bünyesinde barındırmaktadır. Yoksulluk tanımında ayrıca içinde yaşanılan toplumun kabul edilebilir yaşam standartları baz alındığından, toplumdan topluma değişen öznel bir tanımlamayı da barın-

dırmaktadır. Toplumların beklentileri ve alım güçleri değişebildiği için, yoksulluk da içinde yaşanılan topluma göre değişebilir. Hatta bir ülke içerisinde bile yoksulluk sınırı kent ile kır arasında farklılık gösterebilir. Yoksulluğun daha da katlanarak hissedilmesine yol açan bağımlı etmen ise sosyal dışlanmışlıktır. Yoksulluğa bağlı olarak yaşanılan sosyal dışlanma yoksulluğun katlanarak büyümesine sebep olmaktadır. Sosyal dışlanmayı ise aynı raporda Adaman ve Keyder şöyle tanımlamaktadır: "Sosyal dışlanma, kişilerin—yoksulluk, temel eğitim/becerilerden mahrumiyet ya da ayrımcılık dolayısıyla—toplumun dışına itilmeleri ve toplumsal hayata diledikleri̇nce katılımlarının engellenmesi sürecine karşılık gelmektedir. Bu durum bu kesimin bir yandan emek piyasalarına, gelir getirici faaliyetlere, eğitim ve öğretim imkanlarına ulaşımında zorluklar yaşamasını getirirken, diğer yandan da toplumsal ve çevresel ağlar ve etkinlikler kurmasında engeller oluşturmaktadır. Bu kesimin elindeki güç oldukça sınırlı olup, karar alma süreçlerine katılımı sınırlı gerçekleşmektedir; dolayısıyla da bu kesim genelde kendini güçsüz ve günlük yaşamını etkileyecek kararların alımında kontrolü elinde tutmaktan aciz hisseder."(2006, 6). Yoksulluk maddi bir imkansızlık hali iken sosyal dışlanma ise ilişkiler temelinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ile dışlanma birbirini hem üreten sebebi hem de sonucudur. Dışlanmanın sebebi sadece yoksulluk olmamaktadır. Etnik kimlik, dinsel kimlik, yaşam tarzı gibi diğer etmenler de devreye girmektedir. Bu sebeple dışlanmanın pek çok farklı tezahürü bulunmaktadır. Ekonomik, mekansal, kültürel ve siyasi dışlanma bunlardan bazılarıdır.

Kent Yoksulluğu

Sosyal politikalarda klasik uygulayıcı olan refah kurumları piyasanın kendisi, devlet ve aile olmaktadır. Devlet kapitaliz-

me müdahale ederek yan ödemeler, tatil hakkı, iş sürelerinin kısaltılması, doğum izinlerinin belirlenmesi, emeklilik sistemi getirmesi, parasız sağlık ve eğitim hizmetleri sunması ve daha pek çok farklı uygulama ile en büyük güç olmaktadır. İkinci sırada piyasa gelmektedir. Şirketlerin çalışanlarına yaptığı ek ödemeler, izinler ve aile yardımı gibi yardımlar piyasanın uyguladığı refah politikaları sayılabilir. Aile ise ilk güvencenin oluştuğu ve hastalık, yoksulluk gibi durumlarda yardım alınan ilk kurum olma özelliği ile birincil bir refah kurumudur. Fakat günümüzde hükümet dışı örgütlenmeler ve STKlar dördüncü büyük refah kumru ve sosyal politika uygulayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır (Manning: 2008, 45).

Bu yeni süreçle beraber yoksulluğun da tanımı dönüşmektedir. Amartya Sen'in literatüre kazandırdığı bu yeni tanıma göre yoksulluk insanca bir hayat yaşabilmek için gerekli olan temel yapabilirlikten yoksun olma hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımda yoksulluk basitçe gelir azlığı ya da fayda eksikliği değil, insan özgürlüğünün ve olanakları seçip değerlendirebilme imkanının kısıtlanması olarak tanımlanmaktadır. İktisadi boyuttan daha sosyal ve siyasi bir boyut kazandırılan yoksulluk beraberinde toplumsal dışlanmayı getirmektedir. Toplumsal dışlanma sebebiyle yoksulluğu yenebilecek fırsatlardan da dışlanmış olan bireyler için yoksulluk kalıcı hale gelebilmektedir (Yuncu: 2005, 1-2). Toplumsal dışlanma yaklaşımı yoksulluğu aynı zamanda politik bir mesele olarak görmektedir ve vatandaşlık temelinde sosyal politikaları bir hak meselesi olarak ele almaktadır. Bu zeminden yaklaşıldığında sosyal yardımlar, hayır amaçlı yapılan, geçici, isteğe bağlı ya da lütfedilen bir yardım olmaktan çıkmaktadır (Yuncu: 2005, 3-4). Bu noktada yalnızca Konya'da araştırma konusu olarak ele alınan STKların değil, Türkiye'nin genelindeki pek çok derneğin yardımı bir hayır işi ve zenginin yoksu-

la bir lütfu olarak ele alınması, sosyal politikaların sürdürülebilir olmasını ve yoksulluğa daha köklü çözümler getirmesini engellemektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanmanın en görünür olduğu mekanlar olan kentler, kent yoksulluğu denilen yeni bir kavramın çıkmasına sebep olmuştur. Topçuoğlu ve Aksan çalışmasında kent yoksulluğunun özgün niteliğini çalışan yoksullar ve yeni yoksulluk kavramlarında bulmaktadır. 1970lerden sonra dönüşen dünya ekonomisinin değişen üretim tarzları ve esnek emek gücü piyasasının getirdiği enformel sektörlerde eğitim ve beceri gerektirmeyen geçici ve düşük nitelikli işler yapan yoksul kesimlerin kentlerde yaygın hale geldiği görülmektedir. Ayrıca bu yeni tip yoksulluk kabaca gelir azlığı sebebiyle yeterli ve kaliteli tüketememenin yanında sosyal bir dışlanmayı ve marjinalleşmeyi de getirmektedir. Bu durum kent yoksulluğunun iktisadi olmanın yanında siyasi ve sosyolojik boyutlarını da gözler önüne sermektedir (Topçuoğlu ve Aksan: 2013, 257).

Dünyada ve Türkiye'de Farklı Refah Sistemi Uygulamaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Doğu Bloğu ülkeleri ve sosyalist ekonomilerin kapitalizme rakip olmalarının da etkisiyle, kapitalizm daha da insani hale getirilmiş ve devletin çeşitli müdahale yolları ile refah politikaları uygulamaları başlamıştır. Bu uygulamalar, çeşitlilik arz etmekle beraber üç çeşide ayrılmaktadır. Piyasa odaklı olan Anglosakson modeli, aile merkezli olan muhafazakar model ile eşit vatandaşlık hakları bağlamında olan Kuzey Avrupa modelidir. Bu modellere ek olarak Güney Avrupa modeli denilen bir model daha yer almaktadır. Türkiye'nin yapısına da çok uygun olan bu model-

de, refah politikalarını tam olarak uygulayamayan ülkelerin sorunlu yapıları ele alınmıştır. Başta Güney Avrupa ülkeleri ve Türkiye'nin yapısındaki bazı ortak noktalar şu şekilde sıralanmıştır: İlk olarak bu ülkelerin ekonomilerinde büyük ve küresel şirketlerden ziyade küçük işletmeler hakimdir ve aile işletmelerinde ücretsiz çalışanların ağırlığı epeyce fazladır. İkinci olarak; enformel işçi çalıştırma ile beraber iş yaşamında ve pazar ilişkilerinde kayıtdışılık yaygındır. Bu ülkeler ayrıca yabancı ülkelere önemli ölçüde dış göç vermiş ve işçilerin gönderdikleri döviz, hane ve ülke ekonomisinde önemli yer tutmaktadır. Sosyal güvenlik sistemleri korparatist özellikler taşır ve işyerindeki statü farklılıklarına aşırı derecede bağlıdır. Bu sebeple sosyal haklar eşitsiz dağılır ve çok parçalı yapı arz eder. Devletin sosyal güvenlik aracılığı ile oynadığı rolün sınırlı olması sebebiyle partikülarist nitelikli ve patronaj ilişkileri hanelerin geçimlerini etkileyecek şekilde önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal politikalar içinde doğrudan istihdama yönelik, yoksulluğu önlemeye ve sosyal dışlanmayı azaltmaya yönelik uygulamaların az yer tutmaktadır. Son olarak da yoksullukla mücadelede aileler ve geniş aile bağları ile akrabalık ilişkileri, yerel idareler ve dini gruplar önemli rol oynamaktadır (Buğra ve Keyder: 2003, 13-14).

Türkiye'deki sosyal devlet uygulamalarının ve refah sisteminin Güney Avrupa'ya yakın olduğu anladıktan sonra detaylı bir analiz etmek gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde tarımın ağırlığı devam etmekte ve neticesinde de çalışan nüfusun en büyük kısmı (yaklaşık % 40) tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Ücretli ve sigortalı işgücünün toplan çalışan nüfus içindeki payının çok az olmasında en büyük etmen budur. Tarımda çalışanların önemli bir kısmının, bilhassa da kadınların, ücretsiz emek olarak aile işletmelerinde çalışması da bunda büyük bir etmendir. Ayrıca Türkiye'de sosyal gü-

venlik sistemi yakın zamana kadar çok başlı bir yapıya sahipti. Devlet memurları için Emekli Sandığı, işçiler için SSK ve kendi hesabına çalışanlar için BAĞ-KUR gibi farklı sigorta kurumları günümüzde SGK altında toplanmıştır. Yakın zamana kadar toplam sigortalıların % 9'u Emekli Sandığı'na, % 23'ü SSK'ya ve %13'ü BAĞ-KUR'a kayıtlıydı. Fakat daha büyük bir kesim, % 55, hiçbir sigorta sistemine tabi değildi. Günümüzde de sigortalı olmayanların ağırlığı çalışan nüfus içerisinde birinci sırayı almaktadır. Türkiye ekonomisinin önemli bir kısmının kayıt dışı olması sebebiyle, ayakkabı boyacılığı, seyyar satıcılık ve tezgahtarlık gibi hizmet sektörü ile kimi sanayi kollarında halen kayıt dışı önemli bir kitle istihdam edilmektedir. Aileden herhangi bir ferdin sigorta kapsamı içinde olması, o kişinin eşi ve çocuklarının da kapsam dahilinde olması, sosyal güvenlik açısından ailenin ne derece önemli olduğunun göstergesidir. Bunun dışında kentlere olan göçle beraber artan yoksullukla başa çıkmada kentteki göçmenler arasındaki akraba ve hemşeri ilişkilerinin önemi büyüktür (Buğra ve Keyder: 2003, 17-18).

Sosyal politika dışında kalan patronaj ilişkilerinin önemli rol oynadığı yoksullukla başa çıkmada ve kente uyum sağlamada cemaatler ve dini gruplar da önemli rol oynamaktadır. Çocuklarının okutulmaları ve yurtlarda kalmalarını sağlamadan, ayni ve nakdi bir takım yardımlar almaya kadar etkili olan cemaatler ve cemaat uzantılı STKlar, günümüzde esnekleşen ve neredeyse ortadan kalkmaya yüz tutan akraba ve hemşeri ilişkilerinin yerini almıştır. Liberal ve küresel politikalar neticesinde devletin sosyal politika görevlerinin, sosyal politika uygulamasında ve refah sistemi yaratılmasındaki rollerinin azalması neticesinde devlet dışı yapılanmalar daha etkin hale gelmektedir. Devlet dışı yapılanmalar, sistematik olmaktan uzak, patronaj ilişkilerini yeniden üreten ve kapsa-

yıcı olmaktan uzak bir yapı göstermektedir. Bilhassa da yoksullukla mücadelede kırdan çok kent yoksulluğunun yaygın ve derin olması sebebiyle yoksulluk adeta kentle özdeşleşmiş ve kent yoksulluğu ile başa çıkmada STKların önemi artmıştır. Kırdaki kadar yakın aile ve akrabalık ilişkilerinin olmayışı ve kentte devletin üstlenmesi gereken sosyal politikaların dini cemaatler ve uzantılı olan STKlar aracılığı ile yapılmasına olanak sağlamaktadır. Doğu toplumlarında ve İslam ülkelerinde yaygın olan ve köklü bir tarihsel geçmişe sahip olan külliye ve vakıf geleneğinin yeniden canlandırılmaya çalışılması ile paralellik arz etmektedir.

Kentlerde Yoksulluğu Yeniden Üreten Önemli Bir Olgu Olarak Göç

Türkiye'de kentleşme olgusunun önemli ölçüde göçle meydana geldiği anlaşılmaktadır. Osmanlı devleti'nin dağılması ile birlikte büyük bir yer değiştirme olgusu ile karşı karşıya kalan bu coğrafya, Balkanlar ve Kafkaslar'dan gelen önemli ölçüde Türk ve Müslüman göçüne sahne oldu. Akabinde Cumhuriyet'in kurulması ile beraber nüfus mübadelesi ile Yunanistan'dan önemli bir kitle Türkiye'ye gelmiş oldu. Başta Ege ve Marmara Bölgesi'ndeki kentlerimizin büyümesinde ve gelişmesinde bu göçlerin önemli bir rolü olmuştur (Tekeli, 2008: 44).

1950 sonrası dönemde ise tarımda hızlı makineleşmenin açığa çıkardığı kırsal işsiz kitlenin kentlere göçü Türkiye'yi şekillendirmiştir (Bal, 2008: 93-94). Hızlı kentleşme ile beraber gecekondulaşma ve altyapı sorunlarının da artmaya başladığı bu dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlerde sanayi için gerekli işgücü de karşılanmış oldu. Kentlerde göç edip yerleşen bu kitleler için de kent yoksulluğu ciddi boyutlara varmamıştır.

Yoksulluğu elimine edebilecek iki önemli olgu karşımıza çıkmaktadır. Sosyolog Mübeccel Kıray'ın "tampon kurum" olarak adlandırdığı hemşehri ilişkileri ve cemaatler göç edenlerin kente uyumunu sağlamakta ve kentin yıkıcı etkilerini azaltmaktaydı (Kıray'dan aktaran Bal, 2008: 146-147). Hemşehri ilişkilerinin ve bunların doğurduğu patronaj ilişkilerinin gecekondusunu hangi mahalleye yapacağından gecekondusunu inşa ederken alacağı malzeme ve emek yardımına kadar akraba ve hemşehrilerinin yardımına muhtaç olan göçmenlerin ayrıca kentte iş bulma, sağlık hizmetleri gibi kentin sunduğu hizmetleri almada patronaj ilişkilerini ve hemşehri bağlarını kullandıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca kentin büyük şirketlerinin ekonomide yıkıcı etkilerini azaltmak için kırdan göç eden ve hala taşra kültürünü taşıyan esnaf için de cemaat yapılanması kalkan görevi görmüştür. Tarihsel kökleri olan esnaf dayanışması, ahilik, loncalar ve vakfiyeler geleneğinin devamı şeklinde cemaatler şeklinde örgütlenen esnafın hem dayanışma ağları oluşturduğu ve güvence yarattığı hem de müşteri potansiyelini minimum da olsa cemaat üyeleri ile garantilemiş olduğunu görmekteyiz. Ayrıca büyük kentlere taşradan okumak için gelen üniversite öğrencileri için de gerek kalma yeri ve burs açısından ekonomik destek gerekse kentin "yozlaştırıcı" etkilerinden korunabilmek için kalkan görevi gören cemaatlerin etkisi büyüktür.

Günümüzde cemaat ve hemşehri bağlarının kentte ilerleyen zamanla bireyciliğin güçlenmesi neticesinde zayıfladığını ve kentte yoksulluğu elimine edecek mekanizmaların kalmadığı anlaşılmaktadır. 1990lar sonrası kente göç edenler için artık kentle kontrollü de olsa bütünleşmeyi sağlayıcı mekanizmaların eksikliği neticesinde ayrıştıran ve gettolaşan kent olgusu karşımıza çıkmaktadır. Kentin çöküntü alanlarında yaşayan, enformel işlerde çalışan ve kayıt dışı bir ekonomi

yaratan göçmen kitlesi yer almaktadır. Suç örgütlerinin ve suçun kümelendiği muhitler olan çöküntü alanları suç ile birlikte yoksulluğu da yeniden üreten ve kronikleştiren bir kent dokusu yaratmaktadır. Bu yeni tip yoksulluk ayrıştırıcı, kentin sosyal dokusundan kaynaklı ve kentin bizzat kendisinin ürettiği bir yoksulluk türüdür. Her türlü dayanışma be ilişki ağlarından yoksun ve dışlanmış olan bu kitleye günümüzde de Ortadoğulu mülteciler eklenmiştir.

Devlet, sosyal politika üretmede ve uygulamada hala birincil aktör olarak yer alsa da günümüzde sayıları ve etkinliği artan üçüncü sektör aktörleri yani STKlar da ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Genellikle noeliberal politikalar kapsamında devletlerin ve merkezi hükümetlerin kamu harcamalarındaki ve de dolayısıyla sosyal politika harcamalarındaki kesintilerinin ve sınırlanan rollerinin, yerel yönetimler ve sivil örgütlenmeler gibi başka aktörlere kaydığı belirtilmektedir.

Tampon Kurumlardan STKlara: Kalıcı mı Geçici mi?

Halkın kendi dinamikleriyle oluşturduğu hemşehri, akrabalık ağları ve cemaat yapılanmaları kentin ve modernitenin bizzat ürettiği bir sorun haline gelen yoksullukla başa çıkmada etkin birer olgusal süreçler olmuştur. Buna karşın hızlı kentleşmenin birincil gruplara özgü olan bu tür ilişkileri de aşındırdığı görülmektedir. Sosyal işlev gören bu tür ilişkisel ağların azalması ve bireyciliğin hakim olması ile birlikte, kentler artık birbirine yabancı kitlelerin yaşadığı ve bünyesinde riskleri barındıran mekanlar haline gelmiştir. Kentler, Beck'in deyimiyle birer "risk toplumu" yaratmaktadır. Mekansal ve sosyal olarak birbirinden ayrışmış, gettolaşmış, birbirini tanımayan ve hatta risk olarak gören muhitler yer almaktadır (Beck, 2014).

Kentin yıkıcı yüzünü yoksulluk olarak gören kitleler için devletlerin ve merkezi hükümetlerin "aciz" kaldığı ya da öyle zannettiğimiz bu süreçte devreye yerel yönetimler ve STKlar girmektedir. Belediyelerin sosyal politika üretme ve uygulama aşamasında artan rollerine paralel olarak yoksul kesimlere yardım faaliyetlerinde de artışlar olmaktadır. Yerel yönetimlerin devletle ve merkezi hükümetle organik bağlarının bulunması, bütçelerinin devlet bütçesinden karşılanmaları ya da resmi olarak vergi toplama haklarının bulunmaları STKlara göre avantajlı olduklarını göstermektedir. Buna karşın STKlar gönüllülük esasına göre işgücü ve para kaynağını bulmayan çalışan kuruluşlardır.

Açıkgöz, aynı zamanda doktora tezi olan çalışmasında, İstanbul, Konya, Elazığ ve Diyarbakır'dan birer olmak üzere seçtiği dört STK üzerinden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Açıkgöz'ün çalışmasında anlaşıldığı üzere yoksullukla mücadele eden sivil örgütlenmelerin tarihsel bir birikim olan vakıf geleneğinin bir devamı niteliğinde ve din referanslı kurumlar olarak faaliyet yapmaktadırlar (2013).

Açıkgöz, dernek ve vakıfların yoksulluk konusunda yeterli akademik bilgiye sahip olmadıklarını ve yoksulluğu tanımlamada yetersiz kaldıklarını belirtmiştir. Bunun neticesinde de yoksullukla mücadelede kalıcı politikalar üretmek yerine, geçici hafifletici çözümler ürettiklerini ve gıda yardımına odaklandıklarını belirtmiştir. Ayrıca bütçe ve insan kaynağı açısından yerel yönetimler ve devlet organları kadar etkin olamayan vakıf ve derneklerin devlet kurumları tarafından yeterince dikkate alınmadığı da anlaşılmaktadır. Devlet organları vakıf ve derneklerle yeterince koordinasyon ve etkileşim içinde hareket etmemekte ve etkin birer paydaş olarak görmemektedir.

Açıkgözün çalışmasından anlaşılacağı üzere, yoksulluk ve mücadele yolları konusunda kapsamlı bilgiye sahip olmamaları sebebiyle yoksulların tespitinde ve yardımların dağıtımında etkin olamamaktadırlar. Aynı zamanda kronikleşen yoksulluğa köklü çözüm üretmedikleri için geçici ve hafifletici yardımlar ile yoksulluğun daha da kronikleşmesine ve kabullenilmesinde istemeden de olsa rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Sadak kültürünün yaygınlaşması ve yoksulluğun kanıksanır hale gelmesi ile beraber dernek ve vakıfların geçici çözümleri neo liberal sistemin birer parçası olmaya başlamıştır. Yoksullukla mücadelede köklü ve kalıcı mücadelenin ülke çağında ve makro düzeyde politikaların üretilip uygulanması ile mümkün olduğu görülmektedir. Yerel düzeydeki vakıf ve derneklerin küresel boyuttaki bu süreçle mücadele etmesini beklemek anlamsız olacaktır. Bu durumda sosyal politikada ve yoksullukla mücadelede üçüncü sektör olarak vakıf ve derneklerin devletin yerini almasını beklemek de saçma olacaktır. Sosyal devletin etkin olduğu ve gerektiğinde devlet tarafından düzenlenen bir piyasa ekonomisinin günümüzde elde var olan ve bilinen tek seçenek olduğu bilinmektedir.

Kaynakça

AÇIKGÖZ, Reşat, 2013, Yoksullukla Mücadele ve Üçüncü Sektör, Argonot Yayıncılık, Ankara.

ADAMAN, Fikret ve KEYDER, Çağlar, 2006, Türkiye'de Büyükşehirlerin Varoşlarında Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporları, İstanbul.

BAL, Hüseyin, 2008, Kent Sosyolojisi, Fakülte Kitabevi, Isparta.

BECK, Ulrich, 2014, Risk Toplumu – Başka Bir Modernliğe Doğru, çev. Bület Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul.

BUĞRA, Ayşe ve KEYDER, Çağlar, 2003, Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporları, İstanbul.

MANNING, Nick, 2008, "Toplumsal İhtiyaçlar, Toplumsal Sorunlar, Toplumsal Refah ve Esenlik" Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar, ed. Pete ALCOCK, Margaret MAY ve Karen ROWLINGSON, çev. Barış YILDIRIM, Siyasal Kitabevi, Ankara.

TEKELİ; İlhan, 2008, Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TOPÇUOĞLU, Abdullah ve AKSAN, Gamze, 2013, "Yardımlaşma ve Dayanışma Ağlarını Bir Kent Yoksulluğu Üzerinden Okumak: Konya", İdealkent Kent Araştırmaları Dergisi, Sayı: 8, ss: 250-269.

YÜNCÜ, Demet, 2005, İki Yoksulluk Yaklaşımı: A. Sen'in Yapabilirlikten Yoksunluk Teorisi ve Toplumsal Dışlanma Çerçevesinin Karşılaştırılması, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu Araştırma Raporları, İstanbul.

Kentin Yeni Sürgünleri: Suriyeli Sığınmacılar[1]

A. Çağlar DENİZ
Yusuf EKİNCİ
A. Banu HÜLÜR

"Bir metin olarak okunmak üzere gözler önüne serilen" Manhattan'ı Dünya Ticaret Merkezi'nin 110. katından seyreden De Certeau, "kenti seyretme"nin yeterli olmayacağını, aksine günlük uygulayıcılarının yaşadıkları yer olarak kentin içine, aşağıya, görünürlüğün ortadan kalktığı eşiğin merkezine girmenin yani "kentte seyretme"nin gerekliliğine işaret eder (De Certeau, 2009: 185 ve 187).Yani ona göre, bir kenti seyretmek ya da bir kentte seyretmek, o kenti keşfetmek için gereklidir (Harmanşah, 1997: 23-24). Kente yüksek bir yerden bakarak topografyasını zapt etmenin yanı sıra, kentin sokaklarını arşınlayarak gramerini öğrenmek, onu telaffuz etmek gerekir; kentin gündelik hayatının nasıl aktığını, tabiri caizse kenti canlı kılan kalbinin nasıl çarptığını ancak böyle algılayabilir ve idrak edebiliriz.

1 Bu çalışma, 4-7 Mayıs 2016 tarihleri arasında Kırıkkale'de düzenlenen II. Ortadoğu Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

Bu çalışmamızda, kentin sürgün misafirlerinin yani Suriyeli sığınmacıların gündelik hayatta yaşadıkları tecrübeleri, "yukarıdan" yapılan gözlemlerden değil; "aşağıdan", kentin içinden elde ettiğimiz bulgulardan hareketle ele almaya çalışacağız. Dolayısıyla bu çalışma şu sorulara cevap arama niyetindedir: Sığınmacıların gelişiyle, kentte (Gaziantep ve Kilis) değişen/dönüşen neler oldu? Kenti bir alan olarak düşünürsek, bu alana yeni girenlerle (newness) alanın kadim sahipleri (oldness) ne tür stratejik/taktik tutum alışlar gerçekleştiriyor? Dışlama/damgalama mekanizmalarının coğrafi-kültürel kodları, sığınmacılar üzerinden nasıl tedavüle sokuluyor? Simülakrlar, bu coğrafyada da gerçekten hayatın gündelik gerçeğini yenebiliyor mu, yoksa gündelik gerçekliğe yeniliyor mu? Bu makalede bunlar ve bunlara benzer soruların cevabını, gündelik hayat teorisinin çerçevesiyle ele almaya çalışacağız.

Gaziantep ve Kilis, Suriye'de yaşanan iç savaş ve bununla bağlantılı olarak gelişen göçten en fazla etkilenen şehirlerden ikisidir. Sığınmacı göçünden etkilenen diğer şehirler olan Antakya, Şanlıurfa, Mardin vb. şehirlerinden daha farklı bir etnik yapıya sahip olan bu iki şehir, sırf bu özellikleri dolayısıyla ayrıca incelenmeye değer.[2] Çalışmamızın çerçevesini Antep-Kilis Çevresinde yaşayan yerli halk ile Suriyeli sığınmacıların birbirlerine dair geliştirdikleri taktikler, kamu erkinin işlerliğe soktuğu stratejiler ile müstesna haller, sahadan elde ettiğimiz veriler ile basın ve sosyal medyaya yansıyan haberler eşliğinde ele almaya çalıştık.

Suriye'deki savaşın itici etkisiyle Antep-Kilis Çevresine yerleşen sığınmacıların sayısının 600.000 ila 650.000 civarında

2 Çalışmamızın bundan sonraki kısımlarında yerlilerinin çoğunluğunun kendilerini Türk olarak nitelediği ve Türkçeden başka dillerin nispeten az konuşulduğu bu iki şehir için "Antep-Kilis Çevresi" ibaresi kullanılacaktır.

olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakamın 500.000'i Antep şehrinde, 100.000 ila 150.000 bini ise Kilis'te yaşamaktadır. İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 15 Ocak 2016 tarihinde yayınladığı rakamlara göre (GİGM, 15 Ocak 2016), Gaziantep'te geçici barınma merkezlerinde ve dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların sayısı 325.874'tür. Bu rakam Kilis'te 124.287'dir. Dolayısıyla son resmi rakamlara göre Gaziantep-Kilis Bölgesi'nde toplam kayıtlı sığınmacı sayısı 450 bin civarındadır. Fakat gerek sahadaki gözlemlerimizden, gerekse de STK temsilcileri ile yaptığımız görüşmelerden elde ettiğimiz tahminler, Gaziantep şehrinde 200.000'e yakın Suriyelinin kayıt dışı olarak yaşadığı yönündedir. Kilis şehrinde ise bu rakamın 100.000 ile 150.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016: 1078). Rakamların net olmamasının ve resmi verilerden farklı olmasının en büyük nedenleri, sığınmacıların sınırı geçme taktikleri ve yerleştikleri şehirlerde sınır-dışı edilecekleri kaygısı sebebiyle kayıt altına alınmak istememeleridir. Öte yandan çoğu sığınmacı, pasaport kullanarak geçiş yapmaktan kaçınmaktadır. Çünkü kendi ifadeleriyle *"Esed'in iktidardan uzaklaşmayacağı bir Suriye'de resmi olarak ülkeyi terk ettiklerine dair kayıt bulunmasını istememektedirler."* Ayrıca, şehir merkezinde yaşayan Suriyeli sığınmacılar kendileri için kurulan çadırkent ve konteynerkentlerde kalmamayı tercih etmektedirler. Üç öğün yemek verilen, kira ve fatura parası bulmak zorunda kalmayacakları çadırkentlerde neden kalmak istemedikleri sorulduğunda, *"orada kötü işlerin döndüğünü, kendilerini orada hapsedilmiş gibi hissettiklerini, bir çadırda birkaç ailenin yaşamak zorunda kaldığını vs."* gibi birçok mazeret ileri sürmektedirler. Bu insanların, fahiş fiyatlarla kiralanan evlerde[3] nispeten düşük maaş-

[3] Gaziantep ve Kilis'te kiralar, Suriyeli sığınmacılar geldikçe artış eğilimi

lara talim ederek neden yaşamayı seçtiklerini anlamak, sığınmacıların eğilimlerini ve Türkiye'nin Suriyeli sığınmacı siyasetini anlamak adına anahtar bir rol oynamaktadır. Ayrıca bazı sığınmacı Suriyeliler, Türkiye'de birkaç yıldır kalmış olmalarına rağmen AFAD tarafından verilen "Yabancı Tanıtım Belgesi"ni, kendi ifadeleriyle *"kemlik"* (kimlik)'lerini almıyorlar. Kimlik sahibi olmak, sığınmacılar için getirilen bazı kolaylaştırıcı uygulamalara -hastanelerde bedava teşhis ve tedavi hizmetleri, kömür ve gıda dağıtımı vs.- erişimin temel şartı olsa da, bu insanların kimlik almamasının sahada gördüğümüz kadarıyla birkaç sebebi bulunmaktadır. Birincisi kimlik sahibi olmak yardım almanın önşartı görüldüğünden özellikle ekonomik geliri yüksek olan aileler, "sınıfsal gurur" nedeniyle bu kartı almaktan imtina etmektedirler. İkinci olarak ailelerini Suriye'de bırakıp bekar odalarında yaşayan ve Türkiye'de sığınmak için değil de çalışıp para biriktirmek için burada bulunan genç Suriyeliler de bu kartı almamaktadırlar. Üçüncü bir grup da, çalışmaktan vakit bulamadıkları için "kemlik"lerini alamadıklarını söylemektedir. Sonuç olarak Antep-Kilis Çevresinde ikamet eden aşağı yukarı 250.000 civarında Suriyeli sığınmacı kayıt dışı kalmayı yeğliyor.

göstermektedir. Orta halli semtlerdeki kiraların 1000 lirayı bulması bir yana, bazı kenar semtlerde yıkık döküük ve kullanılmayan kepenkli dükkânlar bile 400-500 liraya kiralanmaktadır. Kiralık evler, olduğundan daha yüksek ücretler karşılığında sığınmacılara kiralanmakta ve bu durumun yerleşik halk için bir geçim kaynağına dönüştüğü görülmektedir. Öyle ki sadece kentlerde değil, köylerde bile bu bir geçim *stratejisine* dönüşmüş durumda. Kilis'te ziyaret ettiğimiz bir köyde görüştüğümüz Suriyeliler, daha önce ahır olarak kullanılan ve temizleyip yerleştikleri evlerine,300 lira kira verdiklerini söylemektedirler. Öte taraftan kira artışları, ev sahibi olmayan yerleşikleri de etkilemekte ve bu durum, bu kesimin sığınmacılara yönelik sosyal dışlamaya iştirak etmesine sebebiyet vermektedir.

Suriyeli sığınmacıların, mülteci statüsüne alınmayarak ara bir form olarak,misafir ya da "geçici koruma" statüsünde adlandırılma stratejisi, kendileri için hazırlanan kamplar için de yürürlüğe konarak, bu kamplara çadırkent yahut konteynerkent denmiştir. Böylece "çadırkentlerde/ konteynerkentlerde kalan sığınmacılar" iç siyaset açısından müstesna olarak değerlendirilirken dış siyaset açısından da müdahaleden azade bırakılmıştır. Bu isim değiştirmelerle adeta gerçeklik yeniden kurgulanarak, savaştan kaçan Suriyelilerin birer istisna olarak görülmesine özen gösterilmiştir. Schmitt'ten mülhem olarak istisnayı bir tür dışlama olarak kavramsallaştıran Agamben, istisnanın alamet-i farikasını ise şöyle açıklamaktadır: İstisna olarak dışlanan şey, dışlandığından dolayı kuralla hiçbir ilişkisi kalmayan bir şey değildir. Tam tersine, istisna olarak dışlanan şey, kuralla olan ilişkisini, kuralın askıya alınması biçiminde devam ettiriyor. Kuralın istisna üzerindeki geçerliliği, artık onun üzerinde uygulanmama ve ondan çekilme suretiyle devam ediyor. İstisna, tamamen dışarıya terk edilen bir şey değil, dışarıda tutulan bir şeydir (Agamben, 2001; 28- 29). Aynı yerde Agamben, bir şeyin dışlanma yoluyla içlendiği uç ilişki biçimine istisna ilişkisi demektedir. Böylece çadırkentlerde/konteynerkentlerde kalan sığınmacılar iç siyaset açısından müstesna olarak değerlendirilirken dış siyaset açısından da müdahaleden azade bırakılmıştır. Bu durum aslında resmi açıklamalarda bile bir kafa karışıklığına yol açmış gözükmektedir. Mesela AFAD Başkanı Fuat Oktay (Yeni Şafak, 07.10.2014), aşağıda verdiğimiz açıklamada da görüleceği üzere (vurgular bize aittir, AE) hem misafir hem sığınmacı, hem konteynerkent hem kamp hem de barınma merkezi kavramla-

rını her birine farklı manalar yüklemesine rağmen beraber kullanabilmektedir:

> *"Israrla* '**konteyner kent**' *dedik. Hiçbir zaman* **kamp** *demedik. Türk milletinin misafirperverliğini anlatması için* **sığınmacı** *kelimesini kullanmadık. Onları* **misafir** *olarak görüyoruz. Millet olarak kucağımızı ve yüreğimiz açtık. İlk* **barınma merkezini** *Kilis'e kurduk...* **Kamplarda** *hiçbir sorun yaşanmıyor.* **Kamplarımız** *uluslararası standartların çok üzerinde. Bu* **kamplar** *şirin bir mahalle gibi...* **Sığınmacı** *nüfusunun yüzde 30'u okul çağındaki çocuklardan oluşuyor. 450 bine yaklaşan bir öğrenci nüfusundan bahsediyoruz."*

Lefebvre'e göre (1991: 12) mekan; projeler, sunumlar, semboller ve ütopyalar gibi tahayyül/imgelem üretimlerini içeren duyulara ait fenomenlerle işgal edilen alandır. Bu bağlamda mekan üretimi süreci (Lefebvre, 1991: 38); mekansal pratik, mekanın temsilleri ve temsili mekanlar ile mümkündür. Yani bir mekan yaşanarak, tasarlanarak ve imgelenerek üretilir. Sığınmacı kampları özelinde tasarlanan mekan ile anlamlandırılan mekan ve yaşanan mekan bazen farklı toplumsal düzeylerde anlamlı farklılıklara karşılık gelmektedir. Yukarıda verilen AFAD Başkanının ifadeleri çerçevesinde tasarlandığı anlaşılan bazı sığınmacı kamplarına milletvekillerine bile giriş izni verilmemesi (http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21303936.asp, 26.08.2012) ve bazı sığınmacı kampları hakkında çıkan insan ticareti (http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/188373/Kamplardaki_kadin_ticareti.html, 17. 01. 2015) haberleri, kapılarında "konaklama tesisleri" yazan bu kamplara dair dedikoduların dolaşıma sokulmasına ve bu dedikoduların tekrar be tekrar üretilip işe koşulmasına sebep olmaktadır. Oysa Türkiye'nin sınırlarında uyguladığı açık kapı politikasına paralel olarak, sığınmacıların kaldığı yerlerle ilgili de daha şeffaf bir politikaya geçmesi gerekmektedir.

Sahada görüştüğümüz Suriyeliler; Ürdün, Mısır, Lübnan gibi ülkelere sığınan vatandaşlarının mülteci olarak kabul edildiğini ve ihtiyaçlarının genellikle BM tarafından giderildiğini belirtmektedir. Türkiye'nin sınırlarının içinde barınan Suriyelileri, mülteci haklarından mahrum ederek sığınmacı gibi başka dillere sorunlu bir konumda tanımlamasının bir sebebi de, BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ile koordinasyonlu çalışmaya karşı isteksizliği gibi görülmektedir.

De Certeau, zayıfın sanatı olarak tanımladığı *taktiğin* mekansızlığına vurgu yaparak, onun *stratejinin* mekanında işlemek durumunda kaldığını belirtmektedir. *Stratejinin* alanında karşılaştığı çatlakları kendi lehine dönüştürebilen, iktidarın yerleşik ve mekan-bağımlı özelliğinin aksine yüzer-gezer bir mekansızlıktan istifade eden, düşman tarafından denetlenen uzamda hamlesini yapan ve kaçak avlanma sanatını icra etmenin adı olan *taktik*, zayıfın sanatıdır. Zayıfın bu estetik hamleleri, gündelik alanın her anında gerçekleşebilecek bir potansiyeldedir. De Certeau'ya göre (2009:55) *taktikler* dolap çevirme sanatıdır; el çabukluğuyla ve ortama kolay adaptasyonuyla kendi yolunu her daim bulma zanaatına sahip eylem, tutum ve alışkanlıklardır. De Certeau'nun *taktik* kavramıyla açıkladığı zayıfın/ezilen öznenin eylemi, gündelik hayatta tahakküme ve hakim kimliğin *stratejisine* karşı geliştirilen direniş estetiğidir. Kısacası "taktik, mekan olarak sadece ötekinin mekanını kullanır. Bu nedenle yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda oyununu kurmak zorundadır" (De Certeau, 2009:113). Suriyeli sığınmacıların eylem, tutum ve alışkanlıklarıyla birlikte düşündüğümüzde, *taktik* ve *strateji* kavramlarının kolaylıkla bu konuya tahvil edilebileceğini söylemek mümkündür. Zira Suriyeli sığınmacılar da "yabancı bir gücün yasalarıyla düzenlenmiş haliyle kendisine dayatılan alanda" yani ötekinin mekanında oyunla-

rını kurmaya çalışmaktadırlar. Çalışmada elde ettiğimiz bulgular, Suriyelilerin yabancısı oldukları bir kentte gündelik hayata tutunabilmek için çeşitli *taktikler* geliştirdiğini ortaya koyuyor. Onların göç sonucu yerleştikleri bir mekanda "öteki" olarak yaftalanmaları, yoksullukla baş etmeleri ve sosyal dışlanmaya maruz kalmaları hakim *stratejinin* bıraktığı açıklarda "dolap" ve "oyunlar" çevirmelerini ve yaşama tutunmak için *taktik* geliştirmelerini kaçınılmaz kılmaktadır. Saha araştırmasından elde ettiğimiz veriler de göstermektedir ki, Suriyeli sığınmacılar, gündelik hayatın birçok mekân ve anında, yaşama tutunmanın yollarını estetik bir direniş ve var kalma çabası ile sağlamaktadırlar.

Suriyeli sığınmacılar, yerel halkın mekanında ve onların *stratejileri* dahilinde, değişik *taktikleri* uygulamaya koyarak kendi stratejilerini yürürlüğe sokmaya çalışmaktadır. Mesela Suriyeli kadınlardan bazıları Suriye'de bulundukları sırada tesettür (hijab) kullanmazken, Türkiye'de tesettüre girmiştir. Bu da yetmemiş ve özellikle 11 Ağustos 2014 tarihindeki cinayetin[4] toplumsal bir linçe dönüşmesinin ardından Suriye usulü başörtülerini Türkiye usulü başörtüsüyle değiştirmişlerdir. Aynı olay bazı erkeklerin kamusal alanda giydikleri Jellabiye adı verilen yerel erkek kıyafetini giymeyi terk etmelerine de sebep olmuştur. Kıyafet tarzındaki bu değişimler, yerleşik topluluğun arasında daha az fark edilmek ve muhtemel taciz-

4 Gaziantepte yaşayan ve Abdal olarak bilinen halka mensup olan Hıdır Çalar, Suriyeli kiracısı tarafından 11.08.2014 tarihinde öldürüldü. Cinayetin sebebine dair pek çok iddia ortaya atıldıysa da, katil zanlısı bulunamadı. Bu olay Antep bölgesinde, Suriyelilere dönük algı ve tavırlarda ciddi bir dönüm noktasıdır. Daha fazla bilgi için bkz.:Abdurrahim Çelik, vd. "Gaziantep'te Suriyelilere Yönelik Saldırılar ve Toplumsal Nefretin Sebeplerinin Analizine Dair Rapor" http://gaziantep.mazlumder.org/fotograf /yayinresimleri/dokuman/Suriyeliler-1.pdf, 15.12.2015.

lerden kaçınmak amacıyla işlerliğe konulmaktadır. Suriyeliler tarafından açılan ve çoğunlukla Suriyelilere hizmet veren berber, restoran gibi işletmelere Türk bayrağı asılması da bu döneme ardıldır."Suriyeli birçok esnaf Türk müşterileri de çekmek ve esnaf olarak piyasaya tutunmak için yaşadıkları ülkenin bayrağını, yani meskûn olduğu ülkede en çok değer verilen sembollerden birini evine veya dükkâna asarak, De Certeau'nun "zayıf olanın, güçlü olana karşı başarıları, dolap, oyun ve dümen çevirme sanatı" olarak tanımladığı "taktiği" geliştiriyor. Gözlem sürecinde bu taktiğin birden fazla örneğini gördük. Mesela Kilis'te, sahibinin Suriyeli olduğunu bize mahallede alanı tanıtan ve eşlik eden Metin'in söylediği bir berberin de dükkânına Türk bayrağı astığını görüyoruz. Sonuç olarak buna benzer birçok örnek, Suriyelilerin hâkim olan yerleşik toplumun bayrağını kullanmak suretiyle var kalma taktiği geliştirdiğini göstermektedir" (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016:1084). Yine bu dönemde Gaziantep Büyükşehir Belediye Başkanı Fatma Şahin'in adeta kentteki Suriyeli varlığını hedef alan ve gittikçe sertleşen bir dil kullandığı bazı açıklamalar[5] da, Suriyelilerin kendilerini sahipsiz, güvensiz ve hedef olarak görmelerine sebep olmuştur.

Mülakatlardan elde ettiğimiz verilere göre, bu dönemde Suriyeli sığınmacılar evlerinden çıkmak zorunda kalarak on gün boyunca evlerine girememişlerdir. Ayrıca bazı Suriyeli gençler de el-Şebab adlı bir savunma birimi kurmaya yeltenmiştir. Bir başka hayatta kalma taktiği olarak, kağıt toplayıcılığı, sigara satıcılığı gibi informel meslekler özellikle Antep

5 "Fatma Şahin: Suriyelileri kampa taşıyacağız", http://www.haber7.com/yerel-yonetimler/haber/1191110-fatma-sahin-suriyelileri-kampa-tasiyacagiz, 20.11.2015; "Fatma Şahin: Suriyeliler kurallara uymak zorunda", http://www.haber7.com/yerel-yonetimler/haber/1192731-fatma-sahin-suriyeliler-kurallara-uymak-zorunda, 20.11.2015.

özelinde tümüyle Suriyelilerce icra edilmeye başlanmıştır. Günlük olarak 10-15 lira kazanılan bu işin Suriyelilerce neden önemsenip benimsendiğini anlamak gerekmektedir (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016). Öncelikle Suriyelilerin iş sektörlerine girişinin önündeki en büyük engelleri resmi çalışma izninden ziyade Türkçe bilmemeleridir. Bu durum onların kolayca sömürülmesine zemin hazırlamaktadır.

"Eve odun taşıttıracaktık. Bir transportırdan anlaştık. İki de hamal getirecekti. Araba sahibine elli, işçilere de otuzar kaat (Kağıt, TL) verecektik. Adamlar işe başladı, işçiler Suriyeliydi. Birisi dama çıkarken beni tek gördüğünde, yanıma geldi cebinden on kaat çıkardı bi parayı bi de gendini gösteriydi. Dili Arapça olduğundan bişey anlamadık önce, meğer bana on lira verici, benim paramı sen ver demek istiymiş. İş bittikten sonra arabacının elli kadını verdim, işçilere de otuzar lira verdiğimde arabacı zıpladı. Onların parasını bana ver ben vericim diye. Meğer bizden otuz kaat alıp, onlara onar kaat veriymiş. Yazık, günah değil mi ağam bu" (Mehmet, Antepli, Fabrika İşçisi, 31 yaşında)

Mehmet'in anlatımından görüldüğü üzere, Suriyelilerin dezavantajlı durumu kentteki "uyanık"larca istismar edilmeye çok açık durmaktadır. Bu yüzden dil bilmeyen ve belirli bir iş kolunda uzman olmayan Suriyeliler, patron baskısı altında çalışıp 10-20 TL kazanacaklarına kendi hesaplarına informel sektörlere –mesela kağıt toplayıcılığı, sigara satıcılığı, hamallık vs.- girerek esnek çalışma şartlarında çalışmayı tercih etmektedir.

"İş bulmak için dil bilmen gerekiyor, bir de becerinin olması. Yazın bazen inşaatlarda çalışmaya gidebiliyorum ama kışın sadece bu işi –kağıt toplayıcılığı, AE- yapıyorum. Günde 10-15 lira kazanıyorum. Eskiden Suriye'de en azından elektriğimiz, gazımız, suyumuz vardı." (Hasan, Halepli, Kağıt Toplayıcısı, 26 yaşında)

Görüldüğü üzere, Türkiye'ye geldikten sonra hayatın gailesi içerisinde savrularak Suriye'deki sosyo-ekonomik düzeyinin çok gerisine düşmüş olan geniş Suriyeli sığınmacı toplulukları, savaş öncesi döneme hasret duymaktadır. Bazı hallerde bu durumdaki insanlar Esed rejimine taraftarlıklarını gizli/açık ifade etmektedirler. Saha araştırmaları esnasında Esed rejimi muhalifi ve taraftarı Suriyelilerin iş arkadaşlığı yaptıklarını ve çalışma saatleri içerisinde aralarında bir tartışma yaşamadıklarını da müşahede ettik. Türkiyeli yetkililerin artık Suriyeli sığınmacıların "misafir" olduğunu söylemini bırakarak, mülteci olmaları gereken bu insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesini, bu bakış açısıyla yapması gerekmektedir.

Özetle De Certeau'nun *strateji*nin hakim olduğu alanda "zayıf"ın geliştirdiğini söylediği *taktik*ler, Antep-Kilis bölgesinde Suriyeliler tarafından gündelik hayatın her alanında geliştiriliyor. Bunu var kılmak için ortaya konulan doğal bir refleks olarak görmek mümkün. Çünkü Suriyeliler; yoksulluğun (geçim kaygısı), dışlanmanın (toplumda öteki görülmenin), hakim yasalar tarafından yok sayılmanın (çalışma izninin olmaması) ve dolayısıyla var olmanın yegane yolunun, egemenin alanında kendi oyununu kurmaktan geçtiğinin bilincinde. Bu sebeple sokakta, işinde, evde, komşuluk ilişkilerinde, hastanede, otobüste ve gündelik hayatın bilumum mekanında Suriyeliler, geliştirdikleri taktiklerle yaşama tutunmak için bir "tutamak" noktası inşa ediyorlar. Örneğin yukarıda sıraladığımız başlıklar altında da tartıştığımız gibi; Suriyelilerin kıyafetlerini hakim kültüre uydurması, dükkan veya evlerine hakim kimliğin sembolü olan Türk bayrağını asması, çalışma izninin olmaması sebebiyle tüm enformel işlerde çalışması, gündelik hayat içerisinde çokça vakit geçirerek (işportacılar) Türkçe'yi öğrenmeleri ve gündelik hayat bilgisine vakıf olmaları, kamusal alanda fark ettiği iktidar çatlaklarına

sızması, emek piyasasında tutunmak için güvencesiz de olsa bir iş bulup çalışması, kirayı ve geçimi karşılayabilmek için aynı aileden birkaç kişinin çalışmak zorunda kalması gibi taktikler, Suriyelilerin gündelik yaşama tutunmalarını sağlayan en temel pratiklerdendir. Kısacası göçün ardından stratejinin egemenliğinin alanında tabiri caizse "sudan çıkmış balığa" dönen Suriyeli göçmen, egemenin alanında vakit geçirdikçe ve gündelik hayat bilgisini en ayrıntısına kadar çözümlemeye başladıkça, iktidarın ve stratejinin alanında kendi oyununu kurmayı öğrenmekte ve gündelik hayata tutunmanın yollarını kendince çizebilmektedir (Deniz, Hülür ve Ekinci, 2016:1086-1087).

Bourdieu'nün tabiriyle, alana yeni girenler baskın grupların alanda yeniden-üretimlerini sağlayan doxa'yı sarsmak için takip/yıkma stratejileri geliştirirler. Baskın gruplar ise, alandaki statülerini devam ettirmek için koruma stratejileri geliştirirler (Kaya, 2010: 401). Suriyeli sığınmacıların şehir içinde esnaflaşma faaliyetine girişerek ve evlilikler yoluyla şehirde kalıcı hale gelmesi bir strateji olarak görülecekse, Bölge insanının hangi koruma stratejileri geliştirdiği de ayrıca araştırmaya değerdir. Bu bağlamda, bir yandan Suriyelilerin getirdiği paraların tükenmesi, öte yandan İslami camianın göçmen Suriyelilerle ilgili oluşturduğu mağduriyet söyleminin gündelik hayatın gerçekliğiyle çelişmesi nedeniyle Antep-Kilis Çevresinde Suriyeli göçmenlerle ilgili şikâyetler, dedikodular, şayialar çıkmaya başladı. Şehir genelindeki kira artışlarını ve işçi ücretlerindeki azalmayı Suriyelilerin şehre gelişine bağlayan bu söylem, Suriyeliler tarafından söylendiği sözler ve yapıldığı iddia edilen bazı eylemlerin dedikodusuyla büyüdü. Otobüste seyahat eden bir Suriyelinin Arapça bilen Antepli şoför tarafından tesadüfen duyulan *"Antepliler çok iyi, ne istiysek veriyler. Avratlarını istesek, onları bile vericiler"* sözleri üzerine dövüldüğü iddiası

şehir geneline yayılırken, Suriyelilerin şehir şebeke suyuna zehir kattığına dair iddialar 11 Ağustos 2014 tarihindeki cinayetin hemen ardından işlerliğe koşularak (18 Ağustos 2014) Suriyelileri birer nefret öznesi haline getirmeye çalışmıştır.

Simülasyonun Yenilgisi ve Damgalamanın Üretimi

Gerçeğin ürettiği tarihi tehditlere karşı iktidar, her zaman bir caydırma ve simülasyon oyununa başvurmuştur (Baudrillard, 2011: 44). Günümüz insanına, yaşamın içinde çözülerek eriyen televizyon yahut televizyonun içinde çözülerek eriyen bir yaşam dayatılmaktadır. Medyanın ürettiği simülakrlar gerçeğin yerini alabilmektedir (Baudrillard, 2011: 56-57). Suriyeli sığınmacılar özelinde ise, medyanın ürettiği simülakrlar gündelik hayatın gerçeğine yenilmiş görünmektedir. Suriyelileri bir bütün olarak yardıma muhtaç, masum ve ezilen olarak gösteren merkez medyanın söylemine maruz kalan yerel halk, sığınmacılarla karşılaştığında onların da 'insan' olduğu gerçeğine muttali olmuştur. Bu kavrayış, yerel halkı sığınmacılar hakkında işleyen dedikodu ve karalama süreçlerine yönlendirmiştir. Goffman'ın damga teorisi de, bu sürecini anlamamız için açıklayıcı olabilir. Buna göre, bir yabancı karşımızdayken onun, dahil edilmesine müsait kategorisindeki diğerlerinden farklı ve pek de rağbet edilmeyen bir sıfata haiz olduğu yönünde kanıtlar ortaya çıkabilir –uç bir durumda bu, kişiyi baştan aşağı kötü, tehlikeli veya zayıf biri kategorisine sokabilir. Böylece karşımızdaki yabancı, zihnimizde sağlıklı ve sıradan bir kişi olmaktan çıkıp lekeli ve sakat, kale alınmayan birine indirgenir. Böyle bir sıfat, özellikle de itibarsızlaştırıcı etkisi çok kapsamlıysa bir damgadır (Goffman, 2014: 31). Dedikodu ve karalama süreçleri, kötücül-şeytani-gayriinsani-

suçlu, en azından güvenilmez Suriyeli imajını üreterek, toplum içinde işlerliğe sokmuştur.

Bu olgu, Elias ve Scotson'ın (1994: 89-105) "dışlayıcı dedikodu" (blamegossip) olarak kavramlaştırdıkları söylemsel dışlanmaya denk düşmektedir. Elias ve Scotson, Winston Parva kasabasının yerleşik halkının kasabaya sonradan yerleşen göçmenlere dair negatif kanaatlerini ifade eden "dışlayıcı dedikodu" kavramını, yerleşikler için toplumsal kimliğin inşasında ve korunmasında işlevsel bir araç olarak değerlendirmekle beraber, sosyal dışlanma olgusunu besleyen bir katalizör olarak ele almaktadırlar. Dedikodudan beslenen bu dışlayıcı söylemlerin bir benzeri, Gaziantep ve Kilis'te Suriyeli sığınmacılara yönelik kullanılmaktadır. Suriyeli sığınmacılara yönelik dedikodu ve şehir efsaneleriyle beslenen bu tür söylemlerin de, yerleşikler için "biz" imajını güçlendirdiğini ve göçmenlere yönelik sosyal dışlanmayı katmerleştirdiğini söylemek mümkündür. Suriyeli kadınların makyaj alışkanlıkları ("ülkelerinde savaş varken bunlar bakımlarını eksik etmiyorlar!") ve Suriyeli erkeklerin savaştan kaçarak Türkiye'ye gelmesi dahi ("kadınlar ve çocuklar tamam da, bu erkekler niye geliyor, savaştan kadın gibi kaçıyorlar, vatan haini bunlar!") hem cinsiyetçi hem de etnik bir dışlama - damgalama mekanizmasını işlerliğe sokabilmektedir. Sonuç olarak "dışlayıcı dedikodu" şeklinde üretilen dışlayıcı söylem, her seferinde kamusal alanın hâkimi konumundaki yerleşiklerce üretilmekte ve bunun kurbanları da sığınmacılar olmaktadır (Deniz, Ekinci ve Hülür, 2016: 33).

Savaş ilk başladığında göçmen olarak gelenlerin paralarını-taşınabilir kıymetli eşyalarını yanlarında getirdiklerinden, ayrıca sanayi için ucuz işgücü işlevi gördüklerinden dolayı bu göçmenler ile şehir kamuoyu arasında bir sorun yaşanmadı. Bu sorunsuzluğun sebeplerinden biri Türkiye hükümeti ve

ona yakın hayır kurumu-dernek-vakıf vb.lerin Türkiye'nin Suriye iç savaşındaki pozisyonunu meşrulaştırmak adına, gelen insanların 'saflığına', 'mağduriyetlerine' ve 'gaddar bir rejim' tarafından sürüldüklerine dair oluşturulan söylemdi. Bu söylem sığınmacıların şehirlere gelişinin ilk dönemlerinde etkili olduysa da, ilerleyen dönemlerde gelenlerin "saf ve mağdur Müslümanlar" olmaktan öte de insani vasıflara sahip olduğunun tecrübe edilmesi gerçeğin simülakrı yendiği bir sosyal düzlemi oluşturdu. Suriyelileri bir bütün olarak yardıma muhtaç, masum ve ezilen olarak gösteren merkez medyanın söylemine maruz kalan yerel halk, sığınmacılarla karşılaştığında onların 'insan' olduğunu fark etmişlerdir. Bu dönem Suriyelilerin ucuz ve güvencesiz işgücü olarak görüldüğü ve büyük oranda sömürüldüğü bir çalışma ortamına da zemin hazırladı. Buna göre Suriyelilere evler –bazen depolar, garajlar- yüksek fiyattan kiralanıyor ve aynı Suriyeliler Antepli ve Kilislerden daha ucuza çalıştırılıyorlardı. Sahada yaptığımız araştırmada Suriyelilerin kendileriyle aynı işi yapan Türkiyelilere göre aylık bazda en az 400-500 TL daha aşağıya çalıştırıldığını, öğretmenlik gibi bazı sektörlerde bu makasın çok fazla büyüdüğünü (TC kurumlarınca fonlanan ve Geçici Suriye Hükümeti okullarında çalışan bir Suriyeli öğretmene verilen maaş 550 ile 600 TL arasında) gördük.

Sonuç olarak, resmi yetkililerce misafir oldukları her fırsatta dile getirilen ama yerli halk arasında "dört yıllık misafirlik mi olur"[6] şikayetlerinin hedefi haline gelen Suriyeli sığınmacıların, gerekirse yasa değişikliği yapılarak bir an önce mülteci haklarından faydalandırılmaları gerekmektedir. Gün-

6 Bu konuda ayrıca bkz. Yusuf Ekinci. (2015). "'Misafirlik Dediğin Üç Gün Olur': Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma". *Birikim*, 311(Mart), ss. 48-54.

delik hayatın her alanında içiçe yaşayan Türkiyeli ve Suriyelilerin birbirleriyle kesişebileceği sosyal ortamlar artırılarak, özellikle Suriyelilerin Türkçe öğrenmeleri için tedbirlerin acilen alınması gerekmektedir. Sadece dini yoğunluklu söylemlerle –ensar/muhacir, yardımlaşma, mazlum/mağdur vb.- yürütülmeye çalışılan Suriyelilere dair iç politika, bu insanların en azından savaş bitinceye kadar –ki bazı tahminlere göre bir on yıl daha- burada kalacağını kabul etmek suretiyle daha rasyonel bir düzleme çekilmeli ve sığınmacılara dair STK'ların "bu iş üzerimize yıkıldı" şikâyetlerinin giderilmesi hedeflenmelidir. Çalışma koşullarının sigortalı olabilecekleri bir şekilde düzenlenmesi gereken Suriyelilerin, yeni düzenlemeler dolayısıyla yeniden nefret nesnesi haline gelmelerinin önünü alacak tedbirler ortaya konmalıdır. Yetkililer, Suriyelilerle ilgili olarak onların milli gururlarını rencide edecek, kendilerini ikamet etmek zorunda kaldıkları bölgelerde güvensiz hissetmelerine neden olacak açıklama ve uygulamadan kaçınmalıdır. Bu tür hareketlerin gündelik hayatın gerçeklikleri karşısında alt-üst-olan-simülasyonları ve yine bu düzlemde beliren damgalamaları besleyeceği hususuna dikkat edilmelidir.

Kaynakça

Agamben, G. (2001). Kutsal İnsan. çev. İ. Türkmen. İstanbul, Ayrıntı.

Baudrillard, J. (2011). Simulakrlar ve Simulasyon, çev. O. Adanır. İstanbul, Doğu Batı.

CHP'li milletvekilleri Apaydın kampına alınmadı, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21303936.asp, 26.08.2012.

Çelik, A. vd. (2014). "Gaziantep'te Suriyelilere Yönelik Saldırılar ve Toplumsal Nefretin Sebeplerinin Analizine Dair Rapor" http://gaziantep.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/Suriyeliler-1.pdf, 15.12.2014.

Çok Oluyorsunuz!, http://www.yenisafak.com.tr/politika/cok-oluyorsunuz-690612, 07.10.2014.

De Certeau, M. (1990). Gündelik Hayatın Keşfi –I: Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları, çev. Lale Arslan Özcan, Ankara, Dost.

Deniz, A. Ç.; Ekinci Y.;Hülür B. (2016). "Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD).* 14(27): 17-40.

Deniz, A. Ç.;Hülür, B; Ekinci Y. (2016). "Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* 9(42): 1077-1087.

Ekinci, Y. (2015). "'Misafirlik Dediğin Üç Gün Olur': Suriyeli Sığınmacılar ve Sosyal Dışlanma". *Birikim,* 311(Mart): 48-54.

Elias N. & Scotson, J. L. (1994).The Established and the Outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems. SAGE Publication, London.

Fatma Şahin: Suriyelileri kampa taşıyacağız, http://www.haber7.com/yerel-yonetimler/haber/1191110-fatma-sahin-suriyelileri-kampa-tasiyacagiz, 15.08.2014.

Fatma Şahin: Suriyeliler kurallara uymak zorunda, http://www.haber7.com/yerel-yonetimler/haber/1192731-fatma-sahin-suriyeliler-kurallara-uymak-zorunda, 20.08.2014.

Goffman, E. (2014). Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar, çev. Ş. Geniş, vd., Ankara, Heretik.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [GİGM], (15 Ocak 2016), Geçici Koruma, http://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713.
Harmanşah, Ö. (1997). "Mekansal Hikayeler: Kentin Kalbine Bir Yürüyüş", Mimarlık Dergisi, sayı: 274, Ankara.
Kamplardaki Kadın Ticareti, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber /turkiye/188373/Kamplardaki_kadin_ticareti.html, 17.01.2015.
Kaya, A. (2010). "Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı", Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi, 2. bs., der. Güney Çeğin, vd., İstanbul, İletişim.
Lefebvre, H. (1991). The Production of Space, çev. D. Nicholson-Smith, Oxford, Blackwell.

Uluslararası Kentsel Ağlar ve Kentleşme: Türkiye Örneği

İnci ÇALIŞKAN

Dünyadaki nüfusun giderek kentlileştiği 21. yüzyılda, Türkiye'nin de hızlı bir şekilde kentleşme ile yüz yüze olduğu gerçeği kaçınılmazdır. Dolayısıyla küreselleşmenin etkilerini en çok kentler üzerinde hissetmekteyiz. Küreselleşmenin en büyük sonucu ulus-devletlerin etkisinin ve gücünün zayıflaması ile kentlere yüklenen ekonomik, kültürel, sosyal ve politik anlamlar da değişmiştir. Bu bağlamda kentler uluslar arası alanda kimlikleri, mekânsal yapıları, kentsel hizmetlerin sunum biçimleri, kentlilerin yaşam biçimleri ve tüketim alışkanlıkları açısından bir rekabete girmişlerdir. Bu rekabetin aktörlerini de kuşkusuz kent yönetimlerindeki rolleri gereği yerel yönetimler başka bir değişle belediyeler oluşturacaktır. Hızla gelişen teknoloji ile bilgiye ulaşımın kolaylaşması, yereldeki ihtiyaçların ve sorunların dünyanın en uzak köşesindeki bir yerelle benzerlik gösterebildiğinin farkına varılmasına neden olmuştur. Bu farkındalık sorunları ve ihtiyaçları bilgi temelinde paylaşırken çözüm süreçlerinin de paylaşılmasını ve hatta çözüm yolları için iş birliği içinde olmayı da gerekli kılmıştır.

Dolayısıyla belediyeler, farklı ülkelerdeki yerel yönetimlerle uluslararası ağlar kapsamında bir araya gelerek deneyim ve bilgi paylaşımının yanı sıra projeler gerçekleştirmektedir. Yerel kaynakların aktif ve verimli şekilde kullanımının artması, yerel girişimcilik, bilgi ve beceri birikimi, belirli alanlarda uzmanlaşabilen kentler, sadece ülke ekonomisi içerisinde değil dünya ekonomisi içerisinde de üstünlükler elde edebilmektedirler. Bu sayede, ülke ortalamasının üstünde gelişme ve büyüme imkânı yaratırlarken, ülkenin genel büyümesine de ciddi katkılar sağlamaktadırlar. Ülkeler arası rekabetin artık kentler arası rekabete dönüştüğü gözlenmektedir. Bu rekabet, bilgi paylaşımını ve ortak sorunlar karşısında da dayanışmayı birlikte getirmektedir. Bu çalışmada da Türkiye'deki kentleşmeye ve kentleşmenin sonuçları doğrultusunda belediyelerin, küreselleşmeyle birlikte yönetimler açısından önem kazanan uluslararası kentsel ağlarla olan faaliyetlerinin ilişkisine bakılarak bir değerlendirme yapılacaktır. Çalışmanın ilk kısmında, küreselleşme kavramının ketle olan ilişkisi ve Türkiye'deki Kentleşmeye bakılacaktır. İkinci kısmında ise Türkiye'deki belediyelerin kanunlar ve mevzuat açısından uluslararası ilişkileri ve kentleşmenin sonucunda ortaya çıkan sorunlara çözüm olabilecek dört farklı uluslararası ağın yapısına ve Türkiye'den üye olan belediyelere bakılacaktır. Üçüncü ve son kısımda ise Türkiye'deki belediyelerin bu dört uluslararası ağa katılmaları değerlendirilecektir.

Küreselleşme ve Kent

1980'li yıllarda tartışılmaya başlanan küreselleşme, toplumları teknoloji, siyaset, hukuk, ekonomi, kültür, çevre ve birçok konuda zaman ve mekân sınırı tanımadan birbirine bağlayan süreçleri tanımlamaktadır. Başka bir deyişle küreselleşme,

hangi alanda olursa olsun dünya çapında geçerliliği, ağırlığı, öncülüğü olan normların ve ölçütlerin dikkate alınması ya da benimsenmesidir (Durugönül, 2003: s. 595).

Küreselleşme hayatın tüm alanını kapsayan ve dünyanın herhangi yerindeki yerleşmeyi de etkileyen bir süreç olarak karşımızda durmaktadır:

'...Kozmopolit yaşam tarzlarının gelişmesi; olimpiyat oyunları; futbolda dünya kupası ve uluslarası tenis turnuvaları gibi dünya çapındaki spor dallarının gelişmesi; ulus devletin hâkimiyetinin gerilemesi; küresel bir askeri sistemin ortaya çıkması; AIDS gibi tüm dünyaya yayılan sağlık problemleriyle karşılaşılması; Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi dünya çapında siyasal sistemlerin kurulması; Marksizm gibi küresel siyasal hareketlerin yayılması; insan hakları kavramının kapsamının genişlemesi ve dünya dinleri arasındaki karmaşık etkileşimler' (Marshall, 2003: s. 449).

Kentler de bu sürecin parçası olarak etkilenen ve aynı zamanda da etkileyen konumdadırlar. Küreselleşme tartışmaları ile birlikte kent çalışmalarına yeni bir kavram daha girmiştir: 'küresel kent'.

Saskia Sassen'in (1991), New York, Londra ve Tokyo üzerine yaptığı çalışmalar ile 'küresel kent' tanımlaması yapmıştır. Bu çalışmasında, dünya ekonomisin çağdaş gelişiminin büyük kentler üzerinde stratejik bir yol çizdiğini belirtmiş ve bu kentlerin sahip olduğu 4 özellikten bahsetmiştir:

1) Küresel ekonomi içerisinde yönlendiren ve politika oluşturan kentlerdir.
2) Uzmanlaşmış firmalar için sadece imalat açısından değil kendilerini var edecekleri kilit yerlerdir.
3) Yeni gelişen sanayilerin üretim yerleridir.

4) Bu kentler aynı zamanda hizmet sektörünün ürünlerinin alındığı ve satıldığı Pazar yerleridir (Giddens, 2000; s.522).

Kentler nüfus ve ekonomik büyüklüğü sebebiyle doğal olarak 'etkileyen' konumundadır. İçine aldığı kişileri az ve ya çok ama mutlaka bir surette etkiler. Dolayısıyla kent yalnızca günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir. Aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumunda olan bir merkezdir (Wirth, 2002: s.78).

Yapılan çalışmada da görüldüğü üzere kentler dünya ekonomisinin belirlendiği ve yön verildiği yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla kent yönetiminde etkin olan kamu yönetimi de benzer süreçten geçmektedir.

20. yüzyıl yerel yönetimlerin 'altın çağı' olarak değerlendirilirken, yerel yönetimlerin bazı özellikleri dikkat çekmektedir:

1) Ekonomik, toplumsal ve teknolojik nedenlerle yerel yönetimlerin yetki alanları giderek genişlemektedir.
2) Nüfusun değişmesi ve kentli nüfusun artmasıyla birlikte yerel yönetimlerinde kentselleşmektedir

Yerel yönetimlerin etkenliğini ve verimliliğini arttırmak için değer sistemlerinin geride kaldığını ve çözümlere yararcı yaklaşıldığını belirtir. Yerel yönetimlerin birçok işlevi içerisinde demokratik katılımı özendirdiği, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi hızlandırdığı ve ulusal birliğin korunması ve gelişimine katkı sağladığı görülmektedir (Keleş, 2014: s.40- 53).

Küreselleşme bir yandan 'yeknesaklaşma', farklılıkların bitmesi olarak algılanırken bir yandan da yerele yapılan ben-

zersiz, tek ve farklı gibi atıflarda bulunmaktadır. Küreselleşme bazen kendi yerelini oluştururken bazen de yerel küresel olanın karşısındadır. Yerel yönetimler arasında kurulan bölgesel ya da küresel düzeydeki ilişkiler yerel yönetimlerin uluslar arası alanda yer almasını sağlamaktadır (Akdoğan, 2007:s.76).

Türkiye'de Kentleşme

Kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasıdır. Dolayısıyla kentleşme, toplum yapısında kentlere özgü insan davranış ve ilişkilerine yol açan, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan toplumsal, ekonomik ve siyasal bir nüfus birikim sürecidir (Keleş, 2015:s.35). Nüfusu 10.000 ve üzeri olan yerleşimlere kent denildiğini kabul edersek, Türkiye'nin bu tanıma göre kentleşme oranında yıllara göre dikkat çekici bir büyüme ile karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki; 1927 tarihinde kentleşme oranı %16,4 iken 2010'da bu oran % 72,4'e yükselmiştir. Kentleşme oranındaki değişimleri anlamak için Türkiye'deki kentleşmenin itici, iletici ve çekici güçlerine bakmak gerekmektedir. İtici güçler, köyden ve tarımdan köy dışına bir nüfus hareketi; iletici güçler, köyden çıkan nüfusu, kentlere taşıyan ulaşım araç ve olanakları; çekici güçler ise köyden ayrılan nüfusu kentlere çeken ekonomik ve toplumsal nedenlerdir (Keleş, 2015: s.71). Sanayileşme ile birlikte kentlerdeki tarım dışı faaliyetlerin olması ve buna bağlı olarak giderek artan iş gücüne ihtiyaç; eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin çeşitliliği ve ulaşılabilirliği; Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da yaşanan sorunlar; 'taşı, toprağı altındır' söylemiyle kente dair beklentilerin oluşması; 'memlekete' dair aidiyet duygusundaki değişimler ve ulaşım araçla-

rındaki teknolojik gelişmeler de Türkiye'nin kentleşmesinde itici, iletici ve çekici güçler olarak düşünülebilir.

Kentleşmenin hızlı olması ve yukarıda bahsedilen nedenler aynı zamanda bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Kentlerdeki nüfusun hızla artmasına bağlı olarak başta barınma sorunun ortaya çıkması ve dolayısıyla denetim ve planlama açısından yoksun olan gecekondu tipi barınmalarla başlayan 'çarpık kentleşme' başlamıştır. Sanayileşmedeki, trafikteki, katı atık yönetimindeki problemler ve yok edilen yeşil alanlarla birlikte çevre sorunları gündeme gelmiştir. Kentlerdeki iş bölümünün giderek uzmanlaşması ve köyden kente göç eden nüfusun bu iş bölümünde 'vasıfsız' kalması ile oluşan işsizlik ve beraberinde gelen yoksullukta kentleşmenin önemli sorunları içinde yer almaktadır. Türkiye'nin en büyük kentinden en küçük kentine kadar farklı ölçeklerde yukarıda belirtilen sorunlar ve daha fazlası yaşanmaktadır. Bunlara ek olarak bölgeler arası eşitsizlik ve nüfusun belirli kentlere yığılması da Türkiye'de önemli bir sorundur. Bu anlamda kent yönetimde büyük rolü olan belediyelerin de görev ve sorumlulukları artmaktadır. Sorunların çözümü açısından yenilikçi, yaratıcı ve sürdürülebilir çalışmalar önem kazanmaktadır.

Belediyelerin Uluslararası Ağlara Katılımının Yasal Dayanakları

Anayasanın 56. maddesi herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu söylerken 57. maddesi de şehirlerin özelliklerini ve çevreyi gözetecek şekilde barınma ihtiyacının karşılanması konusunda planlamanın yapılması, tedbirlerin alınması konusuna değinir. Yaşadığımız mekânın özellikleri tasvir edilirken bu durumun hak olduğunun da altı çizilmektedir. Devlet, kendi görev ve yetkilerini tanımlar-

ken vatandaşında sorumluluğunun altını çizmektedir. Kamu tüzel kişiliği olan belediyeleri bu bağlamda değerlendirdiğimizde verdikleri kamu hizmetleri ve halkın en çok iletişim içerisinde oldukları kurum olarak önemli bir noktada durdukları tartışmasız bir gerçektir.

Arapçada 'kent' anlamına gelen belediye, Türkiye'de kent yönetiminde akla ilk gelen yerel yönetimdir. Kent yönetimi, kentte yaşayanların talep ve ihtiyaçlarını olabilecek en yüksek düzeyde karşılamak amacıyla kentin ekonomik, sosyal ve fiziki kaynaklarını etkin bir biçimde kullanmak adına kararların verilmesi, uygulanması ve sonuçlarının değerlendirilmesi anlamına gelir (Kaya,vd.,2008,s.55). Belediyeler, ortak ihtiyaçların karşılanması amacıyla yerelde yaşayan bireyler tarafından seçilerek oluşturulan kurumlardır. Bu nedenle belediyelerin kuruluş esasları, yetki ve görevlerini düzenleyen 5393 sayılı kanunun ilgili maddelerine aşağıda kısaca değinilecektir.

Belediyenin, görev ve yetki alanı belediye sınırlarını kapsamaktadır. Belediye hizmetleri, vatandaşlara en yakın yerlerde ve en uygun yöntemlerle sunulur. Hizmet sunumunda engelli, yaşlı, kadın, çocuk ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır. Hizmetlerin yerine getirilmesinde öncelik sırası, belediyenin malî durumu ve hizmetin ivediliği dikkate alınarak belirlenir.

Belediye, öncelikle 'mahalli müşterek olmak koşuluyla' (5393,md14);

a) İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı; temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; kent içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandır-

ma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır. Nüfusu 100.000'i geçen belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açar.

b) Okul öncesi eğitim kurumları açabilirler (Anayasa Mahkemesi'nin 24/1/2007 tarihli ve E. 2005/95, K. 2007/5 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir). Devlete ait her derecedeki okul binalarının inşaatı ile bakım ve onarımını yapabilir veya yaptırabilir, her türlü araç, gereç ve malzeme ihtiyaçlarını karşılayabilir; sağlıklı ilgili her türlü tesisi açabilir ve işletebilir; mabetlerin yapımı, bakımı, onarımını yapabilir; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir; bu amaçla bakım ve onarımını yapabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir.

Kanunda belirtildiği üzere bir kentin oluşumdan, kentte yaşayanların ihtiyaçlarına kadar birçok alanda belediyenin etkin ve yetkin olduğu görülmektedir. Ancak; 5393 sayılı kanun ile belediyelerin görevleri '*mahalli müşterek olmak koşuluyla*' yerine getirilebileceğinin mümkün olduğu belirtilse de ulusal kamu hizmeti niteliğindeki çevre, sağlık, turizm gibi alanlarda somut bir düzenleme yoktur (Günday,2013: 493). Hızla kentleşen Türkiye'nin yerelden ulusal düzeye kadar en önemli sorunları içinde çevre, sağlık ve yoksulluğu başa koymak yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde belediyelerin bu konularda yaptıkları çalışmalar ulusal ve uluslararası düzeyde, başka belediyeler içinde örnek teşkil etmektedir.

Yine 5393 sayılı belediye kanunun yurt dışı ilişkilerinin düzenlendiği 74 maddesinde, belediyeler, belediye meclisinin

kararına bağlı olarak görev alanıyla ilgili konularda faaliyet gösteren uluslararası teşekkül ve organizasyonlara kurucu üye olabileceği gibi, bu teşekkül organizasyon ve yabancı mahalli idarelerle ortak faaliyet ve hizmet projeleri gerçekleştirebilir, kardeş kent ilişkisi kurabilirler. Yapılacak faaliyetlerin dış politikaya ve uluslararası antlaşmalara uygun olarak yürütülmesi ve önceden İç İşleri Bakanlığı'nın izninin alınması zorunludur.

Meclisin görev ve yetkilerini düzenleyen 18. maddenin p bendin de uluslararası ilişkilerle ilgili şöyle bir düzenleme yer almaktadır:

"Yurt içindeki ve İçişleri Bakanlığının izniyle yurt dışındaki belediyeler ve mahalli idare birlikleriyle karşılıklı iş birliği yapılmasına; kardeş şehir ilişkileri kurulmasına; ekonomik ve sosyal ilişkileri geliştirmek amacıyla kültür, sanat ve spor gibi alanlarda faaliyet ve projeler gerçekleştirilmesine; bu çerçevede arsa, bina ve benzeri tesisleri yapma, yaptırma, kiralama veya tahsis etmeye karar vermek".

Türkiye, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nı 1988 yılında imzalamış ve 1992 yılında da bazı maddelerine çekince koyarak onaylamıştır. 'Yerel Makamların Birlik Kurma Birliklere Katılma Hakkı'nı düzenleyen 10. maddenin 2. ve 3. paragrafına çekince koymuştur. Maddenin 2. ve 3. paragrafı şu şekildedir:

2) Her devlet, yerel makamların ortak çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için birliklere üye olma ve uluslararası yerel makamlar birliklerine katılma hakkını tanıyacaktır.

3) Yerel makamlar, kanunla muhtemelen öngörülen şartlar dâhilinde, başka devletlerin yerel makamlarıyla işbirliği yapabilirler.

Ancak Türkiye'deki uygulamalara bakarak çekince konulan maddeler üzerinde değişiklik yapılması gerekmektedir.

Kent, sadece mekân ve toplum ilişkisinin ürünü değil aynı zamanda içinde bulunduğu bölge ile girdiği etkileşimin de ürünüdür. Bugün kentlerin iletişime girdiği bölge dünyadır ve bu etkileşim 'yersel' olarak değil 'ağsal' olarak gerçekleşmektedir. Değişim artık kentlerin yakın veya uzak çevresi ile kurduğu yerel ilişki yerine önemli noktalar olarak tanımlanan kentlerle kurulan farklılaşan ilişki ağaları anlaşılmaktadır. "Küreselleşme mekânsal boyutta 'yerlerin mekânı' yerine 'akımların mekânını' ortaya çıkarmıştır" (Erkan, 2007: 49).

Kentlerin bugünkü en önemli temsilcileri yerel yönetim birimi olan belediyeler, yukarıda bahsedilen iletişimin kurulmasında aktif rol oynamaktadırlar.

Uluslararası kentsel ağlar, kültürler arası etkileşime olanak sağlayan, benzer sorunlara ortak çözümler üretmeyi amaçlayan ekonomik, sosyal faaliyetlerin yer aldığı yapılanmalardır diyebiliriz. Farklı konularda birçok ağ bulunmasıyla birlikte Türkiye'deki belediyeler, özellikle uluslararası kentsel ağlarda aktif çalışmalar yapmaktadırlar. Bu ağlardan çalışma kapsamında, kentleşmenin olumsuz sonuçları içerisinde sayabileceğimiz konularla ilgili çalışmalar yapan ve Türkiye'de diğer ağlara oranla daha çok bilinen bazı ağlara detaylı bakılacaktır. Avrupalı Kentler Birliği (Eurocities), Sürdürülebilir Kentler Ağı (ICLEI), Dünya Miras Kentleri (World Heritage Cities) ve Yoksullukla Mücadele Eden Kentler Ağı (The World Allience of Cities Againts Poverty) gibi ağlara Türkiye'deki belediyeler katılmıştır. Bu bağlamda her bir ağ, Türkiye'deki çalışmalarla değerlendirilerek ve kentleşmeye etkilerine bakılacaktır.

Avrupalı Kentler Birliği (Eurocities)

1986 yılında Barselona, Birmingham, Frankfurt, Lyon, Milano ve Rotterdam şehirlerinin belediye başkanlarının bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Avrupa Birliği kurumlarıyla, Avrupalıların gün ve gün yaşamlarını etkileyen olaylar üzerine yerel yönetimlerin stratejik olarak mücadele etmesini sağlayarak güçlendirmeyi ve üyelerin bilgi/deneyim paylaşmalarını sağlamayı hedefleyen bir yapılanmadır.

Çalışmalarını yedi farklı forum başlığı altında biçimlendirmektedir: İşbirliği, kültür, ekonomi, çevre, bilgi toplumu, hareketlilik ve toplumsal sorunlar. Her foruma üye bir kent başkanlık yapmaktadır. Bu duruma ek olarak forumlara bağlı olarak çalışan gruplara ait konuların yetki ve görevleri de üye kentlerin kapasiteleri, bilgi birikimleri ve deneyimlerine göre belirlenmektedir.

2014 yılı için 3 temel çalışma başlığı belirlenmiştir:

İklim: Akıllı Kentler, İklim ve Kaynak Verimliliği, Sürdürülebilir Kentsel Erişim, Hava Kalitesi.

Yurttaşlar: Yeni Parlamento ve Komisyon üyeleri ile kentler arasında bağlantıların kurulması, sosyal inovasyon ve akıllı vatandaşlar, sosyal yatırım, göçmen entegrasyonu ve Roma içerme politikası.

İstihdam: Genç nüfusun istihdamı ve eğitimi;yaratıcı, yeşil ve dijital ekonomiler; rekabetçilik ve inovasyon; yaratıcılık; girişimcilik ve KOBİ'ler.

Eurocities üyeliği, dört farklı şekilde olmaktadır:

Tam Üyelik (Full Member), en az 250.000 nüfusa sahip Avrupa Birliği ya da Avrupa Ekonomik Topluluğu üyesi olan ülkelerdeki şehirlerin başvurabileceği bir üyelik sistemidir. Ortak Üye (Associate Member), AB ya da AET üyesi olmayan, nüfusu 250.000'den büyük şehirleri ifade etmektedir. Ortak

Üye (Associated Partner) ise, ilk iki kategoride üyelik başvurusu yapamayacak olan belediyeleri kapsamaktadır. Türkiye'den; Bakırköy (İstanbul), Beyoğlu (İstanbul), Pendik (İstanbul), Beylikdüzü (İstanbul), İstanbul, Nilüfer (Bursa), Osmangazı (Bursa), Bursa, Gaziantep, Konya, Izmir, Şanlıurfa, Serdivan (Sakarya) ve Mezitli (Mersin) şehirleri Eurocities üyeleridir (www.eurocities.eu, 2015).

Avrupalı Kentler Birliği'ne üye belediyeler, 2015

Belediye	Üyelik şekli	Katılldığı Forumlar	Katıldığı Çalışma Grupları
Bakırköy	Paydaş	İşbirliği, Toplumsal Sorunlar	Kentsel Çekicilik
Beşiktaş	Paydaş	İşbirliği, Toplumsal Sorunlar	Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma, Eğitim, İstihdam, Avrupa Mahalle Politikaları ve Genişleme, Evsizlik, Barınma, Göç ve Entegrasyon, Kamu Hizmetleri, Akıllı Sosyal Katılım
Beylikdüzü	Paydaş	Toplumsal Sorunlar	Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma, Eğitim, İstihdam, Evsizlik, Barınma, Göç ve Entegrasyon, Kamu Hizmetleri, Akıllı Sosyal Katılım
Beyoğlu	Paydaş	İşbirliği, Kültür	
İstanbul	Üye	İşbirliği, Kültür, Ekonomi, Çevre, Bilgi Toplumu, Hareketlilik, Toplumsal Sorunlar	Hava kalitesi, iklim değişikliği ve enerji verimliliği, Yeşil alan ve bioçeşitlilik, Gürültü, Atık, Su
Bursa	Üye	İşbirliği, Kültür, Ekonomi, Çevre, Bilgi Toplumu, Hareketlilik, Toplumsal Sorunlar	Hava kalitesi, iklim değişikliği ve enerji verimliliği, Yeşil alan ve bioçeşitlilik, Gürültü, Atık, Su, Kentsel Çekicilik
Gaziantep	Üye	İşbirliği, Kültür, Ekonomi, Çevre, Bilgi Toplumu, Hareketlilik, Toplumsal Sorunlar	Kentsel Çekicilik, Yaratıcı Sanayiler, Avrupa Mahalle Poltikalrı ve genişleme, Uluslar arası Ekonomik İlişkiler, Metropol Alanlar, Göç ve Entegrasyon
Konya	Üye	İşbirliği, Kültür, Ekonomi, Çevre, Bilgi Toplumu, Hareketlilik, Toplumsal Sorunlar	Enerji Verimliliği için Akıllı Kentler Ağı, Göç ve Entegrasyon, Uluslar arası Ekonomik İlişkiler, Yaratıcı Sanayiler, Girişimcilik
İzmir	Üye	İşbirliği, Kültür, Ekonomi, Çevre, Bilgi Toplumu, Hareketlilik, Toplumsal Sorunlar	Kentsel Çekicilik, Bütünleşik Kentsel Gelişme, Kamu Hizmetleri
Mezitli	Paydaş	Çevre	Hava kalitesi, iklim değişikliği ve enerji verimliliği, Yeşil alan ve bioçeşitlilik, Gürültü, Atık, Su
Nilüfer	Paydaş	Çevre	Hava kalitesi, iklim değişikliği ve enerji verimliliği
Osmangazi	Paydaş	İşbirliği, Kültür, Toplumsal Sorunlar	Akıllı Sosyal Katılım
Pendik	Paydaş	İşbirliği, Toplumsal Sorunlar	Aktif ve Sağlıklı Yaşlanma
Şanlıurfa	Paydaş	İşbirliği, Bilgi Toplumu	
Serdivan	Paydaş		

Kaynak: http://www.eurocities.eu/eurocities/members

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere Türkiye'den birçok belediye farklı alanlarda Eurocities çatısı altında çalışmalar yapmaktadır. Ayrıca ağ içinde de önemli ev sahiplikleri ve

ödüller almışlardır. Türkiye'den ilk üye olan belediye, Yalova Belediyesi 2007 yılında Eurocities Avrupalı Kentler Ağı'nın Türkiye'de tanıtılması amacıyla bir toplantı düzenlemiştir (www.zaman.com.tr, 2015). Beyoğlu Belediyesi, 2007-2008 yılları içerisinde Kültür Forumu Gençlik ve Kültür çalışma grubunun başkanlığını yapmıştır. 2008 yılında da başkanlığını yaptığı çalışma grubuna ev sahipliği yaparak 16-19 Ekim 2018 tarihleri arasında Avrupa'dan ve Türkiye'den birçok yerel yönetim çalışanlarını ve başkanlarını ağırlamıştır (www.milliyet.com.tr, 2015). Konya Büyükşehir Belediyesi, 'Mevlana Sanat Merkezi'nde Dezavantajlı Grupların Sosyal Entegrasyonu Projesi' ile Eurocities 2012 ödüllerine aday olmuş ve kazanmıştır (www.konya.bel.tr, 2015). Bu örnekler gösteriyor ki, uluslararası ağlarda yer almak, hem yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve başka yerel yönetimler açısından örnek teşkil etmesi hem de ülkenin tanıtılması açısından önemlidir.

İlk kez Dünya Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1982 yılında Dünya Doğa Şartı belgesinde sürdürülebilirlik kavramı kullanılmıştır. Ve bu belgede insanların yaralandığı ekosistem, organizmalar, kara, deniz ve atmosfer kaynaklarının olabilecek en uygun şekilde sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde yönetilmeleri gerektiğini ancak bunun ekosistemlerin ve türlerin bütünlüğünü tehlikeye sokmayacak şekilde yapılması belirtilmiştir. 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu'nun yayınladığı Ortak Geleceğimiz raporunda ise sürdürülebilir gelişme tanımı yapılmıştır. Bu tanıma göre bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde düzenlemek sürdürülebilir kalkınmadır (Tosun Karakurt, 2009).

Sürdürülebilir kalkınma tanımı iki kavrama dayanmaktadır: Birincisi, gereksinme kavramı ve özellikle dünyanın

yoksullarının temel ihtiyaçlarının karşılanması. İkincisi, çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçlarını karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve toplumsal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalardır (Keleş vd., 2012: 246).

Sürdürülebilir şehir, bugünkü var olan nüfus için çevresel, ekonomik, sosyal ve dirençli yaşam alanlarının gelecekteki nesillerinde faydalanabilmesini sağlayacak şekilde oluşmasıdır (www.iclei.org,2015).

Sürdürülebilir Kentler Ağı (ICLEI)

Yerel yönetimlerin sürdürülebilir bir gelecek inşa etmek için taahhütte bulundukları 1000'den fazla metropol, kasaba ve kentlerin üye olduğu bir ağdır. Ağ, ketlerin ve bölgelerin nasıl sürdürülebilir olacağı konusunda üyelerine yardım etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda yeşil ekonomi ve akıllı alt yapılarla düşük karbon, biyolojik çeşitlilik, verimli kaynak kullanımı gibi konuları ele almaktadır. Yerel yönetimler için on farklı konuda kent gündemleri oluşturmuşlardır:

1) Sürdürülebilir Kentler (Sustainable City)
2) Dirençli Kentler (Resilient City)
3) EcoMobile City
4) Biyoçeşitliliği olan Kentler (Biodiver City)
5) Sürdürülebilir Kent ve Bölge İşbirliği (Sustainable City-Region Cooperation)
6) Ekolojik Kentler (Eco City)
7) Sağlıklı, Mutlu ve Kapsayıcı Kentler (Healthy, Happy and Inclusive City)
8) Sürdürülebilir Yerel Ekonomi ve Tedariki (Sustainable Local Economy and Procurement)
9) Akıllı Kentler (Smart City)
10) Düşük Karbona sahip Kentler (Low Carbon City)

Türkiye'den; Bursa, Gaziantep, Konya, Şişli (İstanbul), Kartal (İstanbul) ve Seferihisar (İzmir) kentleri ICLEI üyeleridir. Ayrıca, önemli bir çalışması olan Başkanlar Sözleşmesi (Covenant of Mayors) de Türkiye'de etki bulmuş; Antalya, Bornova (İzmir), Çankaya (Ankara), Tepebaşı (Eskişehir), İzmir, Kadıköy (İstanbul), Karşıyaka (İzmir), Maltepe (İstanbul), Nilüfer (Bursa) ve Seferihisar (İzmir) çalışmaya katılmışlardır. Bu kentlerin içinden Antalya, Bornova, Tepebaşı, Kadıköy, Karşıyaka ve Seferihisar, 'Başkanlar Sözleşmesi''ni imzalamakla kalmamış 'Sürdürülebilir Enerji Eylem Plan''larını hazırlamış ve uygulamaya başlamışlardır. Bu çalışma ile yerel yönetimlerin, enerji verimliliğini arttırmaları, yenilenebilir enerji kaynakları kullanmayı ve 2020'ye kadar Karbondioksit Salınımını %20 azaltmayı hedeflemektedir (www.iclei.org, 2015).

Küreselleşme olgusunu tartışmak aynı zamanda hızla değişen ve tekleşen ekonomik, sosyal ve özellikle kültürel değişimleri de tartışmayı beraberinde getiriyor. Küreselleşme ile yaşanan hızlı değişim var olan farklılıkları yok ederken aslında bugün yok olmayan, özgün ve farklı özelliklerle küresel dünyada bir yer edilebiliyor. Kentler de, bu değişim içerisinde sahip oldukları kültürel değerlerle bir farklılık yaratmaktadırlar. Özellikle kültürel ve tarihsel mekânlar söz konusu olduğunda sadece kente ya da ülkeye dair değil insanlık tarihine ilişkin önemli bir konudan söz etmiş oluyoruz.

Kentleşmenin kentlerin büyümesine dair fiziksel durumu, kentsel mekânda ve çevresinde belirerek kendini yerel boyutta gösterir. Sosyal ve ekonomik sorunlar ise kentin sınırlarını aşarak ülke düzeyine yansır. Kentsel mekânda ve tarihsel süreç içerisinde oluşan kültür varlıklarının korunması sorunu da yerel ve ulusal boyutu da aşarak evrensel boyutta değerlendirilir. Bu nedenle kentleşmenin sorunları güncel ve yerel sınırlar içinde çözülebilecek sorunlar değildir (Suher, 1986:184-185).

Dünya Miras Kentleri (World Heritage Cities)

Dünya Miras Şehirleri (OWHC) Örgütü 08 Eylül 1993 tarihinde Fas'ta kurulmuştur. UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde, yer alan 250 şehir örgüte üye olmuştur. Kentler, belediye başkanları ve bu konuyla ilgili aktif işletmeler tarafından temsil edilmektedir. Ağın başlıca amaçları üye kentler arasında dayanışma duygusunu geliştirmek için ilgili konularda bilgi ve uzmanlık paylaşımını ve Dünya Mirası Sözleşmesi'nin uygulanmasını sağlamaktır. Dünya Miras Şehirleri (OWHC) Ağı'nın Yönetim Kurulu, Genel Kurul tarafından seçilen sekiz belediye başkanından oluşur. Yılda en az bir kez seçim yapılmaktadır.Türkiye'den; Bergama (İzmir), Bursa, Diyarbakır, İstanbul, Konya, Safranbolu (Karabük), Selçuk (İzmir) üyelerdir (www.worldheritagesite.org, 2015)

Dünya Miras Kentleri'ne üye belediyeler, 2015

Belediyeler	Üye olduğu yıl	Üye Olduğu Alan	İrtibat Kişisi	Tarihsel İşlevi
Bergama	2014	Pergamon	Belediye Başkanı, Arkeolog (belediye personeli), ODTÜ-Mimarlık Öğretim Görevlisi	Siyaset ve Kültür
Bursa	2014	Cumalıkızık		Siyaset ve Ekonomi
Diyarbakır				
İstanbul	1985	İstanbul'un tarihsel alanları	Belediye Başkanı, Dış İlşkiler Müdürlüğü, Şehir Plancısı, Taihi kentler Koruma Müdürü	Ticaret, Siyaset ve Din
Konya	2012	Çatalhöyük	Belediye Başkanı ve Genel Sekreter	
Safranbolu	1994	Safranbolu	Belediye Başkanı ve Uluslar arası İlişkiler Müdürü	Karavan ve Ticaret
Selçuk				

Kaynak: http://www.worldheritagesite.org/worldheritagelist.html

Yukarıdaki tabloya bakıldığında, 1985 tarihinden itibaren tarihi değerlerin uluslararası alanda da korunması ve tanıtılması için çalışmalar yapılmaya başlandığını görüyoruz. Tabloda diğer dikkat çeken bir nokta ise irtibat kişileridir. Bu konuda ilgili kişilerin bildirilmesi ve farklı alanlardan uzmanların yer alması olumlu bir tavır olarak yorumlanabilir. Dünya Miras Kentleri'ne üye olanlar aynı zamanda UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer alan kentlerdir. Tablodan da görüldüğü üzere Türkiye'nin daha fazla kenti UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi'nde yer almasına rağmen Dünya Miras Kentleri'ne üye olmayı tercih etmemişlerdir ya da konuyla ilgili bilgileri yoktur diyebiliriz. Uluslararası kaynaklarda birbirini tamamlayan iki farklı kent yoksulluğu tanımından söz edilmektedir. İlk tanımlamada, kentteki yoksulluğu kapsayan ve farklı yönlerini yansıtan sekiz basamaklı bir piramit söz konusudur. Bu piramit, yetersiz gelir; yetersiz ve düzensiz kaynak sahipliği; yetersiz barınma; yetersiz kamu alt yapı hizmetleri; sosyal güvenlikten mahrumiyet; hukuk sisteminden yeterince faydalanamama; karar alma süreçlerinde etkin ve aktif rol alamamaktan bahseder. İkinci tanımda, kent yoksulluğu ekonomik sorunların yanı sıra 3 önemli bileşenle değerlendirilmektedir. Bunlar bireysel gelişim, fiziksel koşullar ve toplumsal ilişkilerdir. Bireysel gelişim, eğitim; sağlık ve güvenliği içermektedir. Fiziksel koşullar, konut; kentsel alt yapı hizmetleri ve doğal çevredir. Toplumsal ilişkiler ise aile; biçimsel olmayan örgütlenmeler; siyasi partiler; sivil toplum kuruluşlardır (Dinçoflaz, 2009: 33).Bugünün kentlerinde yaşanan yoksulluğu bilim insanları geçmişten farklı bir olgu olarak ele almışlar ve yeni kent yoksulluğu olarak tanımlamışlardır. Yeni kent yoksulluğu, eskiden düşük sanayileşme ve hızlı kentleşmeye bağlı olarak nüfusun küçük bir kısmı açısından tartışılan kentsel yoksulluk olgusu bugün neo-liberal politika-

lar sonucu enformal sektör, taşeronluk gibi istihdam biçimlerinin artmasını temel alarak daha geniş bir çerçevede tanımlanmaktadır. Dolayısıyla, yeni kentsel yoksulluk sadece az gelişmiş ülkelerin değil gelişmiş ülkeleri de kapsamaktadır (Kaygalak, 2001: 127).

Yoksullukla Mücadele Eden Kentler Ağı (World Allience of Cities Against Poverty)

Kentsel yoksulluk ve birçok sorunla karşı karşıya olan 900'den fazla kentin bir araya gelerek çözümler aradığı bir ağdır. Farklı kentlerde yapılan küresel konferanslarda, rehberlik, bilgi ve deneyim paylaşımı, kentler arasında bilgi ağı, ortaklıklar ve özel girişimciler için fon fırsatları sunar. Kentsel yoksulluk, sosyal dışlanma, sürdürülebilir kalkınmayı çalışmak amacıyla özel sektörün desteğinin arttırılmasına da olanak verecek şekilde BM kuruluşlarını, akademiyi, yerel aktörleri ve sivil toplum kuruluşlarını bir araya getirir. Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesi, kentlerin kapasitelerinin güçlendirilmesi ve yenilikçi finansal çözümler yaratmayı hedefler.Türkiye'den; Adana, Ankara, Bingöl, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Esenyurt (İstanbul), Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kayseri, Kilis, Tunceli, Van, Yalova, Kocaeli, Reşadiye (Tokat), Sivas, Tokat kentleri üyedir (www.wacapnetwork.org, 2015).

Sonuç

Bugün kenti konuşmak neredeyse tüm yaşamı konuşmakla eş anlamlı hale gelmiştir. Yaşayan, canlı ve kendi dinamikleri olan mekânlar olarak karşımızda duran kentler her geçen gün yeni ve farklı çalışma ve tartışma konularını beraberinde getirmektedir.

Özellikle Türkiye, bu tartışmaların birçok açıdan yapılabileceği bir ülkedir. Hızla kentleşmektedir. Her kent doğası, iklimi, tarihi ve kültürel yapısı gereği başka bir dünya sunacak kadar zengindir diyebiliriz. Bütün bunlarla birlikte, bölgeler arası eşitsizlik, kentleşmenin belli kentlerde yoğunlaşması, ülkenin içinde bulunduğu siyasi sorunlar kentleşmenin olumsuz sonuçlarının daha belirgin görülmesine neden olmaktadır. Kentleşmeyle birlikte, kentlerde artan yoksulluk, çevre sorunları (hava kirliliği, katı atık yönetimi, gürültü kirliliği gibi), getirim(rant) elde edebilmek amacıyla yok edilen doğa birçok ülkenin yaşadığı gibi Türkiye'nin de önemli sorunları içerisinde yer almaktadır. Bu sorunlar, yerelden merkeze devletin tüm teşkilatlanmalarında karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu kent olunca yani kenti konuşmak gerektiğinde aynı zamanda belediyeyi de konuşmak ve birbirleri üzerindeki etkilerini de analiz etmeyi gerektirecektir.

Belediyeler, alt yapı hizmetlerinden, sosyal projelere, ekonomik yatırımlara, yenilikçi girişimlere ve daha birçok konu ile ilgili diğer belediyelerle iş birliği, dayanışma içine girebilmektedirler. Hata bu işbirliği bölgesel ve ulusal olmanın da dışında uluslararası olabilmektedir. Türkiye'den de belediyeler uluslararası kentsel ağlara katılmaktadır.

Çalışmada da dört farklı uluslararası kentsel ağdan söz edilmiştir. Bu dört farklı uluslararası kentsel ağa dair bilgilere ve hatta Türkiye'deki belediyelerin üyeliklerine de kendi resmi sitelerinden ulaşılmıştır. Belediyelerin resmi siteleri incelendiğinde sadece uluslararası kentsel ağın logosu, adı ve üye olduklarını belirten bir ifadenin yer aldığı gözlemlenmiştir. Yeterli bilginin olmayışı birkaç soruyu gündeme getirmektedir: acaba Türkiye'deki belediyeler için bu çalışmaların önemi yeteri kadar anlaşılamadı mı yoksa bu çalışmalara sadece saygınlık/itibar amaçlımı katılım sağlanıyor gibi.

Başka önemli bir noktada belediye personelinin bu çalışmalar için yeterli olup olmadığı konusudur. Hem mesleki açıdan uygunluk hem de yabancı dil bilmeyi gerektiren bu çalışmalar her belediye yeterli personele sahip değildir. Bu açıdan yeterli olan belediyelerde de maalesef tam bir sonuç alınamıyor.

Ağların farklı ülkelerdeki yaptıkları toplantılara katılan belediyeler, toplantılara daha çok seyahat ya da gezi mantığıyla bakmakta ve bu nedenle de konuyla ilgili olsun veya olmasın üst düzey yöneticiler katılmaktadır. Düzenli çalışan, ağın gerekliliklerini yerine getiren bazı belediyelerde de seçimle başkanın değişmesi ile yapılan çalışmadan çıkılabiliyor. Bu durumla birlikte sürekliliği ortadan kaldırırken, kentin gerçekten ihtiyaçları ya da kent için yapılan çalışmalar kişisel bir duruma bırakılmış oluyor.

Bütün bunlara rağmen bu çalışmaların, belediyelerin vizyonunu genişlettiğini ve rekabet içine dâhil ettiğini söylemekte yanlış olmayacaktır. Belediyeler, bu amaçla ülke geneline de örnek olabilecek çalışmalar yapmaktadırlar. Özellikle en iyi uygulama, en iyi proje gibi başlıklarla verilen ödüllere belediyelerin önem verdiği görülmektedir.

Kaynakça

Akdoğan, Argun (2007). Yerel Yönetimlerin Uluslararası İlişkileri, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/3b96f 132cf767cb_ek.pdf (19.12.2015).

Dinçoflaz, Janset,N. (2009). Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün Kadın Yoksulluğuyla Mücadele Politikaları.

Duru, Bülent – Alkan, Ayten (2002), 20.Yüzyıl Kenti, İmge Kitabevi, Ankara

Durugönül, Esma (2003). Küreselleşme ve Toplumlar, Sosyolojiye Giriş, Sezal, İlhan (Ed), Martı Kitap ve Yayınevi, Ankara

Erkan, N.Ekin (2007). Dünyanın Yerel Aynası, Mengi,A. (Ed), Kent ve Politika Antik Kentten Dünya Kentine(s.49). İmge Kitabevi Yayınları, Ankara

Giddens, Anthony (2000). Sosyoloji, (Çev. Hüseyin Özel ve Cemal Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara

Güllüpınar, Fuat (2012). Kent Sosyolojisi Kuramları Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi, http://www.todaie.edu.tr /resimler/ekler /776749e67522c3d_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi(20.12.2015)

Günday, Metin (2013), İdare Hukuku, İmaj Yayınevi, Ankara

http://sosyalyardimlar.aile.gov.tr/data/54291802369dc32358ee29ad/Janset%20Dincoflaz%20Uzmanl%C4%B1k%20Tezi.pdf (20.12. 2015)

http://www.konya.bel.tr/haberayrinti.php?haberID=3468

http://www.milliyet.com.tr/--eurocities-kultur-forumu---beyoglunda-kultur-1003604/

http://www.zaman.com.tr/sehir_yalova-belediyesinin-onculugunde-9-belediye-daha-eurocitiese-giriyor_561739.html

http://www.eurocities.eu/eurocities/home

http://wacapnetwork.org

http://www.worldheritagesite.org

http://www.iclei.org

Kaya, Erol – Şentürk, Hulusi – Danış, Osman – Şimşek, Sami, (2008). Modern Kent Yönetimi, Milsan Basın.

Kaygalak, Sevilay (2001). Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekansal Yoğunlaşması: Mersin/Demirtaş Mahallesi Örneği, Kent ve Kapitalizm, Praksis, Ürün Matbaası, Ankara.

Keleş, Ruşen - Hamamcı, Can - Çoban, Aykut, (2012). Çevre Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Keleş, Ruşen (2015). Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Marshall, Gordon (2003). Sosyoloji Sözlüğü,(Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Suher, Hande (1986). Hızlı Şehirleşmenin Şehirleşme Uygulamaları Açısından Yarattığı Sorunlar, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

Tosun Karakurt, Elif (2009). Sürdürülebilirlik Olgusu ve Kentsel Yapıya Etkileri, https://personel.omu.edu.tr/docs/ders_dokumanlari/1281_49893_1655.pdf (20.12.2015).

Wirth, Louis, (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme, 20.Yüzyıl Kenti, Derleme ve Çeviri: Duru, Bülent, Alkan, Ayten, İmge Kitabevi, Ankara.

Yazarlar Hakkında

Özgür Sarı

1980 Bolu doğumlu olan Özgür Sarı, ODTÜ'den Sosyoloji lisansı, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi yüksek lisansı ve Sosyoloji doktorası dereceleri aldı. Selçuk ve Aksaray Üniversitelerinde öğretim üyesi olarak çalışan Sarı, şu anda TODAİE'de doçent ünvanı ile öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Toplumsal değişme, aile, siyaset, kalkınma, Uzak Asya ve Orta Doğu üzerine çalışmaları bulunmaktadır.

Ali Esgin

1974 yılında Çorum'da doğan Esgin, 1997 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünden mezun oldu. Aynı üniversitede 1999 yılında yüksek lisansını, 2005 yılında ise doktorasını tamamladı. Doktora tezi, *Anthony Giddens Sosyolojisi* adıyla (Anı Yayıncılık, Ankara, 2005, 2. Baskı 2008) yayımlandı. 1998-2006 yılları arasında Cumhuriyet Üniversitesinde çalıştı. 2006 yılında İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümüne geçti. Halen aynı bölümde daha çok teorik ve metodolojik problemler, çağdaş sosyolojideki yeni yönelimler ve Türkiye'deki sosyoloji algısı ve pratikleri gibi konular üzerine çalışan Esgin'in yayımlanmış beş kitabı, kitap ve çeviri editörlükleri, bir kitap çevirisi, çeşitli kitaplarda kitap bölüm-

leri ile uluslararası ve ulusal dergilerde yayımlanan çok sayıda makalesi bulunmaktadır.

Ünal Şentürk

Malatya'da doğan Şentürk, 1996 yılında İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 1999 yılında "Göç ve Kentleşme (Malatya Örneği)" başlıklı Yüksek Lisans Tezi ile Bilim Uzmanı, 2006 yılında "Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)" başlıklı Doktora Tezi ile Doktor unvanını aldı. 2012 yılında Doçent olan Şentürk, halen aynı bölümde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmekte ve kentleşme, modernleşme, aile, boşanma, tüketim, küreselleşme ve enformasyon toplumu konularında çalışmalar yapmaktadır.

Güncel Önkal

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Felsefe Anabilimdalında, doktora eğitimini ise Orta Doğu Teknik Üniversitesi Felsefe Anabilimdalında tamamladı. Kültür felsefesi alanında doçent olan ve 2011 yılından bu yana Maltepe Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi'nde görev yapan Önkal, suç sosyolojisi, siyaset akademileri, sanat felsefesi, kültür felsefesi, kentsel estetik ve sosyal epistemoloji ile eleştirel sosyal bilimler felsefesi alanında çalışmalarda bulunmaktadır.

Funda Çoban

Aksaray Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olan yazar, lisans ve yüksek lisans öğretimini Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde, doktora öğretimini ise Ankara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ana-

bilim dalında tamamlamıştır. Siyaset sosyolojisi ve siyaset felsefesi başlıca uzmanlık ve ilgi alanlarıdır. Yazdığı ve katkıda bulunduğu eserlerden bazıları: Siyasalın Gündelik Kuruluşu Bağlamında Bir İnceleme: Sokak Siyaseti (Metis, 2015), Karşı İşgal (Siyah Beyaz 2016), Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar I-III (Doğu-Batı, 2012, 2014), Tekel Eylemine Kenar Notları (Phoenix, 2012).

Samet Ünlü

Karslı bir ailenin çocuğu olarak 1989 yılında Konya'da doğdu. 2007 yılında Özel Diltaş Anadolu Lisesinden mezun oldu. Lisans eğitimini 2012 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümünde, yüksek lisans eğitimini ise 2014 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalında "Küreselleşen Dünyada Yeni Kentsel Kurgular: Stüdyo Dairelerde Yaşam" adlı yüksek lisans teziyle tamamladı. Hâlen Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Sosyolojisi alanında doktora eğitimine devam etmekte ve kent, siyaset, din, değişim sosyolojisi gibi alanlarla ilgilenmektedir.

Ahu Tunçel Önkal

Lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sistematik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalında yazdığı "Özne ve Birey Kavramları Bağlamında Nietzsche'nin Modernliği Eleştirisi" başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini aldı. 2008 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalından doktora derecesini alan Tunçel, tezini *Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük* başlığıyla kitap olarak yayımladı. Siyaset felsefesi alanında doçent

olan ve 2002 yılından bu yana Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmakta olan Tunçel'in çeşitli kitaplarda ve ulusal/uluslararası dergilerde yayımlanmış yazılarının yanı sıra *Siyaset Felsefesi Tarihi – Platon'dan Zizek'e, Bilgi Felsefesi, Felsefe Söyleşileri V-VI* adlı derleme kitaplara editör olarak katkısı bulunmaktadır.

Merve Bozalp

1984 yılında Bolu'da dünyaya gelen Merve Bozalp, İlköğrenimimi Bolu'da, ortaöğrenimimi Safranbolu'da tamamladı. 2008 yılında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2008-2011 yılları arasında Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Sosyoloji Ana Bilim Dalında yüksek lisansını tamamladı. 2014 yılından beri Aksaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Ana Bilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapan Bozalp, aynı zamanda Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı'nda doktora çalışmalarına devam etmektedir.

Meral Öztürk

Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünden 2007 yılında mezun olan Meral Öztürk, 2009 yılında "A Comparision of the Ideas of Ziya Gökalp and Yusuf Akçura on Turkism" adlı çalışmasıyla yine aynı üniversitenin Sosyoloji bölümünde yüksek lisansını tamamlamıştır. 2011 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Hizmet bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlayan Öztürk, "Sosyolojik Açıdan Suç Korkusu ve Yaşam Memnuniyeti: Mersin İli Örneği" adlı çalışmasıyla 2015 yılında Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde doktorasını tamamlamıştır. Halen Cumhuriyet

Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümünde görev yapan Öztürk'ün suç, şiddet ve suç korkusu üzerine yurt içi ve yurtdışında yayımlanmış pek çok çalışması bulunmaktadır.

A. Çağlar Deniz

1980 yılında Antep'te doğdu. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde lisans, Gazi Üniversitesi SBE Din Sosyolojisi Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimi gören Deniz, doktorasını İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. University of Delaware'de (2012-2013) misafir araştırmacı, Univerza v Ljubljani'de (2014) ve Kırgız-Türk Manas Üniversitesi'nde (2015) misafir hoca olarak bulundu. Yazarın daha önce yayımlanmış *Vatansız Aşk* (Yakamoz, 2002) ve *Türk Modernleşmesinde Düşünsel Dönüşümler* (Anahtar Kitaplar, 2013), Öğrenci İşi (İletişim, 2015, 2. baskı), Hafıza Yelpazesi (2014, E) telif eserleridir. Ayrıca Toplumsal Hareket Teorileri ve Ortadoğu İsyanları (2015, Orion), Öteki Muhafazakarlık (2016, Phoenix), Yeni Medya ve Toplum (2016, Literatürk) adlı kitaplarda bölüm yazarlığı ve editörlük yapmıştır. Deniz, TRT tarafından 2015 yılı içerisinde hazırlanıp dolaşıma sokulan Öğrenci İşi adlı belgeselin de danışmanlığını yapmıştır. Gündelik hayat, kent, gençlik, din ve siyaset sosyolojisi alanlarında yayınlanmış makale ve bildirileri vardır. Uşak Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

Yusuf Ekinci

1984 yılında doğdu. Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde lisans, Gaziantep Üniversitesi SBE Sosyoloji Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimi gördü. Araştırmalarını paylaşmak için çeşitli bilimsel toplantılara katıldı. Çalışmalarını kitap bölümü olarak ve çeşitli süreli yayınlarda makale şeklinde yayımladı.

Halen Yıldırım Bayezit Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde doktora öğrenimine devam etmektedir. 2010 yılından bu yana Gaziantep'te öğretmen olarak çalışmaktadır.

A. Banu Hülür

1980'de İstanbul'da doğdu. Ortaöğretimini Üsküdar Kız Lisesi'nde tamamladıktan sonra 2002'de Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nden mezun oldu. 2006'da aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesi alan yazar, Ocak 2014'te Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda inançlara yönelik söylemin ideolojik inşası konulu doktorasını tamamladı. Hasan Kalyoncu Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümünde yardımcı doçent olarak çalışan Hülür, Ekim 2015'ten itibaren Abant İzzet Baysal Üniversitesi İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım bölümünde görev yapmaktadır. Yeni Medya ve Toplum (2016, Literatürk) kitabının bölüm yazarı ve eş editörüdür. Din ve iletişim, halkla ilişkiler, yeni medya, siyasal iletişim ve iletişim sosyolojisi gibi konularda çalışmalarını sürdürmektedir.

İnci Çalışkan

Yazar, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans eğitimini tamamladıktan sonra Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve TODAİE yerel yönetimler yüksek lisans programında tez aşamasında çalışmalarını sürdürmektedir. Hali hazırda Eskişehir/Tepebaşı Belediyesi'nde Sağlıklı Kentler Proje Koordinatörü olarak çalışmaktadır.